

**T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**CUMHURİYET DÖNEMİNDE MARDİN VE
YÖRESİNDE SÜRYANİLER**

İSMAİL AYDUSLU

**DANIŞMAN:
YRD. DOÇ. DR EMİN KIRKIL**

**MANİSA
2005**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
ÖZET	iv
FOTOĞRAFLAR, ŞEKİLLER, TABLOLAR VE GRAFİKLER DİZİNİ	vii
KISALTMALAR	xxiii
ÖNSÖZ	1
GİRİŞ	3

BİRİNCİ BÖLÜM

SÜRYANİLERİN TARİHİ GELİŞİMİ

A- SÜRYANİLERİN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞLARI	5
1. Aramiler	5
2. Aramilerin Hıristiyanlığı Kabulü	6
a. Antakya Süryani Kilisesi'nin Kuruluşu ve Bölgede Misyon Çalışmaları	6
b. Süryani Kilisesi'nde Ayrılıklar	7
B- TÜRK-İSLAM HAKİMİYETİNDE SÜRYANİLER	10
1. Selçuklular Dönemi	11
2. Osmanlılar Dönemi	11
C- CUMHURİYET DÖNEMİNDE SÜRYANİLER	13

İKİNCİ BÖLÜM

MARDİN VE YÖRESİNDEKİ SÜRYANİLERİN

SOSYO-EKONOMİK YAPISI

A. SOSYAL HAYAT	18
1. Cemiyet: Toplumsal Yapı	18
a. Nüfus	19
b. Sosyal Tabakalaşma	30
2. Aile	32
a. Kadın ve Aile	32
b. Evlilik ve Boşanma	34
3. Sosyal Etkinlikler	38

B. İKTİSADİ HAYAT	39
1. Mardin Yöresinin Ekonomik Yapısı	39
2. Süryanilerin Mardin Ekonomisindeki Yeri	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM DİNİ HAYAT

A. KİLİSE	43
1. Kilise Teşkilatı ve Dini Makamlar	43
a. Diyakosluk	43
b. Papazlık	45
c. Episkoposluk	45
2. İman ve İbadetler	51
a. Kilisenin 7 Sırrı	53
b. Namaz	56
c. Oruç	57
3. Dini Bayramlar ve Kutsal Günler	58
a. Hanno Kritho	60
b. Süryani Geleneklerine Göre Noel (Yaldo) Bayramı	61
B. DİNİ YAPILAR	62
1. Kiliseler	62
2. Manastırlar	64
3. Mardin Bölgesinde Yer Alan Kilise ve Manastırlar	66
a. Mardin Abraşiyesine (metropolitlik bölgesi) Bağlı Kilise ve Manastırlar	66
aa. Mardin Merkez ve Köyleri	66
ab. Kızıltepe İlçesinin Köyleri	103
ac. Nusaybin İlçesi	104
ad. Ömerli İlçesi	107
ae. Savur İlçesi ve Köyleri	108
af. Yeşilli İlçesi ve Köyleri	112
b. Midyat Abraşiyesine (metropolitlik bölgesi) Bağlı Kilise ve Manastırlar	116

ba. Midyat Merkez ve Köyleri	116
bb. Nusaybin Köyleri	176
bc. Dargeçit Merkez ve Köyleri	193
c. Diğer kilise ve manastırlar	202
ca. Mardin Merkez	202
cb. Kızıltepe İlçesi	208
cc. Derik İlçesi	209
4. Mezarlıklar ve Kutsal Mekanlar	211
a. Cenaze Töreni	211
b. Mezarlık Günü	212
c. Mezarlıklar ve Ziyaret Yerleri	213

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM EĞİTİM VE ÖĞRETİM

A. SÜRYANİ KİLİSESİNDE EĞİTİM	214
1. Osmanlı Döneminde Süryani Eğitim Kurumları	217
a. Deyr'ul Zafaran Manastırı'nda Eğitim	219
b. Deyr'ul Umur Manastırı'nda Eğitim	220
c. Kırklar Kilisesi Okulu	221
2. Cumhuriyet Döneminde Süryani Eğitim Kurumları	222
B. SÜRYANİ KİLİSESİNDE BİLİM	223
SONUÇ	227
KAYNAKÇA	230
EKLER	
EK A (LOZAN ANT. İLGİLİ MADDELER)	
EK B (MARDİN VE YÖRESİNDEKİ KİLİSE VE MANASTIRLAR LİSTESİ)	
EK C (KIRKLAR KİLİSESİ VE MOR MİHAEL KİLİSESİNE AİT VAFTİZ DEFTERLERİNDEKİ KAYITLAR)	

ÖZET

Süryaniler, Hıristiyanlığın ortaya çıktığı dönemde, Hıristiyanlığı kabul eden ilk topluluklardandır. Aynı zamanda bu dinin yayılmasında ve gelişmesinde de önemli katkıları olmuştur.

Süryani Kilisesi'nin doğuşu ve gelişmesi, bir çok tarihi tartışmanın ve ayrılmanın tarihidir. Bu nedenle de ayrı bir öneme sahiptir. Yaşadıkları coğrafya nedeniyle Süryaniler, farklı bir çok kültürün etkisi altında kalmışlardır. Bir çok kültürü de etkilemişlerdir. Osmanlı Devleti'nin *millet* sistemi içerisinde yaşadıkları huzurlu dönemlerinde, sosyal, siyasal, eğitim, kültür ve teoloji alanlarında eserler üretmişlerdir. I. Dünya Savaşı yıllarında ise, yaşadıkları coğrafyada bir çok dış güçlerin etkisiyle savrulmuşlar ve kendi elleriyle eski huzurlu günlerini arar hale gelmişlerdir. Cumhuriyet döneminde ise, daha huzurlu bir ortama kavuşmalarına rağmen, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullar nedeni ile 1940'larda, siyasi ve sosyal koşullar nedeni ile de 1980'lerde topraklarından göç etmişlerdir.

Bugün ülkemizde her vatandaş gibi Süryaniler de, istedikleri gibi ibadetlerini yapabilmekte, ibadethanelerini yaşatabilmek için vakıflar kurabilmekte, anayasanın kişilere verdiği haklarını kullanabilmektedir.

Bu çalışmada tarihi süreçteki gelişmelerin paralelinde, günümüz Mardin ve bölgesi, Süryaniler açısından ele alınmıştır.

SUMMARY

The Syrians are one of the first communities accepting Christianity when Christianity was born. They played a significant role in the early history of Christianity by spreading Christianity belief and enhancing it.

The history of the birth and development of the Syriac Church has been a matter of various discussions and arguments. Hence it is an important issue to study. Due to the geography they have been affected by many different cultures and influenced them as well. They contributed social, cultural, political, educational and religious life of the ottomans when they live in harmony. But during the WWI, under the influence of some external forces, they faced immense suffering and mass emigration to different parts of the world and longed for the peaceful days. In The Turkish Republic, they reached much more peaceful situations. However they left Turkey due to the economical reasons in 1940's and for political and social conditions in 1980's.

Today; they, like every Turkish citizen, can freely perform the religious activities and build their foundations and enjoy the constitutional rights.

In this work, we studied Mardin and its surrounding in the perspective of the Syrians parallel to the historical developments.

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “**Cumhuriyet Döneminde Mardin ve Yöresinde Süryaniler**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilen eserlerden oluğuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

02.Eylül.2005
İsmail AYDUSLU

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Fotoğraf 2.1 Evlilik Töreni	37
Fotoğraf 2.2 Nasra Çilli	42
Fotoğraf 3.1 Vaftiz	55
Fotoğraf 3.2 Noel Kutlaması	62
Fotoğraf 3.3 Vali ve daire amirlerinin Noel Kutlaması	62
Fotoğraf 3.4 Sunak	63
Fotoğraf 3.5 Beth Kurbono	63
Fotoğraf 3.6 200 yıllık bir perde önünde asılı kandiller	64
Fotoğraf 3.7 Deyr'ul Zafaran Manastırının Kuzeyden görünümü	66
Fotoğraf 3.8 Zafaran Çiçeği	66
Fotoğraf 3.9 Manastırdan Önceki yapıya ait bir görüntü	67
Fotoğraf 3.10 Deyr'ul Zafaran Manastırının Giriş Kapısı	67
Fotoğraf 3.11 Manastır İç Kapısı	68
Fotoğraf 3.12 İç Kapının Üstündeki Kitabe	68
Fotoğraf 3.13 Meryem Ana Kilisesi Mozaïği	68
Fotoğraf 3.14 Mor Hananyo Kilisesinin Kduşkudşin'i	69
Fotoğraf 3.15 Mor Hananyo Kilisesindeki Asa	69
Fotoğraf 3.16 Mor Hananyo Kilisesi Çan Kulesi	69
Fotoğraf 3.17 Mor Petrus Kilisesi	70
Fotoğraf 3.18 Azizlerin Mezarlığı İç Görünümü	70
Fotoğraf 3.19 Mezarlığın kubbesi	70
Fotoğraf 3.20 Hanna Dolabani'nin Mezarı	71
Fotoğraf 3.21 Mor Mihael Kilisesi'nin Genel Görünümü	73
Fotoğraf 3.22 Mor Mihael'in Mezarı	73
Fotoğraf 3.23 Çan Kulesi	74
Fotoğraf 3.24 Mor Mihael Kilisesi Kduşkudşin	74
Fotoğraf 3.25 İç Avlunun Batı Cephesi	75
Fotoğraf 3.26 Mor Mihael Kilisesinde bir kitabe	75
Fotoğraf 3.27 Kırklar Kilisesi Giriş Kapısı	76
Fotoğraf 3.28 Kilisenin İçten Görünümü	77
Fotoğraf 3.29 Çan Kulesi	77

Fotoğraf 3.30	Avlu Giriş Kapısındaki Kitabe	78
Fotoğraf 3.31	Bir Mezar Kitabesi	78
Fotoğraf 3.32	Kırklar Kilisesinde Ayin	80
Fotoğraf 3.33	Mor Şmuni Kilisesi Genel Görünümü	80
Fotoğraf 3.34	Kduş kudşin	81
Fotoğraf 3.35	Kilisede Çalışan Müslüman İşçinin ibadet Görüntüsü	81
Fotoğraf 3.36	Çan Kulesi	81
Fotoğraf 3.37	Kilisenin Kuzey Giriş Kapısı	82
Fotoğraf 3.38	Mezar Taşında Bulunan Kitabe	82
Fotoğraf 3.39	Kilisenin Avlusundaki Mezarlık	82
Fotoğraf 3.40	Kapının Üstündeki Mezartaşı Kitabesi	83
Fotoğraf 3.41	Kilisenin Genel Görünümü	83
Fotoğraf 3.42	Giriş Kapısındaki Kitabe	83
Fotoğraf 3.43	Kilisenin Üst Örtüsü	84
Fotoğraf 3.44	Patriklik Kürsüsü	84
Fotoğraf 3.45	Kilisenin İçten Görünümü	84
Fotoğraf 3.46	Kilisenin İç Görünümü	86
Fotoğraf 3.47	Kilisenin Kuzeyindeki Kütüphane	86
Fotoğraf 3.48	Mor Petrus ve Mor Pavlus Kilisesinin Genel Görünümü	86
Fotoğraf 3.49	Girişte Bulunan Kitabe	87
Fotoğraf 3.50	Orta ve Kuzey Nefdeki Mezbahlar	87
Fotoğraf 3.51	Ana Kduş kudşin	88
Fotoğraf 3.52	Kduş kudşin	89
Fotoğraf 3.53	Mor Afrem Manastırının Genel Görünümü	89
Fotoğraf 3.54	Manastır Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe	90
Fotoğraf 3.55	Kilisenin Güney Cephesi	90
Fotoğraf 3.56	Mor İliyo Kilisesi Ön Cephesi	91
Fotoğraf 3.57	Kduş kudşin	92
Fotoğraf 3.58	Mor İliyo Kilisesi Ana Giriş kapısı	92
Fotoğraf 3.59	Mor Theodoros Kilisesinin Giriş kapısı	93
Fotoğraf 3.60	Çan kulesi	93
Fotoğraf 3.61	Kilisenin içten görünümü	93

Fotoğraf 3.62	Camiye Dönüştürülen Kilisenin Güneyden Görünümü	94
Fotoğraf 3.63	Doğu Cephesi	94
Fotoğraf 3.64	Ayin Bölümü	95
Fotoğraf 3.65	Yapının İçten Görünümü	95
Fotoğraf 3.66	Mor Cırcis Kilisesi Genel Görünümü	96
Fotoğraf 3.67	Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe	96
Fotoğraf 3.68	Kilisenin Üst Örtüsü	97
Fotoğraf 3.69	Kilisenin Kduşkudşini	97
Fotoğraf 3.70	İki Kale Tepesinin Doğudan Görünümü	98
Fotoğraf 3.71	Meryem Ana Manastırının Genel Görünümü	98
Fotoğraf 3.72	Doğu Bölümündeki Mağara	98
Fotoğraf 3.73	Avlu Önündeki Duvar	99
Fotoğraf 3.74	Güneydeki Merdiven	99
Fotoğraf 3.75	Doğu Bölümü	99
Fotoğraf 3.76	Üst Kata Çıkılan Oda	100
Fotoğraf 3.77	Kilisenin içten görünümü	100
Fotoğraf 3.78	Mor Yakup Manastırının Genel Görünümü	100
Fotoğraf 3.79	Kduşkudşin'in Yıkılmış Taşları	100
Fotoğraf 3.80	Kuzey Cephedeki Giriş Açıklığı	101
Fotoğraf 3.81	Kduşkudşin Bölümü	101
Fotoğraf 3.82	Üst Kattaki Kilisenin Giriş Açıklığı	101
Fotoğraf 3.83	Naos Bölümü Üst Örtüsü	101
Fotoğraf 3.84	Orta Mezbah	101
Fotoğraf 3.85	Kiliselerin Kuzeybatıdan Görünümü	102
Fotoğraf 3.86	Kilisenin Güneyden Görünümü	102
Fotoğraf 3.87	Kilise Kalıntılarının Doğudan Görünümü	102
Fotoğraf 3.88	Kilisenin Güneybatıdan Görünümü	103
Fotoğraf 3.89	Kilisenin Güneyden Görünümü	103
Fotoğraf 3.90	Kuzey Mezbah	104
Fotoğraf 3.91	Ayin Bölümündeki Kemer	104
Fotoğraf 3.92	Mor Yakup Kilisesinin Genel Görünümü	105
Fotoğraf 3.93	Güney Kilise	106

Fotoğraf 3.94 Kuzey Kilise	106
Fotoğraf 3.95 Mor Yakup'un Mezarının Bulunduğu Mezar Odası	106
Fotoğraf 3.96 Mor Circis Kilisesi Avlu Giriş Kapısı	107
Fotoğraf 3.97 Kiliseye Giriş	107
Fotoğraf 3.98 Kilisenin İçten Görünümü	107
Fotoğraf 3.99 Süryani Protestan Kilisesinin Genel Görünümü	108
Fotoğraf 3.100 Kilisenin İç Görünümü	109
Fotoğraf 3.101 Doğu Cephesi	109
Fotoğraf 3.102 Mor Yuhannon Kilisesinin Genel Görünümü	109
Fotoğraf 3.103 Avludaki Mezarlık	110
Fotoğraf 3.104 Giriş Üzerindeki Kitabe	110
Fotoğraf 3.105 Eski Kilisenin İç Görünümü	110
Fotoğraf 3.106 Günümüzdeki Kullanılan Kilisenin İç Görünümü	110
Fotoğraf 3.107 Süryani Katolik Kilisenin Güney Duvarı	111
Fotoğraf 3.108 Meryem Ana Kilisesinin Kuzeydoğudan Görünümü	112
Fotoğraf 3.109 Giriş Kapısı	112
Fotoğraf 3.110 Kuzey Duvarındaki Mezar	112
Fotoğraf 3.111 Kuduşkudşin'in Kuzeyindeki Kemer	113
Fotoğraf 3.112 Kilisenin İçten Görünümü	113
Fotoğraf 3.113 Mor Yakup Kilisenin Genel Görünümü	113
Fotoğraf 3.114 Giriş Eyvanı	113
Fotoğraf 3.115 Avludaki Mezarlık	113
Fotoğraf 3.116 Kilise Giriş Kapısı	114
Fotoğraf 3.117 Kilisenin İçten Görünümü	114
Fotoğraf 3.118 Mor Steyfanos Kilisesi Avludan Kiliseye Giriş	114
Fotoğraf 3.119 Naos Bölümü Üst Örtüsü	115
Fotoğraf 3.120 Ayin Bölümü	115
Fotoğraf 3.121 Deyrul Umur Manastırının Genel Görünümü	116
Fotoğraf 3.122 Avlu Giriş Kapısı	117
Fotoğraf 3.123 Manastıra Giriş Kapısı	117
Fotoğraf 3.124 Ana Kilisenin İçten Görünümü	118
Fotoğraf 3.125 Ana Kilise Giriş Kapısı	118

Fotoğraf 3.126	Kilise Kuzey batısında ki Taş Parçası	119
Fotoğraf 3.127	Kduşkuşin Üzerindeki Mozaik	119
Fotoğraf 3.128	Ana Kilisenin Çan Kuleleri	119
Fotoğraf 3.129	Theodora Kubbesini Çevreleyen Kemerler	120
Fotoğraf 3.130	Onarımda Olan Mutfak Bölümü	120
Fotoğraf 3.131	İç Avlu Kuzeybatısındaki Koridor	120
Fotoğraf 3.132	Meryem Ana Kilisesi Güney Duvarındaki Bir Resim	120
Fotoğraf 3.133	Meryem Ana Kilisesi Ayin Bölümü	120
Fotoğraf 3.134	Azizler Evi Giriş Kapısı	121
Fotoğraf 3.135	Mezar Odası	121
Fotoğraf 3.136	Divanhane	122
Fotoğraf 3.137	Mor Abrohom Manastırın Genel Görünümü	123
Fotoğraf 3.138	Avlu Giriş Kapısı	123
Fotoğraf 3.139	Avludaki Bir Mezar	123
Fotoğraf 3.140	Mor Abrohom Kilisesi Narteksindeki Bir Mezar	124
Fotoğraf 3.141	Mor Abrohom Kilisesi Kduşkuşini	124
Fotoğraf 3.142	Mor Hobil'in Mezarı	124
Fotoğraf 3.143	Mor Hobel Kilisesi Kduşkuşini	125
Fotoğraf 3.144	Meryem Ana Kilisesi	125
Fotoğraf 3.145	Mor Barsavmo Kilisesinin Batıdan Görünümü	126
Fotoğraf 3.146	Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe	126
Fotoğraf 3.147	Kilisenin Onarım Kitabesi	126
Fotoğraf 3.148	Avlu Giriş Kapısı	127
Fotoğraf 3.149	Kilisenin içten Görünümü	127
Fotoğraf 3.150	Mor Ahısnoyo Kilisesinin Genel Görünümü	128
Fotoğraf 3.151	Avlunun Doğu Cephesi	128
Fotoğraf 3.152	Patrik Habib Haddat' ın Mezarı	128
Fotoğraf 3.153	Nartes'ten Görünüm	129
Fotoğraf 3.154	Kilisenin İçten Görünüm	129
Fotoğraf 3.155	Metropolit Salibo'nun Mezarı	129
Fotoğraf 3.156	Narteks'in Doğusundaki Bölümün İçten Görünümü	129
Fotoğraf 3.157	Kilisenin Batıdan Görünümü	130

Fotoğraf 3.158	Avlunun Batıdan Görünümü	130
Fotoğraf 3.159	Çan kulesindeki Kitabeler	130
Fotoğraf 3.160	Kilisenin İçten Görünümü	131
Fotoğraf 3.161	Meryem Ana Kilisesinin Genel Görünümü	132
Fotoğraf 3.162	Avludaki Mezar	132
Fotoğraf 3.163	Kilisenin Kuzeyden Görünümü	132
Fotoğraf 3.164	Kilisenin İçten Görünümü	132
Fotoğraf 3.165	Mort Şarbel Kilisesinin Güneydoğudan Görünümü	133
Fotoğraf 3.166	Naos Üst Örtüsündeki Kubbeli Birim	133
Fotoğraf 3.167	Kilisenin İçten Görünümü	133
Fotoğraf 3.168	Mor Bethil Kilisesinin Güneybatıdan Görünümü	134
Fotoğraf 3.169	Kilisenin İçten Görünümü	135
Fotoğraf 3.170	Apsisin Üzerindeki Kitabe	135
Fotoğraf 3.171	Mor Kuryakos Kilisesinin Genel Görünümü	136
Fotoğraf 3.172	Yazlık Kilise	136
Fotoğraf 3.173	Yazlık Kilise Duvarındaki Kitabe	136
Fotoğraf 3.174	Ayin Bölümü	137
Fotoğraf 3.175	Manastırın genel görünümü	138
Fotoğraf 3.176	Patrik Mezarlığı	139
Fotoğraf 3.177	Kilisenin Güneyden Görünümü	140
Fotoğraf 3.178	Narteksdan Görünüm	140
Fotoğraf 3.179	Kilisenin Batı Cephesinden Bir Kitabe	141
Fotoğraf 3.180	Kilisenin İçten Görünümü	141
Fotoğraf 3.181	Kilisenin Batıdan Görünümü	142
Fotoğraf 3.182	Ana Giriş Kapısı	143
Fotoğraf 3.183	Avlu Kuzey Cephesi	143
Fotoğraf 3.184	Narteks İçindeki Mezarlık	143
Fotoğraf 3.185	Kilisenin Kubbesi ve Kubbe Geçişleri	143
Fotoğraf 3.186	Ayin Bölümü	144
Fotoğraf 3.187	Kilisenin Çatısı ve Çan Kulesi	144
Fotoğraf 3.188	Mor Serkis Ve Bakus Kilisesi Giriş Kapısı	145
Fotoğraf 3.189	Orta Mezbah	145

Fotoğraf 3.190	Mor Afrem Kilisesinin Genel Görünümü	146
Fotoğraf 3.191	Avluya Batıdan Bir Bakış	146
Fotoğraf 3.192	Divanhane Önündeki Kitabe	147
Fotoğraf 3.193	Orta Mezbah	147
Fotoğraf 3.194	Kilisenin Avludan Görünümü	148
Fotoğraf 3.195	Kilisenin Kapatılan Kapısı	148
Fotoğraf 3.196	İçerden Görünüm	148
Fotoğraf 3.197	Kilisenin Genel Görünümü	149
Fotoğraf 3.198	Kilisenin Narteks'i	150
Fotoğraf 3.199	Kilisenin İçinden Görünüm	150
Fotoğraf 3.200	Mor Loozor Manastırının Avludan Görünümü	151
Fotoğraf 3.201	Avlu Girişi	151
Fotoğraf 3.202	Kitabe	151
Fotoğraf 3.203	Ayin Bölümünün Doğu Duvarı	152
Fotoğraf 3.204	Mor Dimet Kilisesinin Batıdan Görünümü	153
Fotoğraf 3.205	Kilisedeki Eski İbadethane	153
Fotoğraf 3.206	Kilisenin Avludan Görünümü	153
Fotoğraf 3.207	Kilisenin İçten Görünümü	154
Fotoğraf 3.208	Mor Yuhannon Kilisesinin Güneyden Görünümü	155
Fotoğraf 3.209	Narteksdan Görünüm	156
Fotoğraf 3.210	Ayin Bölümü	156
Fotoğraf 3.211	Mor İliyo Kilisesinin Avludan Görünümü	156
Fotoğraf 3.212	Kuzey Nef Duvarındaki Kitabe	157
Fotoğraf 3.213	Kuzey Nef	157
Fotoğraf 3.214	Kduşkudşin	157
Fotoğraf 3.215	Mor Stefanos Kilisesinin Batısından Görünümü	158
Fotoğraf 3.216	Kilisenin Güneyindeki İkinci Avlu	159
Fotoğraf 3.217	Kilisenin İçten Görünümü	159
Fotoğraf 3.218	Eski İbadethane	160
Fotoğraf 3.219	Mor Şemun Genel Görünümü	160
Fotoğraf 3.220	Mor Şemun'un Avlusundaki Kemerler	161
Fotoğraf 3.221	Kemer Üzerindeki Güneş Motifi	161

Fotoğraf 3.222	Yapının İçeriden Görünümü	161
Fotoğraf 3.223	Mor Eşayo Kilisesinin Güneyden Görünümü	162
Fotoğraf 3.224	Ayin Bölümü	162
Fotoğraf 3.225	Eski Kiliseye Giriş	162
Fotoğraf 3.226	Azizler Evi	163
Fotoğraf 3.227	Kuzey Revak	164
Fotoğraf 3.228	Avlunun Kuzey ve Doğu Cephesi	164
Fotoğraf 3.229	Doğu Revak ve Güneyindeki Mezar	164
Fotoğraf 3.230	Mor Kuryakos Kilisesinin Güneyden Görünümü	164
Fotoğraf 3.231	Mor İzozuel Kilisesinin Genel Görünümü	166
Fotoğraf 3.232	Yazlık Kilise	166
Fotoğraf 3.233	Kilisenin Avludan Görünümü	166
Fotoğraf 3.234	Kilisenin Narteksi	167
Fotoğraf 3.235	Ayin Bölümü	167
Fotoğraf 3.236	Mor Gevargis Kilisesi	168
Fotoğraf 3.237	Kilise İçinde Bir Sunak	168
Fotoğraf 3.238	Mor Yuhanon Kilisesi	168
Fotoğraf 3.239	Kilisenin Karşılıklı Girişleri	168
Fotoğraf 3.240	Meryem Ana Kilisesi	169
Fotoğraf 3.241	Kilisenin İçeriden Görünümü	169
Fotoğraf 3.242	Kilisenin Güney Cephesi	170
Fotoğraf 3.243	Mezbah	170
Fotoğraf 3.244	Mor Hadb Şabo Kilisesi Avlu Giriş Kapısı	171
Fotoğraf 3.245	Yazlık Kilise	171
Fotoğraf 3.246	Kiliseye Giriş Kapısı	171
Fotoğraf 3.247	Narteks' in Doğusundaki Ayin Bölümü	172
Fotoğraf 3.248	Kilise İçindeki Mezarlar	172
Fotoğraf 3.249	Ayin Bölümü	172
Fotoğraf 3.250	Kilisenin Güneyden Görünümü	173
Fotoğraf 3.251	Giriş Kapısı	173
Fotoğraf 3.252	Ayin Bölümü	173
Fotoğraf 3.253	Kilisenin Avludan Görünümü	174

Fotoğraf 3.254	Kuzey Duvarındaki Mezarlar	174
Fotoğraf 3.255	Kilisenin İçten Görünümü	175
Fotoğraf 3.256	Mor Evgin Manastırının Genel Görünümü	176
Fotoğraf 3.257	Manastırın Doğusundaki Harabe Halindeki Rahip Odaları	176
Fotoğraf 3.258	Manastırın Güneyindeki Giriş	176
Fotoğraf 3.259	Mezar Kitabesi	176
Fotoğraf 3.260	Batıdan İç Avluya Giriş	177
Fotoğraf 3.261	Manastırın İç Avlusu	177
Fotoğraf 3.262	Azizlerin Evi	177
Fotoğraf 3.263	Kilise ve Divanhanenin Kuzeyden Görünümü	178
Fotoğraf 3.264	Kilisenin İçten Görünümü	178
Fotoğraf 3.265	Mor Yuhannon Manastırının Güneyden Görünümü	179
Fotoğraf 3.266	Mor Aho Kilisesinin Güneyden Görünümü	179
Fotoğraf 3.267	Kilisenin İçten Görünümü	179
Fotoğraf 3.268	Mor Abrohom Kilisesinin Genel Görünümü	180
Fotoğraf 3.269	Avludan Görünüm	180
Fotoğraf 3.270	Kuzeydeki Mezarlık	180
Fotoğraf 3.271	Kilisenin İçten Görünümü	181
Fotoğraf 3.272	Mor Eşoyo Kilisesinin Güneyden Görünümü	181
Fotoğraf 3.273	Kilisenin Avludan Görünümü	182
Fotoğraf 3.274	Giriş Kapısı	182
Fotoğraf 3.275	Kilisenin İçten Görünümü	182
Fotoğraf 3.276	Kilisenin Genel Görünümü	183
Fotoğraf 3.277	Kilisenin İçten Görünümü	183
Fotoğraf 3.278	Kilisenin İçten Görünümü	183
Fotoğraf 3.279	Yapının Güneybatıdan Görünümü	184
Fotoğraf 3.280	Mor Bobi Kilisesinin Girişi	184
Fotoğraf 3.281	Doğu ve Kuzeydeki Kemerli Birimler	185
Fotoğraf 3.282	Mor Aho Kilisesinin Güneyden Görünümü	186
Fotoğraf 3.283	Ayin Bölümü	186
Fotoğraf 3.284	Meryem Ana Kilisesinin Yazlık Bölümü	186
Fotoğraf 3.285	Mor Dimet Kilisesinin İçten Görünümü	187

Fotoğraf 3.286	Mor Salip Kilisesinin Güneydoğudan Görünümü	187
Fotoğraf 3.287	Kiliseni İçten Görünümü	188
Fotoğraf 3.288	Kilisenin Güneyden Görünümü	188
Fotoğraf 3.289	Meryem Ana Kilisesinin Kuzeybatıdan Görünümü	188
Fotoğraf 3.290	Kilisenin Güney Cephesi	188
Fotoğraf 3.291	Der Hızalki Kilisesinin Genel Görünümü	189
Fotoğraf 3.292	Avludan Görünüm	189
Fotoğraf 3.293	Ayin Bölümü	189
Fotoğraf 3.294	Kilisenin Güneyden Görünümü	190
Fotoğraf 3.295	Avlu Girişi	190
Fotoğraf 3.296	Narteks'in Doğusunda Yer Alan Dershane	190
Fotoğraf 3.297	Narteks' teki Mezar Kitabeleri	191
Fotoğraf 3.298	Ayin Bölümü	191
Fotoğraf 3.299	Mor Melke Manastırı Genel Görünümü	191
Fotoğraf 3.300	Manastırın Kuzeyden Görünümü	191
Fotoğraf 3.301	İç Avlu	192
Fotoğraf 3.302	Yemekhane Girişi	192
Fotoğraf 3.303	Kilisenin Naos'u	193
Fotoğraf 3.304	Ayin Bölümü	193
Fotoğraf 3.305	Mezar Odası	193
Fotoğraf 3.306	Kilisenin Narteks'i	194
Fotoğraf 3.307	Kilisenin İçten Görünümü	194
Fotoğraf 3.308	Çan Kulesi	194
Fotoğraf 3.309	Mor Bethil Kilisenin Avludan Görünümü	195
Fotoğraf 3.310	Avludan Kilisenin Görünümü	195
Fotoğraf 3.311	Kilisenin içten Görünümü	195
Fotoğraf 3.312	Hıristiyan Mezarlığı ve İçinde Bulunan Meryem Ana Kilisesi Kalıntıları	196
Fotoğraf 3.313	Meryem Ana Kilisesi Kalıntıları	196
Fotoğraf 3.314	Mor Bethil Manastırının Batıdan Görünümü	197
Fotoğraf 3.315	Narteksten Görünüm	197
Fotoğraf 3.316	Kilisenin İçten Görünümü	198

Fotoğraf 3.317	Kduşkuşın	198
Fotoğraf 3.318	Mor Aho Kilisesinin Genel Görünümü	198
Fotoğraf 3.319	Mezar Odası	199
Fotoğraf 3.320	Kduşkuşın	199
Fotoğraf 3.321	Mor Gevargis Kilisesinin Kuzeybatıdan Görünümü	200
Fotoğraf 3.322	Kilisenin İki Giriş Kapısı	200
Fotoğraf 3.323	Kilisenin İçten Görünümü	200
Fotoğraf 3.324	Kilisenin Batıdan Görünümü	201
Fotoğraf 3.325	Kilisenin Narteksi	201
Fotoğraf 3.326	Kilisenin Giriş Açıklığı	201
Fotoğraf 3.327	Naos ve Ayin Bölümü	201
Fotoğraf 3.328	Mor Yusuf Kilisesinin iç Görünümü	202
Fotoğraf 3.329	Kilisenin Batısındaki İki Katlı Bölüm	202
Fotoğraf 3.330	Kilisenin Üst Örtüsü	202
Fotoğraf 3.331	Kduşkuşın	203
Fotoğraf 3.332	Surp Kevork Kilisesinin Güneyden Görünümü	203
Fotoğraf 3.333	Kilisenin Batısındaki Mekân	204
Fotoğraf 3.334	Avlunun Güneybatısındaki Mezar Kitabeleri	204
Fotoğraf 3.335	Avlunun Doğusundaki Evler	204
Fotoğraf 3.336	Kilisenin Giriş Kapısı	204
Fotoğraf 3.337	Kilisenin İçten Görünümü	205
Fotoğraf 3.338	Güney Duvarındaki Mezar Kitabesi	205
Fotoğraf 3.339	Kilisenin Kuzey Duvarındaki Eyvanlar	205
Fotoğraf 3.340	Kilisenin Genel Görünümü	206
Fotoğraf 3.341	Narteks Üst Örtüsü	207
Fotoğraf 3.342	Eyvandaki Mezar Kitabeleri	207
Fotoğraf 3.343	İsrail Ado' nun Mezarı ve Kitabesi	207
Fotoğraf 3.344	Kilisenin Batıdan Görünümü	208
Fotoğraf 3.345	Kilisenin Güney Cephesi	208
Fotoğraf 3.346	Kilisenin İçten Görünümü	208
Fotoğraf 3.347	Kduşkuşın Bölümü	209
Fotoğraf 3.348	Kilisenin Güneyden Görünümü	209

Fotoğraf 3.349 Giriş Kapısı	210
Fotoğraf 3.350 Kilisenin İçten Görünümü	210
Fotoğraf 3.351 Kilisenin Güneyindeki Koridor	210
Fotoğraf 3.352 Surp Kevork' un Resmi	210

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1 Hıristiyan Alemi	9
Şekil 3.1 Süryanilerin Kullanmış Oldukları Kilise Planı	65
Şekil 3.2 Mor Gabriel Manastırının Genel Planı	65
Şekil 3.3 Deyr'ul Zafaran Manastırı Bodrum Kat Planı	71
Şekil 3.4 Deyr'ul Zafaran Manastırı Zemin Kat Planı	72
Şekil 3.5 Deyr'ul Zafaran Manastırı Ara Kat Planı	72
Şekil 3.6 Deyr'ul Zafaran Manastırı 1. Kat Planı	72
Şekil 3.7 Mor Mihael Kilisesi Planı	76
Şekil 3.8 Kırklar Kilisesi Planı	79
Şekil 3.9 Mort Şmuni Kilisesi Planı	83
Şekil 3.10 Mor Petrus ve Pavlus Kilise Planı	88
Şekil 3.11 Mor Osyo Kilisesi Planı	95
Şekil 3.12 Mor Cırcis Kilisesi Planı	104
Şekil 3.13 Mor Cırcis Kilisesi Planı	108
Şekil 3.14 Mor Yakup ve Mor Steyfanos Kiliseleri Planı	115
Şekil 3.15 Deyrul Umur Manastırı Planı	122
Şekil 3.16 Mor Abrohom Manastırı Planı	125
Şekil 3.17 Mor Barsavmo Kilisesi Planı	127
Şekil 3.18 Mor Ahısnoyo Kilisesi Planı	130
Şekil 3.19 Mort Şmuni Kilisesi Planı	131
Şekil 3.20 Meryem Ana Kilisesi Planı	133
Şekil 3.21 Mor Şarbel Kilisesi Planı	134
Şekil 3.22 Mor Bethil Kilisesi Planı	135
Şekil 3.23 Mor Kuryakos Kilisesi Planı	138
Şekil 3.24 Mor Yakup Kilisesi Planı	140
Şekil 3.25 Meryem Ana Kilisesi Planı	144
Şekil 3.26 Mor Serkis ve Baküs Manastırı Planı	145
Şekil 3.27 Mor Afrem Kilisesi Planı	148
Şekil 3.28 Mor Şemun dı-Zeyte Kilisesi Planı	150

Şekil 3.29 Mor Loozor Manastırı Planı	152
Şekil 3.30 Mor Dimet Kilisesi Planı	154
Şekil 3.31 Mor Yuhanon Kilisesi Planı	156
Şekil 3.32 Mor İliyo Kilisesi Planı	158
Şekil 3.33 Mor Stefanos Kilisesi Planı	159
Şekil 3.34 Mor Şemun Kilisesi Planı	162
Şekil 3.35 Mor Eşayo Kilisesi Planı	163
Şekil 3.36 Mor Kuryakos Kilisesi Planı	165
Şekil 3.37 Mor İzozuel Kilisesi	168
Şekil 3.38 Mor Yuhanon Kilisesi Planı	169
Şekil 3.39 Meryem Ana Kilisesi Planı	169
Şekil 3.40 Mor Yakup Kilisesi Planı	170
Şekil 3.41 Mor Hadbşabo Kilisesi Planı	173
Şekil 3.42 Mort Şmuni Kilisesi Planı	174
Şekil 3.43 Meryem Ana Kilisesi Planı	175
Şekil 3.44 Mor Evgin Manastırı Planı	178
Şekil 3.45 Mor Abrohom Kilisesi Planı	181
Şekil 3.46 Mor Eşoyo Kilisesi Planı	182
Şekil 3.47 Mor Bobi Kilisesi Planı	185
Şekil 3.48 Mor Aho Kilisesi Planı	186
Şekil 3.49 Mor Kuryakos Kilisesi Planı	194
Şekil 3.50 Mor Bethil Kilisesi Planı	196
Şekil 3.51 Mor Afrem Kilisesi Planı	196
Şekil 3.52 Mor Bethil Manastırı Planı	197
Şekil 3.53 Mor Aho Kilisesi Planı	199
Şekil 3.54 Surp Kevork Kilisesi Planı	206
Şekil 3.55 Mor Kenirkol Kilisesi Planı	209
Şekil 3.56 Surp Kevork Kilisesi Planı	211

TABLULAR DİZİNİ

Tablo 1.1 Mardin İlindeki Nüfusun Dört Dini Topluluğa Göre Yüzde Dağılımı	12
Tablo 1.2 1526 Yılında Mardin İlindeki Nüfusun Dört Dini Topluluğa Göre Yüzde Dağılımı	13
Tablo 2.1 Mardin Kenti Nüfusunun Mahallelere Göre Dağılımı	20
Tablo 2.2 Çeşitli Yıllara Ait Nüfus Değerleri Ve Dini Özellikler	23
Tablo 2.3 Hıristiyan Nüfusun Dağılımı	23
Tablo 2.4 1891 Yılı Mardin İli Nüfus Dağılımı	24
Tablo 2.5 1893, 1907 Ve 1914 Yıllarına Ait Süryanilere Ait Nüfus Verileri	25
Tablo 2.6 1893, 1907 Ve 1914 Yıllarında Süryani Nüfusunun Toplam Nüfusa Oranı	26
Tablo 2.7 Mardin İli 1927 Yılı Nüfusun Dinlere Göre Dağılımı	26
Tablo 2.8 1937 Yılı Mardin'deki Süryani Gruplar	27
Tablo 2.9 Mayıs 2005 Tarihi İtibariyle Mardin İli Süryani Nüfusu	29
Tablo 2.10 Mardin Bölgesindeki Gayrimüslimlere Ait Vakıf-Dernekler	31
Tablo 3.1 Antakya Elçisel Kürsüsünün Kuruluşundan Bugüne Kadar Görev Almış Yasal Patrikler	47

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 2.1	1518 Yılı Mardin Mahallelerindeki Nüfusun Dinlerine Göre Dağılımı	21
Grafik 2.2	1530 Yılı Mardin Mahallelerindeki Nüfusun Dinlerine Göre Dağılımı	21
Grafik 2.3	1540 Yılı Mardin Mahallelerindeki Nüfusun Dinlerine Göre Dağılımı	22
Grafik 2.4	1564 Yılı Mardin Mahallelerindeki Nüfusun Dinlerine Göre Dağılımı	22
Grafik 2.5	1807-1897 Yılları Arası Süryani Nüfusu Değişimi	24
Grafik 2.6	1891 Yılı Mardin İli ve İlçelerindeki Hıristiyan Nüfus Dağılımı	25

KISALTMALAR

A.g.e.	Adı Geçen Eser
A.g.m.	Adı Geçen Makale
Bas.	Baskı
Bkz.	Bakınız
ev.	Çeviren
Hk.	Hakkında
Haz.	Hazırlayan
Krş.	Karşılaştırmız
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
Neşr.	Neşreden
Nr.	Numara
S.	Sayfa
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu
V.d.	Ve devamı
V.s.	Vesaire
Yay.	Yayımlayan
YY.	Yüzyıl

ÖNSÖZ

Tarih araştırmalarında usul kitabının yazarı Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na göre; “Geçmişini bilmeyen, kendini tanımayan bir toplum, tıpkı hafızasını kaybetmiş gibidir. Bütün insanların geçmişten cesaret almaya, onu öğrenmeye ve bu suretle tecrübe kazanmaya ihtiyacı vardır. Her millet, atalarının geçmişteki başarısıyla iftihar eder. Gerek fertlerin, gerekse toplumların ne olduklarını ve nereden geldiklerini bilmeye ihtiyaçları vardır. Tarih, insana doğru değerlendirme yapabilmek için, gerekli verileri sağlayarak bu imkanı sağlar.

Şu halde tarih, insanların kültür seviyelerinin yükselmesine yardımcı olur. Tarih, insanlarda ahlâk şuurunu uyandırıp, manevi değerlerin gelişmesinde önemli bir rol oynar. Aileden başlayıp millete doğru gelişen bir sevgi ve bağlılığın doğmasına imkan hazırlar.”

Tarihin derinliklerinde yer alan dillerin ve dinlerin meydana çıktığı coğrafya olan Mezopotamya, birçok kültüre ev sahipliği yapmıştır. Bu çok kültürlülük çok renkli bir doku olmakla birlikte, aynı zamanda güçlü olmanın da bir ifadesidir.

Bu dokunun renklerinden olan Süryaniler, Hıristiyanlığın ortaya çıktığı dönemde, bu dini kabul eden ilk topluluklardan biridir. Aynı kültüre mensup topluluklar arasında, putperest soydaşlarından farklı olarak Süryani adını almışlardır. Hz. İsa ile aynı dili konuşan Süryaniler, bu dinin gelişmesine ve yayılmasına katkıda bulunmuşlardır.

Süryani Kadim Kilisesi, günümüzde yaklaşık 4 milyon müntesibiyle, dünyanın çeşitli ülkelerinde varlığını devam ettirmeye çalışmaktadır. Bugün gerek teşkilat ve gerekse taraftar bakımından küçülmesine rağmen, kilise tarihinde oynadığı rol kadar, iman ve ibadet konusundaki farklı anlayışları, eskiye olan geleneksel bağlılıkları, Hıristiyan aleminde bu kilisenin öneminden fazla bir şey kaybettirmemiştir. İlk asırlarda Doğu Hıristiyanlığı'nın liderliğini elinde bulunduran bu kilise, IV.yüzyıldan itibaren bir yandan içine düştüğü teolojik çekişmelerle, diğer yandan da Roma ve Bizans kiliselerinin baskı ve zulümleriyle gün geçtikçe zayıflamış; nihayet, hakim olduğu bölgelerde İslam'ın yayılışıyla, yavaş yavaş taraftarlarını da kaybederek, bugünkü durumuna gelmiştir.

Mardin ve civarında yaşayan gayrimüslim vatandaşlarımız olan Süryaniler üzerine yakın dönemle ilgili ciddi bir bilimsel araştırma yapılmamıştır. Bu çalışmada ise, Cumhuriyetin ilanından günümüze Süryanilerin sosyal, ekonomik, toplumsal yapı ve kültürel değişimleri ele alınmış, aynı zamanda bölgede gelişen olaylar karşısındaki tepkileri araştırılmış, bölgedeki kilise ve manastırlar incelenmiş, tespit edilmiştir. Böylece yakın geçmişle ilgili bir boşluğun doldurulması amaçlanmıştır.

Görevim gereği 2 yıl bu bölgede bulunmam nedeni ve Sayın hocam Prof. Dr. Mehmet Çelik'in yönlendirmesiyle bu konuyu çalışmaya karar verdik. Bu çalışma sırasında konu ile ilgili kaynakların taranmasının yanında, Süryanilerle, Süryani topluluk liderleri ile yapılan birebir görüşmeler, tarihi öneme haiz yerlere yapılan inceleme ve araştırma gezileri, kamu kurumlarının arşivlerinde yer alan bazı önemli veriler, bu tezin oluşmasında kaynak olarak kullanılmıştır.

Bu çalışmanın oluşmasında başta Sayın Prof Dr. Mehmet Çelik olmak üzere, Yard. Doç. Dr. Emin Kırkıl'a, Mardin ve Midyat yöresindeki kilise ve manastırların gezilmesi ve incelenmesinde hiçbir yardımı esirgemeyen Süryani vatandaşlarımıza Yusuf Begtaş ve Gabriel Akyüz nezdinde teşekkür ederim.

GİRİŞ

Süryani (Suryoya) tabirinin nasıl ve ne zaman ve neden dolayı kullanıldığı, kesin olarak bilinmemektedir. Bu konuda Süryaniler tarafından 5 görüş ileri sürülmektedir. Bunlara göre:

1. Süryani tabiri Yahudileri serbest bırakan Pers (İran) kralı Sirus'un (Keyhüsrev) isminden gelmektedir. Babil esaretinden Kudüs'e geri dönen Yahudiler, Sirus'un kendilerine karşı gösterdiği alıcenaplıktan sıtayışle bahsediyorlardı. Konuştukları Ârami Lehçesi'ne bu sebepten Seyrusça veya Süryanca denildi.
2. Mor Dionyesius Yakub b. Suleybi, Mor Mihayel Rabo ve Meçhul Urfalı Tarihi'nin yazarına göre; Suriye ismi, bölgeyi ele geçiren Kilikos'un kardeşi Suros'tan gelmektedir. Ve Süryani ismi de bu kelimededen gelmektedir.
3. Süryani adının, bugünkü Lübnan'ın güney sahilinde bulunan Sur kentinden kaynaklandığını öne süren bir görüş de vardır. Daha sonra bu isim Yunanlılar tarafından tüm sahil bölgesine atfedilmiş ve sakinlerinin lâkabı da buradan gelmektedir.
4. Suriye ismi, Hz. İbrahim'in sülalesinden gelen Dadanoğlu Asur veya Asurin'den müştaktır.
5. Asurlular ülkesine, Yunanlılar tarafından kelimenin sonuna bir "Y" harfi eklenerek "Asurya" deniliyordu. Zamanla kelimenin başında bulunan "A" harfi düşerek "Surya" şeklini aldı. Süryani ismi, coğrafi bir terim olarak buradan gelmektedir.¹

Süryani tabiri, her ne kadar insan zihninde "Suriyeliler" imajını uyandırıyor da, bu lakabın kullanılması dini bir zarurete dayanmaktadır. Pavlos'un Hıristiyanlığı kabulü ile, Suriye ve Filistin'deki putperestler üzerinde yoğunlaştırılan misyon faaliyetleri

¹ Mehmet Çelik, **Süryani Kilisesi Tarihi**, İstanbul 1987, s.2.

neticesinde, bu bölgenin sakinlerinden olan Aramilerin bir kısmı da Hıristiyanlığı kabul ettiler. İşte Hıristiyanlığı kabul eden bu Aramiler, kendilerini putperest ırkdaşlarından tefrik etmek için “Süryani” lakabını kullanmaya başlamışlar ve zamanla bu lakap, hususi bir mezhebe ad olmuştur.²

Süryani tabiri, bugün çeşitli ırklara mensup olmalarına rağmen, bir Hıristiyanlık mezhebi ve kilisesi taraftarlarının adı olarak kullanılmaktadır. Bazı tarihçiler ise Süryanilerin, öncesiz olarak tüm eski Mezopotamya halklarının kaynaşmasına dayandığını öne sürerler.³

Bir de “Süryani Kadim” tabiri vardır ki, bu tabirin doğuş tarihi 1845’tir. 1782 tarihinde *Tek Tabiat* taraftarı Süryaniler arasında bir patrik seçimindeki ihtilaf sonucunda, Mihayel Carve’nin liderliğindeki bir grubun, Roma Katolik Kilisesi’ne bağlanması ve 1845’te Osmanlı İdaresince tanınması üzerine, geleneksel Antakya Patrikliği’ne bağlı kalanlara, kendilerini Katoliklerden ayırt etmek için “Kadim Süryaniler” adı verilmiştir. Ayrıca bugün özellikle bazı Batılı eserlerde karşılaşılan “Doğu ve Batı Süryanileri” tabiri vardır ki; Doğu Süryanileriyle, kökenleri tarihi Urfa Kilisesi’ne dayanan ve Asur ırkından olan Nasturiler, Batı Süryanileriyle de tarihi Antakya Kilisesi’ne dayanan ve Arami ırktan olan Süryaniler kastedilmektedir.⁴

Yapılan bilimsel araştırmalar ve Süryanilerin ileri gelenleri ile yapılan görüşmeler sonucunda oluşan kanaate göre Süryanilik; Hz. İsa’nın ölümünden sonra Antakya Kilisesi’nin misyon çalışmaları sonucu, Mezopotamya bölgesinde yaşayan Arami soylu kavimlerden, Hıristiyanlığı kabul edenlerin, kendilerini putperest toplumlardan ayırt edebilmek için kullandıkları bir terimdir.

² Aziz Günel, **Türk Süryaniler Tarihi**, İstanbul 1970 , s.30.

³ Midhat Sertoğlu, **Süryani Türklerinin Siyasi ve İctimai Tarihi**, İstanbul 1974, s.65.

⁴ Ekrem Sarıkcıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, İstanbul 1983, s.35-36; Günel a.g.e, s.35

BİRİNCİ BÖLÜM

SÜRYANİLERİN TARİHİ GELİŞİMİ

A- SÜRYANİLERİN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞLARI

1. Aramiler

Tarihi kayıtlar Aramiler'in M.Ö. XIV. yüzyılda Suriye'nin doğusunda görünmeye başladıklarını kaydeder. Aramiler'i Sami kavimlerin bir kolu sayıp, Mezopotamya'ya Arap Yarımadası'ndan geldiklerini tahmin edenler varsa da, bunların Mezopotamya'nın kuzeyindeki dağlık bölgelerin halkları olduğunu ileri sürenler de vardır.¹

Aramiler, muhtemelen Asurlular'ın tazyikiyle Fırat'ın batısına geçerek, Suriye ve Filistin sınırlarına sokulmuşlardır. Büyük Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra, yani M.Ö. 1180 yıllarında Ön Asya'ya hakim olan Aramiler, Suriye'nin kuzeyindeki Yenin Hitit Krallığı ile Asurluları ve Mısırlıları yıpratmışlar ve nihayet kuzey Suriye'den başlayarak Ürdün (Şeria) nehrine kadar uzanan topraklarda yerleşmeye muvaffak olmuşlardır.²

Aramiler, Hititlerle Mısırlılar arasındaki Kadeş Savaşı (M.Ö. 1296) sonrasında, iki devlet arasındaki barışın bölgeye getirdiği huzurdan faydalanarak, buralarda yerleşik hayata geçtiler. M.Ö. XI yüzyıldan VII. yüzyıla kadar bölgede dış devletlerin birbirlerine üstünlük sağlayarak askeri bir egemenlik kuramamaları, buralardaki küçük prensliklere kendi mukadderatlarını, kendilerinin tayin edebilecekleri elverişli zaman gelmişti. Bu boşluktan yararlanan Aramiler de Şam'da, Hama'da, Tedmur'da, Soba'da, Moab'da, Amman'da ve Edom'da bağımsız birer prenslik kurdular. Askeri ve siyasi bakımdan son derece zayıf olan bu prenslikler, kısa bir zaman sonra Asurlular

¹ Mehmet Çelik, **Ortadoğu Mozaïği; Süryaniler – Nasturiler** , F.Ü. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yay. Sayı: 4 , Elazığ- 1996, S.15-16

² M. Ş.Günaltay, **Yakın Şark III:Suriye ve Filistin**, TTK Basımevi, Ankara 1947. s. 133.

tarafından tarihten silindiler ve böylece Aramiler, Hıristiyanlığın doğuşuna kadar yabancı istilalar altında oradan oraya yarı göçebe bir hayat yaşadılar.³

2. Aramilerin Hıristiyanlığı Kabulü

Miladi yüzyılların başlamasıyla, Mardin bölgesinde devam etmekte olan doğu-batı çekişmesine yeni bir boyut eklendi: Hıristiyanlık. Hıristiyanlığın toplumsal bir taban bulmasını sağlayan halk Aramiler'dir. Abgar Beyliği'nin halkı olan ve Suriye'den Yukarı Mezopotamya'ya kadar yayılmış olan Aramiler, M.S. 38'den başlayarak I. yüzyıl içinde adım adım Hıristiyanlaştılar. Aramiler, tarihin tanıdığı ilk Hıristiyanlardır. Hıristiyanlığı resmi din olarak benimseyen ilk krallık da halkı Aramca konuşan Urfa'dır. Özellikle II. yüzyıldan itibaren, dinin çıkış merkezi olan Filistin'den kuzeye ve doğuya doğru yayılmaya başlayan Hıristiyanlık, II. yüzyılın başlarında Antakya Patrikliği'nin etki alanı içinde, daha doğuda, Urfa'da, kendisine önemli bir tutunma merkezi bulmuştu. Yine Aramca konuşulan Cizre, bölgesinde, İncil'i tebliğ eden ilk kişinin, Erbil Vekayinamesi'ne göre, I. yüzyılın sonlarında yaşamış Pekîdhâ adlı kişi olduğu bilinmektedir. Buna göre Urfa ile yakın ilişkisi bulunan ve dinsel tarihleri iç içe geçmiş görünen Adiabene bölgesine giden Fıgido, bu bölgenin ilk piskopos'u kabul edilmektedir.⁴

a. Antakya Süryani Kilisesi'nin Kuruluşu ve Bölgede Misyon Çalışmaları

Mezopotamya Suriye'sinde, küçük site krallıkları oluşturan Aramiler (MÖ 132, MS 248), Urfa merkezli site devletini korumuşlardı. Hz. İsa ile aynı dili konuşan bu Arami topluluğunun kralı, Kudüs'teki gelişmelerden geç de olsa haberdar olmuştu. MS 37 yılında Antakya'da, havari Petrus tarafından ilk kilise oluşturulmuştur. Hıristiyanlığın çekirdeği kabul edilen Antakya organizasyonu, hızlı bir şekilde etki alanını genişletmeye başlamıştı.

Günümüz Hıristiyan inancının doğuşu ve gelişmesindeki ilk tarihi olaylarda, Antakya'nın özel bir yeri vardır. Antakya, Hıristiyanlığın Kudüs dışına taşınmasından sonra, bugünkü çehresine bürünmesinde önemli rol oynayan üç büyük merkezden

³ Çelik, **Süryani Kilisesi Tarihi I**, s.4

⁴ Mşiha Zha, Erbil Vekayinamesi (Çev. Erol Sever), İst 2002,s.67 v.d. S. Aydın, K. Emiroğlu, O. Özel, S. Ünsal, **Mardin**, İstanbul 2000, s.50. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Şükran Yaşar, III- VII y.y.larda Urfa (Siyasi, Fiziki, İdari – Dini ve Sosyo Ekonomik Yapı), F.Ü. Sos.Bil.Enst.Basılmamış doktora tezi, Elazığ 2002, s. 193 v.d.

birisidir. Diğer ikisi ise, Roma ve İskenderiye'dir. Pavlos'un Yahudi asıllı Hıristiyanlığı evrensel bir din haline getiren görüşleri burada filizlenmiş ve ilk taraftarlarını da burada bulmuştur. Kudüs'teki kilise sadece Yahudi asıllıları bünyesinde barındırırken, Antakya her ırktan insanı barındıran bir kilise görünümündeydi.⁵ Süryani kaynakları ile birlikte, bir çok batı kaynakları da Antakya Kürsüsü'nün ilk patriği olarak Petrus'u, ölümünden sonra ikinci patrik olarak Efudyos'u ve daha sonra da üçüncü patrik olarak da İğnatius Nurani'yi kaydederler.

II.yüzyılın sonlarına doğru Sur, Sayda, Kayseriye, Beyrut, Cübeyl, Efes, Kapadokya, Bergama, Sardes, Leodikya birer episkoposluk mevkiine yükselmişlerdir. Kısacası Doğudaki tüm bu misyon faaliyetleri Antakya Süryani Kilisesi tarafından yürütülmüş ve V.yüzyılın sonuna kadar Antakya, idari açıdan bu bölgeye hükmetmiştir. III. yüzyılın sonunda Antakya Kilisesi'nin Suriye, Fenike, Arap vilayetleri, Filistin, Kilikya, Kapadokya, Kıbrıs, Mezopotamya ve İran toprakları üzerinde 12 Metropolitik ve 137 piskoposluğu yönettiği konusunda Süryani ve Batılı kaynaklar görüş birliği halindedirler. V.yüzyıla kadar Antakya Kilisesi'ne bağlı kalan Sur, Sayda, Kayseriye, Beyrut, Cübeyl, Efes, Kapadokya, Bergama, Sardes, Leodikya episkoposlukları, bu tarihten sonra bir kısmı İstanbul ve daha sonra da Kudüs'ün patriklik statüsüne kavuşması ile (MS 451), Antakya Kilisesi'nden ayrılmışlardır.⁶

b. Süryani Kilisesi'nde Ayrılıklar

Hıristiyanlığın ilk yıllarında dinde henüz bir bölünme olmamıştır. Daha sonraki yüzyıllarda ise, Süryanilerin değişik mezheplere mensup oldukları görülmektedir. Ortodoks Süryani olduğu gibi, Katolik Süryani ve Protestan Süryani de vardır. "Süryani Kilisesi" genel deyimiyile, dinsel hizmet ve ayinlerde Süryani geleneğine bağlı olan kiliselerdir. Süryani Kilisesi denince;

- Süryani Ortodoks Kilisesi (Antakya Patrikliği),
- Süryani Nasturi Kilisesi (Doğu ve Asur Kilisesi),
- Süryani Maruni Kilisesi (Antakya Patrikliği),

⁵ Çelik, **Ortadoğu Mozaïği**, s.19 v.d.

⁶ Çelik, **Süryani Kilisesi Tarihi I**, s. 36 v.d.

- Süryani Keldani Kilisesi (Babil Patrikliği),
- Süryani Katolik Kilisesi,
- Süryani Melkit Kilisesi (Rum Ortodoks ve Rum Katolik Patriklikleri)
- Süryani Protestan Kilisesi

anlaşılır.⁷

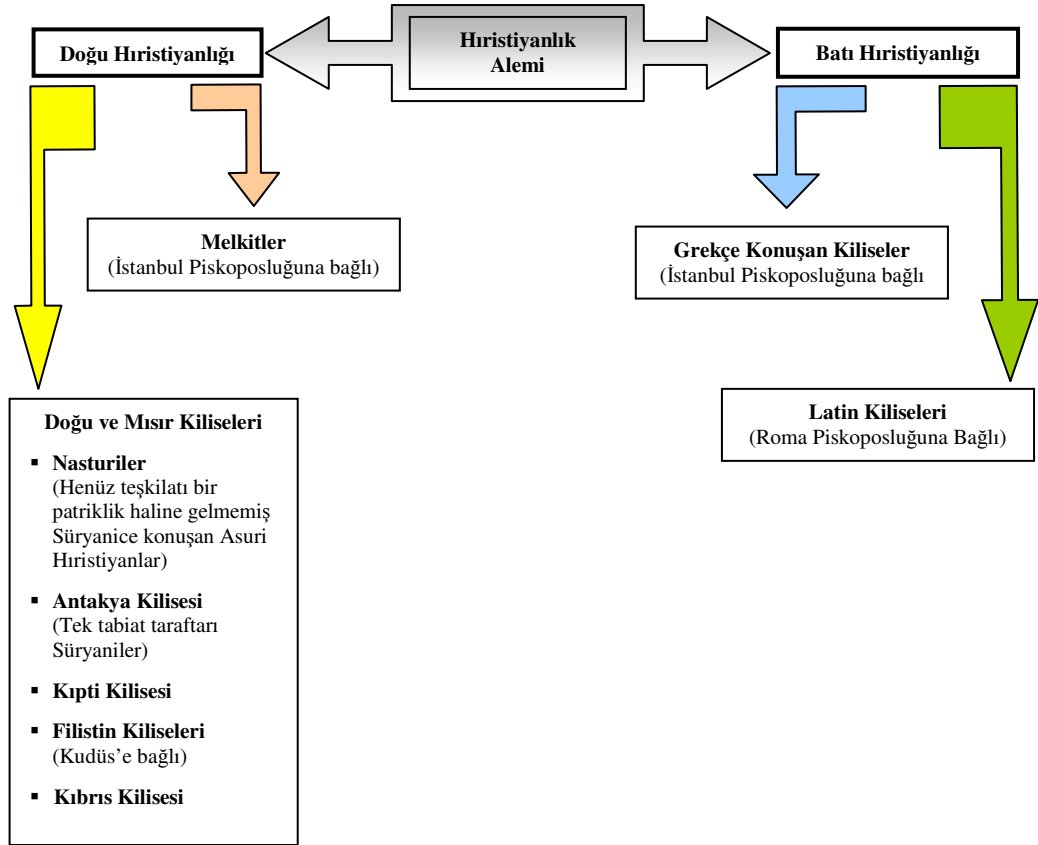
V. yüzyıla kadar Süryani halkının tek bir kilise kurumu vardı ve özerk bir kilise idi. Ancak bu kilise, V. yüzyıldan sonra, temel olarak iki kola ayrılmıştır: Süryani Ortodoks ve Süryani Nestor. Bunun yanında, İstanbul Kilisesi'ne bağlanan küçük bir grubun oluştuğu da görülür (Süryani Melkit Kilisesi). Süryani Kilisesi'ndeki diğer ayrılıklar ise, batılı kiliselerin misyon çalışmaları sonucu oluştu. Roma İmparatorluğu'nun bölgede üstünlük sağlaması sonucu, Hıristiyan aleminde, Roma'da oturan piskopos üstünlük kazanmıştır. Zamanla öyle bir mevki kazanmıştır ki Roma piskoposu, diğer piskoposların başkanı olmuştur. Bilindiği gibi Roma piskoposu Papa adını almıştır. Papa, havari Petrus'un vekili sıfatı ile bütün Hıristiyanların başı sayılmıştır. 313 yılında Roma İmparatoru Büyük Konstantin, Hıristiyanlara din özgürlüğü tanımıştır. Bu tarihten sonra, Hıristiyanlıkta bir çok gelişmeler oldu. Bu gelişmelerin başında konsiller gelir. 325 yılında İznik'te tüm piskoposların katıldığı bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda Hz. İsa'nın zatı üzerinde bir tartışma açılmıştır. Bu tartışma sonucunda Hıristiyan alemi iki ayrı görüşe sahip kısma bölünmüştür. Bu iki zıt inanıştan birini Arius temsil etmektedir. Arius, Hz. İsa'nın, babasına zat olarak benzediğini iddia etmiştir. Diğer inanışı temsil eden Athanasios, Hz. İsa'nın zat yönünden, babasına benzer değil aynısı olduğu inancındadır. Athanasios'un temsil ettiği inanışın izindekilere *Ortodoks* denmiştir.⁸ 431 yılında Ephesos (Efes) ta toplanan Konsülde, Hz. İsa'nın mahiyeti hakkında bir takım kararlar alınmıştır. Bu kararlara göre Hz. İsa'da ilahi ve insanı olmak üzere iki tabiat bir şahısta toplanmıştır. Buna karşılık, Efes Konsilin'den de reddedilen Nestorius, Hz. İsa'da iki şahsın mevcut olduğu fikrini savunmuştur. Nestorius, bu iki konsilin Meryem Ana'ya vermiş olduğu "Tanrı (İsa'yı doğuran" namını reddetmiştir. Ona göre Meryem Ana, İlah İsa'yı değil, sadece insan

⁷ Yakup Bilge, *Geçmişten Günümüze Süryaniler*, İstanbul 2001, s.97.

⁸ Bkz. Mehmet Çelik, *Fener Patrikhanesinin Ökümeniklik İddiasının Tarihi Seyri (325-1453)*, İzmir 2000, S.15 v.d.; Ayrıca Bkz. Mehmet Çelik, *Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğunda Din-Devlet İlişkileri I*, İzmir 1999, S. 15 v.d.

olan İsa'yı doğurmuştur.⁹ Bu konsilden sonra, 451 yılında Kalkhedon'da (Kadıköy) bir konsil toplandı. Bu konsül Süryani-Yakubiler tarihinde önemli bir yer tutar. Kadıköy konsilinde Hz. İsa üzerinde açılan bir tartışmada, İskenderiyeli din adamları Hz. İsa'nın sadece bir yönünün olduğunu savunmuşlardır. Fakat Kadıköy konsili, Hz. İsa'da iki tabiatın (insan ve Tanrı) varlığını savunmakta idi. Konsilinin kararlarına katılmayanlar; Güneydoğu Anadolu ve Suriye'de yaşayan Süryaniler, Mısır'daki Kıptiler ve Habeşi Hıristiyanlardır. Ancak Doğu ve Batı kiliseleri, Hz. İsa'da iki kilise arasında bir takım dini telakkilerde farklar olmasından birleşememişlerdir.¹⁰

Kısaca söylemek gerekirse, kiliseler arasındaki siyasi çekişmeler ve Kadıköy Konsilinin sonuçları, Hıristiyan aleminde Şekil 1.1 deki gibi bir görüntü ortaya çıkarmıştır.¹¹

Şekil 1.1 Hıristiyan Aleminin

⁹ Mehmet Çelik, **Türkiye'nin Fener Patrikhanesi Meselesi**, İzmir 1998, s.60 v.d.

¹⁰ Mehmet Çelik, **Bizans Devletinin Antakya Ve Yöresinde Giriştiği Kitle Katliamları (IV-VII yüzyılları)**, Antakya 1994 , s.6 v.d.

¹¹ Çelik, **Süryani Kilisesi Tarihi I** s.223

B- TÜRK-İSLAM HAKİMİYETİNDE SÜRYANİLER

Günümüzde Kitabi Dinler veya Vahye Dayalı Dinler denince, akla Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet gelir. Yahudiler Hz. İsa'yı bir sahtekar ve Hıristiyanlığı da uydurma bir din kabul ederken, Kur'an-ı Kerim, Hz. İsa'yı Allah'ın seçkin bir peygamberi ve O'nun getirdiği mesajı da ilahi vahiy kabul etmektedir.¹² Ehl-i Kitap olarak vasıflandırdığı Hıristiyanlarla daima sıcak bir ilişkiye işaret etmektedir. Kur'an'ın bu tutumu tarih boyunca Müslümanların Hıristiyanlara karşı dostane duygular beslemelerine sebep olmuştur. Nitekim Mekke'li Kureyşlilerin işkence ve baskılarından bîzâr olan Müslümanlar, Hz. Peygamber'in delâletiyle bir Hıristiyan hükümdara sığınmışlardı.¹³ Hatta İranlılar ile Bizanslılar arasında yapılan savaşlarda kalpleri hep, Ehl-i Kitap kabul ettikleri Bizanslıların muzafferiyeti için çarpmıştı.

Hız. Peygamberden sonra İslam orduları toplu halde ilk defa Hıristiyanlarla, Irak ve Suriye'nin fethinde karşı karşıya gelmişlerdi. Asırlardan beri Roma Katolik ve Bizans Rum Ortodoks kiliselerinden farklı mezhep anlayışları sebebiyle katliamlara maruz kalan bölge Hıristiyanları, İslam ordularının Bizans topraklarına girmesini sevinçle karşılamışlardı. Adeta onları birer kurtarıcı gibi görmüşlerdi. Nitekim Halid b. Velid komutasındaki İslam ordusunun Bizans ordusunu Yermük'te yenmesi ve bölge Hıristiyanlarına can, mal, din v.s her türlü hürriyeti ve emniyeti bahşetmesi bölge Hıristiyanlarını yanıltmamıştı. Nitekim Kudüs'ün fethi öncesi, İslam Halifesi Hz. Ömer, Kudüs Patriği tarafından bizzat davet edilerek, şehrin anahtarı kendisine teslim edilmişti. Hz. Ömer, Kudüs'ün anahtarını teslim almaya gelince, şehir surları dışına toplanan binlerce halk "Foruko" (kurtarıcı) diye tempo tutarak Hz. Ömer'i karşılamıştır.

Nitekim Süryaniler Müslümanların yönetiminden o derece memnun kalmışlardır ki bunun sonucu olarak 975 yılında, Suriye'nin kısa bir süre Bizans hakimiyetine girmesi üzerine, Patriklik merkezlerini Müslümanların hakimiyetinde olan Malatya'ya taşımışlardır.¹⁴

¹² **Kur'an-ı Kerim**; Meryem, 16-34; Ali İmran 45-60; Nisa, 156-159, 171-172.

¹³ Muhammed Hamidullah, **İslam Peygamberi (Çev. M.Said Mutlu)**, İstanbul 1967, C.I, s.71 v.d.; Hüseyin Algül, **İslam Tarihi**, İstanbul 1986,C.I, s.236

¹⁴ Çelik, **Ortadoğu Mozaïği** s. 37.

1. Selçuklular Dönemi

Bizanslıların baskılarından bezmiş olan Süryaniler büyük hükümdar Alparslan'ın Malazgirt zaferini sevinçle karşılamışlar, Süryanileri zorla askere alan Bizans Ordusu, Selçuklu ordusuyla karşılaştığında savaş meydanını terk etmişlerdir. Selçuklulardan büyük itibar gören Süryaniler, Bizans ve Bizans'ın Rum Ortodoks Kilisesi'nin baskılarına karşı Selçuklu hükümdarları tarafından himaye ve destek görmüşlerdir.¹⁵

Selçukluların Anadolu'ya gelişlerinden sonra, Süryaniler tam bir emniyet ve güvene kavuşmuşlardır. Sadece Müslüman Türk teb'a değil, sultanlar da bu mazlum ve mağdur insanlara şefkat ellerini uzatmışlardır. Selçuklu sultanlarının Süryani Patrikleri ile kurdukları samimi dostluklar, bu cemaatin tarih boyunca Türk Milleti'ne minnettar kalmasına vesile olmuştur. Süryani halkı Türk yönetimini öylesine benimsemiştir ki, örneğin I. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra aylarca yas tutmuşlardır.¹⁶ Nitekim Süryaniler arasında ilmi ve şöhreti ile ün kazanan Patrik Mor Mihayel Rabo'nun II. Kılıç Arslan ve Türk yöneticiler hakkında eserlerinde sitayişle bahsetmesi, Süryanilerin Türk yönetiminden ne kadar memnun kaldıklarının en önemli delilidir.¹⁷

2. Osmanlılar Dönemi

Osmanlı Devleti, Müslüman ve gayrimüslimler arasında yoğun ilişkilerin yaşandığı bir devlet olmuştur. Bu ilişki, hukuki, sosyal ve ekonomik açıdan bir uyum ve düzeni gerekli kılmıştır. Osmanlı, Orta Çağ ve modern zamanlarda İslam, Hıristiyanlık ve Museviliği de tanıyan ve güvence altına alan tek siyasi organizasyondur.¹⁸

Selçuklu hakimiyetinde tüm gayrimüslim teb'aya bahşedilen bu huzur ve güven ortamı aynı şekilde 600 yıl Osmanlı Devleti'nde de devam etmiştir. Gayrimüslimlerin can, mal, din ve vicdan hürriyetlerine titizlikle riayet edilmiş; din ayrılığından dolayı başta Süryaniler olmak üzere, hiçbir gayrimüslim teb'aya baskı ve haksızlık

¹⁵ Koluman, *a.g.e.*, s.60.

¹⁶ Günel, *a.g.e.*, s.333.

¹⁷ Çelik, **Ortadoğu Mozaïği**, s. 37.

¹⁸ İbrahim Özcoşar, **Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Süryani Kadimler**, *Geçmişten Günümüze Nusaybin Sempozyumu* (basım aşamasında), Mardin 2004, s. 1.

yapılmamıştır. Bu adil yönetim anlayışından dolayı onlar da devlete sadık kalmış ve vatandaşlık haklarını icra etmişlerdir.¹⁹

Osmanlıda devlet, cemaatlerin dini işlerine karışmazdı. Ancak dini liderlerin, aynı zamanda idari görevlerinin de olması nedeni ile, bunların seçimine müdahale ederdi. Padişah gerektiği ve uygun gördüğü durumlarda ferman yayınlardı. Cemaatler, dini liderlerini ve ruhani meclislerini müdahale olmaksızın seçer ve padişahın onayına sunardı. Padişah tasdik ederse, ruhani lider görevine başlardı. Evlenme, boşanma ve vasiyet medeni hakları, kendi dini ve hukuki sistemlerine göre düzenler, küçük davalar kilisede kurulan mahkemelerde görülür ve verilen kararlar onlar adına, Osmanlı Devleti tarafından infaz edilirdi.²⁰

Osmanlılar döneminde Anadolu'nun bir çok yöresinde olduğu gibi Mardin'de de farklı dini gruplar, ibadetlerini diledikleri gibi yapabilmektedir. XVI. yüzyılda Mardin ilindeki nüfusun dört dini topluluğa göre yüzde dağılımı Tablo 1.1 deki gibidir.²¹

Tablo 1.1 Mardin ilindeki nüfusun dört dini topluluğa göre yüzde dağılımı

	1518	1526	1540	1564
Müslüman	%41,0	%38,8	%34,9	%27,9
Hıristiyan	%48,7	%48,6	%56,1	%62,1
Yahudi	%6,20	%8,00	%5,00	%5,10
Şemsi	%4,10	%4,60	%4,00	%4,90

1526 yılında Mardin ilindeki vergi mükelleflerinin sayısı, o dönemdeki nüfusun dini topluluklara göre dağılımı hakkında bilgi verebilir. Bununla ilgili veriler Tablo 1.2 de verilmiştir.²² Mardin, 1056-1091 yıllarında Süryani Kadim Kilisesi'nin patriklik merkezi, 1125'ten itibaren metropolitlik olmuş, 1293 yılından 1932 yılına kadar da patriklik merkezliğini sürdürerek, Süryaniler için kutsal şehir kimliği kazanmıştır. Osmanlı Devleti, Kadim Süryani Kilisesi'ni resmen 1847'de tanımıştır. 1850'de Mardin'de, yeni patriklik merkezi inşaatı başlamıştır.²³

¹⁹ Çelik, **Ortadoğu Mozaïği**, s. 37.

²⁰ Gabriel Akyüz, **Osmanlı Devleti'nde Süryani Kilisesi**, Mardin 2001, s. 120

²¹ Nejat Göyünç, **XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı**, İstanbul 1969, s.103

²² Göyünç, *a.g.e*, s.85.

²³ Aydın, v.d., *a.g.e*, s. 289.

Tablo 1.2 1526 yılında Mardin ilindeki nüfusun dört dini topluluğa göre yüzde dağılımı

	Müslüman	Hıristiyan	Yahudi
Mardin			
Şehir	%49,87	%45,65	%4,48
Köyler	%84,23	%15,77	-
Nusaybin			
Şehir	%51,76	%48,24	-
Köyler	%100,0	-	-
Savur			
Şehir	%86,47	%13,53	-
Köyler	%67,30	%32,70	-
Berriyecik	%90,00	%10,00	-
Sancak	%76,26	%25,36	%1,38

C- CUMHURİYET DÖNEMİNDE SÜRYANİLER

Osmanlı Devleti'nin son döneminde, Batılı devletler imparatorluğun iç işlerine el atmış ve yıkılışı hızlandırmak için azınlıkları çeşitli vaatlerle tahrik etmişlerdir. Başta Rumlar ve Ermeniler olmak üzere bazı gayrimüslim cemaatler, bu tahriklere kapılmış ve asırlardan beri huzur içinde yaşadıkları devlete ihanet etmişlerdir. Ancak Süryaniler, hiçbir şekilde bu tahriklere kapılmamış, devlete bağlılık ve sadakatlerini devam ettirmişlerdir. Hatta, Milli Mücadele esnasında Mustafa Kemal ve Ankara Hükümeti'ni destekledikleri gibi, Lozan'da teklif edilen azınlık statüsü ve haklarına da iltifat etmemişlerdir.²⁴ Lozan Konferansı'nın²⁵ ikinci bölümünün başladığı 23 Nisan 1923'te, Süryani Kadim Kilisesi Patriği İlyas Şakir, Ankara'da Mustafa Kemal Atatürk'le görüştü. Kudüs seyahatinden döndükten sonra Adana ve Konya üstünden Ankara'ya gelen patrik, Lozan'da azınlıklar sorunu ve özellikle Musul'la ilgili olarak, Nasturilerin gündemde olduğu bu günlerde, Süryanilerin azınlık statüsü istemediklerini açıklayarak, Adana ve çevresindeki Süryanilerin Suriye'ye göç etmesini durdurmaya çalışırken, bölge Hıristiyanlarının Avrupa nüfus ve vesayeti altında olmak istediği görüşünü

²⁴ Çelik, **Ortadoğu Mozaïği**, s. 37.

²⁵ Lozan Anlaşmasının azınlıklarla ilgili maddeleri EK A da verilmiştir.

çürüterek, Süryanilerin Müslüman Türklerle birlikte ve aynı statüde yaşama iradelerini ortaya koydu.²⁶

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Rus ordularına "içerden destek sağladıkları ve sağlayacakları" gerekçesiyle Anadolu şehir ve kasabalarında yaşayan Ermenilerin Suriye ve Irak'a doğru tehcir edilmesi uygulaması başlatıldı.²⁷ Ancak Süryaniler bu tür bir organizasyona hiçbir şekilde iltifat etmemişlerdir. Bir kısım Süryanilerin köylerine karşı yapılan saldırılara karşı devletten yardım istemişlerdir. Örneğin, Eksor Köyü'nün önde gelenlerinden Mansur Garburi Kano, daha önce iki üç kez saldırıya uğramış olan köylerinin savunulması için, Mardin mutasarrıfından asker gönderilmesini istemiştir.²⁸

Yurdumuzun üzerine kara bulutların kapladığı 8 Mayıs 1919 günü Türkiye'ye gelen Fransız işgal kuvvetleri komutanı Franchet de Esperey azınlıkların ruhani liderlerini çağırarak isteklerini sorduğunda toplantıda hazır bulunan Süryani Patriği III. İğnatyos İlyas'ın ayağa kalkıp asasını yere vurarak "600 yıldan fazla oluyor ki Türk yurttaşlarımızla beraber kardeşçe yaşadık. Türklerin nimetleri kanımızın her zerresinde dolaşmaktadır. Türklerden ne isteyebiliriz. Türklerin kaderi bizim kaderimizdir" diyerek hazır bulunanların hayret dolu bakışları arasında toplantıyı terk etmesi, Süryanilerin her zaman kıvanç duyduğu değerli bir anı olarak nesilden nesile aktarılmaktadır.²⁹

Ayrıca Irak'taki İngiliz siyasi hakimi Nuel, yanında kumandan ve danışmanları olduğu halde Mardin'e gelir. Şehri teslim etmeleri için şehrin ileri gelenlerine teklif ve tehditlerde bulunur. Süryani Kadim Patriği III. İlyas Şakir, Mardin halkı adına şöyle cevap verir: "Biz Türk'üz. Türk idaresinden başka herhangi bir idareyi istemiyoruz. Aksi halde yek vücut olarak, Can'en ve malen mücadeleye hazırız". Bunu üzerine Mardin halkı ayaklanıyor ve Nuel'i kovuyor.³⁰

Süryani-Kadim cemaati cumhuriyeti çağdaşlaştıran inkılaplara da gönülden ve istekle bağlanmıştır. Yeni Türk Alfabesi kabul edildiğinde, yurt dışında bulunan III. İlyas kendi vekiline telgraf çekerek, idari muamelelerin derhal yeni Türk Alfabesine

²⁶ Aydın, vd., *a.g.e.*, s.343.

²⁷ Bu konuda geniş bilgi için bkz. **Maceranın Huzura Tercih ve Bir Milletın Dramı, Askeri Tarih Bülteni**, Ankara 1994, s.103 v.d.

²⁸ Aydın, vd., *a.g.e.*, s.336.

²⁹ Koluman, *a.g.e.*, s.61.

³⁰ Koluman, *a.g.e.*, s.62.

çevrilmesini istemiştir. 29.11.1934 tarihinde cemaat reisi haricindeki ruhanilerin mabet ve ayin dışında dini kisve giymelerini kaldıran kanun çıktığında, önce patrik vekil Hore piskopos Abdullahad, sivil kıyafetle sokağa çıkmıştır. Atatürk, III. İlyas'a yaptığı yardımlardan dolayı teşekkür etmiş ve talimatlar vererek Süryanilere her türlü kolaylığın sağlanmasını emretmiştir.³¹ Patrik III. İlyas Mardin'e dönüşünde 25 km uzaklıktaki Sultan Şehmuz köyünde devlet tarafından görkemli resmi bir törenle karşılanır ve Mardin'e kadar resmi törenle getirilir.³²

Mardin'in simgesi olan Süryani Kadim Kilisesi Patrikhanesi, 1933'te Humus Metropolit Efraim Barsavm'ın patrik seçilmesinden sonra, resmen de Humus'a taşınmıştır. Filiksinos Yuhanna (Hanna) Dolabani (Dolapönü), 1919 yılında Deyrulzafaran baş rahibi olduğu gibi, Patrik İlyas Şakir'in ölümünden itibaren, patrik vekilliğini ve Mardin Ruhani Meclisi kararıyla, Mardin ve çevresi Süryani Kadim Kilisesi başkanlığını yürütmüş, cemaatin arzusu ve Patrik I. Efram'ın senato kararıyla, 20 Nisan 1947'de Mardin ve Deyrulzafaran metropolitliğine atanmıştır.³³

Süryanilerin nüfusunun azalması yanında, patrikhanenin taşınması, Süryani okulunun kapanması ve boş kalan kiliselerin yıkılması ya da başka amaçlarla kullanılması sonucu, Mardin'in I. Dünya Savaşı'ndan II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar yaşadığı ekonomik ve kültürel gerilemeden Süryaniler de payını almıştır.³⁴

Yüzyıllardan beri Türk-İslam hakimiyetinde huzur içinde bölgede yaşayan Süryanilerin, 1950'den itibaren Türkiye'nin büyük şehirlerine yavaş yavaş göç ettiklerini görüyoruz. Demokrat Parti ile gelen ekonomik canlılık, özellikle İç Anadolu, Doğu ve Güneydoğu ile Karadeniz bölgesinden Ankara, İzmir, İstanbul, Adana, Bursa gibi büyük illere göçün arttığını görüyoruz. Bu göç dalgası tamamen ekonomik nedenlere dayanıyordu; insanlar kendilerine ve çocuklarına daha iyi bir gelecek temin etmek gayesiyle bunu yapıyorlardı. Mardin ve Midyat civarından özellikle İstanbul'a yapılan bu göçler, sadece Süryanileri kapsamıyordu. Yörenin Müslüman halkı da aynı gayelerle büyük şehirlere göç ediyordu. 1960'dan sonra başta Almanya olmak üzere, Türkiye'nin her tarafından tamamen ekonomik nedenlerle Avrupa'ya göç etmeye başlandı. Ancak şunu söyleyebiliriz ki 1965-1985 arası Güneydoğu Anadolu

³¹ İris, *a.g.e.*, s.172.

³² Gabriyel Akyüz, **Deyrulzafaran Manastırının Tarihi**, Mardin 1998, s.37.

³³ İris, *a.g.e.*, s.18.

³⁴ Aydın, vd., *a.g.e.*, s.398.

Bölgesinden Avrupa'ya giden insanlar arasında Süryanilerin oranı %5 civarındadır ve tamamen ekonomik nedenlerledir. 1971'den sonra önce Viyana'da örgütlenen Süryaniler, daha sonra Midyatlı İsa Çiçek'in Hollanda'ya metropolit olarak atanmasıyla, ağırlıklarını Hollanda ve civarına taşıdılar.³⁵

1985'lerden itibaren PKK terörü nedeniyle, Mardin ve Midyat bölgesinden İstanbul'a ve Avrupa'ya göç de hızlandı. Bölgedeki Süryani din adamları bu hızlı göçü durdurmak için olağanüstü bir gayret gösterdilerse de başarılı olamadılar. Avrupa'nın ekonomik ortamının cazibesi, yüzyıllardan beri Müslüman halk gibi susuz iki tarla ve iki keçiyle hayatlarını kıt kanat idame ettirmeye çalışan köylü Süryaniler, adeta bu terör ortamını kaçırılmaması gereken bir fırsat gibi gördüler. Kendi din adamlarına karşı haklı bir gerekçeleri de vardır. Terör. Bu iki sebep % 80-90 etkin sebeptir. Diğerleri ise bu amacı güçlendirmek için Süryaniler tarafından hem kendi din adamlarının olumsuz yaklaşımını kırmak, hem de Avrupa ülkelerinde mülteci statüsünü rahat elde etmek için Batılı politikacı ve bürokratları ikna için abartılmış ve genelleştirilmiş sebeplerdir. Bunlar kısaca özetlenirse;³⁶

- Uluslararası ilişkilerin iç politikaya yansımaları:
Asala terör örgütünün, Türk diplomatlara karşı giriştiği terör olaylarında Ermenilere ile Süryanilerin ortak davrandığı görüşünün bazı yayın organlarında yayımlanması sonucu, bölgedeki bazı yerel yöneticilerin yanlış uygulamalarda bulunması, Yunanistan'la yaşanan gerginlikler, Kıbrıs meselesi,...Süryanileri sıkıntıya sokan konular olmuştur.
- Anayasal hakları kullanamama:
Yaşanan terör ortamında bazı yerel yöneticilerin Mardin'deki Deyrulzafaran ve Midyat'taki Mor Gabriel Manastırında dini eğitimin, basının yanlış yönlendirmesi sonucu yasaklamış olmaları, din bilgisi ve ahlâk dersinin ortaöğretimde zorunlu olmasının Avrupalı politikacılar tarafından istismar edilmesi.
- Terör ve yanlış yönlendirme:

³⁵ Mehmet Çelik, **Süryanilerin Tur Abdin'e Geri Dönüşü**, IV. Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu, Elazığ 2004, s. 235.

³⁶ Çelik, **Süryanilerin Tur Abdine Geri Dönüşü**, s. 236.

Terörle mücadele sırasında bazı Müslüman köylülerin “Bu Süryaniler Avrupa’ya gitsin, arazileri de bize kalsın” düşüncesinden hareketle, bu göçü hızlandırmak için, zaman zaman güvenlik güçlerini, korucuları ve hatta terör örgütü üyelerini yanlış yönlendirdikleri duyumları da kamuoyuna yansımıştı.

- Genel bazı olumsuzluklar:

Bütün bunlardan başka, bazı Süryani vatandaşlarımızın bürokraside karşılaştıkları sıkıntılar, çocuklarının askerlikte karşılaştıkları sıkıntılar, Müslüman halkla karışık oturdukları köylerde kapı-komşu ilişkilerinden doğan sürtüşmeler vs. daha bir çok neden sayılabilir.

1950’li yıllardan itibaren başlayan Mardin dışına sermaye göçü, 1960’lı yıllar boyunca de devam etmiş, ve bu dönemlerde Mardin’in sınıfsal, etnik ve dinsel yapısında, sonradan daha da belirginleşecek olan değişimler başlamıştır. Mardin’den göç, sadece sermayenin göçüyle sınırlı kalmamış, eski büyük ailelerin bir çok üyesi de Ankara, İstanbul ve İzmir başta olmak üzere batının büyük şehirlerine yerleşmiş, ticaret ve bürokraside yükselmeye başlamıştır.

1950’li yıllarda Mardin’den batıya doğru göç sürerken, kent çevresinden de Mardin’e nüfus ve sermaye göçü yaşanmaktadır. Demokrat Parti iktidarının en azından başlangıç yıllarındaki görece demokratik yapısı hızla bölgeye de yansımış ve bir yandan eksilmeler sürerken, kentli yapıya yeni katılımlar olmaya başlamıştır.

Mardin’de insanlar hangi dinden olursa olsun Türkiye Cumhuriyeti’nin hoşgörü ve barış ortamında dilediklerince ibadet etmiş ve yaşamışlardır. 1938 yılında Hasan Sami Oltulu (Emekli Bucak Müdürü) tarafından tek nüsha olarak daktilo ile yazılan kitapta şu ifadeler yer verilmiştir: “Mardin’de İslam halkla Hıristiyan halk içten kaynaşmış, gerek iş, gerekse aile ilişkilerinde çok candan münasebetler kurmuşlardır”.³⁷ Sakin mizaçlı olan Süryaniler, vatandaşlık görevlerini vatanlarına sadakat ve bağlılıklarını tarih boyunca ispat etmeyi bilmişlerdir.³⁸

³⁷ Hasan Sami Oltulu, **Nusaybin’in Tarihi ve Coğrafyası**, Mardin 1973, s. 355.

³⁸ Hanna Dolapönü, **Tarihte Mardin**, Mardin 1972, s.167.

İKİNCİ BÖLÜM

MARDİN VE YÖRESİNDEKİ SÜRYANİLERİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI

A- SOSYAL HAYAT

1. Cemiyet: Toplumsal Yapı

Süryanilerin tarihleri boyunca yaşadıkları önemli yerleşim birimlerinin başında gelen Mardin, günümüzde de farklı etnik ve dinsel temele sahip toplulukları bünyesinde barındırmaktadır. Bu topluluklar kendi aralarında ekonomik ve toplumsal örgütlenmeleri açısından da farklı özelliklere sahiptirler.

Bölgedeki nüfusun çoğunluğu Müslüman olmakla birlikte, pek çok mezhep ve tarikatlara bölünmüştür. Osmanlı kayıtları bu konuda kesin bilgiler vermemektedir. Ancak bu bölgeye gelen gezginlerin verdiği bilgilerden yola çıkarak kaba rakamlardan hareketle, yaklaşık olarak çıkarılabilmektedir. Bazı sözlü kaynaklar ise, 1915 Ermeni tehciri öncesinde Şar Mahallesinde Süryaniler, geri kalan Hıristiyan mahallelerinde de Ermenilerinde olduğunu ifade etmişlerdir.¹

Söz konusu cemaatlerin kendi kaynakları, Osmanlının devraldığı Mardin’de, kent Hıristiyan halkının Süryani Kadim (Ortodoks), Nasturi, Keldani (Süryani Katolik) ve Ermeni Ortodoks (Gregoryen) olarak ayrılmış olduğunu göstermektedir. Bu

¹ S. Aydın, K. Emiroğlu, O. Özel, S. Ünsal, **Mardin**, İstanbul 2000, s.128.

farklılaşmaya, 17. yüzyıl ortalarından itibaren Ermeni Katolik, 19. yüzyılda da Süryani Protestan cemaatinin katıldığı anlaşılmaktadır.²

Mevcut verilerden hareketle kesin olarak vurgulanabilecek bir nokta, fetihten son anlara kadar bütün Osmanlı dönemi boyunca Şemsiye hariç, Mardin'in bütün mahallelerinde Müslüman ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadıklarıdır.³

Bölgede Süryani, Yezidi ve Mihalmiler (Müslümanlığı kabul eden ancak kendilerini Kürt ve Arap saymayan bir cemaat) dışında kalan Kürt'lerin temel toplumsal örgütlenmesi, göçebe, yarı göçebe ve yerleşik de olabilen aşiret esasına göreler. Toprağın mülkiyet rejimi de aşiret esasına dayanır. Fakat aşiret düzeni dışında kalan Süryanilerin etkisiyle Mardin, diğer komşu illerden farklı bir sosyal gelişim izlemiştir. Mardin baştan beri –özellikle il merkezi- diğer bölge illerden daha gelişmiş ve modern bir sosyal yapı ve anlayışa sahip olmuştur. Bunda en büyük etken; farklı kültür ve dine mensup vatandaşların bir arada yaşaması olarak da değerlendirilebilir.

Bölgede dilsel bir homojenlik yoktur. Bölge halkı devlet ile olan ilişkilerinde resmi dil olan Türkçe'yi kullanmasına karşın, günlük yaşamda yaygın olarak Türkçe'nin yanı sıra, Arapça, Kürtçe ve Süryanice'yi kullanır.

a. Nüfus

Osmanlıların devraldığı Mardin kent toplumunu oluşturan unsurların ya da tek tek bireylerin ekonomik, demografik, meslek ve cinsiyet özelliklerine dair fazlaca bir şey söylemek mümkün değildir. Bu anlamda, rakamsal veri sunan kaynaklar, vergiye tabi yetişkin erkek nüfusu (nefer) evli ve bekar olarak sıralamış, evli erkeklerin hanesinde kaç kişinin yaşadığı ise belirtilmemiştir. Sivil halk için geçerli olan bu kural, bazen ayrıca toplam rakamı verilen; kentte oturan, ancak vergi ödemeyen Osmanlı yönetici sınıf mensupları (asker) ve kaledeki askerler için de geçerlidir.

Mardin ilindeki ilk nüfus verileri 1518 yılına aittir. Bu verilerin 1530, 1540 ve 1564 yıllarına ait verilerden yararlanılarak, Tablo 2.1 de her bir mahallede oturanların dinlerine göre sınıflaması yapılmıştır.⁴

² Aydın, vd., *a.g.e.*, s.128.

³ Aydın, vd., *a.g.e.*, s.129.

⁴ Aydın, vd., *a.g.e.*, s.130.

Tablo 2.1 Mardin Kenti Nüfusunun Mahallelere Göre Dağılımı⁵

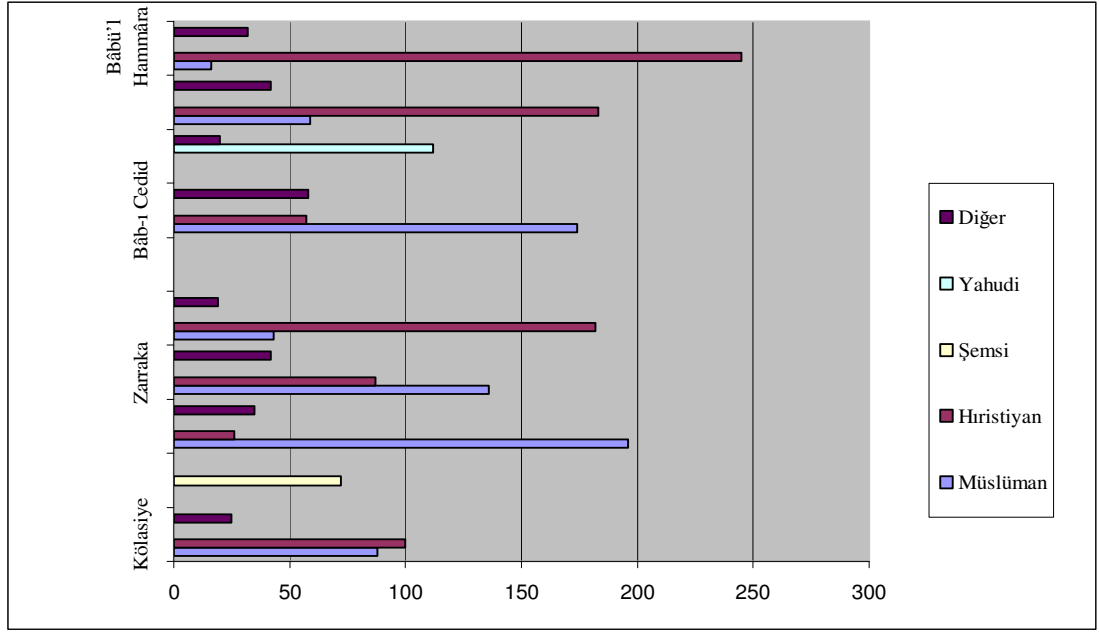
Mahalle	1518 nefer (bekar)	1530 nefer (bekar)	1540 nefer (bekar)	1564 nefer (bekar)
Kölasıye	Hris: 100 (14) Müs.: 88 (15) Diğer: 25	236 (54) 150 (19)	265 (92) 124 (20) 16*	270 (31) 96 (19)
Şemsiye	Şemsi.: 72 (8) Müs.: --	131 (36) 2 (1)	146 (46) 2	195 (2) 7
Zeytun	Hris: 26 (2) Müs.: 196 (33) Diğer: 35	40 (6) 139 (82)	76 (28) 283 (91)	104 288 (99)
Zarraka	Hris: 87 (4) Müs.: 136 (16) Diğer: 42	64 (22) 143 (20)	112 (27) 198 (43) 10+22**	250 (2) 202 (65)
Kamil ve Bimaristan	Hris: 182 (25) Müs.: 43 Diğer: 19	295 (45) 128 (26)	---	---
Sündik/Sevindik	Hris: -- Müs.: --	-- --	379 (152) 143 (38)	463 (5) 135 (5)
Bâb-ı Cedid	Hris: 57 (11) Müs.: 174 (22) Diğer: 28+30**	114 (29) 178 (178)	116 (54) 276 (53)	146 (4) 214 (54)
Yahudiyân	Yahudi:112 (20) Diğer: 20	234 (103)	180 (59)	198 (6)
Kıssis	Hris: 183 (29) Müs.: 59 (4) Diğer: 42	264 (104) 77 (32)	473 (200) 177 (41)	492 85 (26)
Bâbü'l Hammâra	Hris: 245 (63) Müs.: 16 (4) Diğer: 32	395 (103) 67 (11)	590 (227) 71 (22)	759 44 (19)
Toplam (Cemaatlere Göre)	Hris: 880 (141) Müs.: 714 (94) Yah: 112 (20) Şemsi: 72 (8) Diğer: 273	1408 (363) 884 (232) 234 (103) 131 (36)	2016 (780) 1274 (308) 180 (59) 146 (46) 48	2484 (42) 1071 (287) 198 (6) 195 (2)
Toplam	1778 (263)	2930 (734)	3610 (1193)	3996 (337)

* Kışlakçı

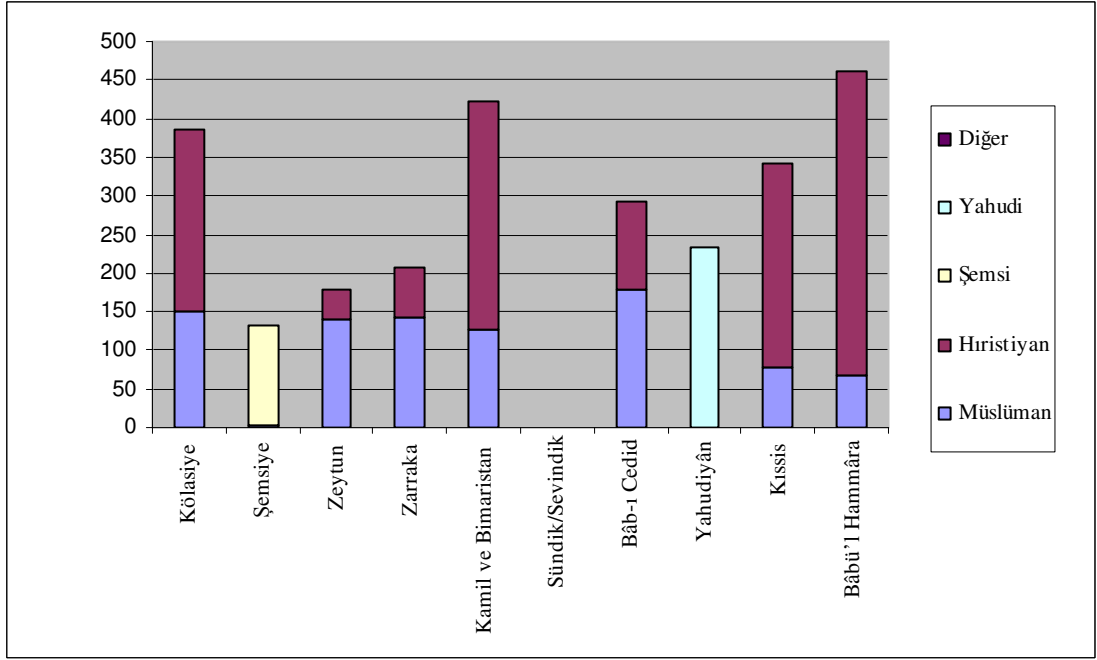
** Mışki Aşireti

Grafik 2.1, 2.2, 2.3 ve 2.4 ise Tablo 2.1'de yer alan verilerden yararlanılarak elde edilmiştir.

⁵ Aydın, vd., a.g.e., s.131.

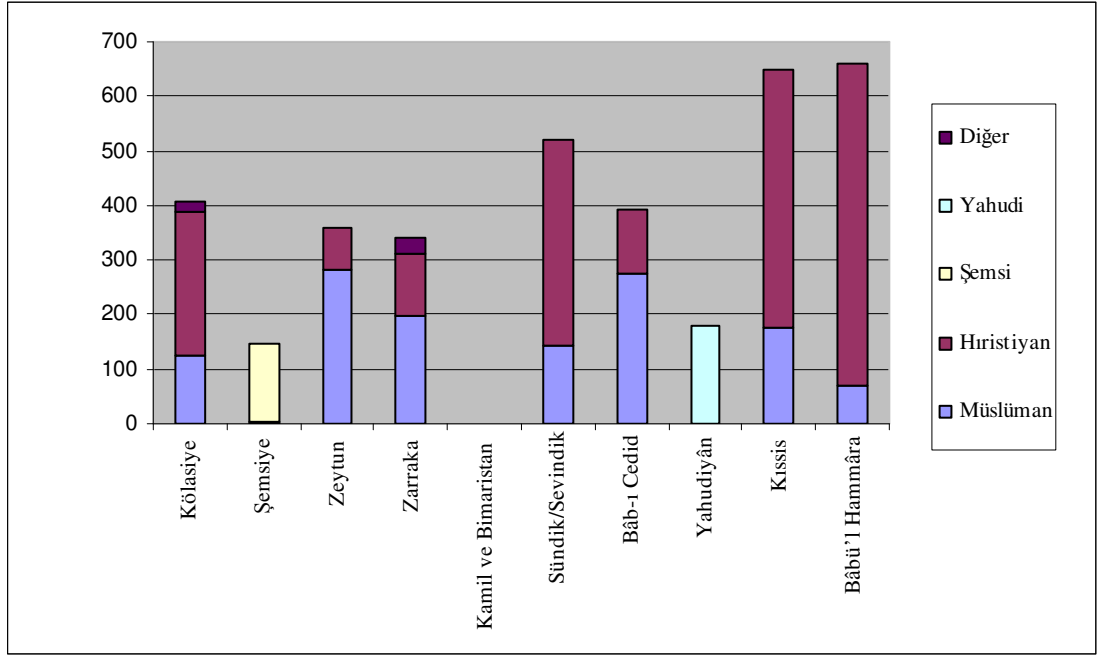

Grafik 2.1 1518 yılı Mardin mahallelerindeki nüfusun dinlerine göre dağılımı⁶

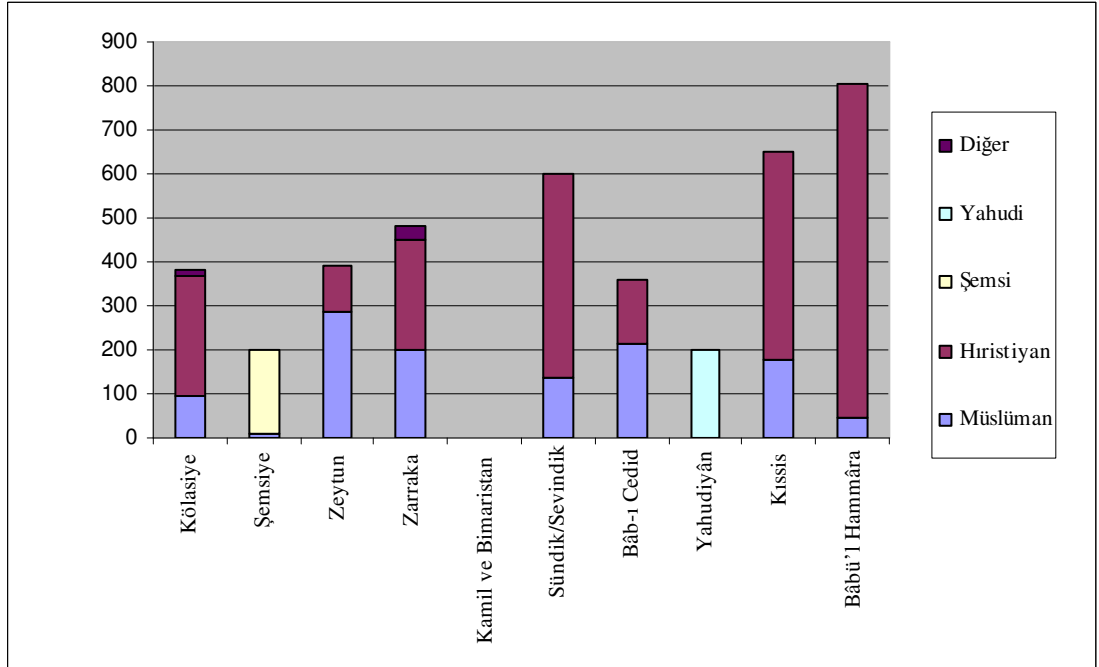

Grafik 2.2 1530 yılı Mardin mahallelerindeki nüfusun dinlerine göre dağılımı

⁶ Boş olan sütunlar, veri elde edilemeyen yıllara aittir.

Grafik 2.3 1540 yılı Mardin mahallelerindeki nüfusun dinlerine göre dağılımı

Grafik 2.4 1564 yılı Mardin mahallelerindeki nüfusun dinlerine göre dağılımı

Çeşitli yıllarda yapılan sayımlarla ilgili veriler farklı kaynaklardan derlenerek Tablo 2.2 elde edilmiştir.

Tablo 2.2 Çeşitli yıllara ait nüfus değerleri ve dini özellikler⁷

Tarih	Nüfus	Dini
1518	8200	%41 Müslüman
1530	10712	%39 Müslüman
1540	13943	%35 Müslüman
1564	18714	%28 Müslüman
1766	25000	%50 Müslüman, %49,5 Hristiyan, %0,5 Yahudi
18.yy sonu	12000	3000 Kürt, 5-6000 Arap ve Türk, 1500 Ermeni Yakubi, 1500 Nasturi, %75 Müslüman
1807	27240	20000 Müslüman, 3200 Yakubi, 2000 Ermeni Katolik, 400 Keldani, 800 Yahudi, 800 Şemsi, 40 Ermeni Ortodoks, ~%75 Müslüman
1816	11000	1500 Ermeni
1827	20000	~%75 Müslüman
1837	3000 aile	500 Ermeni Katolik, 400Yakubi, 250 Süryani Katolik, 100 Keldani, 10 Yahudi, geri kalan ~%60 Müslüman

Mardin’de 1834 yılında yapılan nüfus sayımında 1816 Müslüman hanesi, 1809 Hristiyan hanesi, 18 Yahudi hanesi bulunduğu, erkek nüfusunun Müslümanlarda 1943, Hristiyanlarda 3190 ve Yahudilerde 50 kişi olduğu bulunmuştur. Toplam hane sayısı 3643 ve toplam erkek nüfusu 6183 kişidir.⁸

Yaklaşık aynı yıllarda çeşitli kaynaklardan yapılan araştırmalara göre, Hristiyan nüfusun dağılımı ise Tablo 2.3’teki gibidir.

Tablo 2.3 Hristiyan nüfusun dağılımı⁹

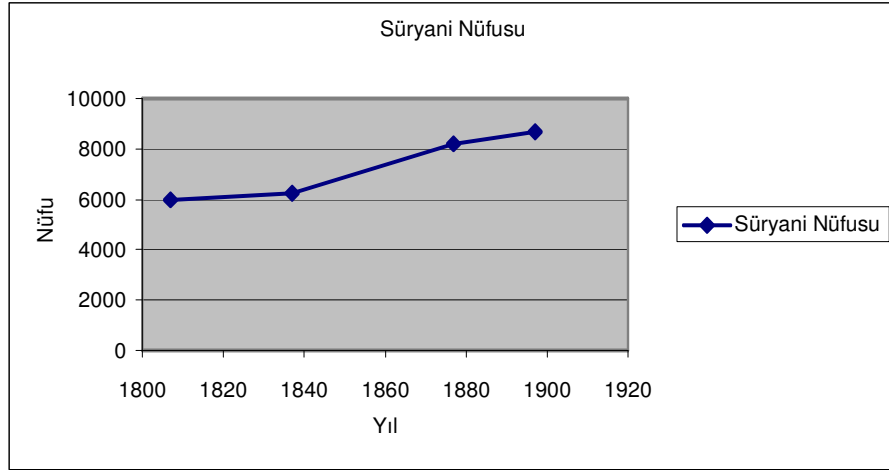
Yıl	Süryani	Ermeni	Keldani	Nasturi	Protestan	Katolik	Diğer
1807	6000	3200	2000	?	?	-	?
1837	6250	2000	2500	500	?	-	1250
1877	1250 hane	400 hane	500 hane	100 hane			250 hane
	8202	2922	3188	420	?	308	1340
1897	8710	810	4330	580	90	1700	1200

Tablo 2.3’teki verilere göre Süryani nüfusun değişimi Grafik 2.5’te verilmiştir.

⁷ Aydın, vd., *a.g.e.*, s.136.

⁸ Aydın, vd., *a.g.e.*, s.242.

⁹ Aydın, vd., *a.g.e.*, s.245.

Grafik 2.5 1807-1897 yılları arası Süryani nüfusu değişimi

Mardin il merkezinde bulunan Kırklar Kilisesi ve Mor Mihael Kilisesine ait vaftiz defterlerindeki kayıtlar da bize Hıristiyan nüfusundaki değişimleri göstermesi bakımından kaynak teşkil edebilir. Adı geçen kiliselere ait vaftiz defterlerinin icmalı EK-C’de verilmiştir.

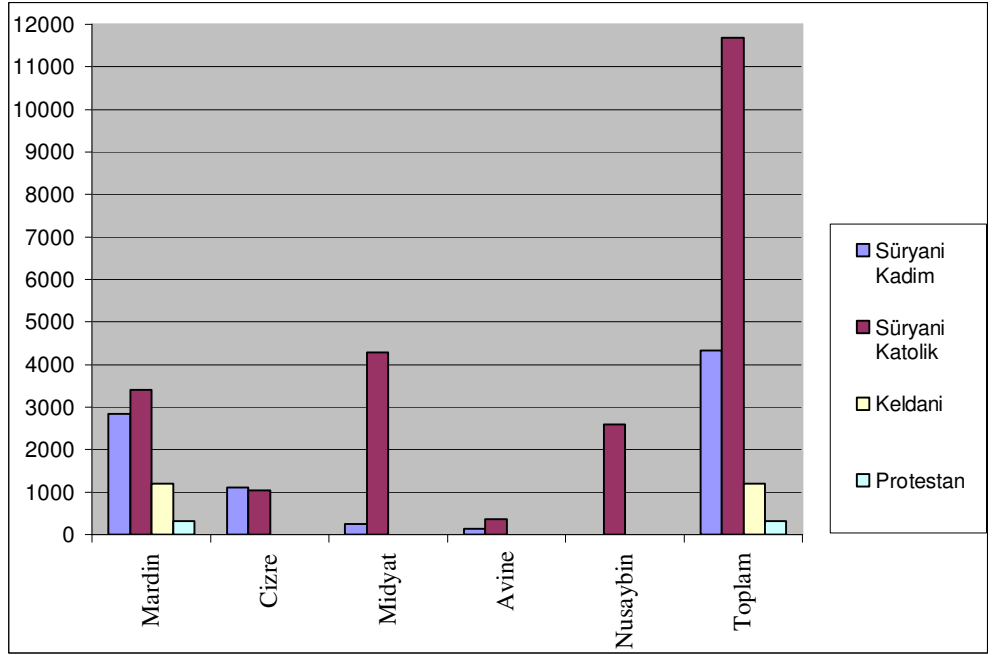
Mardin ilindeki nüfusun çoğunluğu Müslüman olmakla birlikte, pek çok mezhep ve tarikatlar bölünmüştür. Süryaniler ise Hıristiyan dinine mensuptur ve Hıristiyanlar da çoğunluğu Ortodoks olmakla birlikte, Keldani, Katolik ve Protestan mezheplerine ayrılmıştır. Bunların dışında küçük bir Yezidi topluluğu da mevcuttur.

1891 yılında Mardin’in ilçelerinde yaşayanların dini özelliklerine göre sınıflaması Tablo 2.4’te görülebilir.¹⁰

Tablo 2.4 1891 yılı Mardin İli nüfus dağılımı

	İslam	Hıristiyan Toplam	Ermeni Ermeni	Ermeni Katolik	Süryani Kadim	Süryani Katolik	Keldani	Protestan	Yahudi	Yezidi	Diğer
Mardin	34.634	26.060	8.320	-	2.844	3.406	1.185	325	560	-	266
Cizre	12.843	10.438	2.229	53	1.113	1.030	-	-	35	126	43
Midyat	27.928	22.281	5.164	-	242	4.294	-	-	628	-	483
Avine	22.840	22.071	769	-	142	363	-	-	264	-	-
Nusaybin	10.657	7.482	2.588	-	-	2.588	-	-	-	340	247
Toplam	108.914	78.332	19.067	53	4.341	11.676	1.185	325	1.487	466	1.044

¹⁰ Aydın, vd., *a.g.e.*, s.246.

Grafik 2.6 1891 yılı Mardin İli ve İlçelerindeki Hıristiyan Nüfus Dağılımı

Tablo 2.4 ve Grafik 2.6'dan da görüleceği üzere, Süryani Katolik, Süryani Kadim, Keldani ve Protestanlar, Mardin merkezde toplanmışken, Nusaybin'de ise sadece Süryani Katolik Cemaati'nin bulunduğu görülmektedir. Midyat ise en çok Süryani Katolik Cemaati'ni barındıran ilçedir. Cizre de, Kadim Süryaniliğin bölünmeye uğradığı merkez olarak görülmektedir.

1893, 1907 ve 1914 yıllarına ait nüfus verilerinden yararlanarak¹¹, Süryani nüfusun değişimi hakkında bir değerlendirme ve bu yıllara ait ayrıntılı tablolardan bir derleme yapılarak Tablo 2.5 oluşturulmuştur.

Tablo 2.5 1893, 1907 ve 1914 yıllarına ait Süryanilere ait nüfus verileri

	1893	1907	1914
Süryani Nüfusu Toplamı	17600	20119	40139
Müslüman	77157	91616	163515
Mardin Toplam Nüfusu	95520	112209	214646

Tablo 2.5'den yararlanarak bu yıllardaki Süryani nüfusunun toplam nüfus içindeki yüzde oranlarına incelenebilir.

¹¹ Aydın, vd., *a.g.e.*, s.248.

Tablo 2.6 1893, 1907 ve 1914 yıllarında Süryani nüfusunun toplam nüfusa oranı

	1893	1907	1914
Süryani nüfus/Toplam Nüfus (%)	%18,4	%17,9	%18,7

Tablo 2.6'dan görüleceği üzere, Süryani nüfusunun toplam nüfus içerisindeki yatay eğilimi görülmektedir.

20. yy.'da Mardin ve bölgesinin nüfus gelişimi incelenirken, göç kavramı üzerinde de öncelikli olarak durulması gerekir. Süryanilerin yaşadığı göçlerin birçok nedeni olmakla birlikte, en önemlisi ekonomik nedenlerdir.

Süryani Deyrulmur Vakfı Başkanı İsa Gülten¹² ve Mardin Kırklar Kilisesi Horepiskoposu Gabriel Akyüz¹³ ile yapılan görüşmelerde, Gülten ve Akyüz Süryani göçlerini ve bağlı oldukları nedenleri üç ana başlık altında toplamışlardır:

1.Göç Dalgası: II. Dünya Savaşı yıllarındaki gelişmelere paralel daha çok Suriye, Lübnan ve Irak'a gerçekleşen göçtür.

2.Göç Dalgası: 1960'lardan itibaren, yurt içinde çoğunluğu İstanbul olmak üzere, yurt dışında İsveç, Almanya, Hollanda gibi Batı Avrupa ülkelerine gerçekleşen işçi göçüdür.

3.Göç Dalgası: 1960'lı yıllarda başlayan göçün bir sonucu olarak parçalanmış aile göçünün 1975'ten itibaren hız kazanması ve 1980 sonrası oluşan terör ortamında daha çok Batı Avrupa ve Amerika'ya gerçekleşen göçlerdir.

1. Göç Dalgasının sonuçlarını görebilmek için, 1927 ile 1945 yıllarına ait Mardin ili nüfusunun dinlere göre dağılımı karşılaştırılabilir. 1927 yılına ait veriler Tablo 2.7'de verilmiştir.

Tablo 2.7 Mardin ili 1927 yılı nüfusun dinlere göre dağılımı¹⁴

	İslam	Katolik	Protestan	Ortodoks	Ermeni	Hıristiyan	Musevi	Sair	Meçhul
Şehir	18.657	1.286	12	1	60	61	1	2.972	208
İl Toplamı	163.274	1.634	157	1	118	3.601	490	9.521	1.660

¹² İsa Gülten, Garis Oğlu, 1947 doğumlu, evli altı çocuklu, Midyat'da oturur, Deyrulmur Vakfı Başkanı

¹³ Gabriel Akyüz, Landu Oğlu, 1959 doğumlu, evli onüç çocuklu, Mardin merkez Kırklar Kilisesi Horepiskoposu

¹⁴ Aydın, vd., *a.g.e.*, s.371.

Tablo 2.7 den de görülebileceği üzere Mardin ilinin 1927 yılına ait nüfusunun büyük bölümü Müslümanlardan oluşmaktadır. Hıristiyan nüfusun ise Müslümanlardan sonraki çoğunluk olduğu görülmektedir.

Tablo 2.8'de ise 1937 yılına ait Mardin ilinde yaşayan Süryani nüfusu görülmektedir.

Tablo 2.8 1937 yılı Mardin'deki Süryani Gruplar¹⁵

Dini Grup	Nüfus
Ortodoks Süryani (Kadim Süryani)	19.765
Katolik Süryani	2.830
Keldani	1.128
Protestan Süryani	1.568
Toplam	25.291

Mardin il nüfusu 1945 yılında yapılan nüfus sayımına göre 234.457dir.¹⁶ 1945 yılına ait Süryani nüfusu verileri olmadığından, 1. göç dalgasının Süryani nüfusu üzerindeki etkisini görmek amacıyla, 1937 yılı Süryani nüfusu baz alınabilir. Süryani nüfusu 1937-1945 tarihleri arasında hiç değişmemiş olsa dahi nüfus içerisindeki payı %11'dir. Halbuki aynı nüfus oranı 1914 tarihi itibarıyla %18,7'dir. Yaklaşık 31 yıllık bir süreçte Süryani nüfusunun kendi toplam nüfusuna göre %39'luk bir azalmaya uğradığı görülebilir. Bu da bize Süryani nüfusunun, yaklaşık %39'a yakınının, 1. göç dalgası ile göç ettiğini gösterir.

1960'lardan itibaren yaşanan 2. ve 3. göç dalgasında ise yaklaşık Güneydoğu Anadolu bölgesindeki sayıları 1965 sayımına göre 30.974'ün üzerinde iken,¹⁷ bugün Türkiye'deki Süryani nüfusu Gülten ve Akyüz'ün verdiği bilgiye göre yaklaşık 20.000 civarındadır. Bu sayı Mardin merkez için yine aynı kaynak kişilere göre 75 hanedir.

Mardin il ve ilçe merkezleri, özellikle 1960 yılından itibaren, göç eden Süryani nüfus yerine, köyden gelenlerin yerlerini aldığı bir şehir olmuştur.¹⁸

¹⁵ Hasan Sami Oltulu, *Nusaybin'in Tarihi ve Coğrafyası*, Mardin 1973, s.135.

¹⁶ Aydın, vd., *a.g.e.*, s.400.

¹⁷ Aydın, vd., *a.g.e.*, s.400.

¹⁸ Aydın, vd., *a.g.e.*, s.409.

Köyden şehir merkezine göç eden nüfus için, bir göç eşiği durumunda olan Mardin kentinde, 1985-1990 yılları arası, nüfus hareketlerinin en yoğun biçimde yaşandığı yıllar olmuştur.¹⁹ “Körfez savaşı sonrası yaşanan ekonomik kriz ve sınır ticaretinin yapılamaması, geçimini bu yolla sağlayanların kamyonlarını satarak İstanbul’a ve İzmir’e göç etmelerine yol açarken, siyasi istikrarsızlık, Mardin ilçe ve köylerinden Kızıltepe ve Mardin’e hemen hemen bu yerleşimlerin nüfusuna eşit büyüklükte bir nüfusun göçüne neden olmuşlardır”.²⁰

Sonuç olarak geçen yirmi yılda Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da yaşayan Süryanilerin nüfusunda önemli ölçüde azalma meydana gelmiştir. Geçen yirmi yıllık zaman içinde Süryani nüfusundan 20793 kişi göç etmiştir. Yüzyılın başından beri devam eden Süryani göçleri, artık neredeyse yok denecek kadar az bir Süryani topluluğunu bırakmıştır. Bu göçler devam ettiği sürece, yakın gelecekte Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki Süryanilerin varlığından söz etmek olanaksız hale gelecektir.²¹ Yaptığım araştırmalara göre, günümüzde Mardin ili sınırlarında yer alan Süryani nüfusu, köy-mezra bazında Tablo 2.9’ da verilmiştir.

İsa Gülten ile yapılan görüşmede, göç eden Süryani vatandaşların geri dönüşü ile ilgili büyük çapta bir gelişme yaşanmamakla birlikte, Nusaybin ilçesi Güzelsu köyüne 10 hane, Dibek’e 3 hane, Üçyol’a 7 hane, Taşköy’e 4 hane, Günyurdu’na 6 hane, Midyat-Elbeğendi köyüne 16 hane, Karagöl’e 4 hane, Savur- Dereiçi köyüne ise 1-2 aile dönüş yapmış ya da yapma aşamasındadır.

¹⁹ Aydın, vd., *a.g.e.*, s.409.

²⁰ Sevil Atauz vd., **GAP Kültürel Gelişim Projesi (III)**, Kültür Bakanlığı Eğitim Dairesi Bşk. ve Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara 1994, s.15.

²¹ Ahmet Taşğın, **Anadolu’nun Yok Olmaya Yüz Tutan Zenginliklerinden Süryaniler**, Nsibin, **19(70)**, 2003, s.57.

Tablo 2.9 Mayıs 2005 tarihi itibariyle Mardin ili Süryani nüfusu

İL/İLÇE/KÖY	SÜRYANİLERE AİT HANE SAYISI	SÜRYANİ NÜFUSU	AÇIKLAMALAR
MARDİN-Merkez	75	300	
ÇİFTLİK Köyü	2	14	
ESKİKALE Köyü		38	Deyrulzafaran Manastırında kalanlar
DARGEÇİT			
ÇATALÇAMKÖYÜ	3	15	
KIZILTEPE			
İŞIKLAR	1	2	Hasat zamanı geçince İstanbul'a dönenler
MİDYAT-Merkez	102	396	
ALAGÖZ KÖYÜ	17	86	
ALAGÖZ KÖYÜ/ KARAGÖL MEZRASI	3	17	
ANITLI KÖYÜ	15	110	
ALTINTAŞ KÖYÜ	11	61	
ŞARLI MEZRASI	4	75	Deyrulumur Manastırında kalanlar
BARIŞTEPE	1	3	
GÜLGÖZE	10	50	
MERCİMEKLİ	1	2	
DOĞANÇAY	5	20	
İZBIRAK	1	2	Mor Dimet Kilisesinde kalan rahip ve rahibe
YEMİŞLİ	15	36	
NUSAYBİN-Merkez	1	2	
ÜÇKÖY	35	200	
GÜZELSU MEZRASI	1	5	
ÜÇYOL KÖYÜ	3	12	
DAĞIÇI KÖYÜ	1	5	
ODABAŞI KÖYÜ	10	70	
GÜNYURDU KÖYÜ	6	15	
BALABAN KÖYÜ	2	10	
ÖMERLİ	1	6	
SAVUR			
DEREİÇİ	5	8	
YEŞİLLİ			
BÜLBÜL KÖYÜ	8	32	
TOPLAM	339	1592	

b. Sosyal Tabakalaşma

Süryaniler her ne kadar aşiret düzeni dışında ise de, bu her toplumda olduğu gibi, bunların da az çok katmanlaşmamış ve kategorileşmemiş oldukları anlamına gelmez. Fakat Süryanilerdeki katmanlaşma (sınıf) aşiret düzeninde olduğu gibi soya bağlı olmaktan çok, ekonomik güce ve dinsel otoriteye bağlıdır. Süryani toplumunda tek ve en belirgin sınıf din görevlileri sınıfıdır. Din görevlilerinin yönettiği kilise kurumu, Süryani toplumunun en gelişmiş ve yaygın kurumudur. Bu nedenle kilise ve din görevlileri (ruhban sınıfı) topluluğu birbirine bağlayan temel unsurlardan birisi olarak ortaya çıkar. Bu ruhban sınıf ve onun yönettiği kurumun (kilise) toplumda meşru iktidar (otorite) haline gelmesinin önemli nedenleri; kilise kurumunun çok eskiden beri kurulu olması ve halkı uzun zamandan beri hem dini, hem de dünyevi olarak yönetmesidir.²²

Kilise kurumu, Hıristiyanlığın ilk yıllarından itibaren tüm toplumu kucaklayan yaygın bir kurumdur. Bu kurumu yöneten ruhban sınıfı, Süryani Kilisesi'nde hiçbir dönemde bir kast sistemi haline gelmedi. En yüksek din görevlilerinden –piskoposluk, manastır baş rahipliği vb.- köy papazlığına kadar bütün dini görevler, toplumun tüm bireylerine açıktı. Başka bir deyişle, bu görevlerin hiç biri, her hangi bir kesimin tekelinde olmadı.²³

Süryani toplumu aynı zamanda hem ihtiyacı olanlara yardım, hem de kiliselerinin ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile vakıflar kurdu. Böylece varlıklarının olmayana yardım etmesi ve bu yönde teşviki bu vakıflar aracılığı ile gerçekleştirildi. Mardin bölgesinde Süryanilere ait vakıflar Tablo 2.10'da verilmiştir. Süryanilerde, sadece din görevlilerinin yoğun bir eğitim aldığı tarihsel gelişimlerinde görülmektedir. Bu da din görevlilerine toplumda önemli bir güç sağlıyordu. Başta yargı yetkisi olmak üzere, bir çok yetki bu sınıfın ve yönettiği kurumun işlevi durumuna geldi. Osmanlılar döneminde de kilise kurumu ve onun lideri olan Patrik, tüm Süryanilerin hem dini, hem de dünyevi lideri olarak kabul ediliyordu. Bundan dolayı başa gelen her padişah, patriğe bir ferman yollar, bu fermanlarda patrik, halkı üzerine yetkilerle donatılırdı. Cumhuriyetin kurulmasından sonra –her ne kadar patrik Türkiye'den çıkmışsa da- kilise ve ruhban sınıfı toplumu yönetmede önemli bir rol oynamış ve diğer güçlerle birlikte bu yönetime ortak olmuştur.

²² Yakup Bilge, **Süryaniler**, İstanbul 1996, s. 86.

²³ Mehmet Şimşek, **Süryaniler ve Diyarbakır**, İstanbul 2003, s.139.

Tablo 2.10 Mardin bölgesindeki gayrimüslimlere ait vakıf-dernekler

No	Vakfın Adı	Yönetim Kurulu Başkanı
1	Süryani Katolik Kilisesi Vakfı/Mardin	Edip ÖZALTIN
2	Keldani Katolik Kilisesi Vakfı/Mardin	Adnan SAĞLAMOĞLU
3	Süryani Protestan Kilisesi Vakfı/Mardin	Selim GÜL
4	Süryani Kadim Deyrul Zafaran Kilisesi Vakfı/Mardin	Hanna ÇİLLİ
5	Süryani Kadim Mar Barsovn - Mort Şmuni Kiliseleri Vakfı/Midyat	Yusuf TÜRKER
6	Deyrul Umur Manastırı Vakfı/Midyat	İsa GÜLTEN
7	Süryani Protestan Kilisesi Vakfı/Midyat	Bülent DEMİRCAN
8	Ermeni Katolik Kilisesi Vakfı/Mardin	Corc UĞURGEL
9	Midyat Süryani Kültür Derneği Kurucuları	Anter ONAR

Süryanilerin İstanbul'a ve yurt dışına göç etmesi ile burada oluşan toplumsal yapı, yerleşik geleneksel değerler temelinde, ancak farklı bir düzeyde belirir. Aile birlikleri, burada da hemen ortadan kalkmaz. Bu durum, özellikle Süryanilerin İstanbul'a ilk göçleri ve kenar mahallelerde bir arada yaşama eğilimi taşıdıkları 1970'li yılların ortalarına kadar oldukça belirgindi. Fakat zamanla "kentsel" ekonomi üzerine temellenen bireysel ilişkiler, bu birliklerin işlevlerini kaçınılmaz olarak bozmuştur.

İstanbul'daki ekonomik ilişkiler ve yaşam biçiminin, geleneksel değerler sistemini, Mardin'dekinden çok hızlı bir şekilde dejenere edeceği açıktır. Böyle olunca kişi, birey olarak "Süryani" alt yapısına uygun biçimde, "yeni dünya" da kendisine bir yer bulacaktır.²⁴

Kente göç eden Süryaniler, buradaki toplumsal değerler ile, kendi kültürel değerlerini, oluşturacakları yeni bir yaşam biçiminde buluşturacaklardır.

İsa Gülten ile yapılan görüşmede, "bu kadar geleneklerine ve dini kurallarına değer veren bir toplumun göçler nedeniyle kültürlerinin zarar görüp görmeyecekleri" şeklindeki bir soruya cevabı, "maalesef ne kadar korumak istesek de zarar görecektir" şeklinde olmuştur.

²⁴ Bilge, *a.g.e.*, s. 89.

2. Aile

a. Kadın ve Aile

Süryani ailesinde kadının rolü, kutsal değerlere dayandırılarak açıklanmaya çalışılır. Süryanilerdeki aile anlayışında, kadına biçilen rol, eş ve annelik sınırları içerisindedir. Kutsal metinlerde (Tevrat, İncil) erkeğin statüsü, her zaman birinci derecede iken, kadınlar çoğu zaman ikinci, bazen de daha alt derecede bulunmaktadır.²⁵

Hıristiyanlığın üzerinde temellendiği en önemli kavramlardan birisi “ilk günahdır”. İlk günah, insanın dünya “sürgünü”nün başlangıcına neden olmuştur. Bu günahın oluşumunun baş aktörü kadındır. Kadının neden olduğu bu sürgünden dolayı, insanların tümü kirlenmiştir. Kitab-ı Mukaddes’e göre kadın, şeytana aldanmış ve Adem’in de aldanışına neden olarak, tüm insanlığın paylaşacağı bir günahın müsebbibi olmuştur. “Fakat, kadının öğretmesine ve erkeğe hakim olmasına izin vermem, sakın olsun. Çünkü, önce Adem sonra Havva yaratıldı; aldatılan da Adem değildir, kadın aldatılıp suç işledi. Ama, doğum yapıp kurtulacaktır”. Burada, kadın suçlu ilan edilmekte ve devamındaki ifadelerle de, kadının doğum sancısıyla acı çekmesinin, sanki bir suçun cezası olduğu ima edilmektedir.²⁶

Aile kutsal bir sosyal kurumdur. Çünkü kuruluşunda kilise ve kilise görevlileri önemli roller üstlenirler. Bu da aile kurumunun kilise ile organik bir bağ oluşturmaya neden olur ve bu bağ ölünceye kadar devam eder. Aile içerisinde baba aile reisidir. Ancak bu katı bir baskı unsuru değildir. Çünkü gençlerin evlenecekleri kişiye kendilerinin karar verebilmesi bunu gösterir.

Kilise hiyerarşisi, erkek egemen bir yapı arz etmektedir. Tarihsel olay ve oluşumları esas alan kilise takviminde, 55 adet aziz anma günlerine karşılık, İsa’nın annesi Meryem dahil olmak üzere, 13 tane azize adına anma günleri mevcuttur. Süryaniler, azizler için “mor”, azizeler içinse “mort” tanımlamasını kullanmaktadırlar.

²⁵ Mehmet Şimşek, M. Cengiz Yıldız, *Süryani Cemaatinde Kadın Olmak, Süryaniler ve Süryanilik*, Ankara 2005, s. 241.

²⁶ Şimşek, *a.g.e.*, s. 241 vd.

Kilise hiyerarşisini oluşturan diyakosluk, papazlık, episkoposluk kategorilerinde, erkek olmak belirleyici bir özelliktir. Kadınlar için tek uygulama rahibeliktir.²⁷

Manastırlarda rahibe olarak bulunan kadınlar, daha çok yemek, temizlik vb. işlerden sorumludurlar. Dua ve ayinlerde, erkeklerin ve sivil kadınların gerisinde durmak suretiyle ibadete katılırlar.²⁸

Rahibe kategorisinde yer almayan kadın, bulunduğu yerde kilise mevcut ise, günde iki defa olmak üzere toplu tapınmaya katılır. Kilisenin bulunmadığı durumda ise bireysel dua uygulamasını takip eder. Manastırlarda yaşayan sivil kadınlar da, bu uygulamaya tabidirler. Rahibeler ise, ayin ve uygulamalara sıkı bir şekilde katılmaktadırlar. Rahibe olma kararını veren ve 20 yaşını doldurmuş olan kişi, üç yıl süren ve “hapis” olarak isimlendirilen tecrit edilmiş inziva yaşamı sürecinden geçer. Özel odası ile kilise arasında geçen bu üç yıllık sürede, rahibe adayı, 7 vakitlik ibadet uygulamasının 3’üne kesintisiz iştirak eder. Kalan zamanda, özel odasında dua, ibadet, kutsal metin okuma çalışmaları ile en zor ve zahmetli görevleri yerine getirmeye çalışır. İbadet sonrasında günde 7 kez Mezmur ve Şıbitho (rahibeler için haftalık dua kitabı) okunur. Oruç, perhiz ve namaz uygulamaları sırasında, kadına ait özel hallerde (adet görme, kanama), herhangi bir kısıtlama söz konusu değildir. Bu durumlarda da ibadetler devam eder. Yaşanan bu durum; kirlilik veya günah olarak değerlendirilmez. Kadına ait farklı bir uygulama olmamakla birlikte, giyim konusunda oldukça hassasiyet gösterilir. “Tepeden tırnağa” ifadesi doğrultusunda, siyah renk bir giysi kullanılır. Rahibeler, kilisedeki ayin uygulamalarına katılma sırasında, genellikle bayanların bulunduğu kısmın arka tarafında yer alırlar. Günlük kıyafetlerin üzerinde, şal örtüsü bulunduğu halde, dua ve ayin uygulamalarına katılırlar.²⁹

Mardin ve yöresinde Süryani vatandaşlarla yapılan görüşmelerde kadın ve aile konularında kilise ve kurallarının yanı sıra, birlikte yaşadıkları diğer toplumlardan da etkilendiklerini ifade etmektedirler. Örneğin kadının iş hayatında, sosyal hayatta, ekonomik hayatta belirleyici bir rol üstlenmemesi bunun bir göstergesidir. Ancak göç

²⁷ Şimşek, vd, *a.g.e.*, s. 232.

²⁸ Şimşek, vd, *a.g.e.*, s. 233.

²⁹ Şimşek, vd, *a.g.e.*, s. 235.

nedeniyle Avrupa'ya giden Süryani ailelerde böyle bir durum yoktur. Kadın hayatın her aşamasında vardır ve belirleyici bir rol üstlenmektedir.

Süryanilerde mirasta kadının hakkı yoktur. Ebeveynlerden kalan miras erkek çocuklarındır. Fakat; TC Medeni Kanunu'nun bu hususta kadına tanıdığı hakkı, bazen Süryani kadınlar tarafından kullanılmakla beraber nadir görülmektedir.³⁰

b. Evlilik ve Boşanma

İnsan hayatının önemli geçiş dönemlerinden birisi olan evlenme, milletlerin çoğalması ve devamını sağlayan aileyi oluşturması bakımından önem taşımaktadır. Bu öneminden dolayı her toplumda evlenme merasimi, bağlı bulunduğu kültür tipinin kurallarına göre yerine getirilmesi gerekli olan ve örfi bir takım uygulamalar çerçevesinde yapılmaktadır.³¹

Diğer Hıristiyan mezheplerinde olduğu gibi Süryanilerde de evlenmenin dini temel, Kitab-ı Mukaddes'teki Pavlos'un şu sözlerine dayanmaktadır: "Adam için kadına dokunmamak iyidir. Fakat zinadan dolayı herkesin bir karısı olsun ve her kadının kendi kocası olsun". "...ve mukaddes olsun diye, onun uğruna kendisini teslim edip, kiliseyi sevdiği gibi, karılarınızı sevin. Böylece kocalar kendi karılarını kendi bedenleri gibi sevmeye borçludurlar. Kendi karısını seven kendini sever; çünkü hiç kimse hiçbir vakit kendi bedeninden nefret etmemiştir; fakat kendi bedeninin azası olduğu için, Mesih kiliseyi beslediği ve kayırdığı gibi, onu besler ve kayırır. ..Bunun için adam babasını ve anasını bırakacak ve karısına yapışacaktır ve ikisi bir beden olacaktır. Bu sır büyüktür."³²

Evlilik, Süryanilerde önemli bir olgudur ve kutsaldır. Rahipler, Rahibeler, Episkopos, Metropolit, Mafiryen ve Patrikler kesinlikle evlenemezler. Papazlar, papaz sıfatını almadan önce evlenebilirler. Papazın eşi öldüğünde ise, ikinci bir evlilik

³⁰ Koluman, *a.g.e.*, s. 121.

³¹ Sami Kılıç, *Elazığ'da Yaşayan Süryanilerde Düğün ile İlgili İnanışlar ve Uygulamalar*, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Elazığ 2003, (13),2, s. 267

³² **Kitab-ı Mukaddes**, Pavlos'un Korintlulara 1. Mektubu, 4:1-2; Pavlos'un Efesoslulara Mektubu, 5:27-32.

yapmasına izin verilmez. Ancak ruhban sınıfına dahil olmayanlar ikinci kez evlenebilirler.³³

Süt kardeşliği olanlar ve vaftiz kirveliği bulunanlar birbirleriyle evlenemezler. Nikah sırasında sağdıçlık yapan kişiler arasında da evlilik yapılamaz. Amca, dayı, hala, teyze çocukları, zorunluluk olmadığı sürece evlenemezler. Ancak bulunan bölgedeki nüfus azlığı ve aile sayısının düşük olmasından dolayı, bu tür akraba evliliklerine izin verilmektedir.

Boşanma veya ikinci evlilik, kırsal alanda yok denecek kadar azken, şehir merkezlerine ve özellikle de Avrupa'ya göç etmiş Süryaniler arasında boşanma ve ayrı yaşamaya ilişkin örneklere rastlamak mümkündür.³⁴

Bir Süryani ile bir Müslüman'ın evliliği asla onaylanmaz. Süryaniler din dışı evliliklere karşıdır. Süryanilerde görücü usulü ile evlilikler çok nadirdir, anlaşarak yapılan evlilikler daha yaygındır. Aralarında anlaşan gençler, yanlarına Papazı da alarak kız evine giderler. Papaz geliş nedenini kızın ailesine açıklar, evlilik müessesesinin önemini vurgular. Gelin adayı misafirlere kahve servisi yapar. Aile cevabını birkaç gün sonra verir. Kız ailesinin yanıtı olumlu ise, *kız isteme* tarihi belirlenir ve aile belirlenen tarihte papazı da yanlarına alarak aile büyükleri ile birlikte kız evine gider. Nişan kız evinde yapılır. Nişan masrafları kızın ailesi tarafından karşılanır. Nişan töreni oldukça sadedir. Nişan yüzüklerini ise gelin ve damat adaylarına papaz takar. Süryaniler arasında başlık parasına asla rastlanmaz. Ancak yaklaşık 20 yıl öncesine kadar sembolik bir başlık parasının olduğu ve bu başlık parasının miktarını patriğin belirlediğini İsa Gülten ile yapılan görüşmede kendisi belirtmiştir. Eşya listesi de Süryaniler arasında önemini yitirmiştir. Kına gecesi nikahın yapılacağı Pazar gününden önceki Cumartesi günü akşam yapılır. Cumartesi günü nikahtan önce gelin ve damat kiliseye giderek tövbe ve itirafta bulunarak *kıddas* alırlar. Kına gecesi kız evinde düzenlenir. Kına, kız evinde yoğrulur ve ortasına mumlar konularak yakılır. Kız evinde gelin ve damat yan yana oturur. Kına dolu tepsi odaya getirilirken zılgıt çekilir. Gelinin başı kırmızı tülbentle örtülür. Kına tepsi gelin ile damadın etrafında gezdirilir, türküler söylenir. Daha sonra gelinin elini açması için eline çeyrek altın konulur. Gelin ve damat adayının serçe ve yüzük parmakları ile avucunun ortasına kına yakılır. Gecenin geç saatlerine

³³ Aziz Günel, **Türk Süryaniler Tarihi**, Diyarbakır 1970, s.318.

³⁴ Şimşek, vd, *a.g.e.*, s.242.

kadar eğlenceler düzenlenir. Çarşamba, Cuma ve bayram akşamları nikah töreni yapılmaz. Pazar öğleden sonra dini nikah kıyılır. Vaftiz babası ve annesi hazır bulunur. Damadın vaftiz annesi gelini kolundan tutarak kiliseye girer (Bazı ailelerde gelin, babasının ya da ağabeyinin kolunda kiliseye girer). Bu sırada kilisede bulunanlar zılgıt çeker. Papaz nikaha başladığında, sağdıçlar damat ve gelinin sağında ve solunda yerlerini alırlar. Kirveler, gelin ve damadın başlarının üstüne gelecek şekilde haç tutarlar. Gelin ve damadın başına takılan haç, bezeli taç töreninin en önemli bölümünü oluşturur (Fotoğraf 2.1). Bu arada papazın söylediklerinden bazılarını gelin ve damat tekrar eder. Nikah bittikten sonra akrabalarla belirlenen bir yerde yemek yenir. Daha sonra gelin damadın evine giderken gelinin başına buğday, pirinç, incir, ceviz, şeker dökülür. Bu arada maniler ve zılgıtlar eksik olmaz. Gelin damadın evine girerken, ayağı ile kırması için su kabağı konulur. Gelin su kabağını ayağı ile parçalar. Bu hem suyun temizliğini, saflığını hem de gücünü gösterir. Gelin odasına çekilirken, damat misafirlerle oturur ve geç saatlerde sağdıçlar eşliğinde gerdek odasına götürülür. Bu sırada gelinin yanında *dendigin* adı verilen bayan bulunur ve pazar gecesini gelinle birlikte geçirir. Gelinin çeyizini, baba evinden damat evine bu bayan getirir. Dini nikah da ancak pazar günleri yapıldığından, gerdek dini nikahtan sonra gerçekleşir.³⁵

Pazartesi sabah saat 10'dan sonra "sabahiye" denilen, bir nevi düğünün devamı olan eğlenceler düzenlenir. Bu eğlenceler kadın erkek bir arada, yapılır. Akşama kadar süren bu eğlenceler sonunda, misafirler dağılır, gelin ve damat gerdek odasına çekilirler.

³⁵ Şimşek, *a.g.e.*, s.212.

Fotoğraf 2.1 Evlilik töreni

Nikahtan sonra düğün yapmadan balayına çıkacak olanların, kilise çıkışında, bereketin ifadesi olarak üzerlerine buğday taneleri ve şeker saçılır. Düğünden bir hafta sonra gelin ile damat, büyüklerine el öpmeye giderler. Daha sonra aileler yeni evi ziyaret ederler. Bu ziyaretler sırasında mutlaka küçük bir hediye alınır.³⁶

Burada dile getirilmeye çalışılan geleneklerin, Anadolu'nun bir çok yöresinde yapılan düğün törenleri ile benzerlikleri dikkat çekicidir. Bu da insanların birbirleri ile iç içe oldukları ve kültürel anlamda kaynaştıkları sonucunu doğurur. Bu öyle bir kaynaşmadır ki, bir papazın ortağı Müslüman, bir Süryani derneği başkanı'nın kirvesi yine bir Müslüman olabilmektedir.

Boşanma konusunda dinen belirleyici bir yasaklama söz konusudur. Zina dışında boşanmayı uygun görmezler. Böyle bir olayda da hakem rolünü kilise üstlenir. Yapılan görüşmelerde, Mardin ve yöresinde yaklaşık 30 yıldır boşanma olayına rastlanılmadığı belirtilmiştir. Avrupa'daki Süryaniler arasında ise boşanmanın giderek yaygınlaştığı, zinadan farklı nedenlerle de boşanmalar olduğu söylenmektedir. Sonuç olarak kapalı toplumda boşanmanın yok denecek kadar az olması, açık topluma doğru gidişte ise

³⁶ Muzaffer İris., **Bütün Yönleriyle Süryaniler**, İstanbul 2003, s.205.

boşanmaların arttığı gözlemlenmektedir. Gelişen dünya ile birlikte Süryani toplumunda da sosyal – kültürel değişim sancılara gözükmektedir.

3. Sosyal Etkinlikler

Mardin ve yöresinde, bu bölümün başında anlatılan nedenlerle meydana gelen göçler sonucu nüfusun gün geçtikçe azalması, sosyal etkinliklerin de gittikçe azaldığı sonucunu doğurur. Buna rağmen Süryaniler arasındaki birlik, beraberlik ve dayanışma diğer toplumlara göre daha kuvvetlidir.

Bu dayanışmanın neticesidir ki, yaşadıkları çevrelerde dilenci bir Süryani'ye rastlanamamaktadır. Bir Süryani'nin işsiz kalmaması için kendi aralarında tedbir almışlardır. Bu tedbirleri dört ana başlık altında toplayabiliriz:³⁷

- I. İşsizlere iş bulmak ve hatta iş yaratmak,
- II. İş yapamayacaklar için geçimlerini temin etmek,
- III. İşsiz kalan bir Süryaniye, Süryaniler kendi aralarında iş sahibi birinin yanında iş yaratarak, işe sokulur. Yani işveren Süryaninin işçiye ihtiyacı olmasa dahi ihtiyacı olanı yine de işe alır,
- IV. İş olmayanlar için kilise ve manastırlarda bakım yerleri vardır. Bu gibilerin geçimleri kilise vakfının gelirlerinden karşılanır.

Süryanilerin dünya üzerindeki yerleşim alanları geliştikçe, aralarındaki bağı koruma ve geliştirme, yaşanan problemlerin çözümü için bir çok dernek-federasyon kurulmuştur. Bunlardan birisi Asuri-Süryani Federasyonu'dur. 1977 yılında 10.000 üyeli, dünyanın çeşitli ülkelerinde 29 şubesi bulunan, HUYADA (birlik) adı altında Süryanice, Arapça, Türkçe, İsveç dillerinde basılan, aylık yayın süreli dergi çıkartan bir Asur Süryani federasyonu kurulmuştur. Anılan federasyona bağlı olarak Süryanilerin kültürel, sosyal ve dini faaliyetlerini konu alan BAHRO SURYAYO (Süryani Işığı) isimli, ikinci bir dergi daha yayınlanmaktadır. Diğer bir federasyon ise Süryani Federasyonu'dur. Türkiye'nin Güneydoğusundan Mardin, Nusaybin, İdil, Midyat ve

³⁷ Koluman, *a.g.e.*, s.118.

Suriye'nin Kamışlı, Haseke ve Deyrulzor yerleşim birimlerinden göç eden Süryani Kadim, Keldani ve Ortodoks mezheplerine mensup Süryaniler tarafından kurulmuştur. Süryanilerin sosyal ve kültürel haklarını savunmak için SÖDERTAJE adlı bir dergi çıkartmaktadırlar. Bu iki federasyon (Asur-Süryani Federasyonu ve Süryani Federasyonu) çatışma halindedir.³⁸

1 Nisan 2005 tarihinde Midyat ilçesinde, yurt içi ve yurt dışından yaklaşık 3000 Süryani vatandaşımızın katılımıyla yeni yıl bayramı kutlanmıştır. Bundan sonra da her yıl festival şeklinde kutlanacağı belirtilmiştir. Bölgede yaşayan Süryani vatandaşlarımızın, yurt dışında yaşayan Süryanilerle ilişkilerine ve irtibatlarına kısmen de olsa bu şekilde devam ettireceği anlaşılmaktadır. Bugün de kültürel yemekler yapılmakta, folklorik giysilerle oyunlar oynanmakta, müzik eşliğinde halaylar çekilmekte, evlilikler yapılmakta, sevinç, barış, dostluk ve sevgi duyguları ön plana çıkarılarak kaynaşma sağlanmaktadır.

B. İKTİSADİ HAYAT

1. Mardin ve Yöresinin Ekonomik Yapısı

Mardin ilinin geleneksel ekonomik yapısı tarım, ticaret ve son zamanlarda artış gösteren imalat sanayi ile küçük çaplı sanayi ve el sanatlarına dayalıdır. Tarım tarihi de katılırsa takriben on bin yıllık zengin bir tarihi geçmişi olan ilde tarihi, kültürel, arkeolojik ve doğal turizm değerlerini bir arada görmek mümkündür. İmalat ve turizm sektöründe faaliyet gösteren tesislerin büyük çoğunluğunun Mardin merkez ve Kızıltepe ilçesinde yoğunlaşmış olduğu görülmektedir. Bunların dışındaki diğer ilçelerde ise ekonomik yapının daha ziyade tarım, hayvancılık ve yurt içi ve yurt dışı taşımacılığa dayalı olduğu dikkat çekmektedir. 1997 yılı itibariyle Esnaf ve Sanatkar Odasının 12.700 şoför ve otomobilci üyesi vardır. İlin Suriye sınır ve Habur Sınır Kapısına çok yakın olması sebebiyle nakliyecilik gelişmiştir.³⁹

Mardin ilinin tarihi İpek Yolu olan Halep, Musul yolu ve Diyarbakır-Musul güzergahında olması sebebiyle bu yolları kullanan kervanlar ilin ticaret hayatında önemli rol oynamıştır. 16. yüzyıldan kalma tapu kayıtlarında bu bölgede birçok

³⁸ Koluman, *a.g.e.*, s. 129.

³⁹ Mardin Valiliği, **Yaşayan Tarih Mardin**, İstanbul 1998, s. 196.

işyerinin mevcut olduğu yazılıdır. Bu sanayi işyerlerinin en gelişmiş dokuma sanayisiydi. İlde I. Dünya Savaşı'ndan önce 3.000 dokuma tezgahı vardı. 1927 yılı sanayi sayımında 881 sanayi işletmesi olan Mardin ilinde, bu işletmelerde 3.611 kişi çalışmaktaydı.⁴⁰

Mardin'de geleneksel el sanatları kuyumculuk, bakırcılık ve testicilikti. Merkez ilçede altın, Midyat'ta gümüş (telkari) işlemeciliği vardı. Daha çok ildeki Hıristiyanlar tarafından yapılan kuyumculuk sanatının geliştirilmesi ve devam ettirilmesi amacıyla Erkek Sanat Okulu'nda bölüm açılarak tabak, çay takımı, kibritlik, yüzük, kolye, kol düğmeleri işlenmiş ve büyük şehirlerde satılmıştır.⁴¹

Mardin Ticaret Odası Başkan Vekili Faruk Uğurgel'den alınan bilgiye göre; günümüzde ise bir çok sanayi dalında kuruluşlar çalışmaya devam etmektedir. Bu sanayi kuruluşları, çimento, beton, tuğla, mermer, alçı, gıda, süt, yağ, yem, metal eşya, makine, tekstil, çır çır, deri, kimya, orman ürünleri alanlarında çalışmaktadırlar.

2. Süryanilerin Mardin Ekonomisindeki Yeri

Süryaniler, yüzlerce yıldır el sanatlarındaki hünerleri ve ustalıkları ile tanındılar. Günümüzde sayıları giderek azalmakla birlikte, halen telkari adı verilen gümüş-altın işlemeciliği, Süryaniler tarafından yaşatılmaya çalışılmaktadır. Geçmişteki el sanatları ile ilgili olarak, İsa Gülten ile yapılan görüşmede “demircilik, taş ustalığı, mimarlık, nalbantlık, semercilik ve bunun gibi daha birçok alanda da yüzlerce yıllık kültür giderek kaybolmaktadır. Bunun yanı sıra tarım, hayvancılık ve bağcılık, Süryanilerin uğraşları arasındadır.” açıklamasında bulunmuştur.

Yavuz-Salim, Nsibin'deki yazısında, “Midyat'ın tüm zanaatkarlık işleri, Süryanilere aitti. Bez ve kilim dokumacılığı, altın ve gümüş işlemeciliği, taş işlemeciliği ve bina inşaatı, lağımcılık, el basması gelişmişti. Terzilik ve kunduracılıkta da ünlüydüler. Kunduracı Yakup, son birkaç yıla kadar kundura yapmaya devam etti. Diş hekimleri ve kırık çıkık uzmanları da vardı. Süryani kadınların patiska üzerine işlediği çok renkli çiçek nakışları da çok ünlüydü” sözleriyle, Midyat'ta da el sanatlarının ne kadar gelişmiş olduğunu vurgulamaktadır.⁴²

⁴⁰ Mardin Valiliği, *a.g.e.*, s. 196.

⁴¹ Mardin Valiliği, *a.g.e.*, s. 196.

⁴² Yavuz-Salim, *Dört Dilli Midyat'ın Öyküsü*, **Nsibin**, 18(69), 2003, s. 77.

Telkari: Süryanilerin yüzyıllardır yaşattığı önemli sanatlardan birisi de telkariciliktir. Süryani telkari ustaları bu alandaki maharetlerini yaptıkları eserlere yansıtmış ve birbirinden kıymetli parçalar üretmişlerdir. Telkarinin sözcük anlamı, tel ile yapılan sanattır. Ancak bu tanım, tel ile yapılan her sanatsal çalışmanın telkari olduğu anlamına gelmez. Telkariden yapılan işler sayılamayacak kadar çeşitlidirler. Sigara ağızlıkları, tütün kutusu, fincan zarfı, tepsi, kemer, tepelik, aynalık, çeşitli takılar ...Bu sanatın kaynağının Mezopotamya olduğu sanılmaktadır. Buralardan uzak doğuya, başka bir koldan ise Anadolu'ya ve Anadolu üzerinden Avrupa'ya yayıldığı bilinmektedir. Ülkemizdeki en önemli telkari merkezi Mardin ve Midyat ilçesidir. Bugün bu sanatı yaşatmaya çalışan çok az sayıda Süryani telkari ustası kalmıştır.⁴³

Basmacılık: Süryaniler eskiden süsleme amacı ile elbiselerinin yapımında, masa ve yatak kılıflarında, duvarların ve evlerin iç süslemelerinde bu gelenek ve sanatı oldukça yaygın bir şekilde kullanırlardı. Günümüzde basmacılık ile yatak, nevresim ve oda takımı, vitrin, yakalar, yazmalar, perde, bohça ve tablo gibi ürünlere şekil verilmektedir.⁴⁴ Ancak Gabriyel Akyüz'le yapılan görüşmede kendisi, Mardin'de bu sanatı yapan adı Nasra Çilli olan, sadece bir Süryani vatandaşın kaldığını belirtmiştir.

Bağcılık ve Şarapçılık: XIX.yüzyılın sonlarında, Süryanilerin yaşadıkları Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde, canlı bir ticaret vardı. Süryanilerin Mardin'de yetiştirdikleri üzümler, o dönemin ünlü şaraplarının yapımında kullanılıyordu. Yine bu üzümlerden yapılan pekmez ve şıra tüm bölgeye dağıtılmaktaydı. Üretilen bu ürünlerin bir kanal aracılığı ile Musul'a kadar akıtıldığı söylenir. Midyat yakınlarında bu kanala ait olduğu söylenen kalıntılara rastlanmıştır.

Süryaniler özellikle Midyat ve Adıyaman bölgelerinde geniş bağlara sahip idiler. Bağcılığa önem vermeleri şarapçılığın da doğmasına neden oldu. Yüzyıllarca evlerinde şarap ürettiler. Daha sonraları ise evdeki şarap üretimini profesyonelce yapmaya başladılar ve şarap fabrikaları kurdular. Bütün güneydoğudan toplanan üzümlerden şarap üretimi artık evdeki plastik kaplardan yerini cam şişelere bırakıyordu. Hatta 1989'da Ürgüp'te düzenlenen en iyi şarap yarışmasında birinciliği Cercis Yüksel alıyordu. Kendi adıyla çıkardığı Yüksel Şarapları 15 yıl bütün Türkiye'de tanınmıştı.

⁴³ İris, a.g.e., s.197.

⁴⁴ İris, a.g.e., s.197.

Günümüzde ise Mardin ve Midyat'ta sadece misafirlere yönelik ev şarabı yapılmaktadır.⁴⁵

Gabriel Akyüz ile yapılan görüşmede konuyla ilgili olarak “köyde yaşayan Süryanilerin daha çok çiftçilik, hayvancılık, ormancılık, dokumacılık, bıçakçılık, testicilik, taş ustalığı, şehirde yaşayanların ise genelde el sanatlarına bağlı olarak; kuyumculuk (altın, gümüş ve telkari), ayakkabıcılık, dokumacılık, nalıncılık, semercilik, terzilik gibi mesleklerle uğraşırlardı” açıklamasında bulunmuştur. Ticaret Odası Başkan vekili Faruk Uğurgel ise “şehir merkezinde 25 kuyumcu, 5 gümüşçü, 1-2 semerci, 2 terzi, 1-2 bakırcı esnaf, 80 yaşlarında Nasra Çilli adında bir Süryani kadın vatandaşın basmacılık yaptığını” belirtmiştir.

Fotoğraf 2.2 Nasra Çilli

Yapılan görüşmelerden ve edinilen bilgilere göre, teknoloji ve fabrikasyon üretim geliştikçe, el sanatlarına olan ilgi azalmakta ve bu şekilde geçimlerini sağlayan aileler de yeni geçim kaynakları aramak amacıyla büyük şehirlere göç etmektedirler.

⁴⁵ İris, a.g.e., s.202.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİNİ HAYAT

A- KİLİSE

1. Kilise Teşkilatı ve Dini Makamlar

Süryani topluluğunda din adamları, kilisenin ruhani hizmetlerini yerine getirmeye, vaftiz, kurban, nikah ve insanları din yoluna davet etmeye yetkili kılınmışlardır. Saygınlığı ve otoritesi olan dini liderler, kiliseye üye olanların manevi babasıdır.¹

Ruhani liderlerin, havarilerden kabul ettikleri Kahinlik Erk'i üç dereceye ayırılır:²

- a. Diyakosluk
- b. Papazlık (Keşişlik)
- c. Episkoposluk

a. Diyakosluk

Bu basamaklarda yer alanlar, genel olarak kiliselerde papaz yardımcısı olarak görevlendirilir. Bunlar yaşça genç ve öğrenim görmekte olup, cemaatin isteği ve üst ruhbanın takdiri ile diyakosluk basamaklarında ilerleme imkanına sahip olurlar. Diyakosluk kategorisinde olanların alacakları görevlerin niteliklerine göre, sahip olmaları gereken özellikler vardır:³

¹ Mehmet Şimşek, **Süryaniler**, İstanbul 2003, s.82.

² Aziz Günel, **Türk Süryaniler Tarihi**, Diyarbakır 1970, s. 309.

³ Şimşek, *a.g.e.*, s.82.

i. Okuyucu (Koruyo): Pazar günleri, papazın İncil'den vereceği bölümleri cemaatin huzurunda yüksek sesle okur. 12 yaşını geçmiş ve ilköğretimini yapmış olması gerekir. Bir kişinin okuyucu olabilmesi için, hakkında iyi tanıklık edilmesi gerekir.⁴

ii. Mürennim (Mzamrono): Ayin sırasında okunacak ilahilere eşlik eden, sesi güzel ve makam bilgisi olan kişi ve kişilerdir. Mürennimlerin 10 yaşını bitirmiş, mihrabın hizmet kitabını, duaları ve gerekli mezmurları ve mesihsel öğrenimi almış olmaları gerekir. Bu basamaklarda bulunanların bir sonraki basamağa yükselişleri sırasında (papazlık ve rahiplik dahil) tören uygulanır. Bu tören sırasında ataması yapılacak olan kişinin başının ön, arka, sağ ve sol tarafından bir tutam saç makasla kesilir. Kesilen bu saçlar tepsi üzerinde toplanır ve temiz bir yere bırakılır. Bu uygulama Pazar günü ayinden sonra yapılan takdis ve atama töreninin küçük bir ayrıntısını oluşturur.⁵

iii. Mürettip (Afodyakno): Kilisenin düzen ve intizamından sorumludur.⁶ Ayin sırasında ışıkların yakılması, ortamın tertip ve düzene sokulması işlerini yapar. 17 yaşını bitirmiş ve kilise tarihini öğrenmiş olması gerekir. Ayin sırasında söylenen duaları, özellikle dinin kurallarını ve mezmurları iyi bilmeleri gerekir.⁷

iv. Başdiyakos (İncili Diyakos): Episkoposun oluru ile, kilisede hitap ve vaiz görevlerini yerine getirirler. Hazır bulunan cemaate, önceden takdis edilmiş kutsal kurban verirler. Ruhbanlık, takdis ve atama merasimlerinde buhurdanlığı tutar, İncil'den gerekli olan bölümleri okur. 23 yaşını bitirmiş, kilise musikisi ve tarihini öğrenmiş olması şartları aranır.⁸

v. Başdiyakos (Arhedyakno): Bu basamakta bulunanlar, kilise papazının birinci derecede yardımcısıdır. Görevleri arasında mezbah diye adlandırılan mihrapta icra edilen seremoninin yöneticisi durumundadırlar. Alt rütbede bulunan diyakosların yapacakları işleri belirler. Rabbani bayramlar ve büyük orucun tutulduğu süre içerisindeki pazar günlerinde, İncil'den "Resullerin İşleri" adlı bölümü sadece kendisi okur. Başdiyakos'un, okunması amacıyla, kıraat etmesi için vermiş olduğu alt rütbedeki diyakos, bunu yerine getirmede bir mazeret ortaya koyarsa, bu görevi tekrar üstlenebilir, başkasına devredemez. Diyakoslar arasında olabilecek tatsız olayları, ibadet sonrasında

⁴ Muzaffer İris., **Bütün Yönleriyle Süryaniler**, İstanbul 2003, s.72.

⁵ Şimşek, *a.g.e.*, s.82.

⁶ Aziz Koluman, **Ortadoğu'da Süryanilik**, Ankara 2001, s. 74.

⁷ Şimşek, *a.g.e.*, s.83.

⁸ Hanna Dolapönü, **Şemmasların Rütbeleri**, Mardin 1960, s.4.

soruşturur ve gerektiğinde yaptırım uygular. Başdiyakos rütbesi alacak kişide, 25 yaşını bitirmiş ve kilise hizmetlerini en iyi şekilde kavramış olması şartları aranır.⁹

b. Papazlık

Rahip ve papazlar için diyakosluk kategorisinde yer alan özelliklere sahip olma şartları aranır. Bu kategorideyken evlenenler, rahip olma özelliklerini tamamen yitirirler. Evlenenlerin papazlık kategorisinde yer alma şansları vardır.

Papaz (Keşiş) ve Başpapaz (Horepiskopos) kategorilerinde yer alabilmek için Diyakosluk basamaklarından geçmiş olmak gerekir. Diyakosluk sürecinde evlenen kişinin ulaşabileceği en son ruhani rütbe papazlıktır. Horepiskoposluk rütbesi, daha çok kendisini cemaatine kabul ettirmiş, eşi ölmüş olan ve cemaat dışı çalışmalarında üstün meziyetleri bulunan papazlara verilen bir unvandır. Diyakosluk sürecinden geçip evlenmeyen kişi, üst ruhanilerin tensipleriyle rahiplik görevini üstlenir. Rahip olanlar, idari ve dini anlamda etkinliği güçlü olan, diğer hiyerarşi basamaklarına çıkabilirler.¹⁰

c. Episkoposluk

Episkoposluk dört farklı kategoride değerlendirilebilir:

- a. Patrik*
- b. Mafiryan*
- c. Metropolit*
- d. Episkopos*

Bu kategorideki basamaklar, coğrafi-yönetmel anlamda belirlenen bölgelerde; dini, idari ve sosyal konularda yönetim, yetki ve sorumluluğu gösteren unvanlardır. Bu basamaklarda bulunabilmenin ilk şartı rahip olmaktır. Ancak her rahip bu basamaklara çıkabilme şansına sahip olmayabilir.¹¹

Patrik, Süryani Ortodoks cemaatinde en yetkili ve sonrası olmayan makamdır. “Patrik” kelimesi, Yunanca patriarkhis (patriarkhis) kelimesinin Arapçalaşmış şekli olup, “en üst dini lider” kavramını ifade eder. Bazı kaynaklarda patrik (batrik) kelimesi, komutan anlamına da gelir. Doğu Hıristiyanları arasında Patrik unvanının, Roma

⁹ Dolapönü, *a.g.e.*, s. 4.

¹⁰ Ahmet Taşğın, *Anadolu'nun Yok Olmaya Yüz Tutan Zenginliklerinden Süryaniler*, Nsibin, 19(70), 2003, s.51.

¹¹ Koluman, *a.g.e.*, s. 75.

Katolik Kilisesi'ndeki Papa kelimesinin karşılığı olarak kullanıldığını ve onun temsil ettiği misyonu üstlenmiş olduğunu söyleyebiliriz. Patriğin, başkanı bulunduğu ve cemaate ait dini-idari işlerin yürütüldüğü merkeze Patrikhane denir. Patrikler, Patrikhane olarak belirlenen ve aynı zamanda bir kilise veya manastır olan yerlerde ikamet ederler.

Patrikhane dışındaki cemaat üyelerinin yaşadığı yerler, idari anlamda bölgelere ayrılır. Bu bölgelere *matranlık* adı verilir. Matran, patrikten sonra gelen, ruhani ve idari yetkileri bulunan makamdır. Matranlık idaresi, piskoposluk birimlerinden oluşur. Günümüzde matran, ifadesi yerine daha çok metropolit deyimi kullanılır. Metropolit kelimesi, Yunanca şehir (mitropolit) idaresinin başındaki kişi anlamına gelir. İslam kaynaklarında matran kelimesine, "Hıristiyanlar arasındaki davalara bakan kadı" anlamı verilmektedir. Osmanlı yönetimi sırasında, tüm hukuki davalara bakma ve cezayı uygulama yetkisi metropolitlere verilmiştir. Günümüzde, Süryani patriklik merkezine bağlı 19 adet metropolitlik merkezi bulunmaktadır.¹²

Ülkemizde, İstanbul'da bir metropolitlik, Mardin merkeze 5 km uzaklıktaki Deyrul Zafaran'da bir metropolitlik ve Midyat Deyrul Umur'da bir metropolitlik olmak üzere üç metropolitlik vardır. Patrik seçimleri, mevcut bulunan metropolitler arasında yapılmaktadır. Süryanilerde patriklik makamı boşalınca, mevcut metropolitlerden oluşan "Kutsal Sinod" adı verilen kurul toplanır ve aralarında patrik seçme yoluna gidilir.

Rahip kavramı, yönetsel bir anlamdan uzaktır. Ancak bölgesel anlamda, idari bir mevkide bulunabilmenin belirleyici şartıdır. Rahip genel anlamda uzlete çekilmiş, kendisini ibadete vakfetmiş din adamı anlamındadır. Rahiplerin en belirgin özelliği, hayatları boyunca evlenme imkanından kendi kendilerini mahrum etmeleridir.¹³

Tüm ruhbanlık kategorilerinde, "takdis atama" ile görev verilmektedir. Burada esas olan, liyakat ve cemaatin teklif etmesidir. Ancak, patriklik makamına oturacak kişi, metropolitlerin oluşturduğu meclis (Sinod seçimleri) ile belirlenir. Patriklik, Süryani Ortodoks cemaatinin en üst ruhani makamıdır. Patriklik makamından, en alt basamak olan diyakosluğa kadar, görevli olanların; toplum tarafından kabul görmüş olmaları,

¹² Taşgın, a.g.e, s. 56.

¹³ Koluman, a.g.e., s. 75.

makamından ve kendisinden beklenen birtakım güzel meziyetlere sahip bulunmaları ve bu meziyetleri devam ettirmeleri, cemaat üzerindeki otoritelerini belirleyen en önemli unsurdur. Aksi durumda ve davranışlarda, ruhbana karşı en ağır resmi ve toplumsal yaptırımlar uygulanır.¹⁴

Antakya elçisel kürsüsünün kuruluşundan bu güne kadar görev almış yasal patriklerin adları Tablo 3.1 de verilmiştir.

Tablo 3.1 Antakya elçisel kürsüsünün kuruluşundan bu güne kadar görev almış yasal patrikler¹⁵

Sıra No	İsim	Tarih
1	Mor Petrus	37-67
2	Afodius	67-68
3	Iğnatius	68-107
4	Iron	107-127
5	Kurnilius	127-154
6	İros	154-169
7	Theofilos	169-182
8	Maximinous	182-191
9	Serafion	191-211
10	Esklipiadis	211-220
11	Filitos	220-231
12	Zbino	231-237
13	Babula	237-257
14	Fabius(Fafia)	251-254
15	Demetrianus	254-260
16	I. Samsat'lı Pavlus	260-268
17	I. Dumnos	268-273
18	Timius	273-282
19	Kurillus	283-303
20	Tiranus	304-314
21	Fitalius	314-320

¹⁴ Şimşek, *a.g.e.*, s.88.

¹⁵ İris, *a.g.e.*, s.93.

Sıra No	İsim	Tarih
22	Filogonius	320-323
23	Bulinus	323-324
24	Eustatheos	324-337
25	Malatius	360-381
26	Falabianus	381-404
27	Porfirius	404-412
28	Alexandros	412-417
29	Theodotos	417-428
30	I. Yuhanun (Johannes)	428-442
31	II. Dumnos	442-449
32	Maximus	449-455
33	II. Petrus (Kassar)	468-476
34	II. Yuhannun	476-478
35	Baladius	488-498
36	II. Falabianus	498-512
37	I. Severius Rabo	512-538
38	Sergis	544-547
39	II. Favlus	550-575
40	III. Petrus (Kalunikos)	581-591
41	I. Yulian	591-595
42	I. Athanasius (Gamolo)	595-631
43	III. Yuhannon Dsedrav	631-648
44	Theodoros	649-667
45	II. Severius	667-683
46	II. Athanasius Baldoyo	683-686
47	II. Yulian	686-708
48	I. İliyo (İlyas)	709-723
49	III. Athanasius	724-740
50	I. İvannis	740-754
51	I. Gevargi	758-790
52	Yusuf	790-792

Sıra No	İsim	Tarih
53	Kuryakos (Tegritli)	793-817
54	I. Dionosius (Telmahroyo)	817-845
55	IV. Yuhanun	856-873
56	II. İğnatius	878-883
57	Tehodosius Rumanus	887-896
58	II. Dionosius	897-909
59	V. Yuhanun	910-922
60	I. Basilus	923-935
61	VI. Yuhanun	936-953
62	II. İvannus	954-957
63	III. Dionosius	958-961
64	Abrohom	962-963
65	VII. Yuhanun Dasriğto	965-985
66	IV. Athanasius Salahoyo	986-1002
67	VIII. Yuhanun Bar Abdun	1004-1033
68	V. Dionosius (Yahya)	1034-1044
69	IX. Yuhanun	1049-1057
70	V. Athanasius	1058-1063
71	X. Yuhanun Bar Şuşan	1063-1073
72	II. Baselius	1074-1075
73	V. Dionosius	1077-1078
74	III. İvannis	1080-1082
75	VI. Dionosius	1088-1090
76	VI. Athanasius Abulfarac	1091-1129
77	XI. Yuhanun	1129-1137
78	VII. Athanasius Yeşu	1138-1166
79	I. Mihoel Rabo	1166-1199
80	VIII. Athanasius Saliba	1200-1207
81	XII. Yuhanun Yeşu	1208-1220
82	III. İğnatius Davit	1264-1282
83	XIII. Yuhanun Barmadani	1252-1263

Sıra No	İsim	Tarih
84	IV. İğnatius Davit	1264-1282
85	I. Filuksinos Nemrud	1283-1292
86	II. Mihoel	1292-1312
87	III. Baselius Gabriel	1349-1387
88	II. Filuksinos	1387-1421
89	IV. Baselius Şemun	1421-1444
90	İğnatius Behnan Hedloyo	1445-1454
91	İğnatius Halef Madenoyo	1455-1483
92	İğnatius XIV. Yuhanun	1483-1493
93	İğnatius Nuh Lubnonoyo	1493-1509
94	İğnatius I. Yeşu	1509-1512
95	İğnatius I. Yakup	1512-1517
96	İğnatius I. David Madenoyo	1517-1520
97	İğnatius I. Abdullah	1520-1557
98	İğnatius Nimetullah	1557-1576
99	İğnatius II. David Şah	1576-1591
100	İğnatius Filatos	1591-1597
101	İğnatius Hadayatullah	1597-1640
102	İğnatius Şemun	1640-1659
103	İğnatius II. Yeşu	1659-1662
104	İğnatius I. Abdulmesih	1662-1686
105	İğnatius II. Gevergis	1687-1708
106	İğnatius İsak Azar	1709-1722
107	İğnatius Şukrallah	1722-1745
108	İğnatius III. Gevergis	1745-1768
109	İğnatius IV. Gevergis	1768-1782
110	İğnatius Matta	1782-1817
111	İğnatius Yavnan	1817-1818
112	İğnatius V. Gevergis	1819-1836
113	İğnatius II. İlyas	1838-1847
114	İğnatius II. Yakup	1847-1871

Sıra No	İsim	Tarih
115	Iğnatius IV. Petrus	1872-1894
116	Iğnatius II. Abdulmesih	1895-1905
117	Iğnatius II. Abdullah	1906-1915
118	Iğnatius III. İlyas	1917-1932
119	Iğnatius Afrem Barsavm	1933-1957
120	Iğnatius III. Yakup	1957-1980
121	Iğnatius Zakka Iwaz	1980-...

2. İman ve İbadetler

Hıristiyan din anlayışında kilise, bireyin doğumundan ölümüne kadar geçen yaşam sürecinde, en önemli ve en anlamlı zamanların yaşandığı mekanlar olması nedeniyle, ferдин ve cemiyetin hayatında önemli bir kurumdur. Süryani Kadim Ortodoks cemaatinde kilise (ito), kurtarıcı Yesu Mesih'e inanan topluluk anlamındadır. Kilise, fiziksel özellikleri ile, mimari bir yapıya verilen isimden farklı bir anlamdadır. Bu anlam, daha çok bir arada bulunmayı ifade eden Hıristiyan topluluğunun (ümmet) karşılığıdır. Hıristiyanlar, mabetlerini ifade etmek için "kenise" ve "deyr" kelimelerini kullanırken, İslam kaynaklarında bu mabetler için "bia", "savamia" ve "sumia" kelimeleri de kullanılmıştır. Yapı inşası biten binalar, episkoposlar tarafından takdis edildikten sonra ibadet yeri olma niteliğini kazanırlar.¹⁶

Kilise, Tanrı adına tahsis ve takdis (kutsama) edilmiş ibadet mekanlarıdır. Bu itibarla kiliselerde yapılan dua ve ayinlerin diğer yerlere göre daha makbul ve faziletli olduğuna inanılır. Kilise, kendisine bağlı topluluğa ait hizmetleri ifa ettiği için, bu hizmetlere kendini adanmış olan ruhanilerin ihtiyaçları yine kilise cemaati tarafından, bir borçluluk anlayışı içerisinde karşılanır. Bu katkıda bulunma zorunluluğu, "zıdk"¹⁷ olarak adlandırılır.

Ayinlerin icra edildiği kilise ve manastıra gelmeden, yapılacak olan eylemin manasına uygun giyiniş ve ruhi pozisyonları önceden tamamlamak gerekir. Şöyle ki; bedensel ve ruhsal temizliğe, iyi niyete sahip olmak, ayin uygulaması sırasında her türlü dünyevi düşüncelerden arınmak, tutum ve davranışlarda gösterişten uzak durmak

¹⁶ Şimşek, *a.g.e.*, s.90.

¹⁷ Zıdk: Kiliseye ödenen gelirin %10'unu ifade eder.

gerekir. Sessiz ve sakin bir şekilde, ayini yöneten ruhaninin okuduklarını dinlemek ve katkıda bulunulması gereken yerde bu katkıyı yapmak (sesli yakarışlara eşlik etmek), komünyon alınacak ise, en az gece on ikiden sonra her hangi bir şey yememek gerekir.¹⁸

İbadet yerine gelen kişinin ilk yapması gereken haç (istavroz) çıkarmaktır. Hemen ardından, “Allah’ım! mabedine giriyorum, yüce makamının önünde secde kılıyorum” duası okunur. Süryani ayin geleneğinde esas olan ve tüm ibadet uygulamalarında dua çok önemlidir. Kiliselerde okunan duaların ilki, kapsadığı ilahiler ve anlamlı sözler nedeni ile Peygamber Davut’un mezmurlarıdır. IV.yy sonlarında Hıristiyan ataları ayin ve ibadetlerde özel makamları olan ölçülü manzum ilahiler kullanmaya başladılar. VII. yy’ın sonlarına kadar, Süryani Kilisesi ritüelleri, tam bir düzene girinceye kadar, manzum ilahiler yanında, bazı gerekli dualar da nesir halinde yazılmaya devam edilmiştir. Ancak daha sonra bazı eklemeler yapılmıştır. Diğer Hıristiyan halklar da değişik kökenleri ve lisanlarına göre bu alandaki ilerlemelerini sürdürmüşlerdir. Ancak şunu unutmamak gerekir ki, kilisenin ayin ve ibadet şekli temel kavramlar dışında ilk asırlarda komşu ülkelerde de aynı düzende uygulanmıyordu. Daha sonraları, Hıristiyanlığın yaygınlık kazanması ve dua kitaplarını yazan hattatlar arasındaki kültür farklılığı gibi nedenlerden kilise ayin ve ibadetlerindeki ufak tefek değişiklikler, farklılıklar doğal karşılanmıştır.¹⁹

Kilisenin nitelikleri şöyle sıralanabilir;²⁰

- i. Kilise birdir,
- ii. Toplumsaldır,
- iii. Kutsaldır,
- iv. Elçiseldir.

Diğer dinlerde olduğu gibi, tapınaklar ayrı bir değer, toplu tapınmalara ise daha fazla maneviyat ve fazilet atfedilmiştir. Süryaniler de mabetlerine gereken önemi vermekte, dini anlamasıyla birlikte, sosyal hayatın belirleyicisi olma yönüyle de en yüksek merci gözüyle bakmaktadırlar.

¹⁸ Şimşek, *a.g.e.*, s.95.

¹⁹ İris, *a.g.e.*, s.32.

²⁰ Şimşek, *a.g.e.*, s.90.

a. Kilisenin Yedi Sırrı

Süryani geleneğinde kilise, cemaat üyelerinin dini vecibelerini yerine getirmekle görevli bir kurum olmasıyla birlikte, cemaatin sosyal ve kültürel yaşamını tanzim etme, evlilik, boşanma, hukuki ve mali anlaşmazlıklarda hakem olma, sorunların çözüme ulaşmasında moral destek vermek gibi konularda da yetkilidir. Kilisede bu görevleri yerine getirecek olan kişinin fiziki, ruhsal ve sosyal açıdan yeterli düzeyde olması gerekir. Patrik veya metropolit tarafından, cemaate sorumlu idareci olarak tayin edilen din adamlarının yetki ve sorumlulukları, genel kilise hukuk normları tarafından belirlenir. Ruhban, sadece cemaatine Mesihî öğretiyi götürmek, onlara İncil'in mesajını ulaştırmak, bir takım ayin usullerinin uygulanmasıyla sınırlandırılan çerçevede hareket etmez. Ruhban (papaz, rahip) aynı zamanda iyi bir teşkilatçı olmak zorundadır. Cemaat meclisi toplantılarına başkanlık etme, alınan kararları onaylama veya gerekçeli bir nedenle veto etme, cemaatin ekonomik yaşamında önemli bir yer tutan vakıfların kurulmasını teşvik etme, çalışmalarında olumlu yönde uygulamalar yapılmasında özendirici olma, eğitim alanında cemaate faydalı kitap, dergi ve gazetelerin çıkarılmasına öncülük etme ve kültürel faaliyetlere yön verme, sportif faaliyetleri teşvik etme gibi etkinliklerde ruhbanların önemli fonksiyonları vardır.²¹

Tüm bu amaçlara ulaşmak için, cemaatin yerine getirmesi gereken yükümlülükler vardır. Bu yükümlülükler, kilisenin etkinlikleri "gizleri" (sakrament) olarak kabul edilir. İsa Gülten ile yapılan görüşmede, kendisi bu yükümlülükleri;

- Vaftiz (zorunlu),
- Kutsal Yemek (zorunlu),
- Murun (zorunlu),
- Tövbe ve İtiraf (zorunlu),
- Ruhbanlık (zorunlu değil),
- Evlilik (zorunlu değil),
- Hasta Yağı (zorunlu değil),

²¹ Şimşek, *a.g.e.*, s.91.

olarak belirtilmiştir. Görüldüğü üzere bu sırların dördünü yerine getirmek zorunludur.²²

i. Vaftiz (Hıristiyanlığa ilk adım)

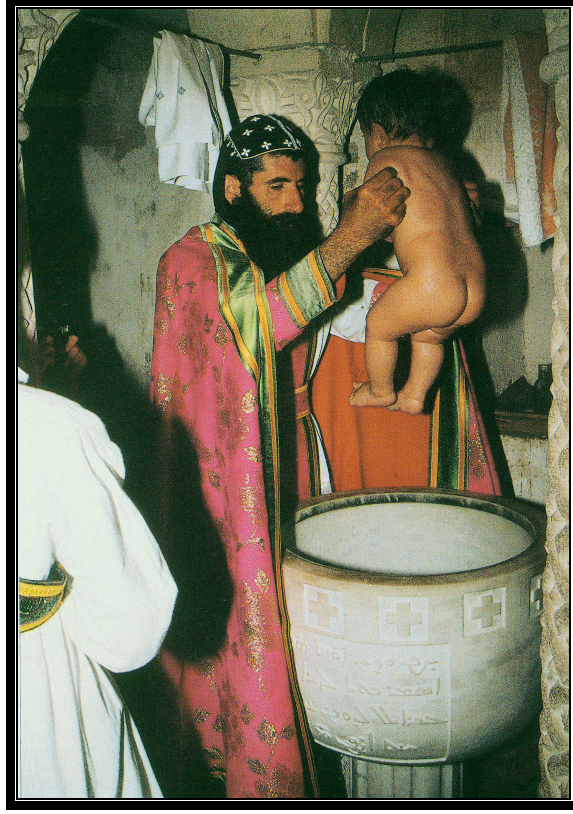
Süryani Kadim cemaatinde, çocuğa verilen önem açısından doğum, aile içinde ve akrabalar arasında sevinç vesilesidir. Kırsal kesimde, doğum olayı genellikle evde gerçekleşir. Çocuğa doğumdan sonra sevgi gösterisinde bulunulmaz. Çünkü çocuk asli günahla birlikte doğmuştur. Vaftizin yapılacağı yedinci güne kadar çocuk öpülmez. Vaftizden önce “ad koyma duası” yapılır. Vaftiz genellikle kilise, manastır gibi kutsal mekanlarda gerçekleştirilir. Vaftiz töreninden sonra, asli günahlarında arınan çocuk için sevgi gösterilerinde bulunulur.²³

Vaftiz, Yunanca “suya batırmak” anlamına gelir ve kilise sırları arasında ilk sıradadır. Vaftiz, Hıristiyan olmanın ilk şartıdır. Bütün Hıristiyanlarda olduğu gibi, Süryaniler de vaftiz olmaktadır. Vaftiz olmayan birey, Hıristiyan anne- babadan olsa dahi, Hıristiyan kabul edilmez. Vaftiz Hıristiyanlar için zorunludur. Çünkü vaftiz olunmadan, sonsuz mutlulukların melekûtüne ulaşma, kurtuluşa erme sevincini yaşamak olanaksızdır. Çocukların da kurtuluşa ermeleri, taşıyıcısı oldukları asli günahtan kurtulmaları, ancak vaftiz olmaları ile mümkündür. Vaftiz töreni, Baba-Oğul ve Kutsal Ruh adına yapılır. Bunun Hz. İsa tarafından uygulanarak ortaya konulduğu kabul edilir. Vaftiz Süryani Kilisesi tarafından, “inanç gizi, aydınlatma, paklama, yeni doğum” şeklinde isimlendirilir. Vaftiz bazı kiliselerde suya daldırmanın dışında, başa su serpme, nehir veya göllerde suya sokularak da uygulanmaktadır. Süryani Kilisesinde vaftiz, suya daldırma şeklindedir. Vaftiz, doğumdan bir hafta sonra başlar ve mümkün olan en erken zamanda uygulanır.²⁴

²² Bu konuda geniş bilgi için bkz., Mehmet Çelik, **Süryani Kadim Kilisesi; Doğuşu ve Gelişmesi**, A.Ü. Sos. Bil.Enst. Basılmamış Dokt. Tezi, Erzurum 1985, s. 154 v.d.; Nihat Durak, **Süryani Ortadoks Kilisesinde İbadet**, M.Ü. Sos. Bil.Enst. Basılmamış Dokt. Tezi, İst 2000, s.90 v.d

²³ Mehmet Çelik, **Süryani Kadim Kilisesi**, s.154 v.d.; Nihat Durak, *a.g.e.*, s.91 v.d.

²⁴ Çelik, **Süryani Kadim Kilisesi**, s.154 - 157; Durak, *a.g.e.*, s.91 v.d..

Fotoğraf 3.1 Vaftiz

Kilise veya manastırlarda bulunan yarım küre şeklindeki, vaftiz kuyusu (gurno), ılıtılmış suyla doldurulur. Vaftizi uygulayacak ruhani, gerekli duaları okuduktan sonra, çocuk üç kez suya daldırılıp çıkarılır. Her defasında dualar okunur. Sudan çıkarılan çocuğun vücudu, kutsanmış yağ (saf zeytinyağı) ve murunla yağlanır. Vaftiz olan çocuğa, onun korumasında olması amacıyla, bir azizin adı verilir. Vaftiz olan çocuk, vaftizden üç gün sonra yıkanabilir ve yıkandığı su temiz bir yere dökülür.²⁵

Vaftizin şartlarından biri de karibo (sağdıç, kirve) bulunma zorunluluğudur. Küçük yaşta ve konuşamayan çocuğun yerine dua ve anları ifade edecek, vaftiz sırasında çocuğu tutacak ve ruhaniye yardımcı olacak kirvedir. Kız çocuklar için kadın, erkek çocuklar için ise erkek kişi kirvelik yapar. Kirvelik, kan hısımlığına bağlı, akrabalığın da ötesinde, ruhsal (manevi) ve oldukça derin anlamlara sahip bir yakınlığı ifade eder. Vaftizle başlayan bu yakınlık, ömür boyu devam eder. Zorunlu haller dışında, anne ve babanın kendi çocuklarına kirvelik yapması yasaklanmıştır.²⁶ İsa Gülten ile yapılan görüşmede, kendisinin bildirdiğine göre, günümüzde Süryani

²⁵ Çelik, **Süryani Kadim Kilisesi**, s.156; Durak, *a.g.e.*, s.91 v.d.

²⁶ Çelik, **Süryani Kadim Kilisesi**, s.156; Durak, *a.g.e.*, s.91 v.d..

toplumu ile Müslümanlar arasında öyle bir kaynaşma vardır ki, bir Müslüman'ın, bir Hıristiyan çocuğa kirvelik yaptığına da tanık olunmaktadır.

ii. Murun

Vaftizin tamamlanması olarak kullanılan, vaftizle birlikte bir defaya mahsus vücuda sürülen, çeşitli bitkilerden elde edilmiş ve patrik tarafından kutsanmış sıvı madde.²⁷

iii. Kutsal kurban (komünyon)

Süryani kilisesinde, diğer kiliselerde olduğu gibi, herkesin kutsal kurbanı iştiraki hayati bir önem taşır. Küçük yaşta çocuklara bile vaftizden hemen sonra komünyon verilir. Kutsanmış ekmek ve şarabın sunulduğu ayin, Pazar ve bayram günleri kiliselerde uygulanırken, cemaat ve ziyaretçilerin sayısının fazla olduğu manastırlarda bu ayin, Çarşamba ve Cuma günleri de uygulanır.²⁸

iv. Kehennüt (ruhbanlık)

Bu sır, din adamlarının takdisi demektir. El koyma ve dua ile icra edilir.²⁹

v. Hasta yağı

Hasta olan kişilerin şifa bulması ve günahlarının bağışlanması amacıyla vücutlarına sürülen kutsal yağdır.³⁰

vi. Evlenme

Süryanilerde evlilik çok önemli bir kavramdır ve kutsaldır. Bu konu İkinci bölümde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.³¹

vii. Tövbe ve itiraf

Süryanilerde tövbe ve itiraf oldukça önemlidir. İsa Gülten ile yapılan görüşmede kendisi “Her Süryani en az yılda bir kez kiliseye gelerek günah çıkartmalı ve tövbe etmelidir. Böylece günahlarından arınacaktır” açıklamasında bulunmuştur.³²

²⁷ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Çelik, **Süryani Kadim Kilisesi** s.157; Durak, a.g.e. s. 101 v.d.

²⁸ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Çelik, **Süryani Kadim Kilisesi** s.158; Durak, a.g.e. s. 118 v.d.

²⁹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Çelik, **Süryani Kadim Kilisesi** s.162; Durak, a.g.e. s. 146 v.d.

³⁰ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Çelik, **Süryani Kadim Kilisesi** s.161; Durak, a.g.e. s. 178 v.d.

³¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Çelik, **Süryani Kadim Kilisesi** s.162; Durak, a.g.e. s. 167 v.d.

³² Bu konuda geniş bilgi için bkz. Çelik, **Süryani Kadim Kilisesi** s.160; Durak, a.g.e. s. 106 v.d.

b. Namaz

Namaz, Süryani Kadim Ortodoks cemaatinin ibadet uygulamalarında önemli bir yer tutar. Süryanilerin ibadet uygulamalarının, batılı Hıristiyan kiliselerinde uygulanan ritüellerden farklı bir orjinalitesi bulunmaktadır. Namaz iki bölümden oluşur: dua ve secde. Namaz öncesinde saygılı bir şekilde kiliseye girilir ve haç (istavroz) çıkarılır. Mihrabın sağında ve solunda yer alan sehpalara çevresinde kollar bağlı olarak ayakta durulur. Sırası geldikçe, tek sıra halinde yanlara açılarak secde uygulaması yapılır.

Günde üç vakit olarak kılınan namazlar; sabah, öğle ve akşamdır. Sabah namazı, güneş doğmadan yarım saat önce ve çanın çalınmasıyla başlar. Öğle namazı, saat on ikide kılınır, namaz öncesi çan çalınmaz. Akşam namazı, güneşin batımından bir saat önce çanın çalınması ile başlar. Pazar günü hariç olmak üzere, bu üç vakit namazda secde uygulanır. Sabah namazında 30 rekat, öğle namazında 18 rekat, akşam namazında 18 rekat olmak üzere, günlük 66 rekatlık secde uygulanır. Büyük oruç döneminde, öğlen duası sonunda, 40 rekatlık secdeler, 18 rekatlık secdeye ilave edilir. Secde yapılışı sırasında, erkekler ön sırada yer alırken, rahibeler ve bayanlar arka saflarda durarak secdeleri aynen uygularlar.

Paskalya Bayramını takip eden, Pantikost Bayramına kadar olan 50 günlük süre içerisinde, namazlarda secde uygulaması yapılmaz. Namaz sonunda, mihrap önünde bulunan İncil ve namazı yöneten ruhaninin eli öpülerek, saygılı bir şekilde kiliseden çıkılır. Namazda okunan duaların çeşitliliği oldukça fazladır. Tüm namaz ve ayinlerde ortak olan dua; rabanni dua, yüceltme duası ve takdis duasıdır. Aslında, Süryanilerde dua ve namaz kavramları iç içe bir anlam taşır. Vakitler, ifade edilirken bile namaz olarak adlandırılmaz.³³

c. Oruç

Yıl boyunca ifa edilen oruç ve perhiz uygulaması beş grupta incelenebilir.

- i.* Bunlardan ilki, Şubat ve Mart ayları arasında, değişebilen bir tarihte başlayan ve 50 gün süren Büyük Oruç'tur. Gece yarısından itibaren, yeme ve içmeden tamamen uzak durulur. Öğleden sonra, basit yiyeceklerle perhize devam edilir. Perhiz uygulaması, 50 gün

³³ Çelik, **Süryani Kadim Kilisesi** s.166; Durak, a.g.e. s. 54 v.d.

boyunca devam eder. Bu süre içerisinde tüm hayvansal gıdalar ve bunlardan elde edilen yan ürünlerden uzak durulur. Bu oruç ve perhiz uygulamasına Kıyam Bayramı (Paskalya) sabahı son verilir. Hayvansal gıdalara konan yasak, haşlanmış ve çeşitli renklere boyanmış yumurtaların yenmesiyle son bulur.

- ii. 15 Aralık'ta başlayan ve 10 gün süren oruca Noel Orucu denir. Bu sürede hayvansal gıdalardan uzak durulur. Gece yarısında başlayan oruç, öğle saatlerinde perhize dönüşür. Bu orucun sonunda, Noel Bayramı'na ulaşılır.
- iii. Ninova Orucu, Şubat ayında Büyük Oruç'tan önce tutulan ve üç gün boyunca devam edilen perhizli oruçlardandır. Din adamları tarafından üç gün boyunca süresiz olarak tamamen yeme ve içmeden kesilme şeklinde de uygulanabilmektedir.
- iv. Haziran ayının başlangıç günlerine rastlayan Havariler Orucu, üç gün süren perhiz uygulaması şeklindedir.
- v. Meryem Ana Orucu, 10 Ağustos'ta başlar ve beş gün boyunca perhiz uygulaması şeklindedir.

Bu oruçların dışında, Çarşamba ve Cuma günleri perhiz yapılır. Bu oruç ve perhizlerin uygulanmasında, sağlık koşulları göz önünde bulundurulur. Her türlü dünyevi istek ve arzuların uzak durulur. Oruç ve perhiz süresince eşler arasında cinsel ilişkiler yasaklanır. Bu durum evli olan papazlar için oruç ve perhiz dışında ayın öncesinde de yasak devam eder.³⁴

3. Dini Bayramlar ve Kutsal Günler

Süryanilerde bayram anlayışı kutsallıkla iç içedir. Bayram öncesi tutulan oruçlar, uygulanan perhizler, tümüyle kilise merkezli uygulamalar olup, takip eden bayram uygulaması, toplumsal paylaşım ile hedefine ulaşmış olur. Dini ve toplumsal boyutları olan oruç-bayram bağlantısı, kilise ve din adamları tarafından olgunlaştırılır. Toplumun tüm kesimlerinin katılımı ile, sosyal hayatta ifadesini bulur.³⁵

³⁴ Çelik, *Süryani Kadim Kilisesi* s.167; Durak, a.g.e. s. 75 v.d.

³⁵ Şimşek, a.g.e., s.212.

Süryani bayramları üç gruba ayrılır:

1. Rabbani bayramlar

İsa'nın doğumundan, haça gerilişine ve göklere yükselişine kadar olan zaman diliminde, bizzat yaşadığı olayları ve İsa'nın annesi Meryem ile ilişkilendirilen yaşantılar yanında, kutsal ruh ile ilgili olayları da konu edinir.

2. Meryem Ana anma bayramları

3. Azizleri anma günleri

Bu tür bayramlar ise din ve kilisenin varlığında, korunmasında etkili olan tarihi şahıs ve olayların anılması şeklinde değerlendirilmektedir.

Bayram ve anma günlerinin takvimdeki yer alışı sabit ve değişken olmak üzere iki kategoride değerlendirilir. Süryanilerin kullanmış oldukları *Taklab*, bayram ve oruç günlerinin başlangıç ve bitişlerini belirlemeye yarayan cetveldir ve bayramlar için tarih belirleme sorununu çözer.

Rabbani Bayramlar

Yeni yıl ve Mesih'in Sünneti	1 Ocak
Vaftiz Bayramı	6 Ocak
Paskalya (Diriliş) Bayramı	(15-30 Nisan arası değişiyor)
Mesih'in Göğe Yükseliş Bayramı	(Diriliş Bayramından 40 gün sonra.)
Pantikost Bayramı (Kutsal Ruhun Gelişi)	(Diriliş Bayramından 50 gün sonra.)
Tecelli Bayramı	6 Ağustos
Noel (Doğuş) Bayramı	25 Aralık

Meryem Ana Anma Bayramları

Meryem Ana Ekinler Bayramı	15 Ocak
Meryem Ana İntikali Bayramı	15 Ağustos
Meryem Ana Doğuş Bayramı	8 Eylül

Rabbani Olmayan Bayramlar (Azizleri Anma Günleri)

Vaftizci Yuhanna'nın Şehit Edilmesi	7 Ocak
Mor Stefanos	8 Ocak
Kartminli Mor Şemun	19 Ocak
Mor Barsavmo	3 Şubat

Patrik Mor Severius	8 Şubat
Patrik III. İlyas	13 Şubat
Aziz Mor Efrem	(Büyük orucun ilk haftası Cumartesi)
Sebastian'ın Kırk Şehidi	9 Mart
Mor Evgin	20 Nisan
Mor Gevergis	23 Nisan
Nusaybinli Mor Yakup	11 Mayıs
Mor İzozel	12 Mayıs
Mor Samuel	15 Mayıs
Mor Şemun Dzeyte	1 Haziran
Elçi Mor Petrus ve Mor Pavlos	29 Haziran
Elçi Mor Tuma	3 Temmuz
Mor Kiryokos ve Annesi Yuliti	15 Temmuz
Mor Yakup Burud'ano	31 Temmuz
Mort Smuni ve Yedi Oğlu	(1 Ağustos Midyat-8 Mayıs Mardin)
Mor Gabriel'in Elinin Kesilişi	31 Ağustos
Mor Melke	1 Eylül
Mor Abay	1 Ekim
Mor Serkis ve Mor Bakos	7 Ekim
Suruçlu Mor Yakup	29 Kasım
Mor Barbara ve Mort Yulyana	4 Aralık
Mor Behnam ve Kardeşi Sara	10 Aralık
Mor Gabriel	23 Aralık

Ortodoks inanç sisteminde, azizlerin önemli bir yeri vardır. Süryanice'de "sniğrutho" kelimesinin karşılığı olan şefaate yetkili olanlar üç grupta toplanır; Hz. İsa, kutsal ruh ve azizler. Kilise tarafından azizlik rütbesi ile taltif edilmiş olanlar için, dua ve sunuda bulunma, onlardan yardım dileme şeklindeki şefaate beklentisi, kilise liturjisinde önemli bir yer tutar.³⁶

a. Hanno Kritho

³⁶ Çelik, *Süryani Kadim Kilisesi* s.168; Durak, a.g.e. s. 79 v.d.

Hanno Kritho, binlerce yıldır Mezopotamya’da yaşayan Süryanilerin gelenekselleşmiş folklorik özellikli bir şölenidir. Süryaniler her yıl 50 günlük büyük oruca başlamadan önceki son Pazar günü, bu geleneği uygularlar. Bu uzun oruç, Hz. İsa’nın dirilişine denk gelen güne kadar tutulur. Büyük orucun başlaması ise, genelde mart ayının ortalarıdır. Günümüzde bu gelenek Süryaniler arasında devam etmektedir.³⁷

Hanno Kritho, bir kadın figürüdür ve köyün kızları tarafından hazırlanır. Köyün gençleri bu maketle birlikte, köydeki evleri ziyaret ederler ve ev sahipleri gençleri su serperek karşılar. Serpilen bu su, bereketi temsil eder. Gençler ziyaret ettikleri evlerden, bulgur, kavurma ve yumurta toplarlar. Toplanan bu erzak, köyün kilisesinde bir araya getirilir. Bütün köy sakinlerinin kiliseye gelmesiyle, geleneksel kavurmalı ve yumurtalı bulgur yemeği hazırlanır. Yemekler yenir, oyunlar oynanır. Hanno Kritho adına bir tabak yemek de saklanır ve bulan genç bu yemeği de yer. Daha sonra gençler, Hanno Kritho maketini parçalar. Hazırlanan yemeklerin bir kısmının, muhtaç olanlara dağıtılması ile şölen sona erer.³⁸

b. Süryani Geleneklerine Göre Noel (Yaldo) Bayramı

Noel Bayramı, Hıristiyan dünyasının 25 Aralık’ta Hz. İsa’nın doğaüstü doğuşunu kutladığı bir gündür. Hıristiyan terminolojisine göre, kötülüğün kol gezdiği eski ahit dünyasında, doğruluğu ve iyiliği temsile dayanan bağışlayıcı ve özverili yeni bir Ahit’e ihtiyaç duyulmaktaydı. Başkaları için doğmak gibi, derin bir anlam taşıyan “Söz”ün yani Allah’ın kelamının doğuşu bu anlamda yeni Ahit’in başlangıcıdır. Allah, “Söz”ü insan şeklinde dünyaya göndererek, kendine özgü özelliklerini dünyaya gösterdi.

Günahla birlikte Allah’ın inayetini yitiren insanlık, büyük bir sevgisizliğin cenderesi içinde itilip kakılırken, insan şekline bürünen yeni bir anlayışla, yeniden O’nun sevgisine, umuduna ve esenliğine kavuşmuş oldu. Bu barışçı ve paylaşımcı özellikleri nedeniyle, bütün Hıristiyanlık alemi bu günü büyük ve kutsal bir coşku ile kutlanmaktadır.³⁹

Süryaniler bu günü kendi dillerinde Yaldo diye isimlendirirler ve bu bayramı kutlamadan önce 10 gün boyunca, içinde hayvansal gıda bulunan yemeklerden

³⁷ İris, *a.g.e.*, s.206.

³⁸ İris, *a.g.e.*, s.207.

³⁹ İris, *a.g.e.*, s.208.

sakınmak yoluyla oruç tutarlar. Süryaniler, 25 Aralık sabahı kiliselerinde toplanır ve kendi dillerinde ayinler düzenleyerek bu anlamlı günü kutlarlar. Süryaniler için bugünün dinsel anlamı dışında, gelenekleri açısından da önemlidir.⁴⁰

Fotoğraf 3.2 Noel Kutlaması

Fotoğraf 3.3 Vali ve daire amirlerinin Noel Kutlaması

B- DİNİ YAPILAR

1. Kiliseler

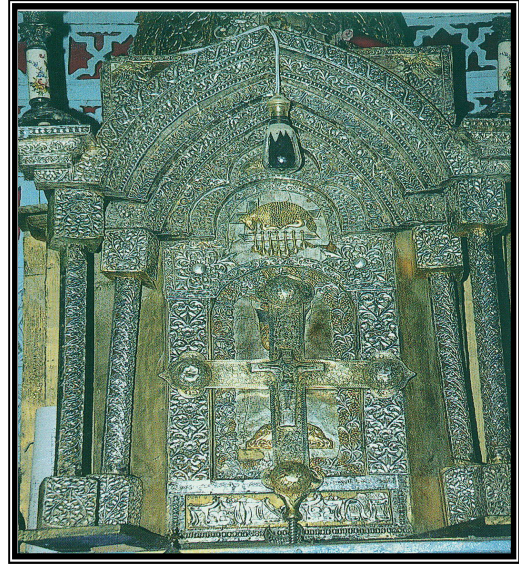
Kiliseler İsa Mesih'in imanlılarının oluşturduğu topluluğa ve bu topluluğun dinsel ihtiyaçlarını yerine getirmek üzere Tanrı ile baş başa olduğu yapıyı göstermektedir. Süryani kiliselerinin –diğer Hıristiyan kiliseleri gibi- yönü doğuya yöneliktir. Görünüm olarak kiliselerin iç mekanı üçe ayrılır. “Kduşkuşin” denilen birinci bölüm, “Mihrap” (Medbho ve Heyklo) ve tüm kutsal objelerin bulunduğu, kapı veya perde ile diğer bölümlerden ayrılan, ayinin üzerinde icra edildiği kısımdır.

İkinci bölüm (Medbho) Kduşkuşin'in de içinde bulunduğu bölüme verilen addır. Medbho'nun ön tarafında “Gugulto” (Cilcile) denilen İncil sehpaı bulunur. Üçüncü bölüm Heyklo'nun sağ ve solunda “Gude” adı verilen iki koro sehpaı yer alır. Dua ve namaz için kiliseye gelenlerin hazır bulunduğu, haremlık ve selamlık olarak ikiye ayrılan kısımdır. Sol tarafta bayanlar (haremlık), sağ tarafta ise baylar (selamlık) yer alır.

⁴⁰ İris, *a.g.e.*, s.208.

Fotoğraf 3.4 Sunak

Fotoğraf 3.5 Beth Kurbono

Mihrap bölümünde bulunan sunak (Fotoğraf 3.4), “Medbho” veya “Beth kurbono” (Fotoğraf 3.5), Tanrı ile insanlık arasında araç olan İsa Mesih’in mezarı anlamındadır. Sunağın üzerini örten ve batı yönünde sarkık bulunan örtü, Adem’in cennette algılayamadığı ağaca işaretler. Sunakta bulunan tahta parçası, İsa’nın üzerine gerildiği haçı ifade eder. Aynı günde, aynı haç üzerine (teblitho) iki kez ayin icra edilemez. Çünkü, Hz. İsa bir kez haça gerilmiştir. Teblitho’nun üzerinde bulunan örtü, Hz. İsa’nın yaralarını sardığı bezi ve Hz. Musa’nın yüzünü gizlediği mendili temsil eder. Sunakta bulunan sünger parçası, Tanrı’nın rahmet tahtını simgeler. Ayrıca, ayin sırasında kutsal şarap ve ekmeğin konulduğu kadeh ve tepsinin silinmesi ve ayini yöneten ruhaninin ıslanan parmaklarının kurulanması için de bu sünger kullanılır. Sunakta bulunan küçük yastık “gumuro” veya “esodo”, Hz. İsa’nın yargılanma gününde oturacağı Adalet Tahtı’nı temsil eder. Sunakta bulunan türlü objenin, kendisine göre tinsel ve tarihsel anlamları vardır.⁴¹

Ayin icrası sırasında göze çarpan buhurdanlığın (Firmo) anlamı; üstteki tutma yeri Tanrısallığı, ufacık kubbemsi parçası gökyüzünü, üç zincir kutsal üçlüğü (baba-oğul-kutsal ruh) temsil eder. Zincirler üzerindeki çingiraklar, meleklerin dokuz vasfını, yukarıdaki kubbemsi parçacığı aşağıdaki kubbemsi parçacığa bağlayan orta zincir, Hz. İsa’yı işaret eder.

⁴¹ Şimşek, *a.g.e.*, s. 90.

Fotoğraf 3.6 200 yıllık bir perde önünde asılı kandiller

Orta zincir üzerindeki üç çingirak, gökten inerek tenleşen Mesih'in üçlü birlikte aynı tözden olduğunun göstergesi olarak anlamlandırılır. Közleşmiş ateşin bulunduğu kısım, bakire Meryem'i, yakılan buhur ise, günahların kötü kokusunu yok edişini sembolize eder. Buhardanlık ile kilise içinde gezinme, Mesih'in yeryüzündeki öğretişlerine ve tekrar gökyüzüne yükselmesine işaretler. Kandiller (Fotoğraf 3.6) ve mumlar, melekleri ve azizleri işaret eder.⁴² Genel olarak Süryanilerin kullanmış oldukları kiliselerin planı, Şekil 3.1 de basit çizimdeki gibidir. Yerleşim itibariyle tüm kilise planları ortak olmakla birlikte, binanın fiziki koşulları dikkate alınarak, numaralandırılan bölümlerin genişliği ve darlığı söz konusu olabilir.⁴³

2. Manastırlar

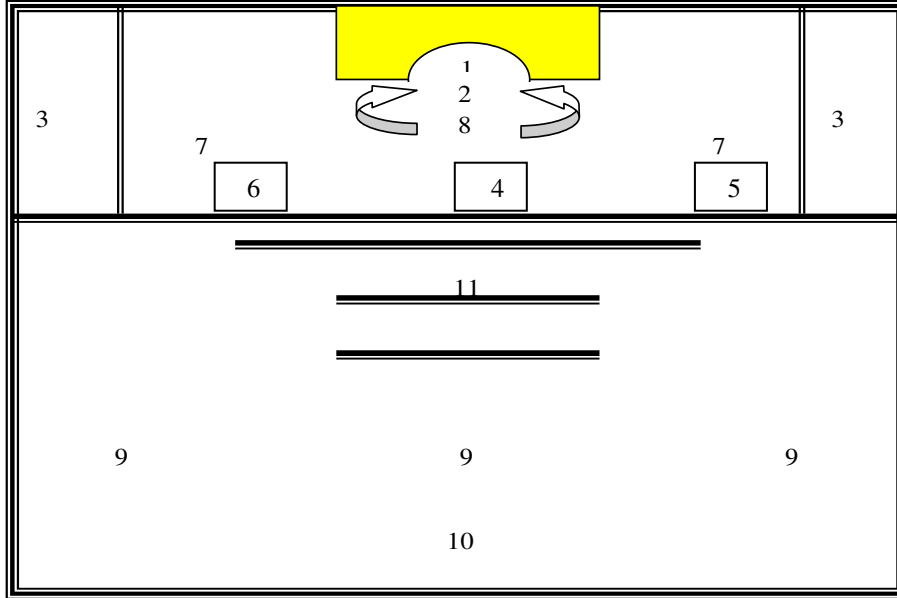
Manastırlar, genelde toplu yaşam coğrafyasının (il, ilçe, kasaba) dışında, sadece münzevi yaşamın hakim olduğu bir sığınma yeri, manevi havanın hakim olduğu mekanlardır. Acı ve tatlı günlerin yaşandığı ve gerektiğinde de, mazlumların sığınağı olan merkezler olmuşlardır.

Kilise- manastır yapıları, kavramsal olarak karşılaştırıldığında; manastır, (Latince: Manasterium, Yunanca: Manasterion) rahip ve rahibelerin dünyadan çekilmiş olarak yaşadıkları bina, dini kurallara uygun olarak, ortak yaşanan ev anlamlarına gelir. İlk manastır örnekleri doğuda görülür. Batıdaki uygulamaları, IV. yüzyıl sonrasındır. Mor Gabriel Manastırının planı da örnek olarak Şekil 3.2 dedir.

⁴² Zeki Demir, **Süryani Kilisesi ve Kilisenin Kutsal Yedi Gizi**, İstanbul 2001, s. 21-27.

⁴³ Şimşek, *a.g.e.*, s.94.

Manastırlarda; rahiplerin ayin yaptığı bir kilise ve koro yeri, toplantı odası, rahipler için hücreler, manastırda kalanların tümü için yemek salonu, kitaplık, dışarıdan gelenler için kabul salonu, idari bölümler, yatakhane vs. bölümler yer alır.

Şekil 3.1 Süryanilerin Kullandığı Oldukları Kilise Planı

Kilise on bir bölümden oluşur: 1: Bethkurbono: Sunak evi, 2: Fothur Haye: Hayat Sofrası, 3: Gnizo: Hayat sofrasının sağ ve sol tarafı, 4: Gogulto: Cilcile (haçlama) tepesi, 5: Kürsiyo D'Hasyo- Metropolit kürsüsü, 6: Kürsiyo D'Kumro: Patrik kürsüsü, 7: Bethroze (Bethdiyakon) Yardımcıların (Diyakos, Şemas) durduğu yer, 8: Bethkuşo: Mihrap, minber (bethmadbho) kutsal sofrası, 9: Gudo: Koro yeri, 10: Hay'klo: İbadet salonu, 11: Setro: Perde.

Şekil 3.2 Mor Gabriel'in Genel Planı

1: Giriş, 2: Misafirhane, 3: İç avlu, 4: Kilise, 5: Yeniden açığa çıkarılan mekanlar, 6: Antresiyle "Theodora Kubbesi", 7: Beth Kadişe (Kripta), 8: Meryem Ana Kilisesi, 9: Tavlar, 10: Mutfak Bölümü, 11: Mor Şemun Kilisesi, 12: Eski Sarnıç, 13: Futbol Sahası, 14: "Ölmüşler Kubbesi", 15: "Mısırlılar kubbesi" 16: Su sarnıcı, 17: Çiftlik üniteleri.

3. Mardin Bölgesinde Yer Alan Kilise ve Manastırlar

a. Mardin Abraşiyesine (Metropolitlik Bölgesi) Bağlı Kilise ve Manastırlar

aa. Mardin Merkez ve Köyleri

Deyrul Zafaran Manastırı (Mardin Metropolitlik Merkezi)

Fotoğraf 3.7 Deyrul Zafaran Manastırının Kuzeyden görünümü

Mardin ilinin 3 km doğusunda bulunan Manastır, Süryanilerin tarihi ve dini değerleri arasında bugüne kadar ayakta kalabilmiş müstesna bir yapıdır. (Fotoğraf 3.7) Süryani Kadim Ortodokslarına ait bir manastırdır. 1293–1932 yılları arasında 639 yıl boyunca dünya Süryanilerinin Patriklik merkezliğini yapmıştır.⁴⁴ Şu anda Mardin Metropolitlik merkezidir.

Fotoğraf 3.8 Zafaran Çiçeği

Manastır IV. Yüzyılın sonlarında kurulmuş, ilk olarak Mor Şeymun Manastırı olarak anılmıştır. Bir diğer söyleme göre de Mor Şeymun tanınmış İncil müjdecilerinden Mor Evgin'in öğrencisidir. Bu nedenle ilk zamanlarda Mor Evgin Manastırı da denmiştir. XV. yüzyıla kadar Manastırdaki Mor Hananyo Kilisesinden dolayı Mor Hananyo Manastırı da denmiştir. Daha sonraları yörede yetişen zafaran bitkisinden (Fotoğraf 3.8) dolayı XV. yüzyıldan günümüze kadar Deyrul Zafaran adıyla

⁴⁴ P.Gabriyel Akyüz , **Deyrulzafaran Manastırının Tarihi** , Mardin 1998, s.36

anılmaktadır. Bir diğ er rivayete göre de Manastırın harcına bu bitki karıştırıldığından dolayı bu isim kullanılmaktadır. Manastırın M.Ö.'ki dönemlere ait bir bölümü vardır. Kesin yapılış tarihi bilinmemekle beraber Mardin'in kuruluşuna dayandığı ve putperestler tarafından kullanıldığı tahmin edilmektedir.² Bazı Süryani kilise ve manastırlarında buna benzer Putperest tapınakları görülmektedir. Bu da yöre halkının Hıristiyanlıktan önce tapınakları kullandığı, daha sonra Hıristiyanlığı kabul etmeleriyle birlikte kilise ve manastırları, bu tapınakların buldukları yerlere yaptıklarını göstermektedir.

Fotoğraf 3.9 Manastırdan Önceki yapıya ait bir görüntü

Fotoğraf 3.10 Deyrul Zafaran Manastırının Giriş Kapısı

M.Ö.'sine ait bu yapı iki kısımdan oluşur. 1. kısım giriş yeridir ve yontulmuş taşlarla örülü olup 25 metrekarelik bir alandan oluşur. 2. kısımda göze çarpan en önemli mimari özellik tavan yapısıdır(Fotoğraf 3.9). Tavanı oluşturan düz ve iri taşlar geometrik yapıda olup harç kullanılmadan birbirine yaslanarak kenetlenmiştir. Göze çarpan bir diğ er özellik ise mabedin her iki tarafında kurban sunma yeri olan kemerli kısımların bulunmasıdır.

Manastırın çevresi avlu duvarları ile çevrilidir. Kuzeyinde Süryani vatandaşlara ait mezarlık bulunmaktadır. Manastır bozuk bir araziye inşa edilmiş bu nedenle teraslama yapılmıştır. Üç katlı bir yapıdır. Manastırın iç avlusu dikdörtgen şeklindedir ve dört tarafı revaklıdır. Manastırın basit planı 71-72. sayfada görülmektedir. (Şekil 3.3) (Şekil 3.4) (Şekil 3.5) (Şekil 3.6)⁴⁶ Her cephede revaklar beş birimlidir. Geçişler sivri kemerlerle sağlanmıştır. Revakların üstü teras olarak değerlendirilmiştir. Üç katlı olan bu manastırda üç tane kilise yer almaktadır. Manastırın giriş kapısı sivri kemerli alınlığı

⁴⁵ Hanna Dolabani , **Tarihte Mardin** , Mardin 1972 ,s. 140-141

⁴⁶ Elif Keser , **Tur Abdin Süryani Ortodoks Dini Mimarisi** , İstanbul 2002 , s.27-28

olan yuvarlak kemerli bir açıklıktır. Kapı ahşaptır. Üzerindeki bezemeler dikkat çekmektedir. (Fotoğraf 3.10)

İçeri girildiğinde ise dar bir koridor içinde, iki kenarında sütunceleri bulunan, etrafı tek sıra şeritle çevrili, sivri kemer içine yerleştirilmiş, yuvarlak kemerli 2. kapı karşımıza çıkmaktadır. (Fotoğraf 3.11) Kapının üstündeki Süryanice kitabede “ Onun kapılarına şükürle girin. 1872 yılında Allah’ın inayeti ile Patrik 3. Petrus Patrikliğe yükseldi. Manastırın yenilenmesi ile başladı. Bütün Süryani Ortodoks müminleri katkılarıyla (Hindistan-Mezopotamya) Antakya kürsüsüne bağlı olanlar. Mimarı Mardinli Abdülmesih’ dir ve 1876 yılında tamamlandı. Katkıda bulunanlar için bu yazıları okuyan her kimse rahmet okusun.” yazmaktadır. (Fotoğraf 3.12)

Fotoğraf 3.11 Manastır İç Kapısı

Fotoğraf 3.12 İç Kapının Üstündeki Kitabe

Meryem Ana Kilisesi, Manastırın ilk kilisesi olarak kabul edilmektedir. Kilise ana avlunun kuzeydoğu köşesindedir. Kuruluş tarihi manastırla beraberdir. Bizans dönemine rastlayan mozaikler mevcut olup (Fotoğraf 3.13) tavanların ve duvarların bir

Fotoğraf 3.13 Meryem Ana Kilisesi Mozaiği

kısmı da Bizans tarzıyla pişmiş tuğladan yapılmıştır. Kilisede 1699 yılında yapılan Kduşkudşinler vardır. Üst örtüsü yıldız tonozludur. Naos bölümü ise çapraz tonoz örtülüdür. Kilise, günümüzde vaftizhane olarak kullanılmaktadır. Ancak vaftiz için eski havuz yerine yeni havuz konulmuştur.

Mor Hananyo Kilisesi, M.S. 493–518 yılları arasında yapılmıştır. Kilise manastırın

ana kilisesidir. Ana avlunun doğu kanadı boyunca uzanır. Naos'u, yaklaşık 12 metre çapında kubbeyi andıran haç şeklinde bir manastır tonozu örttüğünden dolayı "Kubbeli Kilise" adıyla anılır. Kare planlı bir yapıdır. Kilisenin içinde, Doğu, Batı ve Kuzey duvarlarında etrafı şeritlerle çevrili üç niş yer almaktadır. Kduşkuşşin Doğudaki nişte bulunmaktadır. (Fotoğraf 3.14) Kduşkuşşin'in bulunduğu ayın yapılan yer zeminden yaklaşık bir metre kadar yüksektir. Yapının Güneyde iki, Kuzeyde bir, Batıda bir (Ana giriş) olmak üzere dört girişi vardır. Kduşkuşşinler değişik renklerde boyanmış ve taş bezemeleri vardır. Kduşkuşşinin önünde, İncil'i taşıyan Ambon vardır. Ambon ahşaptan yapılır ve üzerinde haç işlidir. Asalar ve tütsü kapları diğer seremoni objeleridir. Patrik için tahtlar yalnızca Mor Hananyo kilisesinde bulunmaktadır. Bu tahtlar kırmızı renktedir. Süryani patriklerin fotoğrafları ve resimlerle süslenmiştir.⁴⁷

Fotoğraf 3.14 Mor Hananyo Kilisesinin Kduşkuşşin'i

Fotoğraf 3.15 Mor Hananyo Kilisesindeki Asa

Fotoğraf 3.16 Mor Hananyo Kilisesi Çan Kulesi

Kduşkuşşindeki Haçın içinde Süryanice yazılmış bir kitabe vardır. Bu kitabede; "Seninle ruhsal düşmanlarımızı yeneceğiz. Onları ayağımızın altında ezeceğiz." der. Asada ki Süryanice kitabede ise "Bu asayı Cırcis Müneyyirci hediye etti. Deyr'ul Zafaran ölümlerinin ruhuna 1920" yazmaktadır. (Fotoğraf 3.15) Kilisenin güneybatı köşesinde burç şeklindeki çan kulesi de hala ayakta. (Fotoğraf 3.16)

⁴⁷ Keser , a.g.e, s.120

Fotoğraf 3.17 Mor Petrus Kilisesi

Mor Petrus Kilisesi, 1696–1699 yılları arasında Mor Petrus adına yaptırılmıştır. 63 m² alanlı küçük bir kilisedir. Meryem Ana Kilisesi'nin üstünde bulunmaktadır.(Fotoğraf 3.17) Kilise manastırın en önemli mekânlarından biridir. Patriğin ana kilisede takdis edildikten sonra taç giydiği mekândır. Kilisede Şubat 2005 itibari ile restorasyon çalışmaları yapılmaktadır.

Manastırda bir de Azizlerin Evi diye adlandırılan, tarihi Mor Hananyo Kilisesinin tarihine kadar uzanan mezarlık vardır. (Fotoğraf 3.18) Mezarlık Mor Hananyo Kilisesinin güneyinde yer almaktadır. Ana avlu ile mezarlık arasında küçük bir 2. avlu ile geçiş sağlanmıştır. Mezarlığın üstü kasnak üzerine oturtulmuş yivli bir kubbeye örtülüdür. (Fotoğraf 3.19) İçinde yedi mezar vardır.

Fotoğraf 3.18 Azizlerin Mezarlığı İç Görünümü

Fotoğraf 3.19 Mezarlığın kubbesi

Bunlardan üç tanesi Patriklere (Toplam 38 Patrik) dört tanesi metropolitlere ayrılmıştır. Yedi mezarda toplam elli iki din adamının mezarı vardır. (Fotoğraf 3.20) Mezarlar küçük odacık şeklinde olup vefat eden din adamları mezarlar açılarak eski kemiklerin üzerine konulmuştur.

1872–1876 yılları arasında Patrik IV. Petrus Manastırın güney cephesinde iki

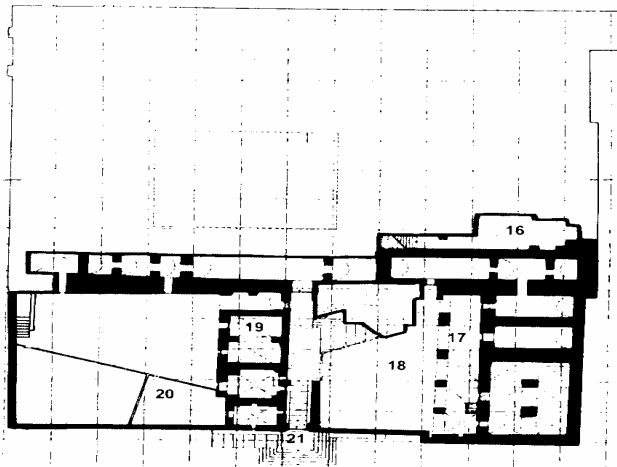
Fotoğraf 3.20 Hanna Dolabani'nin Mezarı

kattan oluşan patrik, metropolit ve rahiplere ait divanlar ve odalar yaptırmıştır. Bu odaların en ilgi çekeni Manastırın Güneybatısında ki patriğe ait odadır. Tavan tamamen kesme taşlardan olup birbirine kenetli kemerlerden oluşmuştur.⁴⁸

Günümüzde manastır faaldir ve Mardin metropolitlik merkezidir. Kiliselerin 30 kişilik cemaati vardır. Manastırda bir metropolit (Saliba ÖZMEN), üç rahip (Steyfanos FİDAN, Efrim HANNA, Cebrail AKKURT), altı hizmetli ve on beş öğrenci bulunmaktadır. Öğrenciler gündüz okula gidip

akşamları manastırda kalmaktadırlar. En son beş ay önce Murat Çiftçi' nin oğlu Erdal Çiftçi' nin vaftizinin de burada yapıldığı Kırklar Kilisesi ruhanisi Horepiskopos P. Gabriyel Akyüz tarafından belirtilmiştir.

Manastırın giderleri 1874 yılında kurulmuş olan Mardin Süryani Kadim Deyrul Zafaran Kilisesi Vakfı tarafından karşılanmaktadır. Vakfın gelirleri arasında sahip olduğu 100'e yakın gayrimenkulden aldığı kiralar ile Türkiye ve yurtdışında yaşayan hayırseverlerden alınan bağışlar büyük pay sahibidir. Ayrıca sahibi oldukları bahçelerde meyve, sebze yetiştirmektedirler. P. Gabriyel Akyüz'den aldığımız bilgilere göre manastırın yıllık geliri yaklaşık 50.000 Euro'yu bulmaktadır.

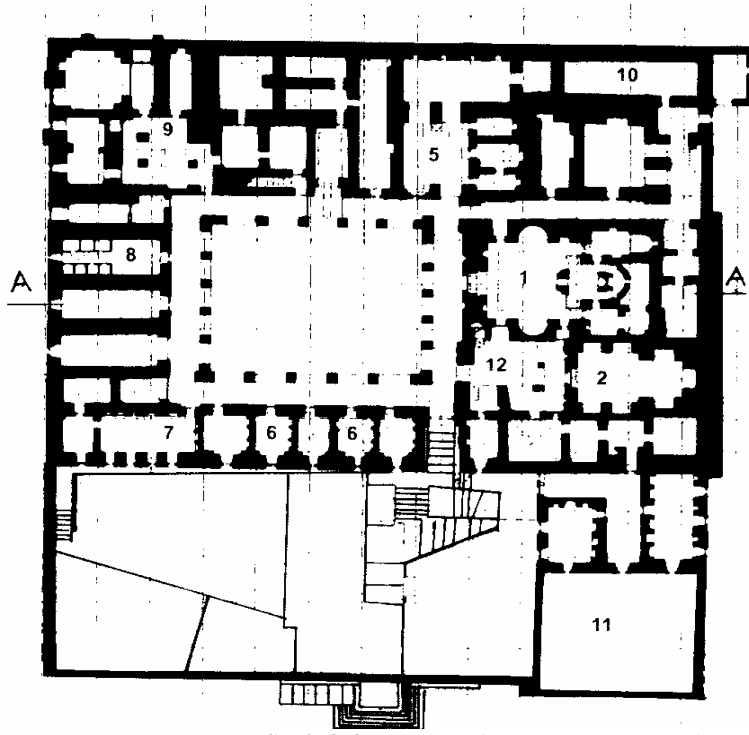

Bodrum kat planı

1. Mor Hananyo Kilisesi
2. Beth Kadişe
3. Revak
4. Avlu
5. Meryem Ana Kilisesi
6. Oda
7. Misafir odası
8. Tuvaletler
9. Mutfak
10. Depo
11. Teras

Şekil 3.3 Deyrul Zafaran Manastırı Bodrum Kat Planı

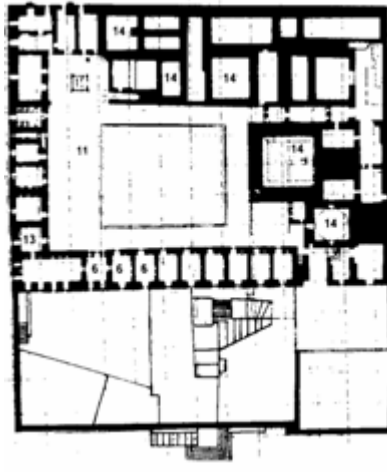
⁴⁸ Akyüz, a.g.e., s.30

Zemin kat planı

- 12. İç avlu
- 13. Patrik odası
- 14. Boşluk
- 15. Mor Petrus Kilisesi
- 16. Güneş Tapınağı
- 17. Dış avlu revağı
- 18. Dış avlu
- 19. Abır
- 20. Koyun ağılı
- 21. Ana giriş

Şekil 3.4 Deyrul Zafaran Manastırı Zemin Kat Planı

Şekil 3.5 Deyrul Zafaran Manastırı Ara Kat Planı

Şekil 3.6 Deyrul Zafaran Manastırı 1. Kat Planı

Mor Mihael Kilisesi

Fotoğraf 3.21 Mor Mihael Kilisesi' nin Genel Görünümü

Kilise, Manastır olarak tasarlandığı için şehrin dışına, Mardin ilinin 1 km. güneyinde, Saraçoğlu mahallesinde yer almaktadır. Süryani Kadim Ortodokslarına ait bir manastırdır.(Fotoğraf 3.21) Manastıra “Burç Manastırı” da denmektedir. Bunun sebebi bugünkü çan kulesinin altında kilisenin temelleri atılmadan önce bir burç bulunmasıdır.

Mor Mihayel kilisesinin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı meçhuldür. Bu konuda Hanna Dölabani'nin verdiği bilgiler tarihi gerçeklerle uyuşmamakta ve efsanelere dayanmaktadır.⁴⁹

Kilisenin tek girişi vardır. Güney batısındaki giriş yuvarlak kemerli bir açıklıktır. Üzerinde iki sıra saçak vardır. Giriş Selçuklu Portallarını (Taç kapı) anımsatır. Yapının V. Yüzyıldan kalan bahçesi günümüzde mezarlık olarak kullanılmaktadır.

Fotoğraf 3.22 Mor Mihael'in Mezarı

Bir diğer İslam etkisi de kitabelerde görülür. Örneğin; burçtaki kitabede “Allahın adıyla: Bu burç, Arapların 350 (20 Şubat 961–8 Şubat 962) yılında inşa edilmiştir” der.

⁴⁹ Bkz., Hanna Dölabönü, Tarihte Mardin, İstanbul 1972, s.158.

Yazıtın Allah'ın adıyla açılması "Bismillah" ı hatırlatır. Süryani epigrafisinde böyle bir söylem yoktur. Tarihin Hicri takvime göre verilmesi de, İslam etkisinin başka bir göstergesidir.⁵⁰ Ayrıca, kitabelerde Süryanicenin yanında Türkçenin kullanıldığı da görülmektedir.

Kilisenin en önemli özelliklerinden birisi adıyla anıldığı Mor Mihael' in mezarının burada bulunmasıdır. Kilise içerisindeki ayrı bir mekânda yer alan mezarlıkta yan yana üç mezar bulunmaktadır. Sol başta Mort Siras' a ait mezar (Mor Mihael' in kız kardeşi), ortada Mor Mihael' in mezarı, sağ başta Mor Yusuf' un mezarı (Mor Mihael' in öğretmeni) vardır. (Fotoğraf 3.22)

Fotoğraf 3.23 Çan Kulesi

Fotoğraf 3.24 Mor Mihael Kilisesi Kduşkuşin

Manastır dikdörtgen planlıdır. Manastırın Planı 76. sayfede görülmektedir. (Şekil 3.7) Yüksek duvarlarla çevrili avlunun doğusunda kare planlı bir burç ve bunun üzerinde XIX. yüzyılda yapılan çan kulesi vardır. Çan kulesi kare bir payanda üzerinde yükselen sekizgen prizma şeklindedir. (Fotoğraf 3.23) Üst kısımda sekiz yuvarlak kemer yer almakta en üstte dıştan yivli bir kubbe ile son bulmaktadır. Manastırın güneyinde 3 nefli kilisesi bulunmaktadır. Doğu, batı duvarlarında üçer tane dikdörtgen pencere, kilisenin içinde de 1951 yılında yapılmış Kduşkuşin (Mihrap) yer almaktadır. Kilisenin Kduşkuşin' i, yarım kubbe yerine üçgen formda dilimli alınlık içine yerleştirilmiş mukarnas olması nedeniyle diğerlerinden ayrılır.(Fotoğraf 3.24) İç

⁵⁰ Keser , a.g.e , s.91

avlunun batı cephesinde de 1949–1950 yıllarına ait Süryanice yazılmış iki mezar kitabesi bulunmaktadır.

İlk kitabede Süryanice olarak “ Haçladır iftiharım Melke Namisa’ nın oğlu merhum Rızgallah’ın mezarı 13. 04. 1950”, ikinci kitabede yine Süryanice “Haçladır iftiharım diriliş umuduna kadar uyumuştur merhum Amus Şaaristan oğlu Magdesi (Hacı) Cico 20.2.1949” yazmaktadır. (Fotoğraf 3.25) (Fotoğraf 3.26)

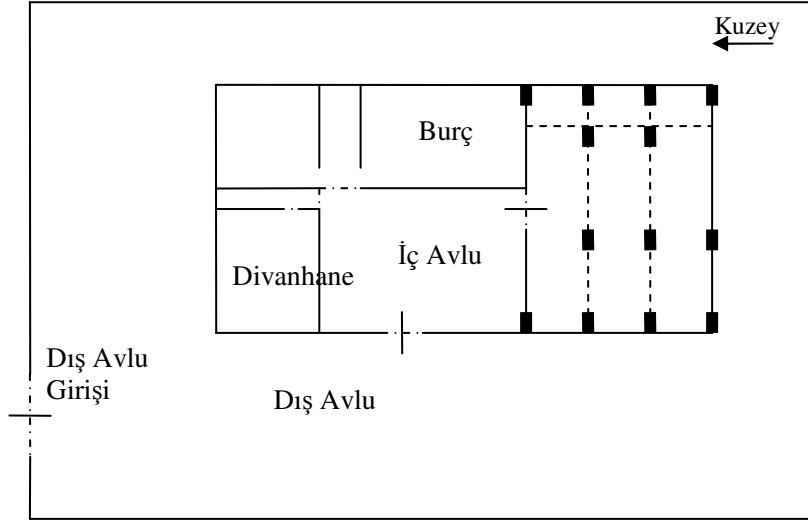
Fotoğraf 3.25 İç Avlunun Batı Cephesi

Fotoğraf 3.26 Mor Mihael Kilisesinde bir kitabe

Manastırın güney batısında 1957 yılında eklenmiş bir divanhane yer almaktadır. Divanhane, Manastırın batı cephesine çıkıntı yapmış, bu nedenle konsollarla desteklenmiştir. Divanhanede kuzey, güney ve batı cephelerine dikdörtgen pencereler açılmıştır. Güney ve batı cephelerindeki pencereler üçgen formda dilimli kemerler içine yerleştirilmiştir.

Süryani Ortodoks mezhebine ait kilisede ayda bir kez ibadet yapılmakta olup, cemaati yaklaşık 60 kişidir. Kırklar Kilisesi ruhanisi P. Gabriyel AKYÜZ’ ün verdiği bilgiye göre; en son dört yıl önce (2001) Mardin Merkezde ikamet eden Metin Ezilmez oğlu Abdülmesih Abid Ezilmez adlı çocuğun vaftizi de bu kilisede yapılmıştır.

Şekil 3.7 Mor Mihael Kilisesi Planı

Kırklar Kilisesi

Mardin merkezinde Şar mahallesinde, Cumhuriyet meydanının yakınında yer almaktadır. Bu yüzden Mardin de en çok ziyaretçinin uğradığı kilisedir. (Fotoğraf 3.27)

M.S.569 yılında inşa edilmiştir. Mor Behnan ve kız kardeşi Saro adına yaptırılmış, XII. yüzyıldan sonra Kırklar Kilisesi olarak adlandırılmıştır.

Süryani Ortodoks cemaatine ait bir kilisedir. Yapının planına baktığımızda doğu batı yönlü uzanan avlu,

Fotoğraf 3.27 Kırklar Kilisesi Giriş Kapısı

avlunun kuzeydoğusunda kilise (İbadet mekânı), doğusunda medrese, kuzeybatısında 1925 yılında III. İlyas' ın Patrik olduğunda yaptırdığı divanhane (Misafirleri ağırlamak için kullanılmaktadır.) ve kuzeyde divanhane ile kilise arasında etrafı terasla çevrili Papaz odası bulunmaktadır.

Kilisenin (İbadet mekânı) planı ise dikdörtgen şeklinde olup, tam beşik tonozlu 12 adet kalın kemerli sütunlarla birlikte kesme taşlarla örtülüdür (Fotoğraf 3.28) (Şekil 3.8)⁵¹. Yapı 5 nefli bir yapıdır. Ancak kuzey ve güneyindeki birer nef XVII.-XVIII. yüzyıllarda yapının gördüğü tadilatlarla eklenmiştir. Bu eklentiyi kanıtlayan kaynak ise, M.S.1585 yılında yazılmaya başlanan Kırklar Kilisesi'nin İncil'inin tarihçesinde kaydedilmiştir. Kuzey nef bölümü hakkında şöyle yazılmaktadır:”2136 Yunan yılında (M.S.1825) Patrik IV. Gevargis döneminde, şimdiki kilisenin kuzey nefinin yeri kullanışsız ve terkedilmiş bir yer olduğu için Kırklar kilisesinin ihtiyar heyeti, Mardin hakiminden ve savcısından resmi bir karar çıkartarak, o bölümü inşa edip kiliseye eklediler.”⁵²

Fotoğraf 3.28 Kilisenin İçten Görünümü

döneminde, şimdiki kilisenin kuzey nefinin yeri kullanışsız ve terkedilmiş bir yer olduğu için Kırklar kilisesinin ihtiyar heyeti, Mardin hakiminden ve savcısından resmi bir karar çıkartarak, o bölümü inşa edip kiliseye eklediler.”⁵²

Fotoğraf 3.29 Çan Kulesi

Kilisede 5 mezbah (sunak) içlerinde de Kduşkuşin vardır. Kduşkuşin bölümünde fildişi ile yapılmış bir adet metropolit kürsüsü, bir adet Patrik kürsüsü bulunmaktadır. Kilisenin güneybatısında 1851 yılında yapılmış çan kulesi vardır. Çan kulesi dört sütun üzerine yerleştirilmiş, kare biçimli, etrafında sütunceler olan üzeri yivli kubbe ile örtülüdür. Çan kulesinin formu çevredeki hiçbir kilisenin çan kulesine benzemez. Çan kulesindeki hareketlilik, üzerleri motifli sütunceler, yivli kubbesi Uzakdoğu kökenli Oryantalist üslubun etkisini göstermektedir (Fotoğraf 3.29).

⁵¹ Keser , a.g.e, s.84

⁵² P.Gabriyel AKYÜZ , **Kiliselerin ve Manastırların Tarihi** , Mardin 1998 , s.49

Fotoğraf 3.30 Avlu Giriş Kapısındaki Kitabe

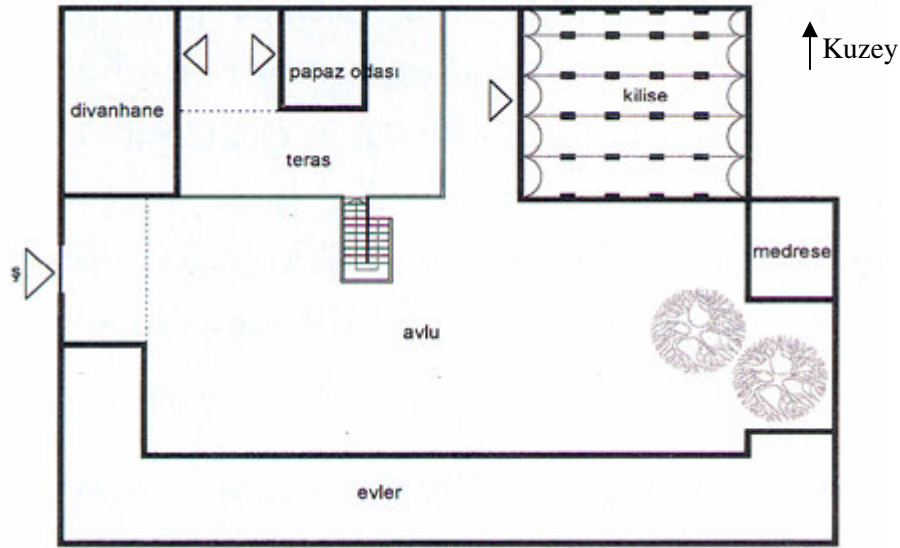
Kilisenin 5 giriş kapısı vardır. Kapılar ceviz ağacından yapılmış olup üzerleri dövme demiri ile kaplamalıdır. Kapılar üzerinde Arapça olarak yazılı şu tarih yer almaktadır. “Bu kapılar, M.S.1797 yılında Mardinli Patrik Matiyus döneminde yapılmıştır.” Yapıda asimetrik bir düzenleme dikkat çekmektedir. Avluda da kademelenme dikkat çeker. Yapı giriş uzantısı olarak eyvan şeklinde düzenlenmiştir. Buradaki giriş açıklığı da sivri kemer içine yerleştirilmiş yuvarlak kemer şeklindedir. Kapı ceviz ağacından

yapılmış olup, üzeri demir dövme ve iri çivilerle kaplıdır. Avludaki giriş kapısının üzerinde Süryanice olarak “Bu binanın inşası ile ilgilenen Patrik II. Yakup Abdulmesih Cıbbi’ nin vekâleti altında 1859 (Müminlerin katkılarıyla)” yazmaktadır. (Fotoğraf 3.30) Avlusunda mezar taşları dikkat çekmektedir. Avlu önceleri mezar olarak kullanılmaktaymış, ancak 1916 yılında mezarlık kaldırılmıştır. Günümüze kalan mezar taşlarından birinde Süryanice olarak “18 Temmuz 1893 yılında doğduğu ve 26 Ocak 1916 tarihinde vefat ettiği yazmaktadır” (Fotoğraf 3.31).

Fotoğraf 3.31 Bir Mezar Kitabesi

Kilise aynı zamanda 1704 ve 1806 yıllarında iki kere restore edilmiş durumdadır. Kuzey nefinde (İlave edilen nef değil) mezbahın giriş kapısı üzerinde kilisenin restore edilmesi ile ilgili Süryanice bir kitabe görülmektedir. Kitabenin metni şöyledir: “Kırklar kilisesi 15 Yunan yılında yenilenmiştir.” Taşlar yıprandığı için yıl sözlüğü eksik olarak okunmuştur. Ancak bu tarihin 2015 (M.S.1704) olduğu kesindir. 1806 yılındaki restorasyonla ilgilide kuzey nefindeki mezbah kapısının üzerinde dikili iki taş vardır. Taşlar üzerinde Süryanice (Gerşuni) alfabesiyle ve Arapça lügatiyle şu yazıt mevcuttur: “Mardinli Patrik Matiyus’ un döneminde kantar ailesinden merhum Yakup oğlu hayırsever ve mümin hoca Yusuf Kırklar Kilisesinin yenilenmesinde büyük gayret göstermiştir. Yapılan masraf müminler tarafından karşılandı. Allah onları mükâfatlandırısın. Kilisede görev yapan Papazlar şunlardır: P. Malke, P.İlyas, P. Abdunur, P. Nihme ve P. İliyo. 11 Nisan 2117 Yunan yılı (M.S.1806)”.⁵³

Şekil 3.8 Kırklar Kilisesi Planı

Kilise kuruluşundan bu yana Metropolitlik merkezi olmuştur. Ayrıca Patriklik merkezinin 639 yıl boyunca Deyrul Zafaran Manastırında kalması, halkla ilişkilerin Kırklar Kilisesinde yapılması ayrı bir özellik taşımaktadır.

⁵³ Akyüz, a.g.e., s.50

Kilisenin tapusu 1871 yılında kurulan Mardin Süryani Kadim Deyrul Zafaran kilisesi vakfına aittir. Günümüzde vakfa ait 100’den fazla ayrı gayrimenkul mevcuttur.

Fotoğraf 3.32 Kırklar Kilisesinde Ayin

Kilise günümüzde ibadete açıktır (Fotoğraf 3.32). Sorumlusu Horepiskopos Gabriyel Akyüz’ dür. 350 kişilik cemaati vardır. Kilisede en son Ruhani Gabriyel Akyüz’ ün torununun (İsmi Aday) vaftizi yapılmıştır (2004). Kilisenin giderleri ise 1871 yılında kurulan “Süryani Kadim Deyrul Zafaran Kilisesi Vakfı” tarafından karşılanmaktadır.

Mort Şmuni Kilisesi

Mardin Şehidiye mahallesinde bulunan kilise Mardin surlarının dışına yapılmıştır. Mahallede günümüzde 10 Süryani aile yaşamaktadır. Şehrin surun dışına yayılması ve surun tahrip olmasıyla kilisede şehrin ortasında kalmıştır. Kilisenin yapılış tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte yapılış tarzından VI. yüzyıldan kalan bir eser olduğu düşünülmektedir. Günümüzde kapalı olan kilise M.S.1125 yılında Mardin metropoliti Yuhanna tarafından yenilenmiştir.⁵⁴ (Fotoğraf 3.33) İçerisinde bir metropolit mezarı bulunmaktadır.

Fotoğraf 3.33 Mort Şmuni Kilisesi Genel Görünümü

⁵⁴ Akyüz, a.g.e., s.67

M.Ö. III. yüzyılda Mort Şmuni adında bir Yahudi bayanın inancından vazgeçmemesi üzerine 7 çocuğu ile birlikte Makedonya imparatoru tarafından öldürülmesinden dolayı kilisenin ismi Mort Şmuni olarak adlandırılmıştır.

Süryani Kadim Ortodokslarına ait bir kilisedir. Üç nefli bir yapıdır. Orta mezbahta ahşaptan bir Kduşkudşin' i vardır. (Fotoğraf 3.34) Kduşkudşin' deki ince işçilik ve üzerindeki mukarnas kaplamanın zarafetine bölgede bir başka kilisede rastlamak mümkün değildir. Kduşkudşin' in

Fotoğraf 3.34 Kduşkudşin

Fotoğraf 3.35 Kilisede Çalışan Müslüman İşçinin ibadet Görüntüsü

Fotoğraf 3.36 Çan Kulesi

yapılış tarihi ise maalesef bilinmemektedir. Kilisenin üç kapısı vardır. Kapılar ceviz ağacından yapılmış, dövme demir parçalarla ve iri çivilerle kaplıdır. Kilisenin etrafı ek binalar ve saçak kemerli sütunlu revaklarla çevrilidir. Bu yapıların arasında M.S.1796 yılında kilisenin batısında inşa edilen medrese, medresenin de üzerinde, kilisenin bütünlüğünü ifade eden etrafı dikdörtgen formda pencerelerle çevrili divanhane bulunmaktadır.

Divanhane'nin giriş kapısı üzerindeki kitabede "Seninle ruhsal düşmanlarımızı yeneceğiz. (Şeytan, ölüm ve günah) 2194 Yunan yılı (Miladi 1883) " yazmaktadır. Divanhane şu anda Ocak 2005 tarihi itibariyle onarımda olup İstanbul'dan hayırsever Süryani İşadamı tarafından yaptırılmaktadır (Fotoğraf 3.35).

Kilisenin önemli bölümlerinden biride çan kulesidir. Kule'nin ustası Cabare Kandura'dır (Mimar başı). Üzerinde Arapça olarak şu tarih yazılmaktadır.

"25 Mayıs 1910 tarihinde II. Abdullah temel taşını atmış ve Musullu Metropolit Tuna (Kassir) Efendi zamanında yapılmıştır.⁵⁵ Şu anda da Çan Kulesinde tadilat çalışmaları yapılmaktadır(Fotoğraf 3.36).

⁵⁵ Akyüz, a.g.e., s.74

Kilisenin yakın tarihte onarım gördüğü de anlaşılmaktadır. İki kez onarım gördüğüne dair güney ve kuzey mezbahlarının duvarlarında görülen yazıtlarda şu

Fotoğraf 3.37 Kilisenin Kuzey Giriş Kapısı

cümlelere yer verilmiştir; “Mort Şmuni Kilisesi, 2015 yunan yılında (M.S.1704) Tanrının rızasına göre yenilenmiştir. Bu kilise, Papazlar, Şemmaslar ve halkın katkısıyla yenilediği Allah onları bağışlasın.”⁵⁶

Ayrıca kilisenin kuzey dış kapısı üzerine restorasyonla ilgili Süryanice olarak “M.S.1869 yılında Patrik II. Yakup döneminde Mort Şmuni kilisesinin Abraşiyesi (Cemaati) kilisenin tamiri ile

Fotoğraf 3.38 Mezar Taşında Bulunan Kitabe

ilgilendiler.” yazmaktadır.(Fotoğraf 3.37) (Fotoğraf 3.38)

Kilisenin avlusu ise mezarlık olarak kullanılmaktadır.(Fotoğraf 3.39) (Şekil 3.9)⁵⁷ Avluda bulunan bir mezar taşında “Ruhani düşmanlarımızı seninle yeneceğiz. Merhum Amus Bahini’ nin mezarı, ölümden ebedi hayata göç etti. 5 Mart 1899 ” yazmaktadır. (Fotoğraf 3.40)

Fotoğraf 3.39 Kilisenin Avlusundaki Mezarlık

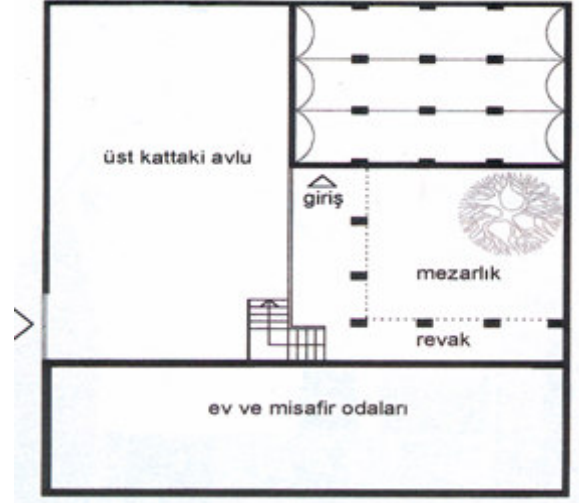
1940 yılında onarım görmüş kilisede ayda bir kez ibadet yapılmaktadır. En son 2000 yılında Mahsur Dönmez’ in kızının dini nikâhı da bu kilisede yapılmıştır. Günümüzde kilisede Ruhani yoktur. Kilisenin tapusu Süryani Kadim Deyrul Zafaran Kilisesi Vakfına aittir.

⁵⁶ Akyüz, a.g.e., s.67

⁵⁷ Keser , a.g.e., s.88

Fotoğraf 3.40 Kapının Üstündeki Mezar taşı Kitabesi

Şekil 3.9 Mort Şmuni Kilisesi Planı

Meryem Ana Kilisesi (Süryani – Katolik)

Mardin merkezindeki Şar mahallesinde, Cumhuriyet meydanının üstünde ve Mardin Müzesinin yanında bulunmaktadır. Güneyde yer alan avlusu Cumhuriyet Meydanına bakmaktadır. (Fotoğraf 3.41)

Fotoğraf 3.41 Kilisenin Genel Görünümü

Antakya patriği Moran Mor İğnatiyos Antun Semheri yardımı ile tamamlanmıştır” yazmaktadır⁵⁸ (Fotoğraf 3.42).

Kilisenin yapılış tarihini öğrendiğimiz kaynaklardan biri, giriş kapısında Arapça olarak yazılan kitabedir. Kitabede “Bu mekân ne kadar heybetlidir. Bu mekân ancak Allah’ın evidir. Göklerin kapısı budur. (Tekvin 28–17). Meryem Ana Kilisesi M.S.1860 yılında Süryanilerin

Fotoğraf 3.42 Giriş Kapısındaki Kitabe

⁵⁸ Akyüz, a.g.e., s.82

Kilise, 1895–1978 yılları arasında Katoliklerin Patriklik merkezliği olmuştur. Kilisenin batısında bulunan Mardin müzesi Süryanilerin Antakya Patriği İğnatiyos

Fotoğraf 3.43 Kilisenin Üst Örtüsü

Fotoğraf 3.44 Patriklik Kürsüsü

Fotoğraf 3.45 Kilisenin İçten Görünümü

Behnan Bani tarafından M.S. 1895 yılında yaptırılmış, 1978 yılında istimlâk edilinceye kadar Patriklik merkezi olmuştur. Uzun süre restorasyon gördükten sonra 1998 yılında hizmete açılmıştır.

Yapıda avluya geçiş yıldız tonoz örtülü bir eyvanla sağlanmış, kiliseye girişte Selçuklu Portallarını (Taç Kapı) anımsatan dıştan çerçeve içine alınmış, iki kenarında sütunceleri bulunan yuvarlak kemerli bir açıklıkla sağlanmıştır. Kapı üzerinde Süryanice yazılı kitabe bulunmaktadır. Avlunun kuzeyinde kilise, batısında patrikhane, doğusunda ise avluya geçişi sağlayan eyvan, eyvanın da üstünde Çan kulesi yer almaktadır. Avlunun kuzey cephesinde mezarlar ve kitabeleri görülmektedir. Divanhane ise avlunun doğusunda

olup geçiş eyvanının içinden ufak bir kapı ile sağlanmaktadır.

Kilise Süryani Katolik mezhebine aittir. Kilisenin güney cephesinde birisi ana giriş olmak üzere iki girişi vardır. Mor Yusuf Kilisesi ile benzer özellikleri taşıyan yapı yüksek ve yuvarlak sütunlar üzerine inşa edilmiştir. Üst örtüsü yıldız tonozludur. (Fotoğraf 3.43) Üç nefli bir yapıdır. Her nefte bir Kduşkudşin bulunmaktadır. Ayin yapılan bölüm zeminden 1 metre kadar yüksek tutulmuştur. Ana Kduşkudşin' in ahşap bir bölüm ve içinde yine ahşaptan yapılmış patrik kürsüsü bulunmaktadır. (Fotoğraf 3.44) Kilisenin batısında ise kemerler üzerinde yükselen içten merdivenle ulaşılan ek bir bölüm bulunmaktadır. Kilisenin kuzey duvarında da iki tane istiridye kabuğu şeklinde niş içine yerleştirilmiş

Meryem Ana heykeli, ortalarında da önceden Süryani kiliselerinde bulunduğu belirtilen vaiz yeri (Bima) ve Meryem Ana tabloları bulunmaktadır (Fotoğraf 3.45).

Yapının batısındaki Patrikhaneye geçiş ise avlunun batı cephesinde üçgen alınlık içine yerleştirilmiş, iki kenarında sütunceleri olan dikdörtgen bir açıklıkla sağlanmıştır. Giriş kapısının yanındaki mezar kitabesi de dikkat çekicidir. Patrikhanenin toplam üç kapısı vardır. Kuzey ve güneyden birer giriş kapısı mevcut olup sadece doğu kapısı avludadır. Üç katlı bir binadır. Genişliğiyle, motifleriyle ve yapılış tarzıyla XIX.-XX. yüzyıl yapılarındaki zarafeti yansıtmaktadır.

Mardin Merkezde yaşayan 5 Katolik aile olmasına rağmen kilise ibadete kapalıdır. Ruhaniyesi yoktur. Ancak Kırklar Kilisesi Ruhaniyesi Gabriyel Akyüz tarafından 1–1,5 ayda bir ibadet yaptırılmaktadır. Tapusu Süryani Katolik Vakfına aittir. Bakımını 1927 doğumlu İlyas Geçkaldı yapmaktadır.

Süryani Protestan Kilisesi

Mardin merkezindeki ana cadde üzerinde, Cumhuriyet Meydanına çok az mesafede Latifiye Mahallesinde yer almaktadır. Kilisede otuz yıldır ibadet yapılmamaktadır. İbadete kapalı olduğundan dolayı kilisenin üstü Süryani bir vatandaşın yaşadığı ev olarak kullanılmakta, kiliseye girişte bu evden sağlanmaktadır.

Amerikalı Süryani Protestanların XVIII. Yüzyıl ortalarında misyonerlik faaliyetleri için geldikleri yerlerden birisi de Mardin olmuştur. Mardin de dini merkezler kurarak orta dereceli okullar, hastaneler, kolejler açmışlar, bazı Hıristiyan Ortodoks cemaatlerini (Rum, Ermeni, Süryani) Protestanlığa çekmişlerdir. Protestanlığa geçen Süryanilerde o yıllarda çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlar ve 1902–1904 yılları arasında Mardin ana caddesi üzerinde bu kiliseyi açmışlardır. Ancak daha sonra Amerikalıların Mardin’i terk etmesi ve bölgedeki Süryani göçünden dolayı kilise bakımsız kalmış, otuz yıl öncede (1975) ibadete kapatılmıştır. 2002 yılına kadar kilise vakfının başkanlığını Eliza Donat adlı Süryani vatandaş yapmış, kiliseyle ilgilenmiş ancak 2003 Ağustos’unda tedavisi için gittiği İstanbul’da hayatını kaybetmiştir.

Kilise günümüzde bakımsız haldedir. Çok küçük bir avlusu vardır. Avlunun doğusunda kilise ve girişi, batısında da kütüphane ile girişi bulunmaktadır. Kütüphanenin önünde küçük bir eyvan bulunmaktadır. Arazi yapısından dolayı kilise giriş bölümüne göre (Ev olarak kullanılmaktadır.) daha aşağıya inşa edilmiş, ulaşımda

avlusundan merdivenle sağlanmıştır. Kilise ve kütüphaneye girişler de sade yuvarlak kemerli açıklıklardır.

Kilise ters L şeklinde plana sahiptir. Diğer Süryani kiliselerinde Kduşkuşin doğuda bulunurken bu kilisede Süryanilerin yön anlayışını farklı olması nedeniyle Kduşkuşin güneye konulmuştur. Kilisenin ibadet edilen kısmı kuzey güney yönlüdür ve tek neflidir. (Fotoğraf 3.46) Kuzeyinde ki bölüm ise doğuya doğru uzatılmış ve kütüphane olarak ayrılmıştır. (Fotoğraf 3.47) Bu kısım doğu batı yönlü iki bölümden oluşmaktadır. Üst örtüsü ise çapraz tonozludur. İçerisi güney ve doğudan pencerelerle aydınlatılmıştır.

Fotoğraf 3.46 Kilisenin İç Görünümü

Fotoğraf 3.47 Kilisenin Kuzeyindeki Kütüphane

Mardin Merkezde Süryani Protestan beş aile bulunmaktadır. Başkanlığını kuyumculukla uğraşan Selim Gül'ün yaptığı Süryani Protestan vakfı da vardır, ancak maddi imkânsızlık nedeniyle kilisede tamirat yapılamamaktadır. Tapusu mevcuttur. Kilisede bulunan kırk- elli bin arası kitabın kapatılmadan önce Mardin Kütüphanesine bağışlandığı söylenmektedir. Mevcut haliyle kilise özelliklerini taşımamaktadır.

Mor Petrus ve Mor Pavlus Kilisesi

Mardin merkezindeki Gül mahallesinde bulunan kilise 1914 yılında yapılmış olup, Mardin şehir merkezindeki en son yapılan kilisedir. Süryani Ortodoks cemaatine ait bir yapıdır. Kilisede, avlusunda ve divanhanesinde tadilat çalışmaları devam etmektedir. (Fotoğraf 3.48)

Fotoğraf 3.48 Mor Petrus ve Mor Pavlus Kilisesinin Genel Görünümü

Kilisenin adı da Hz. İsa'nın Havarisi olan Mor Petrus ve onunla birlikte olan Mor Pavlus' a İthaf edilmiştir.

Kilisenin geniş bir avlusu vardır. (Şekil 3.10)⁵⁹ Avlunun kuzeyinde kilise, güneyinde divanhane, divanhane ile kilise arasında (avlunun batısında) bir geçiş

Fotoğraf 3.49 Girişte Bulunan Kitabe

yanındaki kadınların kullandığı giriş ise daha küçük ve sade tutulmuştur. Kilisenin tarihini öğrendiğimiz kitabelerden biride

Fotoğraf 3.50 Orta ve Kuzey Nefdeki Mezbahlar

Ana girişin yanındaki çevresi taş işçiliği ile süslenmiş iki büyük pencere ve 2. kattaki dört pencere güney cepheyi hareketlendiren diğer unsurlardır.

Kilisenin içi ise yüksek ve dairesel sütunlar üzerinde yükselen kemerlerden oluşmaktadır. Üst örtüsü ise dokuzu cemaat bölümünde, üçü mezbahların üzerinde olmak üzere hac tonoz örtülü toplam 12 kare birimden oluşmaktadır. İçerisinde vaftiz yeri vardır. Üç nefli bir yapıdır. Her nefin doğusunda mezbah, içlerinde de Kduşkuşin vardır. (Fotoğraf 3.50) Kilisenin ana Kduşkuşin' i orta neftedir ve XX. yüzyılda yapılmış diğer Kduşkuşinlerden farklıdır. Üzeri yarım daire yerine Kubbe ile örtülüdür

⁵⁹ Keser , a.g.e, s.90

⁶⁰ Akyüz, a.g.e., s.76

(Fotoğraf 3.51). Üstündeki Süryanice kitabeden Kduşkuşin' in 1914 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. Mezbahlara geçişler yuvarlak kemerli açıklıklarla sağlanmış, orta mezbah zemin kısmından yarım metre kadar yüksek tutulmuştur. Yan mezbahdaki

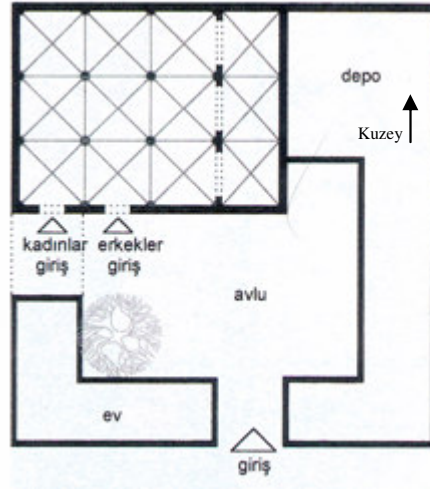

Kduşkuşinlerde de Arapça olarak yazılı kitabeler görülmektedir. Bu kitabelerden 1921 yılında yapılmış oldukları anlaşılmaktadır.

Kilisenin ruhanisi yoktur. Kırklar Kilisesi ruhanisi Gabriyel Akyüz tarafından ibadet yaptırılmaktadır. Ayrıca her yıl 29 Haziran da ismini aldığı Mor Petrus adına

Fotoğraf 3.51 Ana Kduşkuşin

ibadet yapılmaktadır. Kilise de en son 5 yıl önce (2000) İlyas Vekil'in oğlu Melke Vekil'in vaftizi yapılmıştır. Tapusu Süryani Kadim Deyrul Zafaran Kilisesi Vakfına aittir ve giderleri de bu vakıf tarafından karşılanmaktadır.

Şekil 3.10 Mor Petrus ve Pavlus Kilise Planı

Mor Mihael Kilisesi (XIX. Yüzyıl)

Mardin merkezinde Necmettin mahallesinde bulunmaktadır. Kiliseyle aynı adı taşıyan, M.S. 496 tarihli Mor Mihael Kilisesinin şehir merkezine uzak olması ve yazın ulaşımın zor olması nedeniyle Necmettin Mahallesinde önceden medrese olarak kullanılan bu yapı XIX. yüzyılda kiliseye çevrilerek ibadete açılmıştır. Yazlık olarak kullanılmaktadır.

Süryani Ortodoks cemaatine ait bir yapıdır. Kilise olarak tasarlanmadığı için kilise özelliklerini taşımamaktadır ve diğer Süryani kiliselerinden farklıdır. Küçük bir yapıdır ancak avlusu büyük tutulmuştur. Avlunun güneyinde sivri kemerli bir eyvan ile girişi eyvanın içinden sağlanmış kilise, avlunun batısında da avlu boyunca uzanan ve yine girişi eyvandan sağlanan kiliseye ait bir ev bulunmaktadır. Evde Süryani bir aile (İlyas Görülmez ailesi) oturmakta aynı zamanda kilisenin bakımını da yapmaktadırlar.

Fotoğraf 3.52 Kduşkuşin

Kilise kare planlı kübik bir yapıdır. Girişi eyvanın içinden, küçük bir dikdörtgen açıklıkla sağlanmıştır. Doğu duvarında önceden var olan bir nişin içine Kduşkuşin koyulmuş ve burası ayin bölümü yapılmıştır. (Fotoğraf 3.52) Ancak kilisenin planı gereği ayin bölümü ve cemaat bölümü iç içedir. Üst örtüsü çapraz tonozludur.

İçerisi kuzey, güney ve doğu duvarlarındaki pencerelerle aydınlatılmıştır.

Kilise ibadete açık olmasına rağmen ruhanisi yoktur. Mardin'deki birçok kilisede olduğu gibi Kırklar Kilisesi ruhanisi Gabriyel Akyüz tarafından üç ayda bir ibadet yaptırılmaktadır. Tapusu Süryani Kadim Deyr' ul Zafaran Kilisesi Vakfına aittir.

Mor Afrem Manastırı (Süryani-Katolik)

Fotoğraf 3.53 Mor Afrem Manastırının Genel Görünümü

Mardin merkezindeki çabuk mahallesinde bulunmaktadır. (Fotoğraf 3.53) Manastırın yapım tarihi giriş kapısının üzerindeki Süryanice yazılmış kitabeden anlaşılmaktadır. Kitabede; “Süryani Mor Efrem Manastırı Süryanilerin Antakya Patriği Cercis Selhet döneminde yapılmıştır. M.S. 1884 yılı Aralık ayında ve Meryem Ana’nın Müjde Bayramında rahipler içinde barınmaya başladılar.” yazmaktadır. (Fotoğraf 3.54) Ayrıca manastırın güneyine bitişik olarak inşa edilmiş kilisenin batı girişinin üstünde de Süryanice ve Arapça yazılmış kitabeler mevcuttur. Süryanice kitabesinde; “ M.S. 1884 yılında bu manastır ve bu kilise saygıdeğer Metropolit Mor Yakup Matay Ahmardakno tarafından takdis edilmiştir.” yazmaktadır.

Fotoğraf 3.54 Manastır Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe

Manastırın planına baktığımızda arazinin yamuk olduğu, bu nedenle kademelenme yapıldığı dikkat çekmektedir. Avlunun güneyinde eyvan şeklinde düzenlenmiş dikdörtgen açıklığa sahip bir giriş, kuzey ve batı cephelerinde ek mekânlar doğusunda ise ikinci kat şeklinde tasarlanmış diğer bir avlu ve bu avlunun da etrafında evler görülmektedir. Kilise ise

Manastırın güneydoğusuna inşa edilmiştir ve Manastırdaki birçok bölüm gibi tamirata ihtiyacı vardır.

Kilise Süryani-Katolik mezhebine aittir. Kilisenin mimari yapısını incelediğimizde taş malzemedен inşa edilmiş üç nefli bir yapı olduğunu, güney ve batısında dilimli çerçeve içine alınmış yuvarlak kemerli iki girişi olduğunu ve güney duvarından üç payanda ile desteklendiği görülmektedir. Güney cephesinde girişin yanındaki dikdörtgen pencereler ve üst kattaki iki dairesel pencere ile aralarındaki motifli pencerede kilise mimarisinde dikkat çeken diğer unsurlardır (Fotoğraf 3.55).

Fotoğraf 3.55 Kilisenin Güney Cephesi

Manastırda şu anda yaşayan dört Müslüman aile bulunmaktadır. Ancak Manastırın kilisede dahil birçok bölümünün bakımsız olması dolayısı ile ibadet yapılmamaktadır. Tapusu Süryani Katolik Vakfına aittir.

Çiftlik Köyü Mor İliyo Kilisesi

Kilise Mardin şehir merkezinin güneyinde şehre 2 km. uzaklıkta Çiftlik köyünde yer almaktadır. Mor İliyo ismi, Hz.İlyas Peygamberin adından gelmektedir. Rivayete göre Hz. İlyas, Hz. İsa'dan bin yıl önce yaşamıştır.

Fotoğraf 3.56 Mor İliyo Kilisesi Ön Cephesi

Manastırdan günümüze kilise ve bitişiğinde küçük bir oda kalmıştır. (Fotoğraf 3.56) Avlusunda mezarlık bulunmaktadır. Kuruluş tarihi hakkında herhangi bir kaynak bulunmazken yapı tarzından VI. Yüzyıldan kaldığı anlaşılmaktadır. Yapı XII. yüzyıl ortalarında Mardin Metropoliti Yuhanna tarafından yenilendi. Kilisenin batı ve kuzey duvarında, Süryanice–Estrangelogo hattı olarak yazılı iki taş görülmektedir. Batı cephesindeki yazıtın okunabilen kısmı: “Abrohom kızı Rumoyto 1480 Yunan yılında (M.S.1169) vefat etti.” Yıpranmış ve okunmayan birkaç kelime daha vardır. Kilise, XII. yüzyılda yenildiğine göre bu taşlarında o tarihte konulduğu tahmin edilmektedir.⁶¹

Kilise Süryani Ortodoks cemaatine aittir. Yapının planına baktığımızda üç nefli, üst örtüsü beşik tonozlu ve tek katlı bir yapıdır. Duvarlarındaki beyaz renkli kireç boya dikkat çekmektedir. Kuzeyinde küçük bir oda ve ayin bölümü vardır. Kilisenin doğu duvarında bir pencere, batısında ve güneyinde üçer tane küçük pencere bulunmaktadır. Yapının tek giriş kapısı da güney cephesindedir. Giriş dikdörtgen açıklık şeklinde

⁶¹ Akyüz, a.g.e., s.122

üzerindeki içi doldurulmuş yuvarlak kemer dikkat çekmektedir. Bu kemerin giriş açıklığına yüklenen ağırlığı kenarlara yaymak için yapıldığı düşünülmektedir (Fotoğraf 3.56).

Kilisenin içinde bulunduğu bölüm kilise zemininden 1 metre kadar yüksekte bulunmaktadır. Geçiş yuvarlak kemerle sağlanmıştır. Kemerin üstünde Meryem Ana iki yanında da birer melek tasviri görülmektedir. (Fotoğraf 3.57) Yapının içindeki birimlere geçişler sade, basit, dikdörtgen açıklıklarla sağlanmıştır.

Fotoğraf 3.57 Kduşkuşin

Fotoğraf 3.58 Mor İliyo Kilisesi Ana Giriş kapısı

Kilisenin etrafında avlu, avlunun da etrafında 3–3,5 metrelik duvarlar mevcuttur. Avlunun girişi güneyinde bulunmaktadır. Giriş avlu duvarı boyunca yükselen dikdörtgen bir açıklık şeklinde olup demir kapısı vardır. (Fotoğraf 3.58)

Çiftlik köyünde eskiden Süryanilerin çoğunlukla yaşamasına rağmen günümüzde üç Süryani aile (Toplam 12 kişi) yaşamaktadır. Bu nedenle kilisede dini görevli yoktur. En son yedi yıl önce (1998) Sedat Kocagöz' ün evlilik töreni ve şu an 15 yaşında olan Fehmi oğlu İlhan Kocagöz' ün vaftiz töreni yapılmıştır. Kilisede yılda bir defa Mayıs ayında Mor İliyo' nun doğum günü münasebeti ile ibadet yapılmaktadır.

Göllü Köyü Mor Theodoros Kilisesi

Rivayete göre Kilise, IV. yüzyıl sonlarında Roma imparatoru tarafından öldürülen Theodoros adına yapılmıştır. Mardin Merkezine bağlı Göllü köyünde yer almaktadır. Köyde şu an kalan Süryani aile yoktur. Çiftçilikle uğraşan tek Süryani aile Mardin de oturmaktadır. Köyde arazileri olması nedeniyle köye gidip gelmektedirler.

Önceleri köyde, Mor Theodoros Kilisesinin yanı sıra Meryem Ana Kilisesi ve Süryani Katolik Kilisesi bulunmakta idi. Ancak bu iki kilise günümüze gelememiştir. Meryem Ana Kilisesinin taşları, İstanbul Kurtuluş'a inşa edilen Meryem Ana Kilisesine götürülmüştür.

Fotoğraf 3.59 Mor Theodoros Kilisesinin Giriş kapısı

Kilise planına baktığımızda dikdörtgen planlı, üç nefli bir kilisedir. Nefler sütunlar üstünde yükselen sivri kemerlerle ayrılmıştır. Batı duvarında üç Doğu ve kuzey duvarında iki tane pencere vardır. Yapının tek girişi vardır. Giriş dikdörtgen açıklık şeklinde olup tahta kapının üzeri, demir kaplanmış şeklinde ve bezemelidir(Fotoğraf 3.59).

Kilisenin üzerinde kare formda küçük bir çan kulesi vardır. Çan kulesi 1891 yılında yapılmıştır. Yapıyla çağdaş değildir. Üstünde birde kitabe bulunmaktadır (Fotoğraf 3.60).

Fotoğraf 3.60 Çan kulesi

Fotoğraf 3.61 Kilisenin içten görünümü

Önceleri kilisenin avlusu mezarlık olarak kullanılmıştır. Ancak günümüzde mezarlık bulunmamaktadır. Avlu duvarları da harap durumdadır. Kilise günümüzde bakımsız haldedir ve onarıma ihtiyacı vardır. (Fotoğraf 3.61) Ancak yetkililerin ifadesine göre maddi imkânsızlık nedeni ile onarım yapılamamaktadır.

Kilise günümüzde kullanılmamaktadır. Kilisenin tapusu mevcut olup Süryani Kadim Deyrul Zafaran Kilisesi Vakfına aittir. Süryani Ortodoks Cemaatine ait bir kilisedir.

Yalım Beldesi Mor Osyo Kilisesi

Kilise Mardin iline bağılı Yalım beldesinde bulunmaktadır. Yalım beldesi, Mardin ilçe merkezinin kuzeyinde ve şehirle birleşmiş durumdadır. Kilise, 1965 yılında camiye çevrilmiştir ve günümüzde de cami olarak kullanılmaktadır. (Fotoğraf 3.62)

Fotoğraf 3.62 Camiye Dönüştürülen Kilisenin Güneyden Görünümü

Mor Osyo kilisesinin yapılışı hakkında elimizde kesin tarih mevcut olmazken, Süryanilere ait tarih kaynaklarda şu bilgiler yer almaktadır: M. S. 1510 yılında Patrik Mor İğnatiyos, Mansuriye beldesindeki Mor Osyo kilisesine iki papaz takdis etmiştir. M.S. 1586 yılında Mor Osyo kilisesine, Hoca İbrahim Oğlu Abdullahat tarafından bir İncil yazılmış ve bunlara benzer (Mor Osyo kilisesi ile ilgili) birçok kayıtlar mevcuttur. Mor Osyo kilisesi küçük olduğundan ötürü M. S. 1903 yılında Patrik Abdülmesih tarafından yıktırılıp, yerine kesme taşlardan ve kemerli sütunlardan oluşan bir kilise

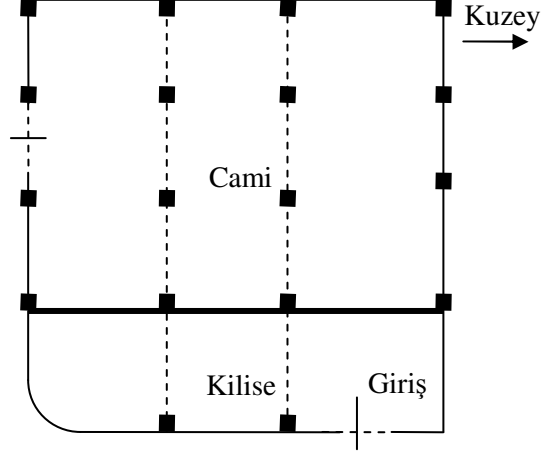
Fotoğraf 3.63 Doğu Cephesi

yaptırıldı. 1908 de Musullu Metropolit Mor Atanasiyos Tuma tarafından takdis edilmiş ve ibadete açılmıştır.⁶² Yapı, mimari özelliklerine baktığımızda da 1887 tarihli Mor Yusuf Kilisesi, 1860 tarihli Meryem Ana Kilisesi ve 1883 tarihli Mort Şmuni Kilisesi ile büyük benzerlikler göstermektedir.

Kilise camiye çevrildiğinde, sadece doğudaki ayın bölümü, kilise olarak kullanılmak için bırakılmıştır. Ayın bölümü, yapının içinden kapatılmış durumdadır. Girişi, doğu cephesinden basit dikdörtgen bir açıklıkla sağlanmıştır. (Şekil 3.11) (Fotoğraf 3.63) Üç mezbahlı olduğu anlaşılan ayın

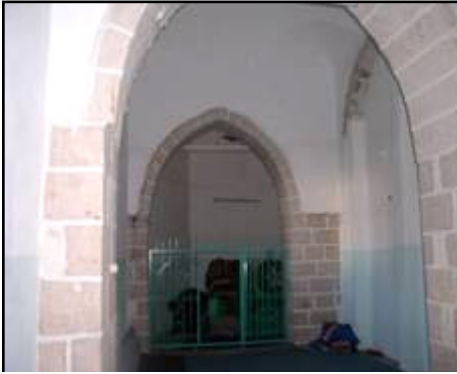
⁶² Akyüz, a.g.e., s.130

bölümünde mezbahlar arası geçiş sivri kemerlerle sağlanmıştır. Güney mezbahta bir mezar bulunmaktadır. (Fotoğraf 3.64)

Şekil 3.11 Mor Osyo Kilisesi Planı

Kilisenin naos bölümü ise günümüzde cami olarak kullanılan bölümdür. Girişi, güney cephesinden dilimli kemer içine yerleştirilmiş dikdörtgen açıklıkla sağlanmıştır. Güney batısına bir minare yerleştirilmiştir. İçine baktığımızda üç nefli, yüksek sütunlar üzerinde yükselen yıldız tonoz örtülü bir kilise olduğu anlaşılmaktadır (Fotoğraf 3.65). Şu anda kuzey duvarına asma kat eklenmiştir. Asma kat, caminin mahfil' i olarak (bayanlar bölümü) kullanılmaktadır. Güney duvarına ise mihrap olarak kullanılan bir niş açılmıştır. Süryani Ortodoks Cemaatine ait bir kilisedir.

Fotoğraf 3.64 Ayin Bölümü

Fotoğraf 3.65 Yapının İçten Görünümü

Eskikale Köyü Mor Circis Kilisesi

Mardin iline 3 km. uzaklıktaki Eskikale köyünün kuzeybatısında yer alan kilise, yapı bütünlüğünü korumaktadır. (Fotoğraf 3.66) 1950 yılına kadar Süryanilerin yoğun olarak yaşadıkları köyde günümüzde hiç Süryani yaşamamaktadır. Geçmişte Köyde yaşayan Süryanilerin dokumacılıkla geçindikleri de köylüler tarafından belirtilmiştir.

Kilise XIX. yüzyılda Aziz Mor Circis'in adına inşa edilmiştir. Aziz Mor Circis,

Fotoğraf 3.66 Mor Circis Kilisesi Genel Görünümü

M.S.303 yılında Hıristiyanların katliamına karşı geldiği için işkencelere maruz kalmış ve öldürülmüştür. Kendisi Roma imparatorunun komutanı ve meclisinde müsteşardı.

Mor Circis Kilisesi Süryani Ortodoks cemaatine ait bir kilisedir. Şu anda ayakta olan kilisenin yerinde küçük bir kilise vardı. Bu kilise küçük olduğundan ve cemaate

Fotoğraf 3.67 Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe

yetmediği için yıktırılıp yerine şu anda ayakta olan kilise inşa edildi. Güneye bakan kilisenin dış kapısı üzerinde Süryanice-Gerşuni olarak yazılan kitabe okumak mümkündür. (Fotoğraf 3.67) "Kilisenin başlangıcı Allah'ın adıyla olmuş, bitmesi de onun inayetiyle olacaktır. M.S. 1885 yılında Patrik III. Petrus döneminde Mor Circis kilisesi, mümin ve hayırsever kişilerin katkıları ile inşa edilmiştir"⁶³.

⁶³ Akyüz, a.g.e.,1998 , s.117

Fotoğraf 3.68 Kilisenin Üst Örtüsü

Fotoğraf 3.69 Kilisenin Kduşkudşini

Kilise dikdörtgen planlı, üç nefli bir yapıdır. Taş malzeme ile inşa edilmiştir ve XIX. Yüzyılda inşa edildiği için bu dönem kiliselerindeki zarafet kilisede görülmektedir. XIX yüzyıl kiliselerinde genellikle görülen yıldız tonozlu üst örtüye sahiptir.(Fotoğraf 3.68) Kduşkudşin' in bulunduğu bölüm zeminden 1 metre kadar yüksektir ve yuvarlak kemerli bir birim içine yerleştirilmiştir, üstünde güneş motifli süsleme dikkat çekmektedir. Kduşkudşin' in köşelerindeki iki küçük sütunce de dikkat çekmektedir. (Fotoğraf 3.69)

Kilisenin güney cephesinde at nalı formunda kemer içine yerleştirilmiş, yuvarlak kemerli ana giriş, yanında yine yuvarlak kemerli küçük bir ikinci giriş vardır. Zemin katta kemer içine yerleştirilmiş iki dikdörtgen pencere ve üst katta dört tane küçük sade pencere yer almaktadır. Kilise avlusu çevre duvarları ile çevrilidir ve günümüzde mezarlık olarak kullanılmaktadır. Divanhanesi çökmüştür.

Süryani Ortodoks mezhebine ait kilise ibadete kapalıdır. Yılda bir defa Mor Cırcis' in anılması maksadı ile kilisede ibadet ve müteakiben bahçesinde Süryani vatandaşlar arasında piknik yapılmaktadır. Kilisede en son vaftiz 5 yıl önce(2000) yapılmıştır. Ruhaniisi yoktur. Kilisenin bakımını bitişğinde oturan Müslüman komşu Hacı Necmettin Kaya yapmaktadır.

Eskikale Köyü Meryem Ana Manastırı

Eskikale Köyünün kuzeydoğusunda uzanan İki Kale Tepesinde yer alan kilise ve manastırların yapılış tarihi Deyrulzafaran Manastırından daha eskidir. Bu da yapıları II. Yüzyılla IV. yüzyıl arasına tarihlendirmektedir. Bu yapıların en önemli özelliği hepsinin kayadan yontulmuş olmasıdır. Yapıların, ulaşımı oldukça güç, sarp arazi üzerine kurulmuş olmalarının başlıca sebepleri ise güvenli yerler ve rahiplerin inzivaya çekilmeleri için uygun yerler olmasıdır. İki kale tepesinde hepsi kayadan yontulmuş iki

manastır, üç kilise bulunmaktadır(Fotoğraf 3.70). Yapıların tümü Süryani Ortodoks mezhebine aittir. Günümüzde kullanılmamaktadır.

Fotoğraf 3.70 İki Kale Tepesinin Doğudan Görünümü

isimle anılmıştır. Günümüzde de su akıntısının devam ettiği, manastırın avlusundaki mağaranın içinde görülmektedir(Fotoğraf 3.72).

M. S. 326 yılında yapılmış olan manastırın duvarlarındaki sıva kaplama dikkat çekmektedir. Yapının birçok dönemde onarım gördüğü ve eklentiler yapıldığı anlaşılmaktadır. Kırklar Kilisesi

Fotoğraf 3.72 Doğu Bölümündeki Mağara

Meryem Ana Manastır, İki Kale Tepesinin en batısındaki yapıdır. Deyrulzafaran Manastırının kuzeyinde ve bir km kadar uzağında konumlandırılmıştır. (Fotoğraf 3.71)

Manastıra, Süryanice kaynaklarda “Damlamak” anlamına gelen Nofte Manastır da denmektedir. Manastırın kurulduğu kayalıklarda devamlı süren su akıntısından dolayı bu

Fotoğraf 3.71 Meryem Ana Manastırının Genel Görünümü

ruhanisi Gabriyel Akyüz’ün anlatmasına göre 1930’lu yıllarda faaliyetine son verilen manastırda, manastırın rahiplerinden R. Sait tarafından 1905 yılında manastırın önündeki avlusunda iki oda inşa edilmiştir.⁶⁴ Günümüzde avlunun önünde duran yıkılmış haldeki duvarında rahip R. Sait tarafından inşa edilmiş olan iki odaya ait olduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 3.73).

İki katlı ve doğu-batı olmak üzere iki

⁶⁴ Akyüz, a.g.e., 1998, s.156

bölümlü olduğu anlaşılan manastırda üst katlara ulaşım batı bölümündeki bir odanın doğu cephesinden merdivenle sağlanmıştır (Fotoğraf 3.76). Kilise, manastırın doğu bölümündedir. Doğu bölümü tek katlıdır. Ancak kilise, bu bölümdeki mağaranın üstündeki kayaya oyularak yapıldığı için ikinci kat seviyesindedir. (Fotoğraf 3.75)

Hanna Dolabani'nin aktardığına göre manastırda Bakire Meryem ve Mor Theodoros adına ithaf edilmiş iki mabet (kilise) vardır.⁶⁵ Ancak günümüzde, manastır harabe halindedir ve kalıntılara baktığımızda gerek ayin bölümü, gerekse kduşkuşin yönü itibariyle kilise özelliklerini taşıyan sadece doğudaki bölüm bulunmaktadır. (Fotoğraf 3.77) Bu bölüm içinde kduşkuşin'in yıkılmış taşları hala görülmektedir. (Fotoğraf 3.79) Manastırdaki diğer odalardan herhangi birinde, şu anda kilise

Fotoğraf 3.73 Avlu Önündeki Duvar

Fotoğraf 3.74 Güneydeki Merdiven

Fotoğraf 3.75 Doğu Bölümü

⁶⁵Dolabani, a.g.e., s. 157

özelliklerini taşıyan bir unsur bulunmamasına rağmen, özellikle batı bölümündeki odalardan biri geçmişte Hanna Dolabani'nin bahsettiği ikinci kilise olabilir.

Mor Yakup Manastırı

Fotoğraf 3.76 Üst Kata Çıkılan Oda

Fotoğraf 3.77 Kilisenin içten görünümü

Fotoğraf 3.78 Mor Yakup Manastırının Genel Görünümü

Fotoğraf 3.79 Kduşkudşin'in Yıkılmış Taşları

Meryem Ana Manastırının doğusunda yer alan manastır, İki Kale Tepesindeki en eski yapıdır. II. Yüzyılda yapılmıştır. Eskiden kurulduğu kayanın (Arur Kayası) adıyla anılsa da zaman içinde Suruçlu Mor Yakup adıyla tanınmıştır.

1916 yılına kadar faal olan manastırın müdürlüğünü tarihi boyunca üç metropolit ve birçok rahip yapmıştır.⁶⁶

Bu yapıda Meryem Ana Manastırı gibi iki katlı ve doğu-batı olmak üzere iki bölümlüdür (Fotoğraf 3.78). Batı bölümde çok sayıda küçük oda, doğu bölümde ise alt katta büyük, üst katta küçük olmak üzere iki kilise yer almaktadır.

Alt kattaki kiliseye ulaşım, güneyden yine kayadan oyulmuş dar ve dik bir merdivenle (Fotoğraf 3.74) kuzeyden ise yuvarlak kemerli bir açıklıkla sağlanmıştır

⁶⁶ Akyüz, a.g.e., s.156

(Fotoğraf 3.80). Kemerli açıklık, kilisenin kuzeyindeki nartekse açılmaktadır. Narteks, üzeri beşik tonoz örtülü bir bölümdür. Kilise ise düz tavan örtülüdür. Kduşkudşin bölümü de doğu duvarının oyulması sonucu oluşturulmuştur (Fotoğraf 3.81).

Fotoğraf 3.80 Kuzey Cephedeki Giriş Açıklığı

Fotoğraf 3.81 Kduşkudşin Bölümü

Üst kattaki kiliseye güneyden merdivenle ulaşılmaktadır. Giriş, güney cepheden yuvarlak kemer içine alınmış dikdörtgen bir açıklıkla sağlanmıştır (Fotoğraf 3.82). Bu kilise, iki kale tepesindeki diğer kiliselerden farklı olarak naos bölümü ve ayin bölümü olmak üzere iki bölümlüdür. Naos bölümü yıldız tonoz örtülüdür. (Fotoğraf 3.83) Ayin bölümü, üç mezbahlıdır. Orta mezbah, yan mezbahlara göre büyük tutulmuştur ve sivri kemerli eyvan şeklindedir (Fotoğraf 3.84) Yan mezbahlara geçiş küçük, dikdörtgen açıklıklarla sağlanmıştır. İçerisi, yan mezbahlara açılmış eski Putperest tapınaklarını anımsatan birer küçük pencere ve güney cephesindeki üç pencere ile aydınlatılmıştır.

Manastır yapılarına baktığımızda zamanında iç duvarların tümüyle sıva kaplanmış olduğu görülmektedir. Bu da yapıların çeşitli dönemlerde

Fotoğraf 3.82 Üst Kattaki Kilisenin Giriş Açıklığı

Fotoğraf 3.83 Naos Bölümü Üst Örtüsü

Fotoğraf 3.84 Orta Mezbah

onarım gördüğünü gösterir. Mimari özelliklerine baktığımızda da özellikle üst kattaki kilise, alt kattaki kilisenin narteksi ve kiliselerin bulunduğu bölümü kuzey, doğu ve batı yönünden çevreleyen duvarların sonradan eklendiği düşünülmektedir(Fotoğraf 3.85).

Mor İzozoel Kilisesi

Günümüzde kısmen harabe halindeki kilise, İki Kale Tepesinde Meryem Ana Manastırı ile Mor Yakup Manastırının arasında yer almaktadır. IV. yüzyıl başlarında kurulmuş olan kilise, XVIII. yüzyıl sonlarına kadar faaliyetini devam ettirmiştir.

Tümü kayanın oyulmasıyla yapılmış kiliseye giriş, zaman içinde kapanmıştır. Günümüzde kiliseye ulaşım için merdiven zorunludur. Kilisede, dışarıya açılan üç açıklık görülmektedir (Fotoğraf 3.86). Kilisenin önündeki avluda, zemine bitişik masa şekilli bir kaya görülmektedir. Bu kaya da zamanında avlunun yazlık kilise olarak kullanıldığını düşündürmektedir.

Mor Bethil Kilisesi

Mor Yakup Manastırı ile Mor İzozoel Kilisesi arasında, Mor Yakup Manastırının elli metre kadar kuzeybatısında yer almaktadır.

Kayadan oyularak yapıldığı için Kaya Manastırı da denmiştir. Süryani kaynaklarda kilisenin inşa tarihi ile ilgili kesin bir bilgi olmamasına rağmen bu yapının İki Kale Tepesindeki diğer yapılar gibi II. Yüzyılla IV. yüzyıl arasında yapılmış bir kilise olması muhtemeldir.

Fotoğraf 3.85 Kiliselerin Kuzeybatıdan Görünümü

Fotoğraf 3.86 Kilisenin Güneyden Görünümü

Fotoğraf 3.87 Kilise Kalıntılarının Doğudan Görünümü

XVII. yüzyıla kadar faaliyetini devam ettiren kilise, günümüzde harabe halindedir. Yıkılmış olmasına rağmen sadece doğu duvarının küçük bir bölümü ayakta kalmıştır (Fotoğraf 3.87). İnşa malzemesine baktığımızda bu duvarın da kilisenin inşa tarihinden daha geç döneme ait olduğu düşünülmektedir.

Mor Yusuf Kilisesi

İki Kale Tepesinin en doğusunda yer alan kilise, kaya içine oyulmuş bir mağaradan ibarettir. İki yada üç birimli olduğu anlaşılan kilise, zeminden oldukça yüksektedir (Fotoğraf 3.88). Zeminde, giriş için olduğu düşünülen bir açıklık görülmektedir. Ancak bu açıklıkta günümüzde kapatılmış durumdadır.

Fotoğraf 3.88 Kilisenin Güneybatıdan Görünümü

Kilisenin yapılış tarihi ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Hanna Dolabani, XVII. Yüzyıl sonlarında faaliyetine son verilmiş yapıyı, eski kale tapınaklarından kalma bir mabed olarak nitelendirmiştir.⁶⁷ Bu da yapının kuruluş tarihinin II. yüzyıla kadar gidebileceğini göstermektedir.

ab. Kızıltepe İlçesinin Köyleri

Işıklar Köyü Mor Circis Kilisesi

Kızıltepe-Şanlıurfa karayolu üzerindeki Işıklar köyünde yer alan kilise, X.-XII. yüzyıllar arasına tarihlendirilmiştir (Fotoğraf 3.89). Köy, toplam 80 hane olup bir hanesi Süryanidir. (70 yaşlarında ki Tuma Yıldırım ve Eşi) Ancak yazın 7-8

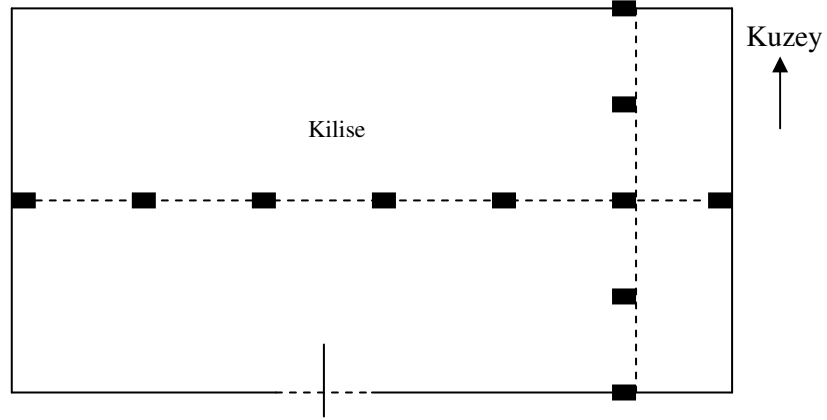

Fotoğraf 3.89 Kilisenin Güneyden Görünümü
Süryani aile topraklarını ekip biçmek için köye gelmektedir. Köyde Toplam 6000 dönüm arazileri bulunmaktadır. Kilisenin 4,5 dönümlük tapusu vardır.

Süryani Ortodoks mezhebine ait kilisenin avlu duvarları günümüze gelememiştir. Bunun sonucunda mezarlık olarak kullanılan avlu korunmasız kalmıştır.

⁶⁷ Dolabani, a.g.e., s. 158

Mezarların çoğunun yerleri belli değildir. Kilisenin de doğu ve batı duvarları çatlamış durumdadır. Çan kulesi yoktur. Restorasyona ihtiyacı vardır.

Şekil 3.12 Mor Circis Kilisesi Planı

Dikdörtgen planlı kilisenin tek girişi güneyindedir (Şekil 3.12). Ancak bu girişte 1990 yılından beri kapatılmış durumdadır. İçerisine ulaşım, halk tarafından kapısına açılmış delikten sağlanmaktadır. Kilisenin içi yıllardır bakımsız kalmış ve harap haldedir. İki nefli, üzeri beşik tonoz örtülü bir yapıdır. Ayin bölümü iki mezbahlıdır. Mezbahlar, naos bölümüne yuvarlak kemerlerle açılmaktadır (Fotoğraf 3.90). Aydınlatma, mezbahlarda açılmış pencerelerle sağlanmıştır. Naos bölümünde nefler arasında ve ayin bölümünde mezbahlar arasında geçiş alçak tutulmuş yuvarlak kemerlerle sağlanmıştır (Fotoğraf 3.91).

Fotoğraf 3.90 Kuzey Mezbah

Fotoğraf 3.91 Ayin Bölümündeki Kemer

ac. Nusaybin İlçesi Mor Yakup Kilisesi

Kilise, eski adı Nisibin olan Nusaybin ilçe merkezinde 359 yılında kurulmuştur. Yapıda, kuzey kilise ve güney kilise olmak üzere iki kilise bulunmaktadır. 359 yılında ilk önce Vaftizhane olarak kuzey kilise kurulmuştur. Daha sonra ise bu yapının güney

cephesine bilinmeyen bir tarihte ikinci kilise eklenmiştir. Yapı 1872 tarihinde de restore edilmiş, bu restorasyon esnasında da kilise onarım görmüş, ev olarak kullanılan ikinci kat inşa edilmiştir. Güney kilisenin giriş kapısı üzerinde ve kuzey duvarında Süryanice yazılmış onarım kitabeleri görülmektedir. Nusaybin, ilçe merkezinde sadece bir kilise bulunmasına rağmen Süryaniler için büyük önem taşımaktadır. (Fotoğraf 3.92)

Fotoğraf 3.92 Mor Yakup Kilisesinin Genel Görünümü

Nusaybin Hıristiyan cemaatinden, II. yüzyıla tarihlenen Aberkios Yazıtında söz edilir. Yaşamının son 10 yılını (ölümü 373) Urfa'da geçiren Süryanilerin büyük şairi Mor Efrem burada yetişmiştir. Mor Efrem' in yüksek eğitim düzeyi, Nusaybin'de sunulan eğitimin bir ölçütüdür. Üniversite tarzı bu eğitim geleneği Urfa'da da devam ettirilmiştir. Urfa'daki Pers okulunun 489 yılında kapatılmasından hemen

sonra, Narsai bu okul geleneğini Nusaybin'de devam ettirmiştir.⁶⁸ Mor Efrem' in ilk hocası, İznik Konsili sırasında (325) Urfa Piskoposu Mor Yakup'tur. Piskopos Vologeses tarafından, 359'da inşa ettirilen Vaftizhane'de bir kriptaya mevcuttur. Kriptaya da Mor Yakup'un mezarı bulunmaktadır.⁶⁹

Kilisenin etrafı avlu duvarlarıyla çevrilidir. Avluya giriş, kuzeyinden sağlanmıştır. Kilise, avlunun doğusunda yer almaktadır. 200–250 yıl kadar önce mezarlık olarak kullanılmış avluda 2000 yılında başlamış kazı çalışmaları halen devam etmektedir. Günyurdu köyündeki Mor Bobi kilisesinde saklanan yaklaşık 40 çuval insan kemikleri de bu kazı sonucunda ortaya çıkarılmıştır.

Yapıda girişler, kuzey kilisesine bir, güney kilisesine bir giriş olmak üzere batı cephesinden sağlanmıştır. Batı cephesinin dış görünümünden, önceden kuzey kiliseye iki giriş açıklığı olduğu, ancak birinin daha sonra kapatıldığı, ilk inşa edilen kilisenin de kuzey kilise olduğu, diğer bölümlerin yapıya restorasyonlar sonucu eklendiği açıkça görülmektedir (Fotoğraf 3.93).

Güney kilise tek neflidir. Ayın bölümünü naos zemininden ayıran bir çerçeve yoktur. Ancak ayın bölümü naos zemininden yarım metre kadar yüksek tutulmuştur ve doğu duvarına açılan bir nişle vurgulanmıştır (Fotoğraf 3.93). Üzeri kubbe örtülüdür.

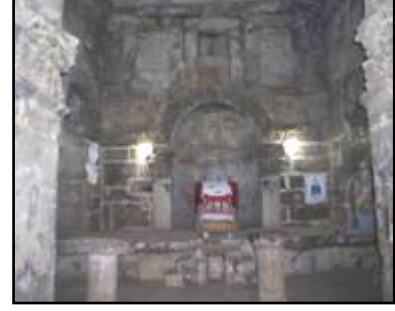
⁶⁸ Şükran Yaşar, III-VII. yy Urfa, F.Ü. Sos. Bil. Enst. Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2003, s.308 vd

⁶⁹ Hans Hollerweger, **Canlı Kültür Mirası Tur Abdin**, Linz Österreich 1999, s.299

Kubbe geçişleri tromplarla sağlanmıştır. Güney duvarında kapatılmış halde dört kemer dikkat çekmektedir (Fotoğraf 3.92). Bu kemerlerin nereye açıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Avluya ya da önceden var olan başka bir bölüme açılması muhtemeldir. Ancak kesin sonuç şu anda da devam eden kazılar sonucunda ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Fotoğraf 3.93 Güney Kilise

Fotoğraf 3.94 Kuzey Kilise

Kuzey kilise ise iki nefli, üzeri beşik tonoz örtülü bir yapıdır. Ayin bölümü naos'a üç yuvarlak kemerle açılmaktadır. Kuzey nef, güney nefe göre oldukça küçük ve alçak tutulmuştur. Ayin bölümünden açılan kemerlerinde ikisi güney nefe (Fotoğraf 3.94), biri kuzey nefe açılmaktadır. Bu kilisede de ayin bölümü doğu duvarına açılmış bir niş ile vurgulanmıştır.

Kuzey kiliseden güney kiliseye geçiş ise ortadaki bir kolonun iki tarafına doğru uzatılmış, özellikle kuzey cephesindeki motifleri ile dikkat çeken bir açıklıkla sağlanmıştır. Mor Yakup'un mezarının bulunduğu Kripta da yapının altındadır. İki kiliseden de merdivenlerle mezar odasına ulaşım sağlanmıştır.

Fotoğraf 3.95 Mor Yakup'un Mezarının Bulunduğu Mezar Odası

Mezar odası, beşik tonoz örtülü, içinde sadece Mor Yakup'un mezarının bulunduğu küçük bir odadır (Fotoğraf 3.95).

Süryani Ortodoks mezhebine ait kilise, günümüzde yapı bütünlüğünü korumasına rağmen ibadete kapalıdır. Görevli olarak güney kilisenin üstündeki evde kalan Daniel Cephe bulunmaktadır.

ad. Ömerli İlçesi

Mor Circis Kilisesi

Ömerli ilçe merkezinde, Cumhuriyet Mahallesinde yer alan kilisenin yapılış tarihi tam olarak bilinmemekle beraber yapılış tarzından VI. yüzyılla VIII. yüzyıl arasında bir tarih düşünülmektedir. Patrik III. Petrus döneminde de 1872–94 yılları arasında onarım görmüştür. Kilisenin bakımı, şu anda ilçede yaşayan tek Süryani aile olan Daniel Akdemir ve ailesi tarafından yapılmaktadır.

Fotoğraf 3.96 Mor Circis Kilisesi Avlu Giriş Kapısı

Fotoğraf 3.97 Kiliseye Giriş

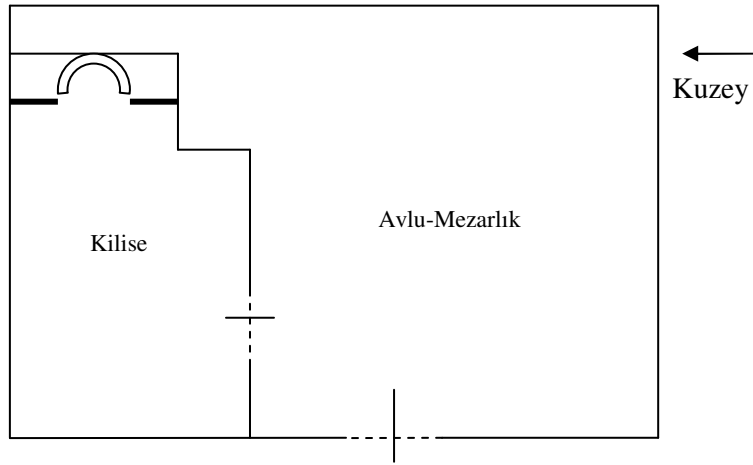
Fotoğraf 3.98 Kilisenin İçten Görünümü

Etrafı avlu duvarlarıyla çevrili kilisede avlu girişi, batısından basit dikdörtgen bir açıklıkla sağlanmıştır (Fotoğraf 3.96). Avlu mezarlık olarak kullanılmaktadır. Kilise avlunun kuzeyindedir (Şekil 3.13).

Avludan kiliseye geçiş, güneyinden basit bir girişle sağlanmıştır. Kilisenin avlu zemininden bir metre kadar aşağıda olması nedeniyle kiliseye avludan dört basamaklı merdivenle aşağı inilerek ulaşılmaktadır (Fotoğraf 3.97). Kilise tek nefli, üzeri beşik tonoz örtülü bir yapıdır. İçerisi, doğu duvarında bulunan üç pencere ile aydınlatılmıştır.

Kuzey ve güney duvarları yuvarlak kemerlerle hareketlendirilmiştir. Doğudaki ayın bölümü tek mezbahlıdır. Mezbah, naos' a yuvarlak kemerle açılmaktadır. İçine küçük bir kuduşkudşin yerleştirilmiştir. Kuduşkudşin üzeri yarım daire şeklinde kubbe ile örtülüdür (Fotoğraf 3.98). Kilise, mimari özellikleri bakımından Yeşilli İlçesinin Bülbül Köyündeki Meryem Ana ve Mor Yakup Kiliseleri ile benzerlik göstermektedir.

Süryani Kadim Ortodoks mezhebine ait kilise, kullanılabilir durumda olmasına rağmen ibadete kapalıdır. Sadece yılda bir kez ibadet yapılmaktadır. İlçeden 1960'lı yıllarda 6-7 hane, en son 1990 yılında da 1 hane İsveç'e göç etmiştir.

Şekil 3.13 Mor Circis Kilisesi Planı

ae. Savur İlçesinin Köyleri

Dereiçi Köyü Süryani Protestan Kilisesi

Köyde Süryani Protestan, Süryani Ortodoks ve Süryani Katolik olmak üzere toplam üç kilise, birde köyün üç km kuzeydoğusunda bulunan tamamen harap halde bir manastır vardır. Kiliselerde görülen bu mezhep farklılıkları, XVIII. yüzyıl ikinci yarısındaki mezhep ayrılıklarının ve XIX. yüzyıldaki Protestan misyonerlik hareketlerinin köyü ne kadar etkilediğinin göstergesidir.

Fotoğraf 3.99 Süryani Protestan Kilisesinin Genel Görünümü

Süryani Protestan Kilisesi XIX. yüzyıl sonlarında yapılmıştır. Günümüzde ibadete kapalıdır ve büyük bölümü yıkılmış durumdadır. Bakımı Süryani Protestan vakfı tarafından yapılmaktadır.

Fotoğraf 3.100 Kilisenin İç Görünümü

Fotoğraf 3.101 Doğu Cephesi

kilisedir. (Fotoğraf 3.102) Kilisenin güneyindeki avlusu mezarlık olarak kullanılmaktadır. (Fotoğraf 3.103) Avludaki bir mezar taşı üzerinde Süryanice' nin Estrangele hattıyla yazılmış olan ve yedi satırdan oluşan kitabede “Bu sıkıntılı dünyadan ayrılmıştır. Rabbinin yanına intikal etti...(merhumun ismi) bunu okuyan Allah Rahmet Eylesin söylesin” yazmaktadır.

5-6 yıl öncesine kadar yıkık halde olan avlu duvarları günümüzde kiliseyi korumak amaçlı onarılmıştır. Avlu mezarlık olarak kullanılmaktadır. (Fotoğraf 3.99) Kilisenin büyük bölümü yıkık olmasına rağmen; güneybatı ucunda, altıgen formdaki çan kulesinin bu güne kadar tüm unsurlarıyla ayakta kaldığı görülmektedir. Kilisenin beşik tonozlu olduğu anlaşılan üst örtüsü şu anda yıkık durumdadır (Fotoğraf 3.100). Güney cephesinde avludan kiliseye geçilen iki yuvarlak kemerli giriş açıklığı, doğu cephesinde de duvar boyunca uzanan çatlak, dikkat çeken diğer unsurlardır (Fotoğraf 3.101).

Dereçi Köyü Mor Yuhannon Kilisesi

Süryani Ortodoks cemaatine ait bir

Fotoğraf 3.102 Mor Yuhannon Kilisesinin Genel Görünümü

Fotoğraf 3.103 Avludaki Mezarlık

Fotoğraf 3.104 Giriş Üzerindeki Kitabe

Kilisenin girişi güneyinden basit, dikdörtgen bir açıklıkla sağlanmıştır. Giriş kapısı üzerindeki kitabede de Süryanice olarak “Bu medrese açıldı İsa’ nın yardımıyla (M. 1912) zayıf olan Papaz Tuma ve ataları üzerine dua edin ” yazmaktadır(Fotoğraf 3.104).

Kilisenin güneyi iki katlı olarak tasarlanmıştır. Alt katta eskiden kalma tek nefli, üzeri beşik tonoz örtülü kilise, (Fotoğraf 3.105) üst katta doğuda divanhane, batıda bir oda yer almaktadır. Divanhane ve oda sivri kemerli bir eyvanla ayrılmıştır. Şu anda kullanılan kilise ise yapının kuzeyindeki bölümdür. Tek nefli, üzeri beşik tonoz örtülü bir yapıdır. Kuzey ve güney duvarları yüksek tutulmuş kolonlar üzerinde

yükselen kemerlerle hareketlendirilmiştir. Kduşkudşin’ in bulunduğu ayin bölümü nefe sivri kemerle bağlanmıştır. (Fotoğraf 3.106) Çan kulesi ise kilisenin güneybatısındaki oda ile birleştiği noktadadır. Altı sütun üzerinde yükselen yivli kubbe ile son bulmaktadır.

Fotoğraf 3.105 Eski Kilisenin İç Görünümü

Fotoğraf 3.106 Günümüzdeki Kullanılan Kilisenin İç Görünümü

Kilise günümüzde açıktır ve iki ayda bir kez ibadet yapılmaktadır. Ruhaniyesi yoktur. İbadeti, Mardin merkezdeki Kırklar Kilisesi ruhanisi Gabriel Akyüz tarafından yaptırılmaktadır. Günümüzde Köyde 5 Süryani aile oturmaktadır.

Dereiçi Köyü Süryani Katolik Kilisesi

Kilise, Süryani Ortadoks cemaatinden ayrılan Katolik Süryaniler tarafından kurulmuştur. XIX. yüzyıl sonlarında kurulmuş bir kilise olmasına rağmen yıllar boyunca bakımsız kalmış ve harabeye dönüşmüştür. Ayakta kalabilmiş güney duvarına baktığımızda taş malzeme ile inşa edilmiş, basit girişleri olan bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Küçük bir yapı olması da büyük olasılıkla tek nefli olduğunu göstermektedir. (Fotoğraf 3.107)

Fotoğraf 3.107 Süryani Katolik Kilisenin Güney Duvarı

Dereiçi Köyü Mor Abay Manastırı

Manastırın harabeleri, köyün kuzeyinde, köye açılan bir yan vadide, tarlalar içinde yer almaktadır. Manastır, Süryani geleneğinde rahipliğin yayılmasında büyük rol oynayan ve Hıristiyan dinini kabul ettiği için 360 yılında kendi babası tarafından ölüme yollanan, İranlı bir azizin adını taşır.⁷⁰

Mor Abay manastırı, inziva hayatı sürdürmekle birlikte eğitim ve öğretim merkezinde olduğu görülmektedir. Bu manastır Süryani kilisesine bir patrik ve on bir metropolit kazandırmıştır. (Patrik I. Yeşu M.S. 1509 ve Metropolitlerden en tanınmış olanı da Dara Metropoliti III. Yuhanna M.S. XI. Yüzyıl) Bunun yanı sıra da XV. Yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar Süryani Ortodoks Kilisesi'nin metropolitlik merkezine de ev sahipliği yapmıştır. XVIII. yüzyıl sonlarına doğru ruhani faaliyetlerine son vermiştir. Bugün, harabeleri bir yığınak halindedir.

⁷⁰ Hollerweger, a.g.e., s.149

af. Yeşilli İlçesinin Köyleri

Bülbül Köyü Meryem Ana Kilisesi

Yeşilli ilçesine bağlı olan köy, Mardin'e 10, Yeşilli' ye 4 km uzaklıktadır. Yeşilli ilçe merkezinin güneydoğusunda yer alan köyün tamamı Süryani'dir. Köyden göç edenlerin çoğunluğu Almanya ve İstanbul'a gitmişlerdir. Şu anda İstanbul'da Bülbül Köyünden göç etmiş 70–80 aile yaşamaktadır. Köy toplam 8 hane (32 nüfus) barındırmaktadır. Süryani Ortodoks Cemaatine ait bir kilisedir.

Köy içerisinde ikisi kapalı biri ibadete açık üç kilise, köyün kuzeyindeki sarp arazide de kayadan oyma, üç katlı ve her katında su kuyusu bulunan Mor Barsavmo Habis Manastırı bulunmaktadır.

Fotoğraf 3.108 Meryem Ana Kilisesinin Kuzeydoğudan Görünümü

Meryem Ana kilisesi, köyün girişinde, bahçe içerisinde ve tek katlı, dikdörtgen planlı bir yapıdır (Fotoğraf 3.108). İbadete kapalı olan kilisenin avlu duvarları yoktur. Kiliseye giriş, güneyinden alçak tutulmuş dikdörtgen bir açıklıkla sağlanmıştır (Fotoğraf 3.109).

Kilise, tek nefli üzeri beşik tonoz örtülü bir yapıdır. Kuzey ve güney duvarları üçer tane yuvarlak kemerle hareketlendirilmiştir. Güney duvarındaki kemerlerin en batısında giriş açıklığı, kuzey duvarındaki kemerlerin en batısında bir papaz mezarı görülmektedir. (Fotoğraf 3.110) Üzerindeki kitabeden 1930 yılında vefat ettiği ve isminin Şemon olduğu anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 3.109 Giriş Kapısı

Fotoğraf 3.110 Kuzey Duvarındaki Mezar

Doğudaki ayin bölümü tek mezbahlıdır. İçine kduşkudşin yerleştirilmiştir. Kduşkudşin, yan duvarlara yuvarlak kemerlerle bağlanmıştır (Fotoğraf 3.111). Mezbah

ile naos bağlantısı da dikdörtgen bir açıklıkla sağlanmıştır. Açıklık üstünde sivri kemerli alınlık, alınlık içinde de kitabe ve haç motifi dikkat çekmektedir (Fotoğraf 3.112).

Kilise, özellikle mezbah kısmı, geçen yüzyılda onarım görmüş, bu onarı sırasında yapıyı sağlamlaştırmak için taş duvar örgüsü sıvayla kaplanmıştır.

Fotoğraf 3.111 Kuduşkudşin'in Kuzeyindeki Kemer

Fotoğraf 3.112 Kilisenin İçten Görünümü

Bülbül Köyü Mor Yakup Kilisesi

Köy içerisinde yüksek avlu duvarlarıyla çevrili kilise, köyde ibadete açık olan tek kilisedir. Ruhaniisi olarak 1920 doğumlu Papaz Yakup Güney görev yapmaktadır.

Fotoğraf 3.113 Mor Yakup Kilisenin Genel Görünümü

Papaz Yakup Güney Köyde eşi ile yaşamaktadır. Dört çocuğu Avrupa' dadır. Kilise günümüzde ibadete açıktır. VIII. Yüzyılda yapılmış bir kilisedir (Fotoğraf 3.113).

Kilisenin etrafı avlu duvarlarıyla çevrilidir. Giriş, güneyinden dikdörtgen bir açıklıkla sağlanmıştır. Bu açıklık, avlunun içinde sivri kemerli eyvan içindedir (Fotoğraf 3.114). Avlu mezarlık olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf 3.115).

Fotoğraf 3.114 Giriş Eyvanı

Fotoğraf 3.115 Avludaki Mezarlık

Kilise avlunun kuzeyindedir.

Kiliseye giriş ise kilisenin güney cephesine çıkıntı yapmış durumdadır (Şekil 3.14). Avlu girişi gibi dikdörtgen çerçeveli bir giriştir. (Fotoğraf 3.116) Tahta üzerine demir kaplanmış iç kapı kilisenin orijinal kapısıdır. Kilise tek nefli üzeri beşik tonoz örtülü bir yapıdır. Kuzey ve güney duvarları yuvarlak kemerlerle

hareketlendirilmiştir. Meryem Ana Kilisesine benzemektedir. Batısında üç, doğusunda bir pencere vardır. Ayin bölümü, naos' tan bir duvarla ayrılmıştır. Geçiş, sivri kemer içine yerleştirilmiş dikdörtgen açıklıkla

Fotoğraf 3.117 Kilisenin İçten Görünümü

sağlanmıştır. Ayin bölümü üç mezbahlıdır. Kduşkudşin orta mezbaha yerleştirilmiştir (Fotoğraf 3.117). Kuzeydeki mezbaha sadece orta mezbahtan, güneydeki mezbaha ise orta mezbah ve naos' tan iki giriş vardır. Güneydoğu ucunda yivli kubbeye son bulan, kare formlu çan kulesi yükselmektedir. Süryani Ortodoks Cemaatine ait bir kilisedir.

Bülbül Köyü Mor Steyfanos Kilisesi

Mor Yakup kilisesiyle aynı avluyu paylaşan kilise, Mor Yakup kilisesinin doğu duvarına bitişiktir. Mor Yakup kilisesinden 120 yıl kadar daha eski bir kilise olduğu yetkililerce ifade edilmiştir. Bu da kiliseyi VI. Yüzyıla tarihlendirmektedir. İbadete kapalı olan kilise, şu anda depo olarak kullanılmaktadır.

Fotoğraf 3.118 Mor Steyfanos Kilisesi Avludan Kiliseye Giriş

Kiliseye giriş, avludan koridorla ulaşılan dikdörtgen açıklık şeklindedir (Fotoğraf 3.118) (Şekil 3.14). Naos bölümü, kare planlıdır. Üzeri, köşelerinden

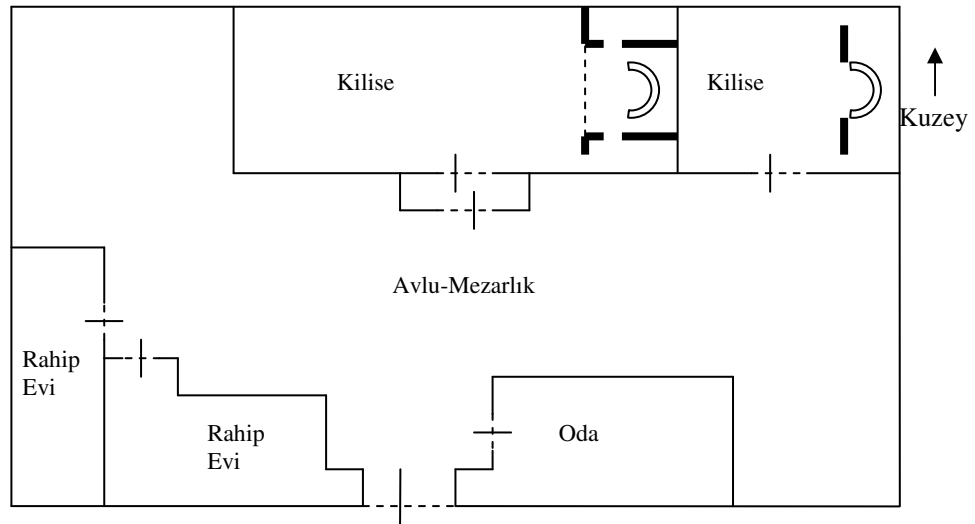
Fotoğraf 3.119 Naos Bölümü Üst Örtüsü

Fotoğraf 3.120 Ayin Bölümü

tromplarla desteklenmiş, yıldız tonoz örtülüdür (Fotoğraf 3.119). Doğudan üç, güney ve batıdan birer pencereyle aydınlatılmıştır.

Ayin bölümü, üç mezbahlıdır. Orta mezbah, yan mezbahlara göre oldukça geniş tutulmuştur. Üzeri yarım daire şeklinde örtülüdür. Dikdörtgen açıklıklı çerçevesi vardır (Fotoğraf 3.120). Yan mezbahlara geçiş, naos bölümünden yuvarlak kemerlerle sağlanmıştır. Yapının restorasyona ihtiyacı vardır. Süryani Ortodoks Cemaatine ait bir kilisedir.

Şekil 3.14 Mor Yakup ve Mor Steyfanos Kiliseleri Planı

b. Midyat (Turabdin) Abraşiyesine (Metropolitlik Bölgesi) Bağlı Kilise Ve Manastırlar

ba. Midyat Merkez ve Köyleri

Mor Gabriel-Deyrul Umur Manastırı (Metropolitlik Merkezi)

Midyat ilçesine bağlı Yayvantepe (Kartmin) köyünün 4 km. kuzeyinde yer alan manastır, Midyat ilçe merkezine de 22 km. uzaklıktadır. Süryanilerce kutsal sayılan Tur Abdin bölgesindeki en büyük yapıdır. (Fotoğraf 3.121) Manastır, M.S. 613' den 1088' e kadar Tur Abdin Bölgesinin metropolitlik merkezliğini yapmıştır. Günümüzde de Tur Abdin metropoliti Samuel Aktaş manastırda kalmaktadır.

Fotoğraf 3.121 Deyrul Umur Manastırının Genel Görünümü

M. S. 397 yılında Savur' lu Mor Şmuil ve Kartmin Köylü Mor Şemun tarafından temeli atılıp inşa edilen bu manastır, evvela onların adıyla anılmaktaydı. M.S. 640 yılında Hz. Ömer zamanında Arap İslam Ordusu Süryanilerle iş birliği yaparak Mezopotamya' ya girmeye muvaffak olunca, bilhassa bu abidenin korunması için Hz. Ömer' in emriyle özel bir imtiyaz tanınmıştır. Bu sebeple sonradan Deyr- El Ömer ismi verilmiştir. M. S. 668' den itibaren de aslen Bakısyen köylü olan manastır müdürü Mor Gabriel' in adıyla da adlandırılmıştır.⁷¹

Mor Gabriel, 593–667 arasında manastırın metropolitliğini yapan azizin ismidir. Andrew Palmer, Mor Gabriel' in yaşam hikâyesinden şunları çevirmiştir: Gabriel' in

⁷¹ Hanna Dolabani , **Tarihte Mardin** , Mardin 1972 ,s. 163

hayatı yetmiş dört yıl sürmüştür. On beş yaşında manastır hayatının boyunduruğunda öğrenci olmuştur. Yirmi yaşında diyakoz, otuz dokuz yaşında diyakoz kardeşlerinin başı olmuştur. Kırk beş yaşında rahip, altmış yaşında metropolit olan Mor Gabriel Episkoposluk tacını on dört yıl, yedi ay ve yirmi üç gün taşımıştır. Ölüp yeniden dirilmesi ile ilgili pek çok hikâyesi sebebiyle, Mor Gabriel büyük üne sahip olmuş bir kişidir.⁷²

Manastırın birçok bölümü muhtelif zamanlarda hissedilen lüzuma göre içinde inşaat ve onarmalar olmuştur.

- Kral Arkadios zamanında, Mor Şmuil, Mor Şemun tarafından ilk olarak rahiplerin barınma yeri bilinen namaz yeri kısmı
- Kral Küçük Theodosiyos zamanında şehitlere ait abide- tapınak
- Resullerin adıyla tanınmış kilise
- Eski tarihli yapı, Meryem Ana Abidesi
- Zemin kattaki binanın üstünde güzel sütunlarla işlemeli kırk şehit tapınağı
- Mor Şmuil tapınağı
- Mor Şemun tapınağı
- Theodora' nın yüksekliği, uzunluğu ve genişliği yirmi beşer metre büyüklüğünde motifli, kubbeli tapınağı
- Azizlerin kubbesi
- Su sarnıçı
- Kıymetli mozaiklerle süslü büyük bir heykel tapınağı⁷³

Fotoğraf 3.122 Avlu Giriş Kapısı

Fotoğraf 3.123 Manastıra Giriş Kapısı

⁷² Elif Keser , **Tur Abdin Süryani Ortodoks Dini Mimarisi** , İstanbul 2002 , s.49

⁷³Dolabani, a.g.e., s. 163-164

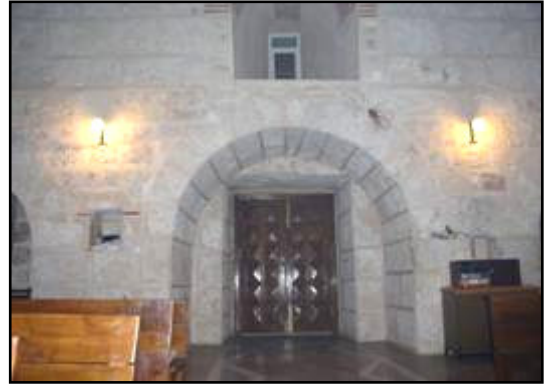
Günümüzde manastır, yapımı üç yıl sürmüş ve 2000 yılında tamamlanmış, dört km. uzunluğunda, dört metre yüksekliğinde avlu duvarıyla çevrilidir. Avluya giriş, batısından, 1992 yılında yapılmış kemerli bir kapıyla sağlanır (Fotoğraf 3.122). Avluya girdiğimizde karşımıza iki tarafı ağaçlı bir yol çıkar. Bu yol bizi manastırın güney cephesindeki, dikdörtgen çerçeve içine yerleştirilmiş giriş kapısına ulaştırır. Demir kapının iki kanadında ki haç motifleri, alınlığındaki kitabeler ve etrafını çevreleyen süslemeli şeritler giriş kapısını hareketlendiren unsurlardır (Fotoğraf 3.123).

Fotoğraf 3.124 Ana Kilisenin İçten Görünümü

bölümü, metropolit, ziyaretçi ve öğretmen odaları, öğrencilere ayrılan kanat. Manastırın dışında da eski binalar bulunmakta: Batıda ilk manastırın kalıntıları ve sarnıç, inziva kulesi ve iki anıt mezar, manastıra yakın olanı, “Mısırlılar’ın kubbesi” olarak bilinir; doğuda günlük işlerin yürütüldüğü mekânlar. Kuzeydoğu köşede ise kuyu, kuyu suyunun toplandığı havuz ve sarnıç bulunur (Şekil 3.15).⁷⁴

Yapıda alt katlar eski yapı topluluğuna aittir. Ana kilise, etrafını çevreleyen yan odalarıyla “Theodora’ nın kubbeli ” mekânı, batı bölümüne açılan geçit aziz mezarlarını yer aldığı çifte kripta, Meryem Ana kilisesi ve günümüzde ahır olarak kullanılan bölümler. Alt kat üzerinde yükselen diğer bölümler ise geç dönem ilaveleridir: Rahibe odalarıyla mutfak

Fotoğraf 3.125 Ana Kilise Giriş Kapısı

Manastırda giriş bölümünden merdivenlerle iç avluya ulaşılmaktadır. Ana kilise, iç avlunun doğusundadır. Avlu yuvarlak kemerlerle, kilisenin üzeri beşik tonoz örtülü narteks’ine açılmaktadır. Narteks’ten de dikdörtgen çerçeve içine yerleştirilmiş ahşap bir kapıyla kiliseye girilmektedir. Kilisenin naos bölümü tek neflidir. Naos, kuzey-güney yönlü beşik tonoz örtülüdür. Çok geniş tutulmuştur (Fotoğraf 3.124). Kuzey,

⁷⁴ Hans Hollerweger , **Canlı Kültür Mirası Tur Abdin** ,Linz Österreich 1999 , s.65

güney ve batı duvarları yuvarlak kemerlerle hareketlendirilmiştir. Giriş açıklığı da batı duvarında bu kemerlerden birinin içine yerleştirilmiştir (Fotoğraf 3.125). Kilisenin kuzey batısında, taş ustalarının 768–769 yıllarında işlediği hamur teknesi denilen taş parçası görülmektedir (Fotoğraf 3.126). Ayın bölümü üç mezbahlıdır. Orta mezbah, yan mezbahlara göre daha geniş tutulmuştur. Orta mezbahta kduşkudşin' in bulunduğu, altı değişik mermerden kakma tekniğiyle yapılmış taban döşemesi ve kduşkudşin' in üstünde yükselen Anastasius döneminden

Fotoğraf 3.126 Kilise Kuzey batısında ki Taş Parçası

kalma tonoz mozaiki kilisede dikkat çeken diğer unsurlardır (Fotoğraf 3.127). Kiliseyi diğer kiliselerden ayıran bir diğer özelliği de üzerinde yükselen çift çan kulesidir. İkisi de 1970 yılından sonra yapılmış olan çan kuleleri altıgen formdadır ve yivli kubbeye son bulmaktadır (Fotoğraf 3.128).

kalma, Theodora' ya ithaf edilmiş Theodora kubbesi yer almaktadır. Mekâna giriş, basit

Fotoğraf 3.127 Kduşkudşin Üzerindeki Mozaik

Fotoğraf 3.128 Ana Kilisenin Çan Kuleleri

İç avlunun kuzeyinde VI. yüzyıldan dikdörtgen bir açıklıkla sağlanmıştır. Taş ve tuğla malzeme ile inşa edildiği anlaşılan yapıda kubbe, yuvarlak kemerli nişler üzerinde yükselmektedir. (Fotoğraf 3.129) Aydınlatma, kubbe üzerindeki açıklıktan sağlanmaktadır. Nişlerden birinin içindeki manastırın kibrit çöpünden yapılmış maketi ilginçtir. Yuvarlak kemerli nişlerden biriside mutfak olarak kullanılan, ancak şu anda

onarımında olan, üzeri beşik tonoz örtülü bölüme açılmaktadır (Fotoğraf 3.130). Theodora kubbesinin önceden vaftizhane olarak kullanıldığı düşünülürse, bu bölümünde vaftiz için hazırlık yapılan bölüm olması muhtemeldir.

Fotoğraf 3.129 Theodora Kubbesini Çevreleyen Kemerler

Fotoğraf 3.130 Onarımda Olan Mutfak Bölümü

Fotoğraf 3.131 İç Avlu Kuzeybatısındaki Koridor

Fotoğraf 3.132 Meryem Ana Kilisesi Güney Duvarındaki Bir Resim

İç avlu kuzey batısından beşik tonoz örtülü uzun bir koridorla (Fotoğraf 3.131). manastırın batısındaki ufak bir avluya açılmaktadır. Avlu, kuzey ve batıdan revaklarla çevrilidir. Doğusundan merdivenle üst kata çıkılmaktadır. Batı cephesindeki revağın içinden Meryem Ana kilisesi ve Azizler evine ulaşılmaktadır.

M. S. 483 yılında yapılmış olan Meryem Ana kilisesine revağın güneyinden dikdörtgen bir açıklıkla girilmektedir. Girişin üstünde kilisenin kitabesi vardır. Kilise üç nefli, üzeri beşik tonoz örtülü bir yapıdır. nefler arası geçiş, yuvarlak kemerlerle sağlanmıştır. Naos bölümünde kuzey ve güney duvarları İncil sahneleriyle süslenmiştir(Fotoğraf 3.132). Ayin bölümü, üç mezbahlıdır. Orta mezbahda da Hz İsa ve Meryem Ana resimleri görülmektedir. (Fotoğraf 3.133).

Meryem Ana kilisesi' nin kuzeyinde de azizler evi yer almaktadır. Azizler evine giriş, batı revağının kuzeyinden dikdörtgen bir açıklıkla sağlanmıştır. Girişin üzerinde

Fotoğraf 3.133 Meryem Ana Kilisesi Ayin Bölümü

yapının kitabesi, yanında da bir mezar görülmektedir(Fotoğraf 3.134). Azizler evi iki katlı bir mekândır. Aşağı kat kuzey ve güney olmak üzere iki bölümlüdür. Üzeri beşik tonoz örtülü bölümlerin üstündeki taşlar harç kullanılmadan sıkıştırılarak yapılmıştır. Mezar odasında, başta rahipler, patrikler ve metropolitler olmak üzere toplam 12.000 kişinin kemikleri bulunmaktadır. Manastırın kurucusu ve başrahibi Mor Şmuel' in mezarı da bu mezar odasındadır. Mezarlığın kuzey bölümünde bulunan mezar, zemine çukıntı yapmış durumdadır ve özellikle vurgulanmıştır. (Fotoğraf 3.135)

Fotoğraf 3.134 Azizler Evi Giriş Kapısı

Fotoğraf 3.135 Mezar Odası

Hanna Dolabani' nin aktardığına göre azizler evinde kemikleri bulunan bazı azizler şunlardır:

- Sivas da şehit düşen kırk şehit azizin getirilen kemikleri
- Aziz Mor Serkis ve Mor Bakos kemikleri
- Metropolit Mor Abhay tarafından manastıra getirilen binlerce şehit azizin kemikleri
- Halepli aziz Mor Eşeya' nın naşı
- Mor Şmuni' nin öğretmeni olan Savur da şehit düşen aziz Mor Krafos' un organlarından biri
- Manastır kurucusu Mor Şmuil' in naşı
- Kartminli Mor Şemun cenazesi
- Menbec episkoposu aziz Mor Filiksonos
- Mısır' dan gelen ve manastırdan ömür boyunca ayrılmayan sekiz yüz azizler
- Bakısyanlı manastır müdürü Mor Gabriel
- Hapisnaslı Mor Şemun Zeyte (Fakülte müdürü)
- Vaftiz olup, Yuhanna adını kabul eden Arap rahip
- Urfalı Mor Yuhanna

- Uzeli Mor Daniel (634)
- Münböyü Mor Atines (719)

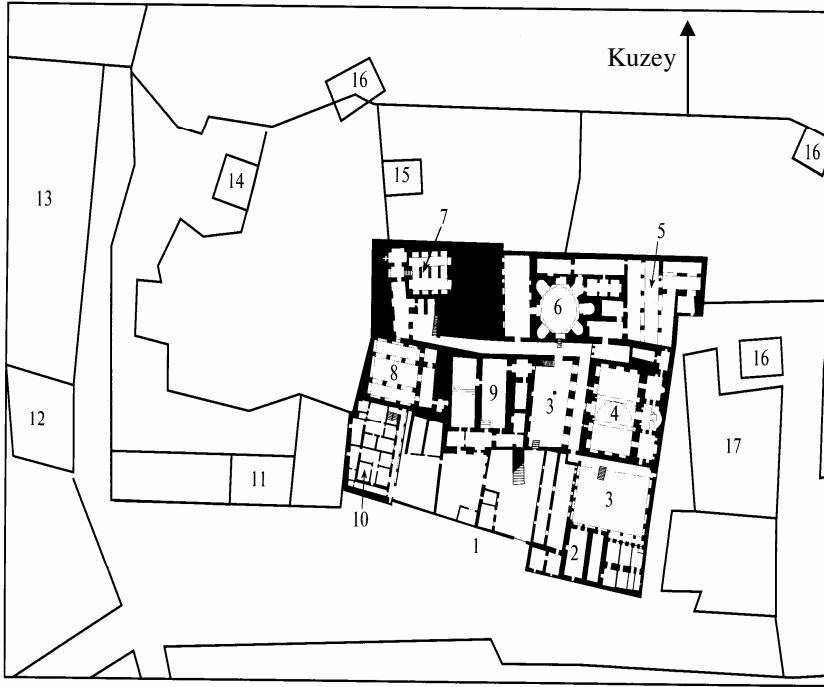

Fotoğraf 3.136 Divanhanne

Bunların yanında da ilim ve kerametleriyle ün salmış Elli'den fazla zatların var olduğu, manastır bibliyografyasından anlaşılmaktadır.⁷⁵

Azizler evinin açıldığı avludan yukarıya çıkıldığında ise karşımıza uzun ve geniş bir teras çıkar. Terasın kuzeyinde divanhanne (Fotoğraf 3.136),

batısında ise misafir odası, rahibe odaları ve öğrenci odaları olarak kullanılan mekânlar yer almaktadır.

Mor Gabriel'in genel plânı

- 1 Giriş
- 2 Misafirhâne
- 3 İç avlu
- 4 Kilise
- 5 Yeniden açığa çıkarılan mekânlar
- 6 Antresiyle "Theodora Kubbesi"
- 7 Beth Kadişe (Kripta)
- 8 Meryemana Kilisesi
- 9 Tavlalar
- 10 Mutfak Bölümü
- 11 Mor Şemun Kilisesi
- 12 Eski Sarnıç
- 13 Futbol Sahası
- 14 "Ölmüşler Kubbesi"
- 15 "Mısırlılar Kubbesi"
- 16 Su sarnıcı
- 17 Çiftlik üniteleri

Şekil 3.15 Deyrul Umur Manastırı Planı

Manastırda şu anda (Şubat 2005 itibariyle) bir metropolit (Samuel Aktaş), iki rahip (Tuna Aksoy ve Gabriel Çatı), on dört rahibe, beş idari görevli ve otuz beş öğrenci olmak üzere toplam 70–75 kişi yaşamaktadır. Manastırın giderleri, Deyrul Umur

⁷⁵ Hanna Dolabani, **Deyr-El-Umur Tarihi**, İstanbul 1971, s. 17

Vakfınca karşılanmaktadır. Vakıf Başkanı İsa Gülten'in beyanına göre vakfın yıllık geliri 200–250.000 Euro kadardır. Süryani Ortodoks Cemaatine ait bir manastırdır.

Mor Abrohom Manastırı

Midyat ilçe merkezinin bir km doğusunda, Akçakaya Mahallesinde yer alan kilise, V. yüzyılda Mor Gabriel' li keşişler Abrohom ve Hobel tarafından kurulmuştur. Yapı harap haldeyken 1900'lü yıllarda eski temelleri üzerine yeniden kurulmuştur. Günümüzde manastır işlevini yerine getirecek mekânları yoktur. Ancak manastırda birden fazla kilisenin bulunması önceden bu yapının manastır olarak kullanıldığını gösterir (Fotoğraf 3.137).

Fotoğraf 3.137 Mor Abrohom Manastırın Genel Görünümü

Avluya giriş, batısından avlu duvarı yüksekliğinde uzanan yuvarlak kemerli çerçevesi olan bir kapıyla sağlanmaktadır. Çerçevenin iki alınlığında ve üzerinde görülen haç motifi ilginçtir. (Fotoğraf 3.138) Avlunun kuzeyinde manastırda yaşayanların kaldığı evler, güneyinde günümüzde de kullanılan Midyat Süryani mezarlığı, (Fotoğraf 3.139) doğusunda ise yan yana sıralanmış üç kilise bulunmaktadır.

Fotoğraf 3.138 Avlu Giriş Kapısı

Fotoğraf 3.139 Avludaki Bir Mezar

Kuzeyde kiliselerin en erken tarihli olarak bilinen ve V. yüzyıla tarihlenen Mor Hobel kilisesi, ortada manastıra adını veren Mor Abrohom kilisesi, güneyde Meryem Ana kilisesi yer almaktadır.

Mor Abrohom kilisesi, kuzey-güney yönlü uzayan, üç bölümlü mezbahı olan bir kilisedir. Mekânı örten beşik tonoz sıva ile kaplanmıştır, ancak tonozu geçen iki kemer ayırt edilebilir. Mezbah, naos tonozundan daha aksak bir tonozla kapatılmıştır. Mor Abraham' un doğu duvarının büyük bölümü orijinaldir. Narteks' den naos' a ve naos'tan mezbaha açılan kapılar oldukça süslüdür.⁷⁶ Narteks' de tarihleri 1870 ile 1970 arasında değişen birçok mezar ve kitabeleri görülmektedir (Fotoğraf 3.140). Orta mezbah, yan mezbahlara göre daha geniş tutulmuştur. Kduşkuşin' den daha alçak tutulmuş sivri kemerle naos' a bağlanmıştır (Fotoğraf 3.141) (Şekil 3.16).

Fotoğraf 3.140 Mor Abrohom Kilisesi Narteksindeki Bir Mezar

Fotoğraf 3.141 Mor Abrohom Kilisesi Kduşkuşini

Manastırın ilk kilisesi olan Mor Hobel kilisesi ise Mor Abrohom kilisesine göre daha ufaktır. Narteksin güneyinden Mor Abrohom kilisesi narteksine geçiş vardır. Üzeri

Fotoğraf 3.142 Mor Hobil'in Mezarı

beşik tonoz örtülü naos'un kuzey, güney ve batı duvarlarında mezar nişleri, nişlerin üzerinde de at nalı formda kemerler bulunmaktadır. Manastırın kurucusu olan Mor Hobil' in mezarı da kuzey duvarındaki bir kemerin içindedir.(Fotoğraf 3.142) Kilisenin ayin bölümü, naos boyunca kuzey güney yönlü uzanmaktadır. Ayin bölümü, naos' a üç kapıyla açılmasına rağmen tek mezbahlı bir

⁷⁶ Keser , a.g.e, s.56

bölümdür. Mezbaha açılan kapılardan ortadaki diğerlerine göre büyüktür. Kduşkuşin de bu açıklığın arkasına yerleştirilmiştir (Fotoğraf 3.143).

Manastırın üçüncü kilisesi ise sadece Meryem Ana anma günlerinde ibadet yapılan Meryem Ana kilisesidir. Meryem Ana kilisesi manastırın güneyinde küçük, tek başına duran bir yapıdır. Kiliseye giriş, batısından basit, dikdörtgen bir açıklıkla sağlanmıştır (Fotoğraf 3.144). Diğerlerinden farklı olarak kubbeli üst örtüsü dikkat çekmektedir.

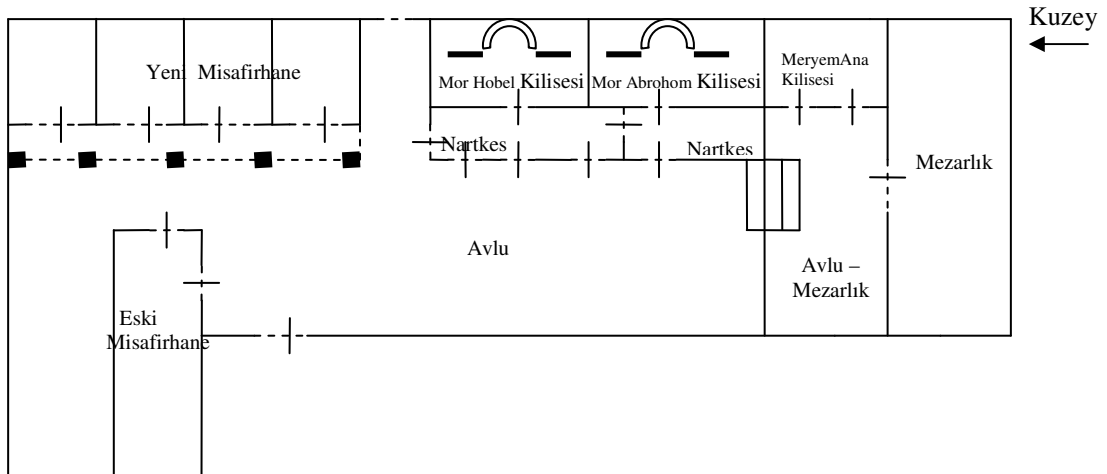

Fotoğraf 3.143 Mor Hobel Kilisesi
Kduşkuşini

Fotoğraf 3.144 Meryem Ana Kilisesi

Süryani Ortodoks Cemaatine ait Manastır, günümüzde ibadete açıktır. İçinde mezarlığı korumakla görevli bir aile, bir rahip (İbrahim Türker), iki rahibe (Feride Çitgez, Şmuni Galipoğlu) ve üç öğrenci bulunmaktadır.

Şekil 3.16 Mor Abrohom Manastırı Planı

Mor Barsavmo Kilisesi

Midyat ilçe merkezine en yakın olan kilisedir. Işıklar Mahallesinde yer almaktadır. Süryaniler tarafından V. yüzyıla tarihlendirilen yapı, 1943 yılında eski

Fotoğraf 3.145 Mor Barsavmo Kilisesinin Batıdan Görünümü

temelleri üzerine geleneksel biçimde yeniden kurulmuştur. (Fotoğraf 3.145)

Mor Barsavmo kilisesinin adandığı Mor Barsavmo, mucizeleri ve erdemleriyle ünlü, çilekeşlerin başı olarak bilinen bir azizdi. Süryanilere göre, yerin 88 cm altında, insan yüksekliğinde, aşağıda 29,5 cm, yukarıda 22 cm genişlikteki çukurlarda yaşamak, Barsavmo' nun başlattığı bir ibadet şeklidir.

M.S. 550–650 arasında bir dönemde yazılan

Mor Barsavmo' nun hayatında, bu azizin mucizelerinden bahsedilir.⁷⁷

Kilise, tarih boyunca gerek bütün olarak, gerekse bazı bölümleri itibariyle birçok onarım görmüştür. Giriş kapısı üzerinde Süryanice olarak iki satırdan oluşan kitabede “Patrik I. Afremın döneminde Asuruli ve Batali Tur Abdin Episkoposu Efrim. Süryani müminlerin katkılarıyla M.1954” (Fotoğraf 3.146), kilisenin bütün olarak onarıldığını gösteren kitabede de “ Mor Barsavmo Manastırı' nın kilisesi inşa edildi. Papaz Binno oğlu Papaz Melke' nin gayretiyle, müminlerin parasıyla, Patrik Abdülmesih döneminde, M.1903 ” (Fotoğraf 3.147) yazmaktadır.

Fotoğraf 3.146 Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe

Fotoğraf 3.147 Kilisenin Onarım Kitabesi

⁷⁷ Keser , a.g.e, s.77

Yapının planını incelediğimizde; batısından yuvarlak kemerli alınlık içine yerleştirilmiş, dikdörtgen açıklıklı, bezemeleriyle ve üzerindeki onarım kitabesiyle dikkat çeken bir girişle avluya ulaşılmaktadır. (Fotoğraf 3.148) Kilise avlunun kuzeyindedir. Avlunun güneyi ise iki bölümlü olarak tasarlanmıştır. Doğuda misafir odaları, batıda medrese yer almaktadır. (Şekil 3.17)⁷⁸

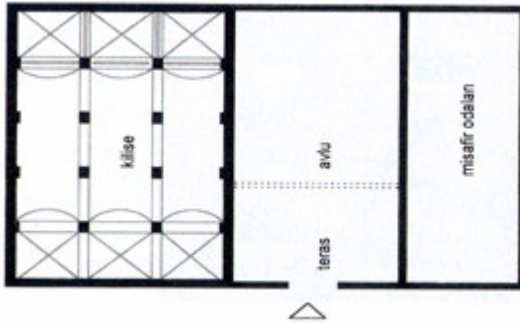

Fotoğraf 3.148 Avlu Giriş Kapısı

Fotoğraf 3.149 Kilisenin içten Görünümü

Kilisede üç nef vardır. Orta nef beşik tonozludur. Yan nefler, beşer çapraz tonozla örtülüdür. Orta nef yan neflere göre daha yüksektir. Orta tonoz, çiçek motifleri ve Meryem Ana ikonalarıyla süslüdür. Ayin bölümü üç mezbahlıdır. Üç mezbahta da Kduşkudşin yer almaktadır. Mezbahlar naos' a yuvarlak kemerlerle açılmaktadır (Fotoğraf 3.149). Kilisenin güney duvarında geniş pencereler vardır. Bu pencerelerin derin iç denizlikleri kemerlerle taçlandırılmıştır. Pencerelerin aralarında kameriye

Şekil 3.17 Mor Barsavmo Kilisesi Planı

denilen küçük tepe pencereleri vardır. Kilisenin batı ucundaki asma kat misafirler içindir. Kadınlar için ayrılan bölüm ise, bu asma katın altındadır.⁷⁹

Süryani Ortodoks mezhebine ait kilise günümüzde ibadete açıktır. Ruhaniisi olarak Horepiskopos Ado Onar görev yapmaktadır.

⁷⁸ Keser , a.g.e, s.78

⁷⁹ Keser , a.g.e, s.78

Mor Ahısnoyo Kilisesi

Midyat ilçe merkezinin dışına doğru, Işıklar Mahallesinde yer alan yapı, tapınakken V. yüzyılda Moğollar tarafından yıkılmış, 961 yılında da kilise olarak inşa edilmiştir. Süryani Ortodoks cemaatine ait kilise, harap haldeyken 1960 yılında eski yıkıntılarında faydalanılarak onarılmıştır (Fotoğraf 3.150).

Avluya giriş batısından eyvanlı bir bölümden geçilerek sağlanmıştır. Avlunun kuzeyinde kilise, batısında divanhane, doğusunda

da malzemelik ve yazlık kilise bulunmaktadır. Avlu iki bölümlüdür. Alt bölüm mezarlık olarak kullanılmaktadır. Alt bölüm, doğusundan yazlık kiliseye açılmaktadır. (Fotoğraf 3.151) Yazlık kilise içinde 1674 yılında Patrik olan Habib Haddat' ın mezarı bulunmaktadır. (Fotoğraf 3.152) Altıgen formdaki çan kulesi, kilisenin güneybatı ucunda yükselmektedir. Altı sütün üzerinde yükselen yivli bir kubbeye son bulmuştur (Şekil 3.18).

Fotoğraf 3.150 Mor Ahısnoyo Kilisesinin Genel Görünümü

Fotoğraf 3.151 Avlunun Doğu Cephesi

Fotoğraf 3.152 Patrik Habib Haddat' ın Mezarı

Fotoğraf 3.153 Narteks'ten Görünüm

Fotoğraf 3.154 Kilisenin İçten Görünüm

Kilisenin planına baktığımızda güney cephedeki giriş üzeri beşik tonoz örtülü narteks' e açılmaktadır. Narteks de kuzeyden kilisenin naos bölümüne, doğudan ise ikinci bir ibadet bölümüne açılmaktadır. (Fotoğraf 3.153) Kilise tek nefli, üzeri beşik tonoz örtülü bir yapıdır. İçerisi batıdan ve doğudan üçer pencere ile aydınlatılmıştır. Kuzey ve güney duvarları yüksek, yuvarlak kemerlerle hareketlendirilmiştir. Ayın bölümü, naos' tan yuvarlak kemerli bir çerçeveye ayrılmıştır. (Fotoğraf 3.154) Çerçeve ve içindeki Kduşkuşin'de Süryanice yazılmış kitabeler vardır. Kitabelerde 1961 tarihi okunmaktadır. Metropolit Salibo' nun mezarı da naos bölümünde kuzey duvarının içindedir. (Fotoğraf 3.155) Narteks' in doğusundaki ikinci ibadet bölümü de üzeri beşik tonoz örtülü bir yapıdır. Kuzey ve güney duvarları yuvarlak kemerlerle hareketlendirilmiştir. Doğu duvarında üç pencere vardır. 1938 tarihli Kduşkuşin doğu duvarına açılmış bir niş içine yerleştirilmiştir. (Fotoğraf 3.156)

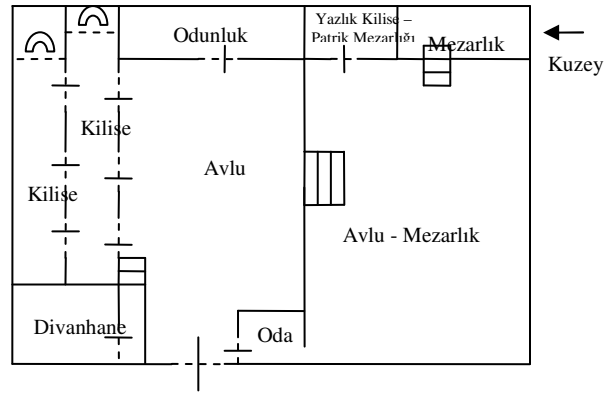
Süryani Ortodoks mezhebine ait kilise de günümüzde ibadete açıktır. Ruhani olarak Mort Şmuni Kilisesi ruhanisi Horepisikopos Ado Onar görev yapmaktadır.

Fotoğraf 3.155 Metropolit Salibo' nun Mezarı

Fotoğraf 3.156 Narteks'in Doğusundaki Bölümün İçten Görünümü

Şekil 3.18 Mor Ahısnoyo Kilisesi Planı

Mort Şmuni Kilisesi

Midyat ilçe merkezindeki en eski kiliselerden biri olan Mort Şmuni kilisesi,

Fotoğraf 3.157 Kilisenin Batıdan Görünümü

Akçakaya Mahallesinde bulunmaktadır. Adını M.Ö. 300'lü yıllarda yaşamış ve Tanrı'ya olan inancı yüzünden yedi çocuğuyla birlikte Roma imparatoru tarafından öldürülmüş Mort Şmuni'den almıştır. IX. yüzyılda yapılmış olan kilise, aynı zamanda Midyat'ın metropolitlik kilisesidir. İlçe merkezindeki metropolitlik kiliseleri patriğin ve metropolitin o ilçeyi ziyaret ettiğinde kaldığı ve ibadet ettiği kilisedir. Tur Abdin bölgesinin metropoliti Samuel Aktaş da Mor Gabriel manastırında kalmasına rağmen dini bayramlarda ve resmi törenlerde Midyat da Mort Şmuni kilisesine gelmektedir.

Fotoğraf 3.158 Avlunun Batıdan Görünümü

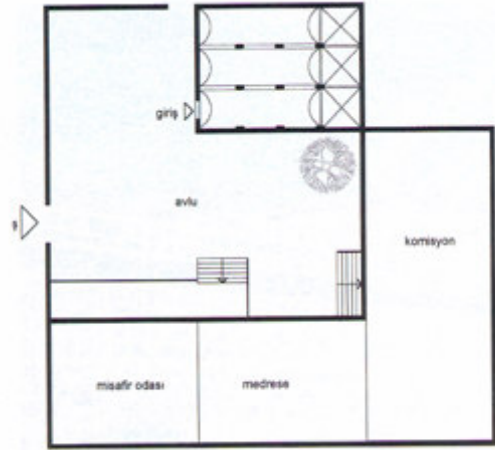

Fotoğraf 3.159 Çan kulesindeki Kitabeler

Kilisenin avlusuna giriş batısından, avlu duvarına göre daha yüksek tutulmuş üçgen alınlık iç yerleştirilmiş dikdörtgen bir açıklıkla sağlanmaktadır (Fotoğraf 3.157). Giriş kapısının üzerindeki haç motifleri ve bezemeler dikkat çekicidir. Avlunun kuzeyinde kilise, güneyinde medrese, doğusunda birkaç basamakla çıkılan divanhane bulunmaktadır (Şekil 3.19) (Fotoğraf 3.158).⁸⁰ Orijinal halini koruduğu düşünülen çan kulesi kilisenin güneybatı ucundadır. Kare payanda üzerinde yükselen, dört sütün

Fotoğraf 3.160 Kilisenin İçten Görünümü

Şekil 3.19 Mort Şmuni Kilisesi Planı

üzerine oturtulmuş kubbe örtülü bir formdadır (Fotoğraf 3.157). Çan kulesinin payandasının avluya bakan cephesinde ki kare şeklindeki kitabede dört satır halinde; “ Bu minare kulesi Midyat ve onun Abreşiyesi reisi döneminde, Hanna Bar Sefer, onun mühendisi Muksi Eblehet Bar Gulo Mardin’li, Hicri 307” yazmaktadır. Bunun altında daire şeklinde 1891 tarihli Arapça kitabe vardır (Fotoğraf 3.159).

Kiliseye giriş, batı cephesinden dilimli kemer içine yerleştirilmiş dikdörtgen bir açıklıkla sağlanmıştır. Kilisenin içini incelediğimizde naos, sivri kemerlerle ayrılmış, üzeri beşik tonoz örtülü, üç neften oluşmaktadır. Güney ve kuzey duvarlarında içeriği aydınlatan üçer pencere vardır. Ayin bölümü ise üzeri çapraz tonoz örtülü üç mezbahtan oluşmaktadır. Mezbahlar, yüksek tutulmuş sivri kemerlerle neflere bağlanmıştır (Fotoğraf 3.160). Her mezbahta Kduşkudşin vardır. Kilisedeki 1758 yılında yazılmış İncil dikkat çekicidir. Süryani Ortodoks Cemaatine ait kilise, günümüzde ibadete açıktır. Ruhani olarak Mor Bavsavmo Kilisesinin de ruhanisi olan Horepiskopos Ado Onar görev yapmaktadır.

⁸⁰ Keser , a.g.e, s.76

Meryem Ana Kilisesi

Midyat ilçe merkezinde, Işıklar Mahallesinde yer alan kilise, yakın zamana kadar harap halde iken XX. yüzyıl sonlarında yapılan onarımlarla avlu duvarları ve ibadet mekânı kalıntılarının üzerine yeniden inşa edilmiştir (Fotoğraf 3.161).

Fotoğraf 3.161 Meryem Ana Kilisesinin Genel Görünümü

Fotoğraf 3.162 Avludaki Mezar

Fotoğraf 3.163 Kilisenin Kuzeyden Görünümü

Fotoğraf 3.164 Kilisenin İçten Görünümü

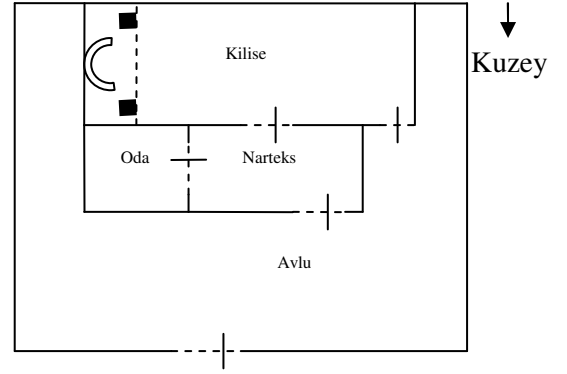
Yüksek avlu duvarlarıyla çevrili kiliseye giriş, kuzey cepheden basit, yuvarlak kemerli bir açıklıkla sağlanmıştır. Avlunun güneyinde cepheyi doğu–batı yönünde uzanan kilise, kuzeyinde ise 25.03.1981 tarihli bir mezar görülmektedir (Fotoğraf 3.162).

Kilisenin kuzeyi iki katlı olarak tasarlanmıştır. Alt katta narteks, üst katta ise avludan merdivenle ulaşılan divanhane yer almaktadır. (Fotoğraf 3.163) Narteks iki bölümlüdür. Kiliseye açılan bölüm küçük tutulmuştur. Bu bölümün doğusundan küçük bir açıklıkla yan odaya geçilmektedir. Kilisenin biri narteksten biri avludan olmak üzere iki girişi vardır. Girişlerin ikisi de dikdörtgen açıklıklı basit

girişlerdir. Kilise tek nefli üzeri beşik tonoz örtülü bir yapıdır. Kuzey ve güney duvarı kemerlerle hareketlendirilmiştir. İçerisi batı duvarındaki bir pencereyle aydınlatılmıştır.

Ayin bölümü tek mezbahlıdır. Mezbah, naos' a yuvarlak kemerle açılmaktadır. (Fotoğraf 3.164) kemerin iki yanındaki küçük açıklıklarla da mezbaha geçiş sağlanmıştır (Şekil 3.20).

Süryani Ortodoks mezhebine ait kilisede yılda bir kez ibadet yapılmaktadır.

Mor Şarbel Kilisesi

Fotoğraf 3.165 Mort Şarbel Kilisesinin Güneydoğudan Görünümü

Şekil 3.20 Meryem Ana Kilisesi Planı

Midyat ilçe merkezinde Işıklar mahallesinde yer alan kilise, 1956 yılında yapılmış olup, devletin yardımlarıyla yapılan ilk kilisedir (Fotoğraf 3.165). M.S. 105 yılında Urfa'da şehit olmuş Şarbel adına yaptırılmıştır.⁸¹

Girişi kuzeyden olan L şeklindeki avlunun kuzeybatısında kilise, batısında kiliseyle bitişik divanhane yer almaktadır (Şekil 3.21).⁸²

Dikdörtgen planlı divanhane, güney cephesinden pencerelerle aydınlatılmıştır. Avlunun batı duvarına çıkıntı yapmıştır. Kilisenin çan kulesi kare payanda üzerinde yükselen, etrafı şeritlerle çizilmiş kasnak üzerinde altı sütun üstüne oturtulmuş yivli kubbe şeklindedir. Kilisenin güneybatı ucundadır.

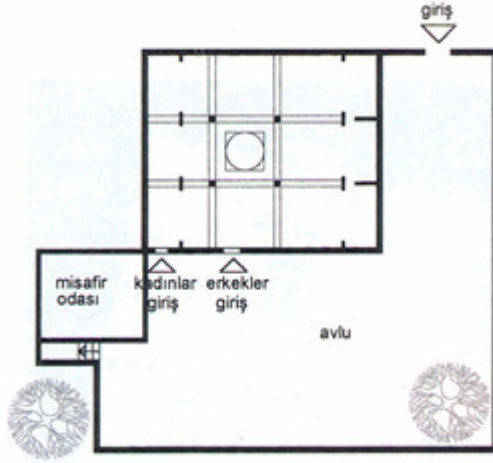
Fotoğraf 3.166 Naos Üst Örtüsündeki Kubbeli Birim

Fotoğraf 3.167 Kilisenin İçten Görünümü

⁸¹ Mor Şarbel hakkında geniş bilgi için bkz. Yaşar, Urfa, s.215-216

⁸² Keser , a.g.e, s.80

Şekil 3.21 Mor Şarbel Kilisesi Planı

Kilisenin güney cephesi oldukça hareketli, doğu cephesi ise üç pencerele sade bir cephedir. Güney cephesinde biri kadınlar, biri erkekler için olmak üzere iki giriş bulunmaktadır. Kadınlar için olan giriş yuvarlak kemer içine yerleştirilmiş dikdörtgen açıklık şeklinde, erkekler için olan giriş ise etrafı ince şeritlerle çevrilmiş, üçgen alınlık altında dikdörtgen açıklık

şeklinde. İki kat halinde sırlanmış

pencereler ile şeritli çerçeveleri ve ince taş işçiliği de güney cepheyi hareketlendiren unsurlardan biridir (Fotoğraf 3.165). Kilisenin naosu, dokuz kare birimden oluşmuş büyük kare bir mekândır. Ortadaki kare birimi örten yarım küre hariç (Fotoğraf 3.166), kilise düz çatılıdır. Tavan yüksekliği yaklaşık dokuz metredir. Merkezi karenin etrafında dört tane ince kolon vardır. Kilisenin kadınlar için ayrılmış batı ucunun üzerinde ise duayı izlemeleri için misafirlere ayrılmış bir asma kat vardır. Bu kilise, Tur Abdin’deki geleneksel kilise plan tipinin XX. yüzyıla uyarlanışının örneği olması açısından önemlidir. Naos, ince kolonlarla ayrılmış olmasına rağmen üç neflidir. Bu ana mantık dışında, mekân örtüsü tamamen değişmiştir. Tonozların yerini, düz beton döşeme almıştır. Doğu ucundaki ayın bölümü ise üç mezbahtan oluşmaktadır. Mezbahlar, neflere kemerlerle açılmıştır (Fotoğraf 3.167). Üç mezbahta da Kduşkudşin vardır. Orta mezbah diğerlerinden daha büyük olan kemeri ve kduşkudşini ile vurgulanmıştır.

Fotoğraf 3.168 Mor Bethil Kilisesinin Güneybatıdan Görünümü

Süryani Ortodoks cemaatine ait olan kilise ibadete açık olup, ruhani olarak Papaz Tuma Begdaş(Eylül 2005de vefat etti) görev yapmaktadır.

Mor Bethil Kilisesi (Süryani Protestan)

Midyat ilçe merkezinde Akçakaya Mahallesinde yer alan kilise XIX. yüzyıl sonlarında inşa edilmiştir.

Yapıyı yaklaşık dört metre yüksekliğindeki avlu duvarları çevrelemiştir. Bu duvarlar dışarıyla

kilisenin görsel bağlantısını kesmiştir. Avluya giriş üç basamakla ulaşılan yuvarlak kemerli basit bir açıklıkla sağlanmıştır.

Kilisenin önü iki katlı olarak tasarlanmıştır. Alt katta narteks, üst katta divanhane vardır. Narteks, avluya batıdan üç, güneyden bir sivri kemerle açılmaktadır (Fotoğraf 3.168). Narteks’ den kiliseye geçiş ise yuvarlak kemerli basit bir girişle sağlanmıştır. Girişin üzerinde 1912 tarihli Arapça kitabe görülmektedir. Kilise üzerinde yükselen çan kulesi altıgen formdadır. Altı sütun üzerinde yükselen yivli bir kubbeye son bulmaktadır.

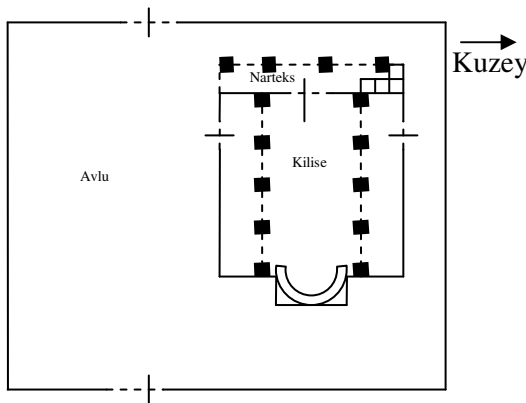

Fotoğraf 3.169 Kilisenin İçten Görünümü

Fotoğraf 3.170 Apsisin Üzerindeki Kitabe

Kilise yüksek sütunlarla ayrılmış üç neften oluşmaktadır. İçerisi doğu ve batıdan üçer, kuzey ve güneyden dörder pencere ile aydınlatılmıştır. Açık bırakılmış bu pencerelerin hepsi alt sıradadır. Üst sıradaki pencerelerin tümü kapatılmıştır. Kilisenin üst örtüsü 14’ü yıldız tonoz örtülü, 1’i düz beton kaplanmış 15 birimden oluşmaktadır. Ortadaki bir birim kubbe için düşünülmüş, ancak daha sonra düz beton kaplanmış.

Şekil 3.22 Mor Bethil Kilisesi Planı

Kilisede naos’ tan ayrılmış ayin bölümü yoktur. Ancak ayin bölümü, doğu duvarına açılmış apsis formundaki bir nişle vurgulanmıştır (Şekil 3.22) (Fotoğraf 3.169). Apsisin içinde ve üzerinde Arapça yazılmış kitabeler görülmektedir. Üzerindeki kitabede 1912 tarihi okunmaktadır (Fotoğraf 3.170).

Süryani Protestan cemaatine ait olan kilise günümüzde kapalıdır. Ruhanişi yoktur.

Bağlarbaşı Köyü Mor Kuryakos Kilisesi

Kilise Midyat ilçe merkezine 8 km. uzaklıktaki eski adıyla Arnus, bugünkü adıyla Bağlarbaşı köyünde yer almaktadır. V.yüzyılda inşa edilmiş olan yapı adını IV. yüzyılda yaşamış bir azizden almıştır. İki yıl öncesine kadar yıkılma tehlikesi geçiren yapı 2004 yılında kapsamlı bir onarımdan geçirilmiştir (Fotoğraf 3.171).

Fotoğraf 3.171 Mor Kuryakos Kilisesinin Genel Görünümü

Yapının avlu duvarları yüksek tutulmuş, avluda kilise ekseninde ortadan bir duvar çekilerek kuzey avlu ve güney avlu olarak ikiye bölünmüştür. Güney avlu ana avlu olarak, kuzey avlu ise mezarlık olarak kullanılmaktadır. Kuzey avluya dışarıdan giriş yoktur. Sadece ana avludan bir giriş ile ulaşılmaktadır. Ana avluda ise doğu ve güney batısından olmak üzere iki giriş vardır. (Şekil 3.23) Avludaki Akustik yapı

Fotoğraf 3.172 Yazlık Kilise

Fotoğraf 3.173 Yazlık Kilise Duvarındaki Kitabe

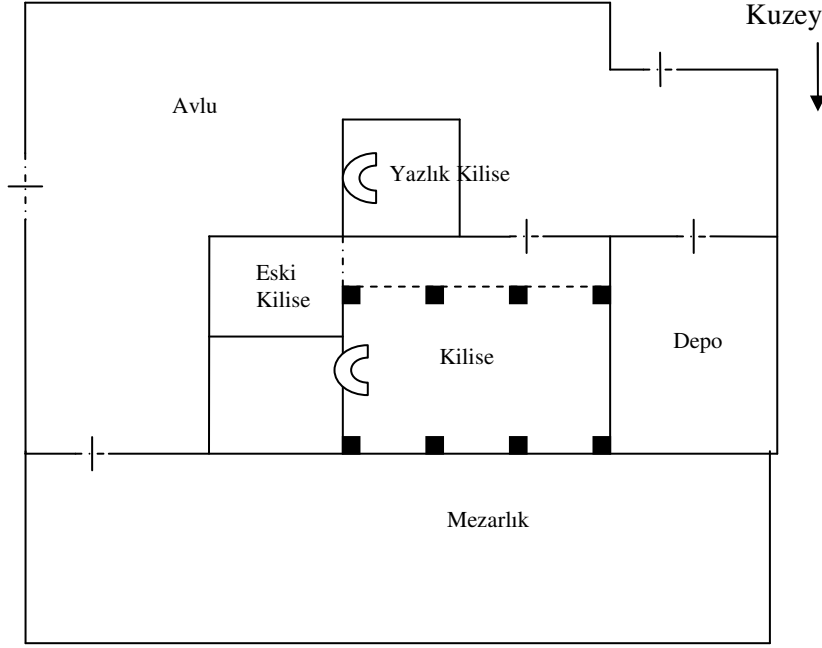
nedeniyle ses yankılanmaktadır. Doğudaki giriş ana giriş olarak kullanılmaktadır. Avluda kilisenin güney cephesine bitişik yazlık kilise yer almaktadır. (Fotoğraf 3.172) Yazlık kilisenin ayin bölümü olarak kullanılan doğu duvarında Yunani 1501 (Miladi 1190) yılına ait bir 14 satırlı Süryanice kitabe bulunmaktadır. Kitabede Süryanice “Aziz Mor Kuryakos’ un anısına, bu mihrabı günahkâr Mesut oğlu Gabriyel yaptı, her okuyan ona dua etsin. Bunlar Yunani 1501 yılında oldu. Yazan günahkâr Musa” yazmaktadır (Fotoğraf 3.173).

Fotoğraf 3.174 Ayin Bölümü

Kilise ana avlunun kuzeyinde iki katlı olarak tasarlanmıştır. Alt katta ibadet mekânı, onun batısında depo olarak kullanılan bir bölüm, üst katta da divanhane yer almaktadır. Kilisenin güneyinde beşik tonozlu narteksi bulunmaktadır. Nartekse kilise duvarına çıkıntı yapmış yuvarlak kemerli bir giriş ile ulaşılmaktadır. Narteks de cemaat bölümüne üzeri bezemeli dikdörtgen çerçeveli iki giriş ile açılmaktadır. İbadet mekânı beşik tonozlu tek neflidir. Duvarlarında Süryanice kitabeler vardır. Batı duvarında üç, doğu duvarında bir pencere vardır. Ayin bölümü zeminden 1 metre kadar yüksek tutulmuştur ve orta mezbahla birlikte orta mezbahın iki yanından basit ve küçük girişlerle ulaşılan toplam üç mezbahı vardır. Ayin bölümü orta mezbahıdır. (Fotoğraf 3.174) Ancak güneydeki mezbaha oldukça büyük tutulmuştur ve ikinci ayin bölümü olarak kullanılmaktadır. Güney mezbaha orta mezbahı, cemaat bölümünden ve narteksin doğusundan olmak üzere küçük tutulmuş üç girişle ulaşılmaktadır. Orta mezbahındaki Kduşkudşin’ in üzerindeki kitabeden 1938 yılında yapıldığı önünde ki yuvarlak kemerli mezbah çerçevesinin ise iki yanındaki kitabeden 1939 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. Kilisenin en dikkat çekici unsurlarından biride orijinal yapıya ait olan ve bezemeleri dahi açıkça fark edilen Kduşkudşin’ in üzerindeki mezbah çerçevesidir.

Süryani Ortodoks mezhebine ait kilise günümüzde özellikle 2004 yılındaki tadilattan sonra kullanılabilir durumdadır ancak cemaati olmadığından açık değildir. Yılda bir defa ibadet yapılmaktadır. Bu köyden göç eden Süryaniler genellikle Hollanda–Enschede şehrinde yaşamaktadırlar. Günümüzde köyde Süryani vatandaş yaşamamaktadır.

Şekil 3.23 Mor Kuryakos Kilisesi Planı

Barıştepe Mor Yakup Manastırı

M.S. 510–520 yılları arasında yapılmış olan manastır V.yüzyılda Mor Barsabo ve onun öğrencisi olan Mor Yakup'un din adına şehit düştükleri yerde kurulmuştur. (Fotoğraf 3.175) Manastırın kurulduğu Barıştepe köyü Midyat ilçe merkezinin 5 km. kadar kuzeydoğusunda yer almaktadır.

Fotoğraf 3.175 Manastırın genel görünümü

Geçmişte önemli bir rol oynayan Manastır uzun süre Metropolitlere ev sahipliği yapmıştır. 1364 yılında burada bulunan Metropolit'in teolojik çekişme sonucunda Deyr'ul Zafaran Patrikliğinden kopup kendi patrikliğini ilan etmesiyle 1500 yılına

kadar Patriklik merkezi olmuştur. XV. yüzyılda Manastırda görevli bazı Patrikler, Mardin Metropolitliği yapmış Hanna Dolabani' nin Süryanice olarak 1973 yılında Lübnan'da yayınladığı kitapçıkta yer almıştır. Hanna Dolabani' nin yayınladığı kitapçıkta belirtilen patrikler sırası ile şunlardır.⁸³

1. İğnatios Sobo, 1364
2. İğnatios Yeşo (Midyatlı) Lakabı Barmuto, 1390
3. I.Mesut (Barıştepe), 1421
4. Patrik Hanuk (Gülgözeli), 1421
5. İğnatios Gaumin (Haberlili), 1444
6. Yeşa Bar Gello (Barıştepe), 1456
7. İğnatios Aziz Bar Sabto, 1461
8. Şabo Arboya, 1482
9. Yuhanna, 1488
- 10.II. Mesut (İzbıraklı), 1492

Fotoğraf 3.176 Patrik Mezarlığı

Planına baktığımızda Manastır, dış avlunun kuzeybatısında; kilise ise kuzey, güney ve batısından misafir odaları ile çevrelenmiş iç avlunun kuzeydoğusunda yer almaktadır. (Şekil 3.24)⁸⁴ Manastır 1916–1965 yılları arasında terk edilmiş yörenin tekrar canlanmasıyla da yoğun bir onarım çalışması yapılmıştır. Bunun sonucunda da Manastırda eski yapıya ait birçok bölüm özgünlüğünü kaybetmiştir. Şu anda da rahibe odalarında tadilat çalışmaları devam etmektedir.

Manastır Süryani Ortodoks mezhebine aittir. Manastıra giriş avlunun güneyinden dikdörtgen çerçeve içine alınmış iki kanadında haç motifi bulunan demir kapıyla sağlanmıştır. Girişin hemen yanında manastırın patriklik merkezi olduğu dönemdeki patriklerin gömüldüğü mezarlık vardır (Fotoğraf 3.176).

⁸³ Hanna Dolabani, **Habobo Mafsaħ (Sevindiren Çiçek)**, Süryanice, Lübnan 1973, s.44,56

⁸⁴ Keser, a.g.e, s.52

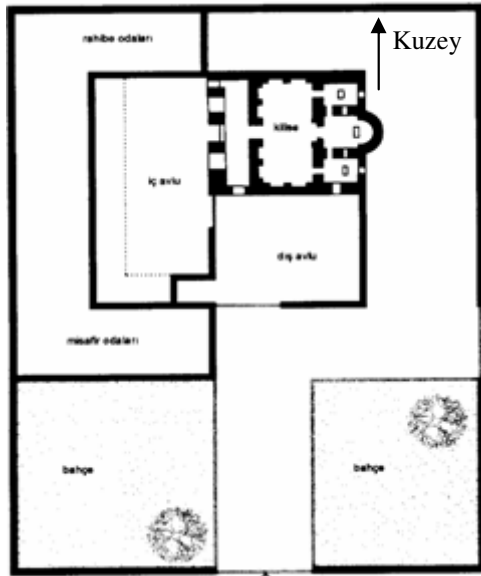
Avludaki rahiplere ve misafirlere ait odaların bulunduğu bölümde iki katlı olarak tasarlanmıştır. Kilise ise kuzey güney yönünde uzanmaktadır. (Fotoğraf 3.177) Narteksi batısındadır. Nartekse geçiş kalın sütunlar üzerinde yükselen dört yuvarlak kemerle sağlanmıştır. (Fotoğraf 3.178) Kiliseye giriş ise narteksin içinden dikdörtgen çerçeve içine yerleştirilmiş PVC kapı ile sağlanmaktadır. Giriş kapısının bulunduğu batı cephesinde 770–1364 yılları arasına ait çok sayıda mezar kitabesi bulunmaktadır. Örnek olarak incelediğimiz bir mezar kitabesinde; “Çetin zorluklarla dolu bu dünyadan Rabbi yanına göç etti. Suruç’un Metropolit’i Mor Yuhanon, 1219 Yunan yılı Ağustos ayında Cuma günü, her okuyan onun ruhuna dua etsin (Miladi 908)” yazmaktadır (Fotoğraf 3.179).

Fotoğraf 3.177 Kilisenin Güneyden Görünümü

Fotoğraf 3.178 Narteksdan Görünüm

Şekil 3.24 Mor Yakup Kilisesi Planı

Kiliseye girdiğimizde diğer bölümlere göre yüksek ve geniş tutulmuş beşik tonoz örtülü tek neften oluşan cemaat bölümü karşımıza çıkmaktadır. Güney duvarında dört, kuzey duvarında bir pencere bulunmaktadır. Doğusunda üç mezbahlı ayin bölümü vardır. Kuzey ve güney mezbahların girişleri basit tutulmuş orta mezbah girişi ise iki kenarındaki payeler üstünde yükselen etrafı silmelerle çevrili yuvarlak kemer içine yerleştirilmiş dikdörtgen açıklık şeklindedir ve diğer

mezbahlara göre daha büyüktür (Fotoğraf 3.180). Üç mezbahta da doğuya açılan ufak delikler bulunmaktadır. Bunlarda eski putperest tapınaklarından etkilenildiğini göstermektedir. Yuvarlak daire içine alınmış ve üzeri yarım kubbe ile örtülmüştür. Kilisenin Roma dönemi Hıristiyan kiliselerini anımsatan kırma çatısı da Mardin yöresindeki Süryani kiliselerinde görülmemektedir. Bu da manastıra ayrı bir özellik katmıştır.

Fotoğraf 3.179 Kilisenin Batı Cephesinden Bir Kitabe

Fotoğraf 3.180 Kilisenin İçten Görünümü

Manastırın kilisesi günümüzde ibadete açıktır ve 14 kişilik cemaati vardır. En son vaftiz 1990 yılında yapılmıştır. Manastırda toplam 3 rahip (Yakup Tekin, Daniel Savcı, Saliba Er), 2 rahibe (Nisane Çalışkan, Hazmi Göksun) ve 9 öğrenci bulunmaktadır. Köy 200 hane olup 1 aile Süryani'dir. İsveç eğitim bakanı İbrahim Baylan bu köydendir.

Anıtlı Köyü Meryem Ana Kilisesi

Midyat ilçe merkezinin 30 km kadar doğusunda yer alan Anıtlı köyünde günümüzde 17 aile yaşamaktadır. Bunlardan 2 hane Müslüman, 15 hane Süryani'dir. Müslüman ve Süryanilerin bir arada yaşadığı köyde altı kilise ve bir manastır bulunmaktadır. Ancak köydeki kiliselerin çoğu günümüzde harap haldedir. Sadece Meryem Ana kilisesi tüm kilise özelliklerini korumaktadır ve ibadet yapılmaktadır. Köydeki Mor Serkis ve Baküs manastırını ile Mor Sobo kilisesi de kısmen yıkık durumda olup Mor Serkis ve Baküs Manastırının da yılda bir kez 7 Ekimde ibadet yapılmaktadır.

Mor Yuhannon, Meryem Makdeleni, Mor Keşiş ve Mor Gevargis Kiliseleri ise tamamen harap haldedir.

V. yüzyılda yapılmış olan kilise Mardin yöresindeki en görkemli kiliselerden biridir. Anıtlı köyünün girişinde bulunan kilise özellikle haç planlı şeması ve topuz (çadır) formlu şeması ile diğer Süryani kiliselerinden farklıdır.(Fotoğraf 3.181) İbadete açık olan kilisenin 110 kişilik cemaati vardır. Görevli olarak Rahip Musa Gürbüz (Altıntaşlı) bulunmaktadır. Kilise Süryani Ortodoks cemaatine aittir.

Fotoğraf 3.181 Kilisenin Batıdan Görünümü

Kilisenin planına baktığımızda avluya kuzeyinden ve batısından iki girişle ulaşılmaktadır. Kuzeydeki giriş batıdaki girişe göre ufak tutulmuştur ve girişle koridor arasında oldukça uzun bir koridor vardır. Batıdaki giriş ise ana giriş konumundadır. Giriş açıklığı yuvarlak kemerli, oldukça geniş bir açıklıdır (Şekil 3.25).⁸⁵ Üzerindeki üçgen alınlık, alınlık içindeki 1903 tarihli Süryanice kitabe ve üzerindeki haç işareti dikkat çekmektedir (Fotoğraf 3.182). Avlunun kuzeyi iki katlı olarak tasarlanmış, dışardan payandalarla desteklenmiştir. Alt katta rahip odaları, üst katta ise divanhane ve teras bulunmaktadır (Fotoğraf 3.183).

⁸⁵ Keser , a.g.e, s.62

Fotoğraf 3.182 Ana Giriş Kapısı

Fotoğraf 3.183 Avlu Kuzey Cephesi

Güney cephede dersane ve depo olarak kullanılan odalar, doğu cephede ise kilise ve bitişiğinde yazlık kilise yer almaktadır. Avludan kiliseye geçiş sivri kemerli bir eyvan, ardından da üzeri beşik tonoz örtülü narteks ile sağlanmıştır. Eyvanda 2037 Yunan yılı, Miladi 1726 tarihli Süryanice Kitabe görülmektedir. Narteks de ibadet mekânına üzeri

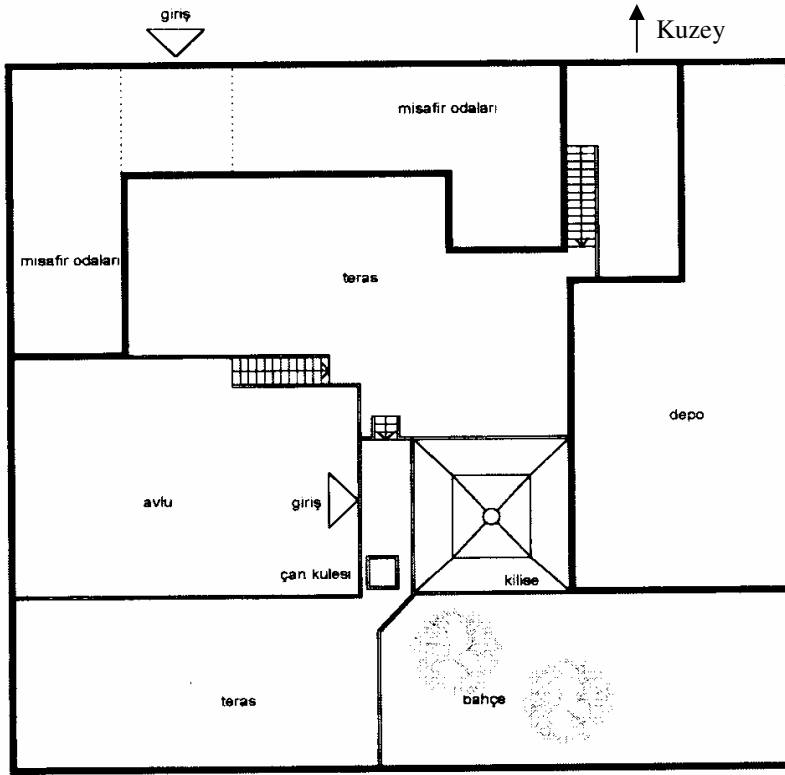

Fotoğraf 3.184 Narteks İçindeki Mezarlık

Fotoğraf 3.185 Kilisenin Kubbesi ve Kubbe Geçişleri

bezemeli, dikdörtgen formda üç kapıyla açılmaktadır. Narteksin güney ucundaki ufak bir bölüm içine yerleştirilmiş mezarlarda dikkat çekicidir. (Fotoğraf 3.184) İbadet mekânı ise haç planlı bir yapıdır. Dört tarafında küçük pencereler bulunmaktadır. Üzeri kubbe örtülüdür. Kubbe geçişi için önce tromplar kullanılmış, trompların üzerine de sekizgen kasnak oturtulmuştur (Fotoğraf 3.185). cemaat bölümü ve doğusunda ayin bölümü olmak üzere iki bölümlüdür. Ayin bölümü yarım daire şeklindedir. İçinde yedi sırrı işaret eden kenarları sütunceli, istiridye kabuğu formunda yedi niş bulunmaktadır (Fotoğraf 3.186).

Şekil 3.25 Meryem Ana Kilisesi Planı

İbadet mekânı, Ayin bölümünün üstü ile kubbenin kuzey ve güneyi yarım kubbeyle örtülüdür. Ancak bu kubbeli şema dışardan anlaşılmamaktadır. Çünkü kubbenin üstü XX. yüzyılda eklendiği düşünülen topuz (çadır) formlu çatıyla kaplanmıştır. Çatı, iki sıra halindeki sütünceler üzerine oturan

Fotoğraf 3.186 Ayin Bölümü

Fotoğraf 3.187 Kilisenin Çatısı ve Çan Kulesi

kemerlerin oluşturduğu nişler ve en tepedeki soğan formunda küçük kubbe ile hareketlendirilmiştir. Ayrıca çatının güney batısındaki kare payanda üzerine oturtulmuş üç bölümlü, çevresi sütünceler ile çevrili, üzeri yivli kubbeyle örtülü 1960 yılında yapılmış çan kulesi de kilisenin dikkat çeken mimari unsurlarından biridir (Fotoğraf 3.187).

Anıtlı Köyü Mor Serkis ve Baküs Manastırı

Yapı kısmen ayakta olup yılda bir kez 7 Ekimde ibadet yapılmaktadır. Manastırdaki en eski yapı öğeleri 789 yıllarına kadar uzanırken, değerli süsleme parçaları dikkat çeker.⁸⁶ Kilise narteksine geçişler yuvarlak kemerli, narteksten kiliseye geçişte batısından küçük ve sade tutulmuştur. (Fotoğraf 3.188) (Şekil 3.26) Kare planlı bir yapıdır Üç mezbah, orta mezbahta da Kduşkuşin bulunmaktadır. (Fotoğraf 3.189).

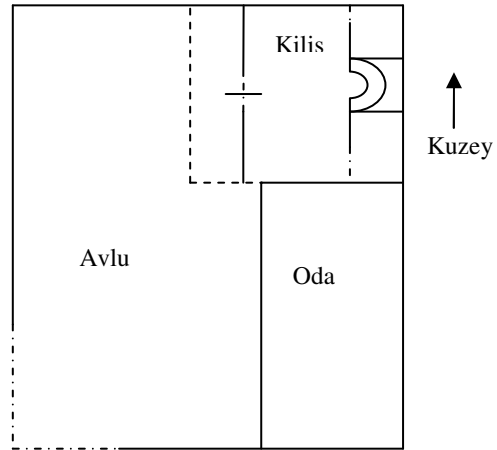
Fotoğraf 3.188 Mor Serkis Ve Bakus Kilisesi Giriş Kapısı

Fotoğraf 3.189 Orta Mezbah

Anıtlı Köyü Mor Sobo Kilisesi

Kilise, Midyat yöresindeki bilinen en eski kilisedir. IV. yüzyıla tarihlenen yapı, aynı yüzyılda yaşamış bir Pers Prensi olan ve inancı yüzünden öldürülen Mor Sobo'ya adanmıştır. Yapının kalıntılarında duvarlara dayanan kalın kemerler ve tuğla ile taşın bir arada kullanılması dikkat çekmektedir. Bu duvar örgüsü Bizans yapılarında görülen bir formdur. Kemerlerde tuğla, kemer aralarında ise taş malzeme görülmektedir.

Şekil 3.26 Mor Serkis ve Baküs Manastırı Planı

⁸⁶ Hollerweger, a.g.e., s.175

Yapının güneydeki apsisinde ve yazlık kilisesinde kitabeler yer almaktadır. Yazlık kilisesinde, tarihleri 1135–1295 arasında değişen, biri bölge papazını diğeri kilise papazını, üçü diyakosları ve ikisi metropolitleri anan yedi yazıt vardır.⁸⁷

Anıtlı Köyü Harabe Halindeki Kiliseler

Köyün doğusunda yer alan Mor Yuhanon ve Meryem Makdeleni kiliseleri ile köyün içerisinde yer alan Mor Keşiş ve Mor Gevargis kiliseleri günümüzde harap haldedir. Onarıma ihtiyacı vardır.

Bardakçı Köyü Mor Afrem Kilisesi

Midyat İlçe merkezine 5 km. uzaklıktaki Bardakçı Köyünün batı kenarında ve hakim bir tepede bulunmaktadır. Kilise, ismini M.S. 363 yılında vefat etmiş, Nusaybin ve Şanlıurfa’ da öğretmenlik yapmış bir azizden almaktadır.⁸⁸

Fotoğraf 3.190 Mor Afrem Kilisesinin Genel Görünümü

Fotoğraf 3.191 Avluya Batıdan Bir Bakış

Divanhane 2002 yılından bu yana devam eden onarımla yenilenmiş

Kilise IV. yüzyılda inşa edilmiş günümüze kadar birçok onarımdan geçmiştir. (Fotoğraf 3.190) Şu anda da 2002 yılında başlanan tadilat çalışmaları devam etmektedir.

Yapının planına baktığımızda giriş, yüksek avlu duvarlarının sadece doğu cephesinde bulunan üç dilimli kemer içine yerleştirilmiş dikdörtgen bir açıklıkla sağlanmaktadır.

(Fotoğraf 3.191) Avlu duvarları tadilat çalışmaları kapsamında yeni yapılmıştır. Giriş kapısından avluya geçiş eyvanlı bir bölüm ile sağlanmıştır. Bu eyvan içinden iki kapıyla kuzeyde yemekhaneye güneyde malzemelik olarak kullanılan mekâna ulaşılmaktadır. Avlunun kuzeyinde kilise güneyinde iki katlı tasarlanmış divanhane

⁸⁷ Keser , a.g.e, s.65

⁸⁸ Geniş bilgi için bkz. Yaşar, Urfa, s.308 vd.

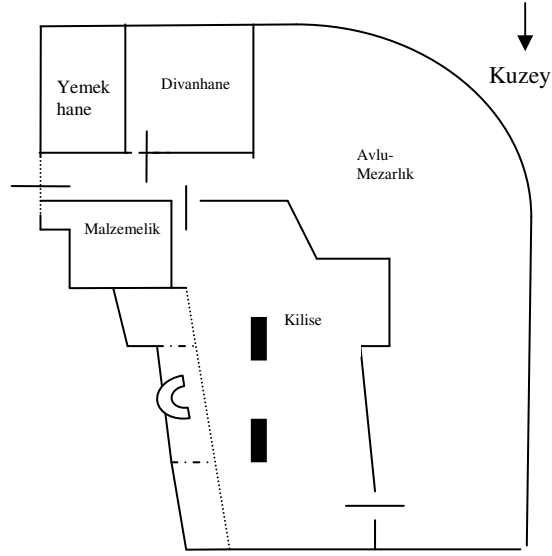
Fotoğraf 3.192 Divanhane Önündeki Kitabe

giriş kapısının yanına daha önceki divanhaneye ait 1910 tarihli Süryanice kitabe konulmuştur (Fotoğraf 3.192). Avlunun batı tarafı aynı zamanda mezarlık olarak kullanılmaktadır. (Şekil 3.27) Kiliseye giriş güneyinden ve batısından basit dikdörtgen açıklıklarla sağlanmıştır. Güneydeki giriş yuvarlak kemerli ufak bir eyvan içine yerleştirilmiştir. Kilise üç nefli üzeri beşik tonoz örtülü bir yapıdır. Ayin bölümü zeminden bir metre kadar yüksek, kuzey ve orta nefte güney nefe göre daha yüksek tutulmuştur. Ayin bölümünde üç mezbah vardır. Sadece orta mezbahta Kduşkuşin bulunmaktadır. Kduşkuşin yuvarlak kemerli bir çerçeve içine alınmıştır. (Fotoğraf 3.193) Çerçevenin üzerindeki Süryanice kitabeden çerçevenin 1931, Kduşkuşin' in ise içindeki kitabeden 1955 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. Kduşkuşin' in üzerindeki bitkisel motifler ve iki yanındaki haç motifi dikkat çekmektedir.

Fotoğraf 3.193 Orta Mezbah

Süryani Ortodoks mezhebine ait bir kilisedir. Tapusu yoktur. XX. yüzyılda yörede gerçekleşen Süryani göçünden Bardakçı köyü de etkilenmiş 1984 yılında köydeki Süryaniler yurt içine ve yurt dışına göç etmişlerdir. Göç Öncesi Köyde 80 hane Hıristiyan, 40 hane Müslüman yaşamakta idi. Günümüzde hiç Süryani aile kalmamıştır. 40 hane Müslüman yaşamaktadır. Bu nedenle cemaati bulunmayan kilise günümüzde kapalıdır ve ibadet yapılmamaktadır. Tadilat çalışmaları ise hayırsever Süryanilerin yardımı ile devam ettirilmektedir.

Şekil 3.27 Mor Afrem Kilisesi Planı

Bardakçı Köyü Meryem Ana Kilisesi (Süryani-Katolik)

Fotoğraf 3.194 Kilisenin Avludan Görünümü

Midyat İlçe merkezine 5 km. uzaklıktaki Bardakçı köyünün içinde bulunmaktadır. Bardakçı köyünde 25–30 yıl öncesine kadar 80 Süryani, 40 Müslüman hane bulunmakta idi. Ancak yöredeki Süryani göçünden köydeki Süryanilerde etkilenmiş ve 1984 yılında yurt içine ve yurt dışına göçmüşlerdir. Şu anda köyde 40 Müslüman Aile yaşamasına rağmen hiç Süryani

Fotoğraf 3.195 Kilisenin Kapatılan Kapısı

Fotoğraf 3.196 İçerden Görünüm

bulunmamaktadır. Köyde Süryani nüfusun bulunmaması ve Meryem Ana Kilisesinin dışında Mor Afrem Kilisesinin de bu köyde bulunması nedeniyle kilise günümüzde camiye çevrilmiş durumdadır ve ibadet yapılmaktadır (Fotoğraf 3.194).

Yapının Planına baktığımızda avlunun kuzeyinde kilise, güneyinde narteksi ve onunda güneyinde giriş kapısı narteksten olan bir oda yer almaktadır. Avlu duvarları yıkık durumdadır. Yapıya giriş şu anda caminin son cemaat yeri ve şadırvanı olarak kullanılan narteksin doğusundan yuvarlak kemerli basit bir açıklıkla sağlanmıştır. Kiliseye girişin ise biri narteksten olmak üzere iki kapıyla sağlandığı anlaşılmaktadır. Narteksin içindeki giriş şu anda cami girişi olarak kullanılmaktadır. Ancak diğer giriş kapatılmış durumdadır (Fotoğraf 3.195). Caminin içine baktığımızda ise önceden çapraz tonozlu tek nefli bir kilise olduğu, camiye çevrildiğinde ise doğudaki ayin bölümünün kapatıldığı onun yerine güney duvarına mihrap nişi açıldığı görülmektedir (Fotoğraf 3.196). Kilise Süryani Katolik mezhebine aittir.

Mercimekli Köyü Mor Şemun dı-Zeyte Kilisesi

Fotoğraf 3.197 Kilisenin Genel Görünümü

Midyat ilçesinin Mercimekli (Hapsus) köyünde bulunan kilise VII. yüzyılda yaşamış Mor Şemun adına ithaf edilmiştir (Fotoğraf 3.197). Süryani Ortodoks Cemaatine ait bir kilisedir. Köyde bir Süryani Aile yaşamaktadır. Mor Şemun Mor Gabriel Manastırında yetişmiş ve Harran'a Metropolit olarak atanmıştır.

Yaşadığı süre içinde Süryaniler için kilise, Müslümanlar için cami yaptırmış yöreye 12.000 zeytin fidanı ektiği yetkililerce ifade edilmiştir. Ektiği bu zeytin fidanlarından dolayı zeytinci anlamına gelen dı-Zeyte adıyla anılmıştır. Mor Şemun'un ölümünden sonra VII. yüzyıl sonlarında yapılan bu kilisede Mor Şemun dı-Zeyte adına ithaf edilmiştir.

Kilise yüksek avlu duvarları ile çevrili olup iki katlı olarak tasarlanmıştır. Kilise avlunun kuzeyinde yer almaktadır. Asıl kilise alt kattadır. Üst katta divanhane, kilisenin güney batısında da zamanında medrese olarak kullanılan bölüm yer almaktadır. Divanhane medresenin yanındaki merdivenle ulaşılmaktadır (Şekil 3.28).

Etrafı yüksek avlu duvarları ile çevrili kiliseye önce yuvarlak kemerlerle açılan bir bölüm ardından da üzeri beşik tonoz örtülü narteksten geçilerek ulaşılmaktadır. Narteksten kiliseye giriş yuvarlak kemerli çerçeve içine yerleştirilmiş dikdörtgen

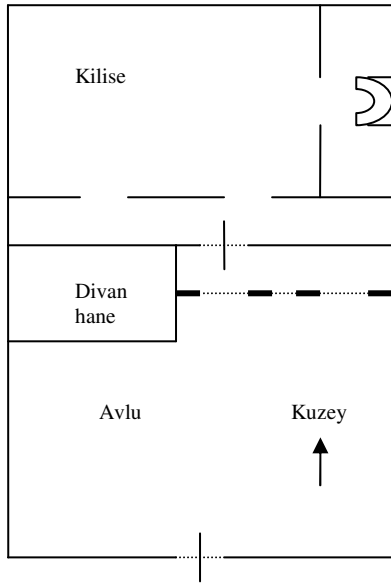
Fotoğraf 3.198 Kilisenin Narteks'i

Fotoğraf 3.199 Kilisenin İçinden Görünüm

formda iki kapı ile sağlanmıştır (Fotoğraf 3.198). Kilise tek neflidir. Üst örtüsü beşik tonozludur. Kilisenin doğusunda ayin bölümü, ayin bölümünün içinde de Kduşkudşin bulunmaktadır. Ayin bölümü kilise zemininden yarım metre kadar yüksek tutulmuş ve 1961 yılında alçı malzemeden yapılmış yuvarlak kemerli çerçeve içine alınmıştır

(Fotoğraf 3.199). Kilisenin doğu duvarında bir batı duvarında üç pencere bulunmaktadır. Ayin bölümünün güneyinde de narteksin doğusundan ve Kduşkudşin' in güneyinden olmak üzere iki girişi bulunan eski putperest tapınaklarının izlerini taşıyan ayrı bir ibadet mekânı bulunmaktadır. Yapının çan kulesi yoktur.

Şekil 3.28 Mor Şemun dı-Zeyte Kilisesi Planı

XX. yüzyıl başlarındaki Süryani göçünden Mercimekli köyü de etkilenmiş, bu nedenle şu anda köyde kırk aile yaşamasına rağmen sadece biri Süryani'dir (Abdullah Kurt evli 1941 doğumlu). Kilisenin ruhanisi yoktur

Mercimekli Köyü Mor Loozor Manastırı

Midyat ilçesi Mercimekli köyünün 1 km. kadar dışında bulunmaktadır. VIII. yüzyılda yapılmış olan Manastırın uzun yıllardır kullanılmaması ve bakımsız olmasına rağmen hala birçok bölümünün ayakta olduğu görülmektedir (Fotoğraf 3.200).

Fotoğraf 3.200 Mor Loozor Manastırının Avludan Görünümü

Manastırın girişi yuvarlak kemerli basit bir açıklık şeklindedir (Fotoğraf 3.201). Giriş üzerinde Süryanice yazılmış kitabe görülmektedir (Fotoğraf 3.202). Kitabede “Bu oda inşa edildi, Rabban (Rahip) Yusuf’un özeniyle yapıldı. Onun ruhuna dua edelim.” yazmaktadır.

Fotoğraf 3.201 Avlu Girişi

Fotoğraf 3.202 Kitabe

Süryani Ortodoks Cemaatine ait manastıra girişte ilk önce avlunun kuzeyinde doğu batı yönünde uzanan kapalı eyvan şeklinde bir bölüm karşımıza çıkmakta, daha sonra yuvarlak kemerli bir açıklıkla avluya geçilmektedir.

Avlunun doğusunda sivri kemerli sütunlarla yükselen bir bölüm, arkasında da Manastıra göre çok küçük tutulmuş kilise yer almaktadır. Avlunun güney duvarının büyük bölümü yıkılmış durumdadır. Batı cephesinde ise odalar bulunmaktadır. Divanhanede avlunun kuzeydoğusuna ikinci kat olarak inşa edilmiştir. Avludan merdivenle ulaşılmaktadır. Avlunun ortasında avluya girişte bütün dikkatleri üstünde toplayan inziva kulesi bulunmaktadır (Fotoğraf 3.200) (Şekil 3.29). Bu, Mardin yöresindeki kiliselerde görülen tek inziva kulesidir. Eskiden Manastırdaki rahipler

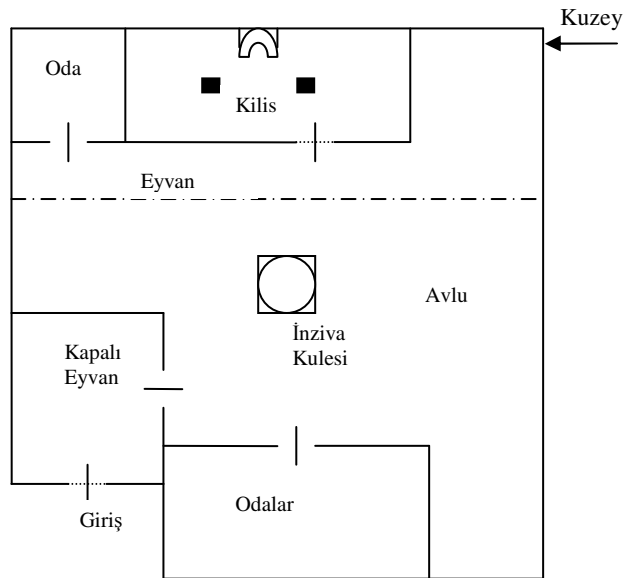

Fotoğraf 3.203 Ayin Bölümünün Doğu Duvarı

kendilerini dünyadan soyutlamak için vakitlerini inziva kulesinin içinde geçirirlerdi.

Manastırdaki kilise ise kare planlı ufak bir yapıdır. Ayin bölümü ve cemaat bölümü olmak üzere kuzey güney yönlü iki bölümden oluşmaktadır. Cemaat bölümünden ayin bölümüne iki giriş vardır. Ayin bölümünün doğu duvarında ki ışık girmesi için açılmış delikler ise yapılış tarzına baktığımızda eski putperest tapınaklarının etkisini açıkça

göstermektedir (Fotoğraf 3.203).

Şekil 3.29 Mor Loozor Manastırı Planı

İzbrak Köyü Mor Dimet Kilisesi

Kilise, Dargeçit yolu üzerinde bulunan Midyat' a bağlı İzbrak köyünde yer almaktadır. VII. yüzyılda inşa edilmiş yapı Mor Dimet adındaki azize ithaf edilmiştir.

Fotoğraf 3.204 Mor Dimet Kilisesinin Batıdan Görünümü

Üzerinde 1959 tarihli kitabesi bulunan yüksek avlu duvarlarıyla çevrili yapının avlusu önceden mezarlık olarak kullanılmıştır. Avluya giriş batıdan yuvarlak kemerli bir açıklıkla sağlanmıştır. Avlunun batısında giriş eyvanı, kuzeyinde iki katlı olarak tasarlanmış kilisenin rahip ve rahibesinin oturduğu evler vardır (Fotoğraf 3.204). Yakup Kurt isimli Rahip 1942 doğumlu, rahibe Meryem Gökmen ise 1960 doğumludur. Bu evlerin altında basit bir girişi olan ve avlu zemininden bir metre kadar alçak tutulmuş eski tapınaklara benzeyen eski bir ibadethane görülmektedir. İbadethane iki bölümlü, bölümler arası dikdörtgen geçiş açıklığı olan, tavanı basık tutulmuş bir yapıdır (Fotoğraf 3.205). Avlunun günümüzdeki girişi yeni yapılmış ve üzerindeki kitabesi

Fotoğraf 3.205 Kilisedeki Eski İbadethane

Fotoğraf 3.206 Kilisenin Avludan Görünümü

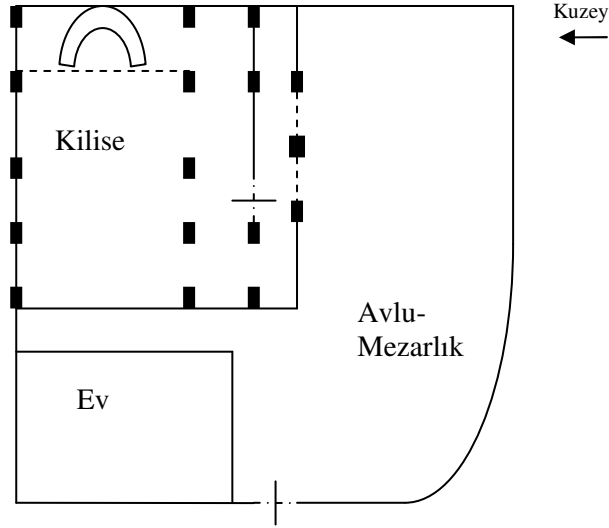
kilisenin rahibi tarafından beş metre kadar kuzeyindeki asıl girişten taşınmıştır. Eski giriş ise günümüzde eski ibadethaneye ulaşım için kullanılmaktadır. Asıl kilise ise avlunun kuzeyindedir (Şekil 3.30).

Fotoğraf 3.207 Kilisenin İçten Görünümü

Kilise Süryani Ortodoks mezhebine aittir. Naosuna iki katlı olarak tasarlanmış narteksten geçilerek ulaşılmaktadır. Narteks avluya iki yuvarlak kemerle açılmıştır, yanlarında ve üstünde ek mekânlar bulunmaktadır (Fotoğraf 3.206). Narteksten naosa geçiş yuvarlak kemerli bir giriş açıklığıyla sağlanmıştır. Kilisenin içine baktığımızda üzeri beşik tonoz örtülü, iki

nefli bir yapıdır. Ayin bölümü, naos zemininden bir metre kadar yüksektir ve iki mezbahlıdır. Kuzey nef, güney nefe göre daha geniş tutuluş, üzerinde 1935 tarihli kitabesi olan kduşkudşin de kuzey mezbaha konulmuştur. Kuzey mezbah yuvarlak kemerli bir çerçeve içerisine alınmıştır (Fotoğraf 3.207). Kilisenin içinde kuzey ve güney duvarlarındaki mezarlar ve kitabeleri dikkat çekmektedir.

Şekil 3.30 Mor Dimet Kilisesi Planı

İzbrak köyü toplam 7 hane olup, Müslüman'dır. Köyde yaşayan Süryaniler, büyük çoğunluğu Almanya'nın Hamburg şehrine olmak üzere 1993 yılında göç etmişlerdir. Kilise günümüzde kullanılabilir durumda olmasına rağmen ibadete

kapalıdır. Kilisede ruhani olarak 2001 yılında İsveç' ten dönen rahip Yakup Kurt ve rahibe Meryem Gökmen bulunmaktadır.

Doğançay Köyü Mor Yuhanon Kilisesi

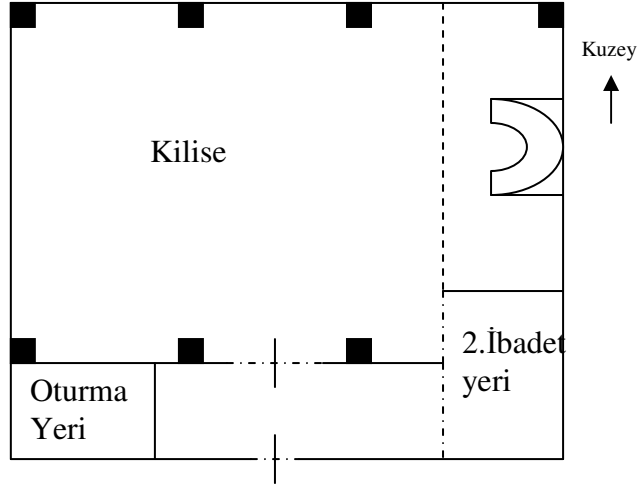

Fotoğraf 3.208 Mor Yuhannon Kilisesinin Güneyden Görünümü

sağlanmıştır. Kilise avlunun kuzeyindedir. Avlu iki bölümlüdür. Doğusu mezarlık olarak kullanılmaktadır. Süryani Ortodoks Cemaatine ait bir kilisedir.

Kilisenin planına baktığımızda üçgen alınlık içine yerleştirilmiş dikdörtgen bir giriş açıklığıyla nartekse (Fotoğraf 3.208), narteksten de dikdörtgen formda iki girişle kilisenin naosuna ulaşılmaktadır. Narteks üç bölümlüdür. Doğusunda mezbahı olan bir bölüm (Fotoğraf 3.209), batısında ise merdivenle ulaşılan divanhane yer almaktadır. Kilise tek nefli, üzeri beşik tonoz örtülüdür. Ayin bölümü naos zemininden yarım metre kadar yüksek tutulmuştur. Ayin bölümünde, 1980 yılında restore edilmiş kduşkuşşin ve yuvarlak kemerli çerçevesi görülmektedir. Kduşkuşşin ve çerçevedeki motifler ile sarı, mavi, kırmızı renkler dikkat çekicidir (Fotoğraf 3.210). Kilisenin batısında 3 pencere vardır. Ayin bölümü tek mezbahlıdır. Ancak kduşkuşşinin kuzeyinden küçük bir odaya, güneyinden ise mihrabı olan küçük bir ibadethaneye geçiş vardır. Altıgen formda çan kulesi mevcut olup kilisenin batısında yer almaktadır (Şekil 3.31).

Midyat' a bağlı Doğançay köyünde yer alan kilise, Mor Yuhanon adlı azize ithaf edilmiştir. Yapının inşa malzemesi ve planına baktığımızda VII. ya da VIII. Yüzyıla ait bir kilise olduğu anlaşılmaktadır. Avluya giriş kapalı eyvan şeklinde düzenlenmiştir. Yuvarlak kemerli bir açıklıkla kapalı eyvana, dikdörtgen bir açıklıkla da eyvandan avluya geçiş

Şekil 3.31 Mor Yuhanon Kilisesi Planı

Fotoğraf 3.209 Narteksdan Görünüm

Fotoğraf 3.210 Ayin Bölümü

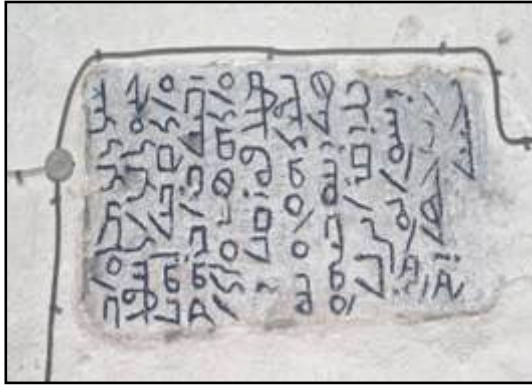
Doğançay köyünde önceden yoğun bir Süryani nüfus olmasına rağmen günümüzde çoğunluğu Almanya–Delmehorst olmak üzere yurt içi ve yurt dışına göç etmişlerdir. Şu anda köyde 25 hane mevcut olup, 5 aile (20 kişi) Süryani'dir. Tamiratta olan kilisede görevli ruhani yoktur ve ibadete kapalıdır. Mor Gabriel manastırından gelen dini görevlilerce birkaç ayda bir ibadet yaptırılmaktadır.

Alagöz Köyü Mor İliyo Kilisesi

Kilise, Midyat ilçe merkezine en uzak köylerden biri olan Alagöz köyünün içinde bulunmaktadır. (Fotoğraf 3.211) Alagöz köyü 17 haneden (86 kişi)

Fotoğraf 3.211 Mor İliyo Kilisesinin Avludan Görünümü

Fotoğraf 3.212 Kuzey Nef Duvarındaki Kitabe

oluşmaktadır ve yaşayanların hepsi Süryani'dir. Deyr' ul Umur Metropoliti Samuel Aktaş bu köylüdür. Kilise yöredeki en eski Süryani kiliselerinden biridir. Kilisenin tarihini belirten Süryanice kitabe, kuzey nef duvarında yer almaktadır. Kitabede "343 yılında Abraham oğlu Zbino, ruhların kurtuluşu ve günahların bağışlanması için gayret ederek bu kiliseyi inşa etti. Bunu okuyan her kimse, Rab onları kurtarması için dua etsin."⁸⁹ Yazmaktadır (Fotoğraf 3.212).

Avluya giriş güneyden, eyvanlı bir bölümden geçilerek sağlanmıştır. Avlu içindeki yaşlı meşe ağacı dikkat çekmektedir. Avlunun kuzeyinde kilise, batısında divanhane, güneyinde ise odalar yer almaktadır. Kilisenin güney batı ucunda üzerindeki kitabeden 2000 yılında yapıldığı anlaşılan çan kulesi yer almaktadır.

Kilisenin planına baktığımızda girişi güney cephesinden PVC kapılı, dikdörtgen bir açıklıkla sağlanmıştır (Şekil 3.32). Giriş kapısının üzerinde haç ve onunda üzerinde güneş motifleri vardır. Giriş kapısının içeriye bakan duvarında bir mezar taşı vardır. Kitabesinde "Bu fani dünyadan göç etti. Rabbi yanına 1559 Yunan yılı (Miladi 1248)" yazmaktadır. Üzeri beşik tonoz örtülü yapı iki neften oluşmaktadır. Kuzey nef, güney nefe göre daha uzun tutulmuştur (Fotoğraf 3.213). Doğusundaki ayin bölümü cemaat

Fotoğraf 3.213 Kuzey Nef

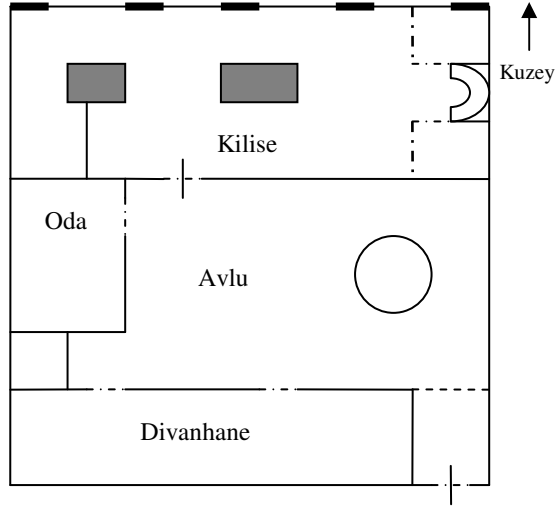
Fotoğraf 3.214 Kduşkudşin

bölümüne göre yarım metre kadar yüksektir. Ayin bölümü yuvarlak kemerli çerçeve

⁸⁹ H.Gabriyel Akyüz , Şabo Aktaş , **Bakısyın (Alagöz) Köyünün Tarihçesi** , Mardin 2004 , s.11

içine alınmıştır. İçindeki kduşkudşin yöredeki en eski kduşkudşin' dir (Fotoğraf 3.214). Üzerindeki kitabe kduşkudşin'in 1901 tarihli olduğunu göstermektedir.

Kilisenin günümüzde 86 kişilik cemaati vardır. Ruhaniisi 20 yıldır köyde papaz olarak görev yapan ve hattat olan 1947 doğumlu Gabriel Aktaş' dır. Süryani Ortodoks Cemaatine ait bir kilisedir.

Şekil 3.32 Mor İliyo Kilisesi Planı

Güngören Köyü Mor Steyfanos Kilisesi

Kilise, Midyat ilçesine bağlı Güngören, eski adıyla Keferbe, köyünün en üst noktasında yer almaktadır. Kilisede naosa açılan kapının yolundaki yazıtta 778/79 tarihleri okunmaktadır. Kilisenin tümü büyük olasılıkla VIII. Yüzyıl sonlarına tarihlenmektedir.⁹⁰

Fotoğraf 3.215 Mor Steyfanos Kilisesinin Batısından Görünümü

Kilisenin bulunduğu arazinin yamuk olması nedeniyle yapıda kademelenme yapılmıştır. Avluya merdivenlerle ulaşılan yuvarlak kemerli bir girişle geçilmektedir. Yüksek duvarlarla çevrilmiş avlunun doğusunda kilise, kuzeyinde depo olarak kullanılan bir mekân bulunmaktadır (Fotoğraf 3.215).

⁹⁰ Hollerweger, a.g.e., s.245

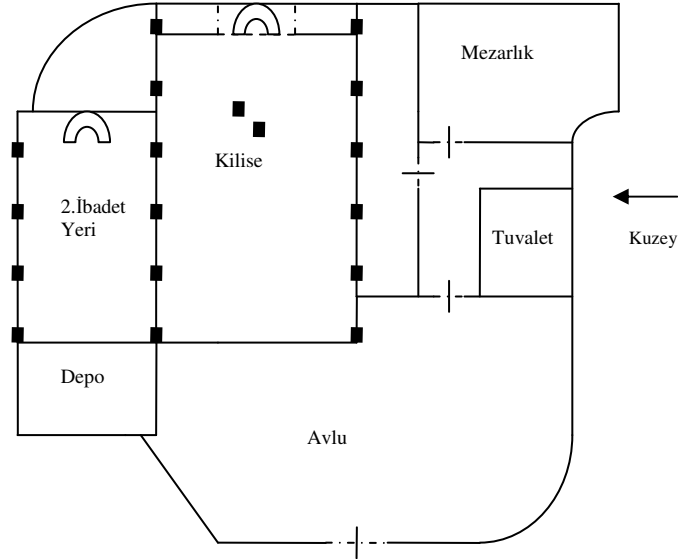
Kiliseye giriş güneyindeki malzemelik olarak kullanılan mekândan sağlanmıştır. Giriş bölümü restore çalışmaları kapsamında yeni sıvanmış ve karo taşlarla kaplanmıştır. Bu mekânın doğusunda da mezarlık olarak kullanılan ve içinde yazlık kiliseyi barındıran yapının ikinci avlusu yer almaktadır. (Fotoğraf 3.216) (Şekil 3.33)

Fotoğraf 3.216 Kilisenin Güneyindeki İkinci Avlu

Fotoğraf 3.217 Kilisenin İçten Görünümü

Şekil 3.33 Mor Steyfanos Kilisesi Planı

Kilisenin narteksi ve naos bölümü üzeri beşik tonoz örtülüdür. Narteks naosa iki dikdörtgen giriş ile açılmaktadır. Kilise tek neflidir. Batısında üç, doğusunda bir pencere vardır. Doğusundaki pencere ayin bölümündedir ve eski tapınakları anımsatmaktadır. Ayin bölümü, zemine göre yüksek tutulmuştur. İki yanında ulaşımı

yine ayin bölümünden olan iki odacık bulunmaktadır. Ayin bölümünde kduşkudşin yoktur. Ancak kduşkudşin koyulan bölümün üzeri yarım daire şeklinde üst örtüye sahiptir (Fotoğraf 3.217). Yarım dairenin içinde eski fresko süslemelerinin izleri görülmektedir. Kilisenin kuzey ve güney duvarları yüksek kemerlerle hareketlendirilmiştir. Kuzey duvarındaki bu kemerlerden birinde,

günümüzde vaftizhane olarak kullanılan, tek nefli, üzeri beşik tonoz örtülü eski ibadet mekânı geçiş açıklığı bulunmaktadır. Bu bölüm güneydeki ibadet mekânına göre daha alçak tutulmuştur. Orijinal kalmış ve oldukça basit tutulmuş ayin bölümü ile ayin bölümü çerçevesi dikkat çekicidir (Fotoğraf 3.218). Eski ibadethane mihrabının güneyinde vaftiz yeri vardır.

Güngören köyü toplam 30 hane olup, Süryani aile yaşamamaktadır. Süryani vatandaşlar, en son 1987 olmak üzere Avrupa'nın çeşitli ülkelerine göç etmişlerdir. Kilise son üç yıl boyunca onarım görmüş, 2004 yılında onarım son bulmuştur. Ancak şu anda sadece ziyaret için açılmaktadır. Kullanılabilir durumda olmasına rağmen ibadete kapalıdır ve ruhanisi yoktur. Kilisenin anahtarı köy muhtarındadır. Süryani Ortodoks Cemaatine ait bir kilisedir.

Narlı Köyü Mor Şemun Kilisesi

Midyat ilçesine bağlı eski adı Ahlah olan, Narlı köyünde yer alan yapı şu anda

Fotoğraf 3.219 Mor Şemun Genel Görünümü

camii olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf 3.219).

Narlı köyünde tümü Müslüman 125 hane bulunmaktadır. Köyün muhtarı ve köylülerin söylediğine göre köyde Süryanilerin yaşadığı dönemde bir kilise vardı. Ancak şu anda kilisenin yeri bilinmemektedir. Süryani vatandaşlara göre ise köydeki Narlı Camii Süryanilere ait Mor Şemun kilisesidir.

Caminin avlusunda bulunan sıra kemerler (Fotoğraf 3.220) ve ortalarındaki sivri kemerli giriş açıklığı caminin bulunduğu yerde erken dönemli başka bir yapının bulunduğunu göstermektedir. Kemerlerin birinin

üstündeki Güneş motifi de eski tapınlardan etkilenildiğini göstermektedir (Fotoğraf 3.221). Bu da aklımıza diğer Süryani kiliselerinde görülen Putperest tapınaklarının etkisini getirmektedir.

Fotoğraf 3.220 Mor Şemun'un Avlusundaki Kemerler

Fotoğraf 3.221 Kemer Üzerindeki Güneş Motifi

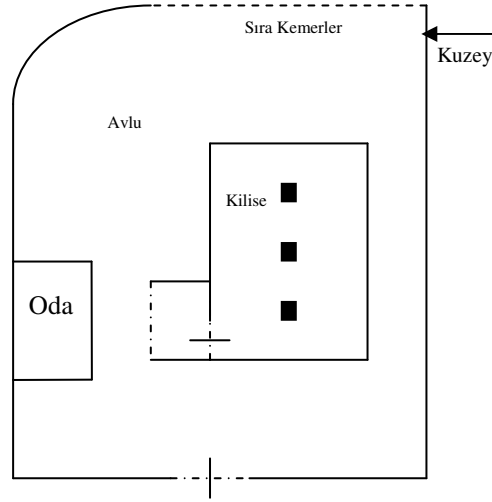

Fotoğraf 3.222 Yapının İçeriden Görünümü

Küçük dikdörtgen planlı bir yapı olan caminin mimarisine baktığımızda ise önceden caminin bulunduğu yerde kısmen yıkık bir kilisenin olması daha sonra kilisenin temelleri üzerine caminin inşa edilmiş olması muhtemeldir. (Şekil 3.34)

Örneğin; yapının dış cephesine baktığımızda taş malzemeyle kaplandığı

ve bu kaplamanın geç dönemli olduğu görülmektedir. Yapının içine baktığımızda ise beşik tonozlu üst örtüsü ve kalın sütunlar üzerinde yükselen alçak kemerler Süryani kiliselerini çağrıştırmaktadır (Fotoğraf 3.222).

Şekil 3.34 Mor Şemun Kilisesi Planı

Yemişli Köyü Mor Eşayo Kilisesi

Kilise, Midyat'a bağlı 100 haneli Yemişli köyünde yer almaktadır. Kilise, Mor Evgin'in öğrencilerinden Halep' li Mor Eşayo' nun adına ithaf edilmiştir. Kilisenin adının verildiği Mor Eşayo, IV. yüzyılda Tur Abdin bölgesini Hıristiyanlaştıran misyonerlerden biridir ve mezarı da bu kilisenin içindedir. Ancak, günümüzde kullanılan kilise 1968 yılında yapılmıştır ve eski kilisenin güneyine bitişik konumlandırılmıştır (Fotoğraf 3.223).

Fotoğraf 3.223 Mor Eşayo Kilisesinin Güneyden Görünümü

Duvarlarla çevrili geniş bir avlunun içinde yer alan kilisenin avlu girişi batısından

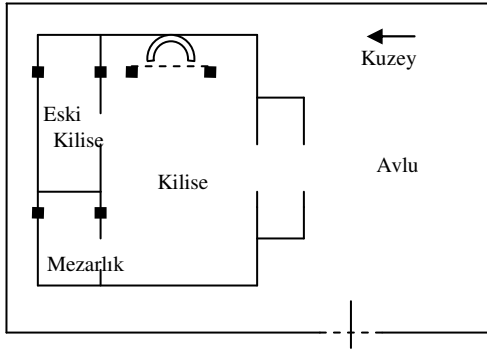

Fotoğraf 3.224 Ayin Bölümü

Fotoğraf 3.225 Eski Kiliseye Giriş

sağlanmıştır. Kilise, avlunun kuzeyindedir. Giriş bölümü, kilisenin güney duvarına çıkıntı yapmıştır. Kiliseye, bu bölüm içinden basit tutulmuş, dikdörtgen bir açıklıkla

Şekil 3.35 Mor Eşayo Kilisesi Planı

Fotoğraf 3.226 Azizler Evi

girilmektedir. Kilise tek nefli, üzeri düz tavan örtülüdür. Ayin bölümü, naos zemininden yarım metre kadar yüksek tutulmuştur. Yuvarlak kemerli çerçeve içine alınmıştır. İçinde 1968 yılında yapılmış, üzeri mukarnaslı Kduşkuşin yer almaktadır (Fotoğraf 3.224) (Şekil 3.35).

Kilisenin kuzey duvarında üç dikdörtgen açıklık dikkat çekmektedir. Açıklıklardan doğuda kalan ikisi, IV. yüzyılda yapılmış olan üzeri beşik tonoz örtülü eski kiliseye; (Fotoğraf 3.225) doğuda kalan açıklık ise içinde VI. yüzyılda yapılmış olan Mor Finhes, Mor Eşayo ve Mor Oso' nun mezarlarının bulunduğu azizlerin mezarlığına açılmaktadır (Fotoğraf 3.226). Mezarlık, kilise zemininden bir

metre kadar aşağıdadır ve ikinci bir kapıyla ulaşılmaktadır. Kilisenin çan kulesi yoktur.

Yemişli Köyünde süryani ve müslüman vatandaşlar beraber yaşamaktadırlar. Süryani vatandaşlar daha çok İsveç'e ve Almanya–Augsburg şehrine göç etmişlerdir. Bu sebepten dolayı kilise günümüzde ibadete kapalıdır. Ruhaniisi yoktur. Süryani Ortodoks Cemaatine ait bir kilisedir.

Yemişli Köyü Mor Kuryakos Kilisesi

Midyat'a bağlı Yemişli köyünün kuzey kenarında yer alan kilise, VIII. Yüzyıla tarihlenmektedir (Fotoğraf 3.227). Günümüzde köyde yaşayan 100 aile vardır. Ancak sadece 15 aile (36 kişi) Süryani'dir. Yedi ailede Avrupa'dan dönüş hazırlığı içindedir.

Kilise, güneyinden, mezarlık olarak kullanılan bir avluyla çevrilidir. Avlu kiliseye etrafındaki bitkisel motifli süslemeleri (asma, üzüm) dikkat çeken, dikdörtgen çerçeve içine yerleştirilmiş yüksek duvarlı demir kapıyla açılmaktadır.

Demir kapı, kilise ve eklentileriyle çevrelenmiş iç avluya açılmaktadır. İç avlu, kuzey ve doğudan revaklarla çevrilidir. Kuzey ve doğu cephesi iki katlı olarak tasarlanmıştır (Fotoğraf 3.228). Kuzeyde, alt katta kilise, üst katta narteksin üzerinde

Fotoğraf 3.227 Kuzey Revak

Fotoğraf 3.228 Avlunun Kuzey ve Doğu Cephesi

misafir odaları, doğuda ise sadece Meryem Ana günlerinde ibadet yapılan bir oda, üst katta divanhane yer almaktadır. Kuzeydeki üzeri yıldız tonoz örtülü revağın (Fotoğraf 3.229) doğusunda yazlık kilise, doğudaki revağın güneyinde ise bir mezar ve Süryanice kitabesi vardır (Fotoğraf 3.230). Ayrıca kilise içerisinde 3 tane metropolit mezarı bulunmaktadır. Kuzeydeki revaktan kiliseye iki dikdörtgen çerçeveli kapıyla geçilmektedir (Şekil 3.36).

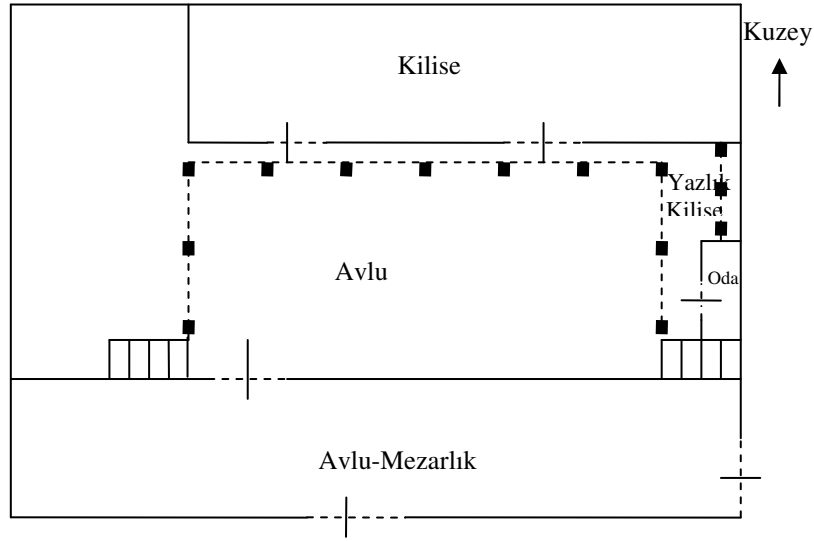
Fotoğraf 3.229 Doğu Revak ve Güneyindeki Mezar

Fotoğraf 3.230 Mor Kuryakos Kilisesinin Güneyden Görünümü

Kilise iki nefli, üzeri beşik tonoz örtülü bir yapıdır. Güneydeki nef, kuzeydeki nefe göre daha geniş tutulmuş, ana mezbahta bu nefe konulmuştur. Güneydoğusunda bulunan çan kulesi ise 1957 tarihli ve altıgen formdadır. Bu çan kulesi Mercimekli köyündeki Mor Şemun dı-Zeyte ve Bağlarbaşı Köyündeki Mor Kuryakos Kiliseleri ile aynı formdadır.

Kilisede Şubat 2005 itibariyle onarım çalışmaları devam etmektedir. Ruhanisi yoktur. İbadete kapalıdır. Süryani Ortodoks Cemaatine ait bir kilisedir.

Şekil 3.36 Mor Kuryakos Kilisesi Planı

Altıntaş Köyü Mor İzoel Kilisesi

Altıntaş köyü Midyat ilçesinin 25 km. kadar doğusunda alçak bir tepede kurulmuştur. 1950'li yıllarda köyde 160–170 Süryani aile yaşamakta idi. Şu anda ise, köydeki kırk haneden sadece onbir hanesi Süryani'dir. Altıntaş'tan göç eden Süryanilerin büyük bir çoğunluğu Brüksel'de oturmaktadır. Almanya Metropoliti Musa Gürbüz bu köyde doğmuştur. Ayrıca şu an hayatta olmayan horepiskopos Aziz Günel de Altıntaşlıdır.

Altıntaş Köyünde sekiz kilise yer almaktadır. Ancak şu anda sadece Mor İzoel kilisesi onarım çalışmaları sonucu tüm kilise özelliklerini taşımaktadır. Diğer kiliselerin ise 3'ü kısmen yıkık, 4'ü ise harp haledir. Kilise özelliğini taşımayan kısmen yıkık olan kiliseler; Mor Gevargis, Mor Yuhanon ve Meryem Ana Kiliseleridir. Tamamen harabe haldeki kiliseler ise Mor Şemun, Mor Abrohom, Mor İliyo ve Mor Fabroniyo Kiliseleridir. Ayrıca köyün dışında Mor Musa ve Haç manastırı adlı iki ibadet yerinin daha olduğu yetkililer tarafından belirtilmiştir. Mor Musa, köyün kuzeyinde kısmen harabe, Haç Manastırı ise köyün 2–3 km güneyinde tamamen harabe halindedir.

Süryani Ortodoks cemaatine ait Mor İzozoel Kilisesi V. Yüzyıl sonlarına (M.S. 490–500) tarihlendirilmiştir. İsmi 306 yılında Romalılar tarafından öldürülmüş bir azizden almıştır. Çok eski bir yapı olmasına rağmen en son 1998’de olmak üzere birçok onarımdan geçmiş ve günümüzde tam olarak kilise özelliklerini korumaktadır (Fotoğraf 3.231).

Fotoğraf 3.231 Mor İzozoel Kilisesinin Genel Görünümü

Kilisenin avlu duvarları vardır. Avluya giriş doğu cephesinden eyvanlı bir bölümden geçilerek sağlanmaktadır. Eyvanın hemen yanında yazlık kilise, onunda bitişiğinde (avlunun kuzeyinde) kilise yer almaktadır. (Fotoğraf 3.232)

Fotoğraf 3.232 Yazlık Kilise

Fotoğraf 3.233 Kilisenin Avludan Görünümü

Kilise iki katlı olarak tasarlanmıştır. Üst katta karşılıklı olarak divanhane ve bir oda, alt katta güneyde narteks kuzeyinde de kilisenin ibadet mekânı bulunmaktadır. Kilisenin üstünde güneybatı ucunda da 1952 yılında yapılmış altıgen formda çan kulesi

görülmektedir (Fotoğraf 3.233). Üzeri beşik tonoz örtülü narteksten ibadet mekânına geçiş iki giriş açıklığıyla sağlanmıştır. Ayrıca divanhane ve odaya ulaşımında narteksin doğusundan merdivenle sağlanmaktadır (Fotoğraf 3.234). İbadet mekânı tek neflidir ve üzeri beşik tonoz örtülüdür. Doğusunda 1 batısında 3 pencere vardır Doğudaki ayin bölümü cemaat bölümünden yarım metre kadar yüksektir. Ayin bölümüne geçiş yuvarlak kemerli bir çerçeveye sağlanmıştır. Kitabesinden 1936 yılında yapıldığı anlaşılan çerçeve oldukça geniş tutulmuştur ve üzerindeki bitkisel motiflerde dikkat çekmektedir (Fotoğraf 3.235) (Şekil 3.37).

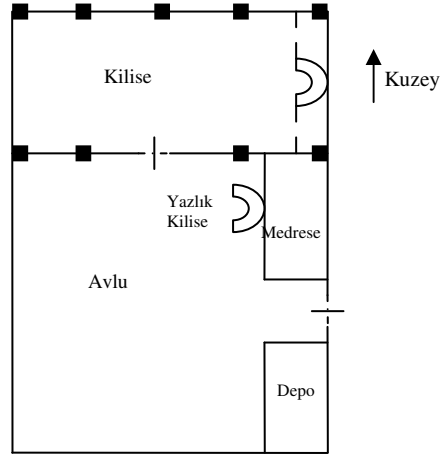

Fotoğraf 3.234 Kilisenin Narteksi

Fotoğraf 3.235 Ayin Bölümü

Altıntaş köyü toplam 40 hane olup 11 hanesi Süryani'dir. Köy içerisinde sekiz Süryani kilisesi olmasına rağmen Mor İzozoel kilisesi hariç diğer kiliselerin büyük bölümü harap haldedir ve ibadet yapılamamaktadır. Köyde düzenli ibadet sadece Mor İzozoel kilisesinde yapılmaktadır. Bu Kilisede en son vaftiz Barbara Güleç adında bir çocuğa 2005 Ocak ayında yapılmıştır. Kilisenin 61 kişilik cemaati vardır. Ruhani olarak Papaz Melki Gümüşsoy bulunmaktadır (1930 doğumlu, 45 yıldır köyde görevli).

Şekil 3.37 Mor İzozoel Kilisesi

Altıntaş Köyü Mor Gevargis Kilisesi

Köy içerisinde küçük bir ibadet yeridir. Özellikle güney cephesi yıkılmış durumdadır. Kilisede ayakta kalan bir sunak dikkat çekmektedir. İbadet yerinin batısında bir kapı ve pencere vardır. Kilisede her yıl 23 Nisanda yıldönümünde ibadet yapılmaktadır (Fotoğraf 3.236) (Fotoğraf 3.237).

Fotoğraf 3.236 Mor Gevargis Kilisesi

Fotoğraf 3.237 Kilise İçinde Bir Sunak

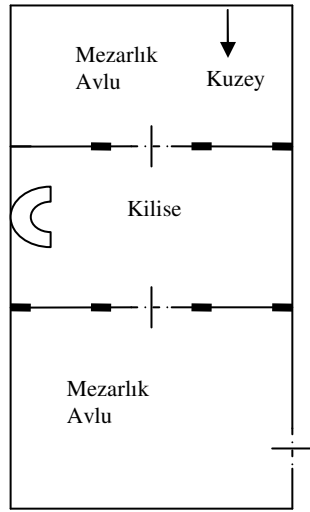
Altıntaş Köyü Mor Yuhanon Kilisesi

Fotoğraf 3.238 Mor Yuhanon Kilisesi

Fotoğraf 3.239 Kilisenin Karşılıklı Girişleri

Şekil 3.38 Mor Yuhanon Kilisesi Planı

Doğu batı yönünde uzanan yek birimli bir yapıdır. Kuzey ve güneyinde tek bağlantıları ibadet mekânı olan iki avlusu vardır.

İki avluda mezarlık olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf 3.238). Avlu girişi kuzey avlunun batı cephesindedir. Kilisenin ise kuzey ve güney duvarlarında karşılıklı iki girişi vardır (Fotoğraf 3.239) (Şekil 3.38). Süryani Ortodoks Cemaatine ait bir kilisedir.

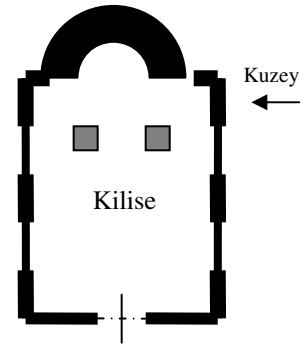
Fotoğraf 3.240 Meryem Ana Kilisesi

Altıntaş Köyü Meryem Ana Kilisesi

İbadet bölümü 1998 yılında restore edilmiştir (Fotoğraf 3.240). Tek birimli beşik tonoz örtülü bir yapıdır. Yılda bir kez ibadet yapılmaktadır. Küçük bir kilise olup, penceresi yoktur (Fotoğraf 3.241)(Şekil 3.39).

Fotoğraf 3.241 Kilisenin İçeriden Görünümü

Şekil 3.39 Meryem Ana Kilisesi Planı

Altıntaş Köyü Harabe Halindeki Kiliseler

Altıntaş Köyünde tamamen harap halde dört kilise yer almaktadır. Bunlardan Mor Şemun ve Mor Abrohom kiliseleri köyün içinde, Mor İliyo ve Mor Fabroniyo kiliseleri ise köyün dışında yer almaktadır.

Elbeğendi Köyü Mor Yakup Kilisesi

Midyat'a bağlı Elbeğendi köyünde yer alan kısmen harabe haldeki bu kilisenin inşa tarihi, Süryani kaynaklarında VI. Yüzyıl olarak geçmektedir. Kilisenin restorasyona ihtiyacı vardır. Köy günümüzde boştur. Ancak Avrupa'dan geri dönmek isteyen Süryanilerin köyde yaptırdığı 16 villa bitmek üzeredir.

Fotoğraf 3.242 Kilisenin Güney Cephesi

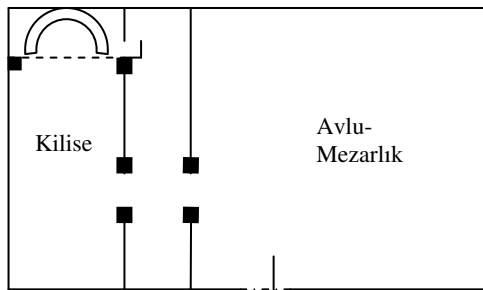
Kilise, taş örülü duvarlarla çevrili avlunun kuzeyinde yer almaktadır. Avlu mezarlık olarak kullanılmaktadır. Avluya giriş, batısından yuvarlak kemerli bir açıklıkla sağlanmıştır. Dışarıdan bakıldığında kilisede kademelenme yapıldığı açıkça görülmektedir. Avlu girişinin sağından bir merdivenle terasa çıkılmaktadır.

Güneyindeki narteksi, kiliseye göre daha alçak tutulmuştur. Nartekse, güney cepheden iki giriş vardır. Ancak şu anda batıdaki giriş kapatılmış durumdadır. (Fotoğraf 3.242) Üzeri beşik tonoz örtülü nartekse giriş, güney cephede ki doğuda kalan dikdörtgen açıklıkla sağlanmaktadır. Narteksin doğusunda içinde vaftizhane bulunan ve kilisedeki ayin bölümünden de ulaşılan ayrı bir ibadethane bulunmaktadır. Narteksten kiliseye geçiş ise dikdörtgen çerçeveli bir kapı ile sağlanmıştır (Şekil 3.40).

Kilise tek nefli, üzeri beşik tonoz örtülü bir yapıdır. Doğusunda bir, batısında üç pencere vardır. Kilise iç duvarları sıva ile kaplanmış,

Fotoğraf 3.243 Mezbah

Şekil 3.40 Mor Yakup Kilisesi Planı

Kuzey
←

zemin beton yapılmıştır. Bunlar tarihi dokuya zarar vermiştir. Kuzey ve güney duvarları yüksek kemerlerle hareketlendirilmiştir. Ayin bölümü tek mezbahlıdır.

Kuşlukduşin'in bulunduğu bölümün üstü yarım daire şeklinde örtülüdür. Mezbah çerçevesi yıkılmış durumdadır (Fotoğraf 3.243).

Kilisenin Çan kulesi bulunmamaktadır. Kilisenin restorasyona ihtiyacı vardır. Süryani Ortodoks Cemaatine ait bir kilisedir.

Gülgöze Köyü Mor Hadb Şabo Kilisesi

Midyat ilçe merkezinin 11 km doğusunda, hakim bir tepeye kurulmuş olan köy, toplam 30 hane olup, 10 hanesi Süryani vatandaşlarımıza aittir. Eskiden yoğun bir Süryani nüfus barındıran köyün içinde kullanılabilir durumda olan Mor Hadb Şabo,

Fotoğraf 3.244 Mor Hadb Şabo Kilisesi Avlu Giriş Kapısı

Meryem Ana ve Mort Şmuni Kiliseleri, kısmen harabe halde olan Mort Yulyane ve Barbara Kilisesi olmak üzere 4 kilise vardır. Köyün dışında ise kısmen yıkık halde Mor Afrem ve Mor Barsavmo, harabe halde ise Mor Malke Kilisesi olmak üzere 3 kilise bulunmaktadır. Bu köyden göç edenler genelde Amerika–Los Angeles’ da yaşamaktadırlar.

Fotoğraf 3.245 Yazlık Kilise

Fotoğraf 3.246 Kiliseye Giriş Kapısı

Etrafı kulelerle çevrili Mor Hadb Şabo kilisesi, köy içinde, köyün en tepe noktasında yer almaktadır.

Doğu–batı olmak üzere ikiye ayrılmış olan avluya giriş, doğusundan yuvarlak kemerli bir girişle sağlanmıştır (Fotoğraf 3.244). Batıdaki avlu mezarlık olarak kullanılmaktadır. Doğudaki avlu ise yazlık kilisedir(Fotoğraf 3.245). Avlunun kuzeyinde bulunan kilise ve güneyindeki nartekse geçiş de doğu avludan ufak dikdörtgen bir girişle sağlanmıştır. Bu ufak girişin kapısı orijinaldir. Tahta üzerine

Fotoğraf 3.247 Narteks' in Doğusundaki Ayin Bölümü

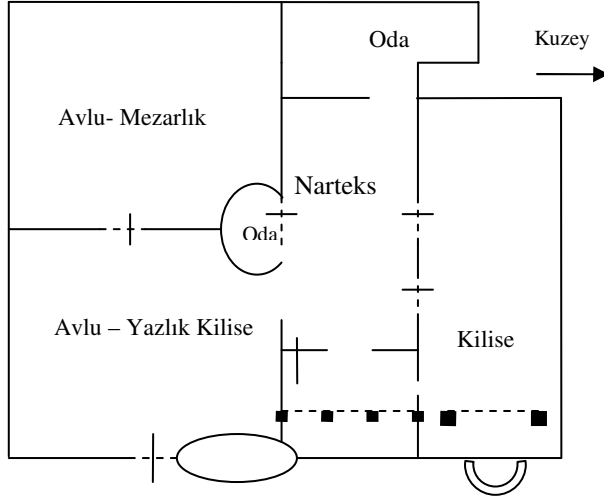
Fotoğraf 3.248 Kilise İçindeki Mezarlar

demir kaplamalı kapı ilginçtir (Fotoğraf 3.246). Çan kulesi, kilisenin güneydoğusunda, altıgen formda yükselmektedir.

Kilisede, narteks üzeri beşik tonoz örtülüdür. Batısında bir mezar ve merdivenle çıkılan divanhane, doğusunda ise kilisenin naos' undan da ulaşılan ayrı bir ayin bölümü bulunmaktadır. (Şekil 3.41) Bu ayin bölümü, üç kemerli üç birimden oluşmaktadır. (Fotoğraf 3.247) Birimler içindeki eski sunaklar dikkat çekmektedir. Narteks, kilisenin naos' una iki girişle açılmaktadır. Kilise, tek nefli, üzeri beşik tonoz örtülü bir yapıdır. Kilisenin içinde, kuzey duvarındaki nişler içine yerleştirilmiş mezarlar vardır. (Fotoğraf 3.248) Bir mezar kitabesinde; “1934’de Allah’ın rahmetine kavuştu. Hem Süryani, hem Müslüman vatandaşlar büyük üzüntü duydular. Papaz Circo” yazmaktadır. Doğudaki ayin bölümü, naos zemininden daha yüksektir. Yuvarlak kemerle naos' a açılmaktadır. Yuvarlak kemerin ve içindeki Kduşkudşin' in boyamaları ile kitabeler dikkat çekicidir. (Fotoğraf 3.249) Kduşkudşin üzerinde 1928 tarihli, ayin bölümü çerçevesi üzerinde ise 1900 tarihli kitabe görülmektedir.

Fotoğraf 3.249 Ayin Bölümü

Şekil 3.41 Mor Hadbşabo Kilisesi Planı

Fotoğraf 3.250 Kilisenin Güneyden Görünümü

Kilise kullanılabilir durumda olmasına rağmen ibadete kapalıdır ve ruhanisi yoktur. Süryani Ortodoks Cemaatine ait bir kilisedir.

Gülgöze Köyü Mort Şmuni Kilisesi

Köy içersinde bulunan kilise, geniş bir avlu ile çevrelenmiştir. Mezarlık olarak kullanılan avluya giriş, doğusundan basit bir açıklıkla sağlanmıştır. Kilise avlunun güneyindedir. Çan kulesi avlunun kuzeybatı ucundadır. Klasik çan kulelerine göre alçak tutulması ilginçtir (Fotoğraf 3.250).

Kiliseye giriş, kuzeyinden yuvarlak kemer içine yerleştirilmiş dikdörtgen formda, alçak bir kapıyla sağlanmaktadır (Fotoğraf 3.251). Kilise tek nefli, üzeri beşik tonoz örtülü bir yapıdır. Batıdan üç, kuzey ve güneyden birer pencereyle aydınlatılmıştır. Kilisenin içinde de mezarlar vardır. Tavanda 1958 tarihli kitabe

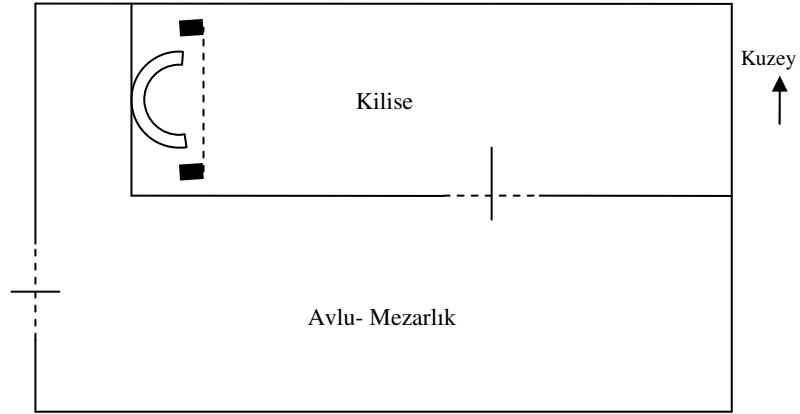
Fotoğraf 3.251 Giriş Kapısı

Fotoğraf 3.252 Ayin Bölümü

görülmektedir. Ayin bölümü tek mezbahlıdır. Yuvarlak kemerle naos' a açılmaktadır (Şekil 3.42). Kemerdeki zigzag motifleri, üzerindeki haç motifi ve 1936 tarihli Kduşkuşın dikkat çekmektedir (Fotoğraf 3.252).

Kilise bütünlüğünü korumasına rağmen ibadete kapalıdır ve ruhanisi yoktur. Süryani Ortodoks Cemaatine ait bir kilisedir.

Şekil 3.42 Mort Şmuni Kilisesi Planı

Gülgöze Köyü Meryem Ana Kilisesi

Köy içerisinde bulunan kilise ibadete kapalıdır. Ancak, köylüler 2–3 ayda bir

Fotoğraf 3.253 Kilisenin Avludan Görünümü

Fotoğraf 3.254 Kuzey Duvarındaki Mezarlar

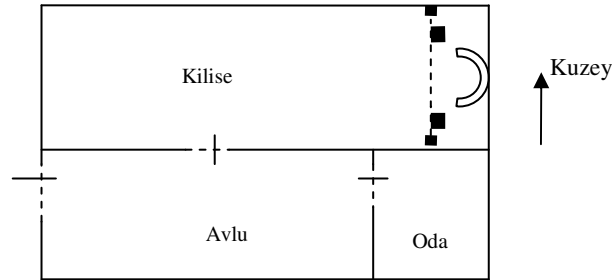

Fotoğraf 3.255 Kilisenin İçten Görünümü

ibadet yapmaktadırlar. Süryani Ortodoks Cemaatine ait bir kilisedir.

Avlu duvarlarıyla çevrili kilisede, avlu girişi güneyden basit bir açıklıkla sağlanmıştır. Avlunun kuzeyinde kilise, doğusunda kiliseye bitişik olan medrese (Fotoğraf 3.253), kuzeybatısında da 1956 tarihli çan kulesi yer almaktadır. Kiliseye giriş, güney cepheden dilimli kemer içine yerleştirilmiş dikdörtgen açıklıkla

sağlanmıştır. Kilise, tek nefli, üzeri beşik tonoz örtülü bir yapıdır. Kuzey ve güney duvarları yuvarlak kemerlerle hareketlendirilmiştir. Kuzey duvarındaki kemerler içinde mezarlar vardır (Fotoğraf 3.254). Doğusundaki ayin bölümü tek mezbahlıdır. Yuvarlak kemerli çerçeve içine alınmıştır. Kemerin yanı sıra çerçevenin iki yanından iki açıklıkla, naos'tan ayin bölümüne geçiş sağlanmıştır. İçerisine yoğun süslemeleri ile dikkat çeken Kduşkudşin yerleştirilmiştir (Fotoğraf 3.255) (Şekil 3.43).

Şekil 3.43 Meryem Ana Kilisesi Planı

Gülgöze Köyü Kısmen Yıkık ve Harabe Halindeki Kiliseler

Köyde kısmen yıkık üç, harabe halinde bir kilise bulunmaktadır. Kısmen yıkık haldeki kiliselerden Mort Yulyane ve Barbara kilisesi köyün içinde, Mor Afrem ve Mor Barsavmo kiliseleri köyün dışında yer almaktadır. Harabe halindeki Mor Malke kilisesi ise köyün üç km kadar dışında yer almaktadır.

bb. Nusaybin İlçesinin Köyleri

Girmeli Köyü Mor Evgin Manastırı

Manastır, Nusaybin-Şırnak ipek yolu üzerinde bulunan Girmeli köyünün 5–6 km. kuzeyinde ovanın bitip sarp arazini başladığı tepelerin ortasında kurulmuş ve Mezopotamya ovasına tamamen hakim bir şekilde yapılmıştır (Fotoğraf 3.256). Araba yolunun bitimine müteakip, yaya olarak 15–20 dakikalık bir tırmanıştan sonra manastıra varılmaktadır.

Fotoğraf 3.256 Mor Evgin Manastırının Genel Görünümü

Fotoğraf 3.257 Manastırın Doğusundaki Harabe Halindeki Rahip Odaları

Fotoğraf 3.258 Manastırın Güneyindeki Giriş

Manastırın kilise ve eklentileri hariç etrafında bulunan yapılar(rahip odaları) genelde harabe halindedir (Fotoğraf 3.257). Ayrıca çok sayıda mağaralar vardır.

Günümüzde ulaşılan bilgilere göre IV. yüzyılda kurulan bu manastır, Tur Abdin bölgesinde yeni manastırların inşa edilmesinde ön ayak olmuştur. O devirlerde misyonerlerin kırsal alanlardaki öncüleri olan keşişler, Nusaybin ardındaki yerleşmelerde yaşamaya çalışırdı. Kendileri içinde, dini düşüncelerine uygun bir yaşan sürdürmeleri için gerekli sükûnu buldukları, gözden ırak, bu sapa yeri seçmişlerdir.⁹¹

Fotoğraf 3.259 Mezar Kitabesi

⁹¹ Hollerweger, a.g.e., s.289

Manastır, kalıntılarına baktığımızda çok geniş bir alana yayılmıştır. Kilise ve eklentileri bir dış avlu ve yüksek avlu duvarlarıyla çevrelenmiştir. Dış avluya geçiş, güneyinden yuvarlak kemerli bir bölümden geçilerek sağlanmaktadır (Fotoğraf 3.258). Avlusu mezarlık olarak kullanılmaktadır. Dış avluda, iç avluya girişin hemen yanında sağdaki mezar kitabesinde Süryanice olarak “Bu fani dünyadan ebediyete intikal etti. Manastırın başrahibi Rahip Lehdo 1970” (Fotoğraf 3.259), soldaki mezar kitabesinde de yine Süryanice olarak “Bu satırları okuyan ey büyükler. Peder Antonis Rahip Yusuf u anın, Yusuf Antonis (Antonis adlı ruhaninin yolunda gidenler) bu zorluklarla dolu hayattan göç etti. Yıl 1878. rab onu göklerde (aydınlık dolu menzillerde) rahatlatısın. Duaları bize yardımcı olsun” yazmaktadır.

Fotoğraf 3.260 Batıdan İç Avluya Giriş

Fotoğraf 3.261 Manastırın İç Avlusu

Manastırın içinde, kilise ve eklentileri, bir iç avlunun etrafında toplanmıştır. (Şekil 3.44) Dış avludan iç avluya geçiş, batısından, zeminden bir metre kadar alçakta, yüksekliği bir metre kadar olan kapıdan geçilerek sağlanmaktadır. (Fotoğraf 3.260) İç avlunun etrafı revaklarla çevrilidir. (Fotoğraf 3.261) Revakların içinde mezarlar bulunmaktadır. Batısında dış avluyla bağlantısını sağlayan eyvanlı bir bölüm, kuzeyinde kilise vardır. Doğusu, iki katlı olarak tasarlanmıştır. Alt katta azizlerin evi, üst katta divanhane yer almaktadır. Azizlerin evinde Mor Evgin’ in yetmiş öğrencisinin mezarı, bu mezar odasının kuzeyinde de içinden ufak bir kapı ile geçilen, ışık almayan, içinde manastır kurucusunun kız kardeşinin ve bazı akrabalarının yattığı hücre odası bulunmaktadır (Fotoğraf 3.262).

Fotoğraf 3.262 Azizlerin Evi

Azizler evinin üstünde divanhanane yer almaktadır. Divanhaneye ulaşım iç avlunun güneydoğusundan merdivenle ve dış avludan divanhanenin kuzeyindeki yuvarlak kemerli bir girişle sağlanmıştır. Dış avlunun kuzeyden üst kattaki divanhaneye açılması, manastırdaki kademelenmeyi açıkça göstermektedir (Fotoğraf 3.263). Süryani Ortodoks Cemaatine ait bir manastırdır.

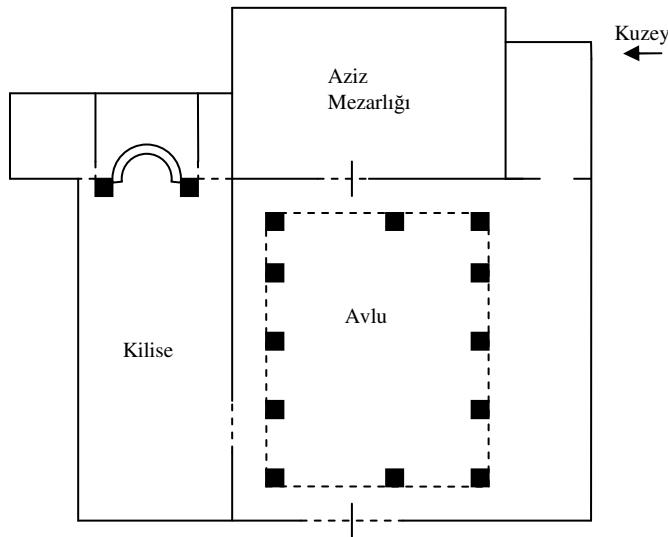

Fotoğraf 3.263 Kilise ve Divanhanenin Kuzeyden Görünümü

Fotoğraf 3.264 Kilisenin İçten Görünümü

Kiliseye ise iç avlunun kuzeyinden bir girişle ulaşılmaktadır. Tek nefli, üzeri beşik tonoz örtülü bir yapıdır. Güney duvarında üç açık, doğu duvarında da kapatılmış üç pencere bulunmaktadır. Tavanda Süryanice kitabe görülmektedir. Ayin bölümü, naos zemininden yarım metre kadar yüksek tutulmuştur. Üzeri yarım daire şeklinde örtülmüştür. İçinde sütünceler üzerinde yükselen üç kemer dikkat çekmektedir

Şekil 3.44 Mor Evgin Manastırı Planı

(Fotoğraf 3.264). Tek mezbahlıdır. Yanlarında naos' tan ve mezbah' tan ikişer girişi olan iki oda bulunmaktadır. Kuzeydeki odadan merdivenle, üst kattaki içinde mezarlar olan ve üstü kubbe örtülü bir odaya daha çıkılmaktadır.

Girmeli Köyü Mor Yuhannon Manastırı

Fotoğraf 3.265 Mor Yuhannon Manastırının Güneyden Görünümü

Dünya savaşı öncesi Getrude

kullanılmaktaymış.⁹²

Mor Evgin manastırının 4-5 km. doğusunda ve aynı Mor Evgin manastırı gibi sarp kayalar üzerine yapılmıştır (Fotoğraf 3.265).

Mor Yuhanon' un, Mor Evgin' in bir öğrencisi ve manastırın kurucusu olduğu söylenir. Kurduğu manastır Mor Evgin'e 45 dakikalık yürüyüş mesafesinde, biraz daha doğuda ve onun gibi İzlo dağları sarp güney yamacı üzerindedir. Manastırın en göze çarpan yapısı kilisesidir. I.

Manastır hala ziyaret edildiğinde, manastır hala

Dağıcı Köyü Mor Aho Kilisesi

Fotoğraf 3.266 Mor Aho Kilisesinin Güneyden Görünümü

Fotoğraf 3.267 Kilisenin İçten Görünümü

Nusaybin' e bağlı Dağıcı köyünde yer alan kilise, VII.-VIII. Yüzyıl arasına tarihlendirilmiştir. Günümüzde yapı bütünlüğünü koruyan kilise, avlunun kuzeyinde yer almaktadır.

Kiliseye giriş, güney cephesinden dikdörtgen bir açıklıkla sağlanmıştır. Ancak bu bölüm, cepheye çıkıntı yapmıştır (Fotoğraf 3.266). Kilise tek nefli, üzeri beşik tonoz örtülü

bir yapıdır. Ayin bölümü tek mezbahlıdır. Naos' tan ayin bölümüne geçiş, ortadan yuvarlak kemer ve iki yanındaki açıklıklarla sağlanmıştır. Doğu duvarındaki (Ayin bölümündeki) küçük delik eski Putperest tapınaklarını andırmaktadır (Fotoğraf 3.267).

⁹²Hollerweger, a.g.e., s.297

Odabaşı Köyü Mor Abrohom Kilisesi

Fotoğraf 3.268 Mor Abrohom Kilisesinin Genel Görünümü

Fotoğraf 3.269 Avludan Görünüm

Fotoğraf 3.270 Kuzeydeki Mezarlık

Nusaybin–Şırnak ipek yolu üzerindeki, eski adıyla Gündükşükro, bugünkü adıyla Odabaşı köyünde yer alan kilise 1965 yılında yapılmıştır. Köylülerin anlattığına göre bu kilise önceden harabe halindeki eski bir kilisenin olduğu yere inşa edilmiştir. Odabaşı köyü, tamamı Süryani vatandaşlardan oluşan toplam 10 haneli (70 kişi) bir köydür.

Köyün içinde yer alan kilise, zeminden 1,5 metre yüksek inşa edilmiştir. Etrafı avlu duvarlarıyla çevrilidir. Güneydeki avlu girişlerine merdivenlerle ulaşılmaktadır(Fotoğraf 3.268). Avlunun kuzeyinde kilise, batısında kısmen yıkık önceden medrese olarak kullanılan mekân (Fotoğraf 3.269), doğusunda da önceden divanhane olarak kullanılan mekânlar vardır. Kilisenin kuzeyinde, tek girişi kilisenin dışından olan ve mezarlık olarak kullanılan ikinci avlusu yer almaktadır(Fotoğraf 3.270). Güneybatı ucunda ise yivli kubbe ile son bulan altıgen formda çan kulesi vardır (Şekil 3.45).

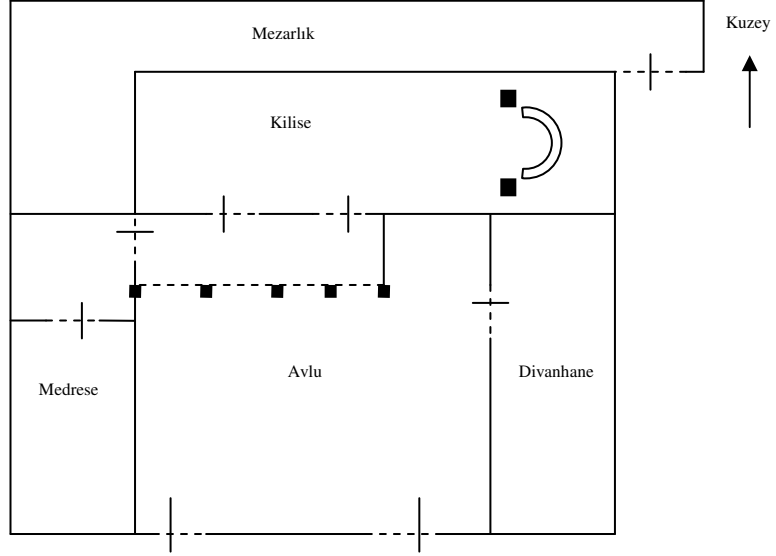
Kiliseye giriş, güney cephesindeki iki girişten sağlanmaktadır. Ana giriş, üç dilimli kemer içine yerleştirilmiş, diğerine göre doğuda kalan giriştir. Kilise tek nefli, üzeri düz tavan örtülü bir yapıdır. Naos bölümü, kuzey duvarındaki dört, güney duvarındaki üç kemer içine yerleştirilmiş pencereler ve doğusundan üç pencere ile aydınlatılmıştır. Ayin bölümü naos zemininden yarım metre kadar yüksek tutulmuştur. Yuvarlak kemerli çerçeve içine alınmıştır. Çerçeve kemerinin ve Süryanice

kitabesinden 1966 yılında yapıldığı anlaşılan kduşkuşin' in üzerindeki renkli süslemeler ile motifler dikkat çekicidir (Fotoğraf 3.271).

Fotoğraf 3.271 Kilisenin İçten Görünümü

Süryani Ortodoks cemaatine ait kilisenin 10–15 kişilik cemaati bulunmasına rağmen köyde ruhani yoktur. İbadetler, Mor Gabriel manastırından gelen ruhaniler tarafından 3 ayda bir yaptırılmaktadır. Odabaşı köyünden göç edenler genellikle İsveç–Göteborg' da yaşamaktadırlar.

Şekil 3.45 Mor Abrohom Kilisesi Planı

Balaban Köyü Mor Eşoyo Kilisesi

Fotoğraf 3.272 Mor Eşoyo Kilisesinin Güneyden Görünümü

Nusaybin' e bağlı eski adıyla Birguriye, bugünkü adıyla Balaban Köyünde yer alan kilise, V. yüzyıldan kalma bir kilisenin yıkıntıları üzerine 1968 yılında yapılmıştır. Kilise, Mor Evgin' in öğrencilerinden biri olan ve IV. yüzyılda Tur Abdin bölgesinde birçok insana Hıristiyanlığı öğretip, vaftiz eden bir azizin adına ithaf edilmiştir (Fotoğraf 3.272).

Fotoğraf 3.273 Kilisenin Avludan Görünümü

Kilisenin avlu girişi, batısından basit dikdörtgen bir açıklıkla sağlanmıştır. Etrafı avlu duvarlarıyla çevrilidir. Avlusu mezarlık olarak kullanılmaktadır. Avlunun kuzeyinde kilise, doğusunda malzemelik olarak kullanılan bir oda görülmektedir (Fotoğraf 3.273). Çan kulesi yoktur.

Avludan kiliseye geçiş iki girişle

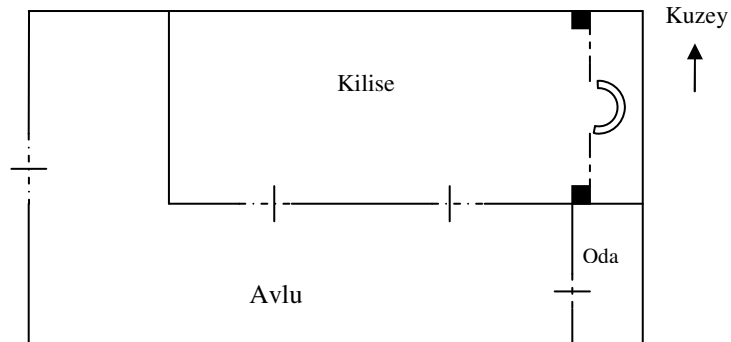

Fotoğraf 3.274 Giriş Kapısı

Fotoğraf 3.275 Kilisenin İçten Görünümü

sağlanmıştır. Doğudaki giriş ana giriştir. Yuvarlak alınlık içerisine yerleştirilmiş dikdörtgen bir açıklıktır. Alınlığın içerisindeki haç motifi ve 1968 tarihi dikkat çekmektedir (Fotoğraf 3.274). Kilise tek nefli bir yapıdır. Üst örtüsü düz beton şeklindedir. Ayın bölümü, naos zemininden yarım metre kadar yüksek tutulmuştur. Naosdan dikdörtgen çerçeveli bir duvarla ayrılmıştır. Tek mezbahlı olmasına rağmen, ayin bölümüne üç giriş vardır (Fotoğraf 3.275) (Şekil 2.46). Batı duvarında üç, kuzey

Şekil 3.46 Mor Eşoyo Kilisesi Planı

ve güney duvarlarında iki, doğu duvarında bir pencere vardır.

Balaban köyü, 36 hane olup bunlardan iki hane Süryani(Aziz Demir, Süleyman Karaman), üç hane Yezidi'dir. Köyde toplam on Süryani vatandaşımız yaşamaktadır. Kilise, günümüzde ibadete kapalıdır ve ruhanisi yoktur. Ancak ruhani olarak Midyat'taki Mor Gabriel manastırına bağlıdır. Manastırdan gelen bir papaz veya rahip altı ayda bir ibadet yaptırmaktadır. Süryani Ortodoks Cemaatine ait bir kilisedir.

Güzelsu Köyü Meryem Ana Kilisesi

Eski adıyla Habob olarak bilinen köy Nusaybin ilçesine bağlıdır.

Fotoğraf 3.276 Kilisenin Genel Görünümü

Zamanında yörenin en zengin yerleşim yerlerinden biri olan köy, geçen yüzyılda gerçekleşen göçle beraber terkedilmiştir. Köyde kısmen yıkık bir, harebe halinde iki kilise bulunmaktadır.

Dışardan bir kaleyi andıran kilise, VII. yüzyıl sonlarına tarihlendirilmiştir. Günümüzde kısmen yıkık haldedir (Fotoğraf 3.276). Narteksin güneydoğu köşesindeki "Azizler Evi" yada

"Yazlık Kilise" sonradan kapatılarak ufak bir şapale çevrilmiş. Eklenen bu şapelde (Anhel'deki Mor Kuryakos Kilisesi benzeri) ahşaptan, kıymetli oyma bir sunak bulunmaktaydı. Ne acıdır ki ahşap sunak, kısa bir süre önce neredeyse tümüyle tahrip edilmiştir.⁹³

Güzelsu Köyü Mor İliyo Kilisesi

Fotoğraf 3.277 Kilisenin İçten Görünümü

Fotoğraf 3.278 Kilisenin İçten Görünümü

⁹³ Hollerweger, a.g.e., s.239

Köy içerisinde bulunan kilise günümüzde harabe halindedir (Fotoğraf 3.277). Yapılış tarzından V. yada VI. Yüzyılda yapıldığı anlaşılan kilisede, şu anda sadece ibadet bölümü bütünlüğünü korumaktadır. Bu bölümden de kilisenin tek nefli, üzeri beşik tonoz örtülü bir yapı olduğu anlaşılmaktadır (Fotoğraf 3.278).

Güzelsu Köyü Mor Gevargis Kilisesi

Fotoğraf 3.279 Yapının Güneybatıdan Görünümü

Köyün yüz metre kadar dışında bulunan kilise, şu anda yıkılmış durumdadır. Kalıntılarında taş malzemeden yapılmış olduğu anlaşılan yapıya girişin, batısından dikdörtgen bir açıklıkla sağlandığı anlaşılmaktadır (Fotoğraf 3.279).

Günyurdu Köyü Mor Bobi Kilisesi

Fotoğraf 3.280 Mor Bobi Kilisesinin Girişi

Günyurdu (eski adıyla Marbobu) köyü, Nusaybin' in 20 km. doğusunda, Nusaybin ovasında alçak bir tepenin üzerinde kurulmuştur. Köy, günümüzde toplam on hane olup, altı hanesi Süryani'dir. Ayrıca, Avrupa' da yaşayan üç ailede kesin dönüş yapmak için köyde evlerini yaptırmaktadırlar. Köyde iki Kilise bulunmasına rağmen ruhani bulunmamaktadır. İki kilisede kapalı durumdadır.

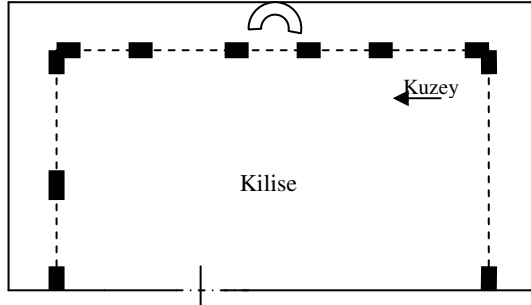
Günyurdu köyünde, çok eskilere dayanan, kayaların içine açılmış, az tanınan bir kilise yer alır. Kilisenin ne zaman kurulduğu bilinmez. Yapı, geçen yüzyıla kadar kullanılmıştır. Kilisenin son papazı da içine gömülmüştür. Günyurdu' ndaki Süryani cemaati 1958 yılında yeni bir kilise inşa ettirmiştir. Ancak şu anda bu kilise de kullanılmamaktadır.⁹⁴ Mardin Metropoliti Saliba Özmen köy muhtarının yeğenidir.

⁹⁴ Hollerweger, a.g.e., s.305

Mor Bobi kilisesi, Mor Aho kilisesinin yüz metre kadar güneyinde yer almaktadır. Giriş kapısı üzerinde kilisenin ismi ve 1969 tarihi okunmaktadır. Bu da kilisenin 1969 yılında onarım gördüğünü göstermektedir.

Avlu duvarları günümüze ulaşmamıştır. Avlusu mezarlık olarak kullanılmaktadır. Kilise, avlunun doğusunda zeminden yarım metre kadar aşağıya kurulmuştur. Ulaşım üç basamaklı bir merdivenle sağlanmıştır. Tamamen kayadan oyma olan bu ilginç kiliseye giriş, güneyinden yuvarlak kemerli alınlık içerisine yerleştirilmiş dikdörtgen açıklıkla sağlanmıştır (Fotoğraf 3.280).

Kilise içerde tek birimlidir. Ancak, doğu, kuzey ve güneyine açılmış nişler görülmektedir. Nişler, doğu ve kuzeyde iki (Fotoğraf 3.281), güneyde bir kemerle ayrı birimler haline getirilmiştir. Doğudaki birim ayin bölümü olarak kullanılmaktadır. Güneydeki birim içinde, Nusaybin’deki Mor Yakup kilisesinde yapılan kazı sonucunda çıkarılan kemikler çuvallar içinde muhafaza edilmektedir. Ayin bölümü ve kuzeydeki birimin önlerine ayin korosunun etrafına dizildiği taş masalar konulmuştur (Şekil 3.47). Kilise, yapılış tarzı ve alçak düz tavanıyla klasik Süryani kiliselerinden çok farklıdır. Eski putperest tapınaklarını anımsatmaktadır. Süryani Ortodoks Cemaatine ait bir kilisedir.

Şekil 3.47 Mor Bobi Kilisesi Planı

Fotoğraf 3.281 Doğu ve Kuzeydeki Kemerli Birimler

Günyurdu Köyü Mor Aho Kilisesi

Kilise, Mor Bobi kilisesi'nin güneyinde yer almaktadır. Avlusu mezarlık olarak kullanılan kilisenin etrafı, kiliseyle bağlantısı olmayan mekânlarla çevrilidir. (Fotoğraf 3.282) Avluya doğusundaki bir açıklıktan ulaşılmaktadır. (Şekil 3.48)

Kilise, avlunun kuzeyindedir. Güney cephesinde iki girişi vardır. Ancak şu anda doğudaki giriş kullanılmamaktadır. Bu giriş, yuvarlak alınlık içine alınmış dikdörtgen açıklık şeklindedir. Kilisenin

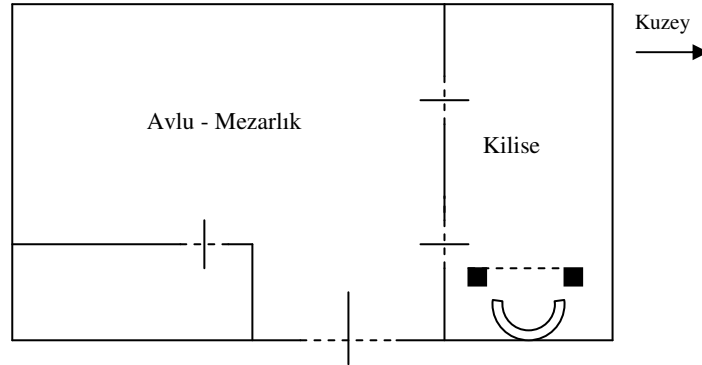

Fotoğraf 3.283 Ayin Bölümü

Fotoğraf 3.282 Mor Aho Kilisesinin Güneyden Görünümü

içi tek neflidir. Üzeri düz tavan örtülüdür. Ayin bölümü, naos zemininden yarım metre kadar yüksek tutulmuştur. Üzerinde 1958 tarihi okunan yuvarlak kemerli çerçeve içine alınmıştır. Tek mezbahlıdır. Mezbah içinde 1974 tarihli Kduşkuşin vardır. Mezbaha, kemerden ve kemerin iki yanından toplam üç giriş vardır. (Fotoğraf 3.283) Süryani Ortodoks Mezhebine ait bir kilisedir.

Şekil 3.48 Mor Aho Kilisesi Planı

Taşköy Meryem Ana Kilisesi

Fotoğraf 3.284 Meryem Ana Kilisesinin Yazlık Bölümü

Geçmişte yoğun bir Süryani nüfus barındıran Taşköy, Nusaybin' e bağlıdır. Eski adıyla Arbo diye bilinmektedir. Köyde kısmen harabe halinde üç kilise vardır. Köydeki kiliselerin sayısı ve kalıntılar geçmişte buranın yöredeki önemli yerleşim yerlerinden biri olduğunu göstermektedir.

Bölge sakinlerinin aktardığına göre köy, 1400 yılındaki Moğol saldırılarından

kurtulan tek Hıristiyan köyüdür. Arbo Metropolitisi Behnam Setti Moğollar' ın Başbuğu Timur Han' ı ziyaret ederek onunla o kadar ilginç konuşmuş ki acımasızlığıyla ünlü han, Arbo' ya saldırmaktan vazgeçmiş.⁹⁵

Köyün içinde bulunan Meryen Ana Kilisesi, Taşköy' ün en önemli kilisesidir. Kısmen yıkık haldeki kilisenin günümüze gelebilmiş en sağlam bölümü güneyindeki yazlık kilisesidir (Fotoğraf 3.284).

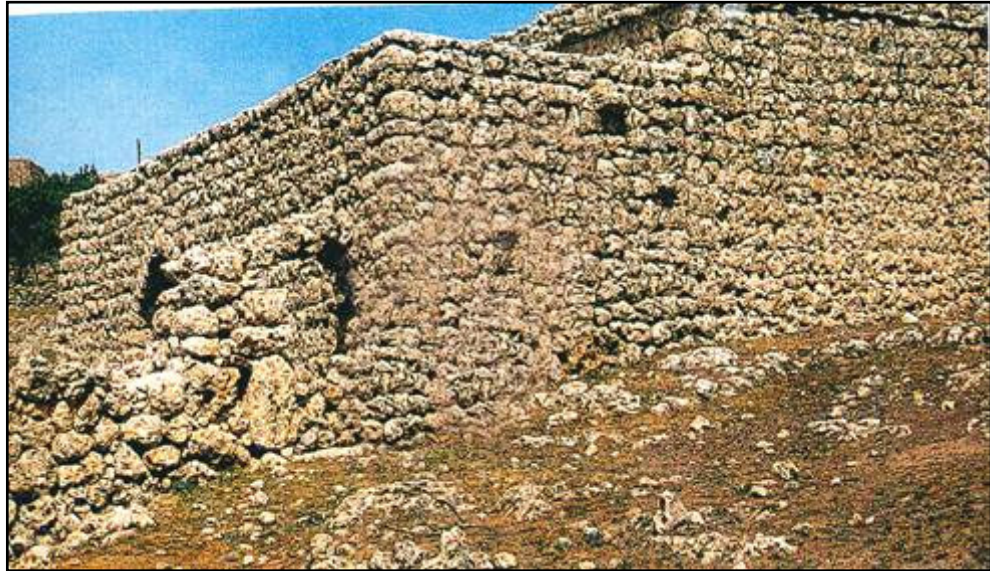

Fotoğraf 3.285 Mor Dimet Kilisesinin İçten Görünümü

Taşköy Mor Dimet Kilisesi

Köyün içinde bulunan kilisenin naos bölümü yapıda ayakta kalan en sağlam unsurlardan biridir. Kilise tek nefli, üzeri beşik tonoz örtülü bir yapıdır (Fotoğraf 3.285). ayin bölümü, naos'a yuvarlak kemerle açılmaktadır. Süryani Ortodoks Cemaatine ait bir kilisedir.

Taşköy Mor Salip Kilisesi

Fotoğraf 3.286 Mor Salip Kilisesinin Güneydoğudan Görünümü

Köyün içinde yer alan kilise, günümüzde kısmen harap haldedir. Arazinin yamukluğu nedeniyle yapıda hafif bir kademelenme yapıldığı anlaşılmaktadır (Fotoğraf

⁹⁵ Hollerweger, a.g.e., s.241

3.286). Kilise, avlunun kuzeyindedir. Avludan iki girişle önce narteks'e, narteks' den de naos' a ulaşılmaktadır.

Fotoğraf 3.287 Kiliseni İçten Görünümü

Fotoğraf 3.288 Kilisenin Güneyden Görünümü

Orta nef ve orta mezbah diğerlerine göre daha geniş tutulmuştur. Orta mezbahtaki kduşkudşin üzeride yarım daire şeklinde örtülüdür (Fotoğraf 3.287). Süryani Ortodoks Cemaatine ait bir kilisedir.

Dibek Köyü Meryem Ana Kilisesi

Fotoğraf 3.289 Meryem Ana Kilisesinin Kuzeybatıdan Görünümü

Fotoğraf 3.290 Kilisenin Güney Cephesi

Kilise, Nusaybin'e bağlı Dibek Köyünün içinde yer almaktadır (Fotoğraf 3.289). Yapılış tarzından eski bir kilise olduğu anlaşılan yapı VIII. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Avlu duvarları ile çevrili kilisede avluya giriş, avlunun batısından sağlanmıştır. Avlunun kuzeyinde kilise, doğusunda kiliseye bitişik konumlandırılmış ek bir mekân yer almaktadır. Kiliseye giriş, güney cephesine çıkıntı yapmış bir bölümden sağlanmıştır (Fotoğraf 3.290). Kilise tek nefli, üzeri beşik tonoz örtülü bir yapıdır. İçerisi batıdan ve güneyden üçer doğudan bir pencereyle aydınlatılmıştır. Süryani Ortodoks Cemaatine ait bir kilisedir.

Fotoğraf 3.291 Der Hızalki Kilisesinin Genel Görünümü

Dibek Köyü Der Hızalki Kilisesi

Nusaybin'e bağlı Dibek köyünde yer alan kilise, köyün dışında küçük bir tepeye kurulmuştur (Fotoğraf 3.291). VII. ya da VIII. Yüzyılda yapıldığı düşünülen kilise, günümüzde kısmen harabe halindedir.

Mezarlık olarak kullanılan avlunun batı ve güney cephesi sivri kemerli eyvanlarla çevrelenmiştir. Kilise, avlunun kuzeyindedir. Kiliseye giriş, güney cepheden iki dikdörtgen açıklıkla sağlanmıştır (Fotoğraf 3.292). Bu girişler, üzeri beşik tonoz

Fotoğraf 3.292 Avludan Görünüm

Fotoğraf 3.293 Ayin Bölümü

örtülü narteks'e açılmaktadır. Kilise, tek nefli, üzeri beşik tonoz örtülü bir yapıdır. Ayin bölümü, naos zemininden yarım metre kadar yüksektedir ve naos'a yuvarlak kemerle açılmaktadır. Kemerin, oturtulduğu dikdörtgen açıklıktan daha geniş olması da ilginç bir görüntü oluşturmuştur (Fotoğraf 3.293).

Üçköy Mor Afrem Kilisesi

Fotoğraf 3.294 Kilisenin Güneyden Görünümü

Süryanice adı Arkah olarak bilinen Üçköy, eskiden yoğun bir Süryani yerleşim yeri olmasına rağmen zamanla harabe haline dönmüş ve adı da unutulmuştur. Köy yeri, XIX. yüzyılda yeniden iskân edilince yeni gelenler eski köyün adını bilmediğinden bugünkü adını vermişler.⁹⁶

Günümüzde de tamamını Süryani vatandaşların oluşturduğu köyde, bir

manastır, bir de kilise bulunmaktadır. Köy 35 hane olup, 200 vatandaş yaşamaktadır.

Köy içerisinde bulunan Mor Afrem kilisesi, VII. yüzyılda yapılmış olmasına rağmen, tarih boyunca birçok onarım görmüş ve bugünkü halini almıştır (Fotoğraf 3.294).

Dikdörtgen bir plana sahip olan yapı, avlu duvarlarıyla çevrilidir. Avlu girişi doğusundan, basit, dikdörtgen bir açıklıkla sağlanmıştır (Fotoğraf 3.295). Avlu mezarlık olarak kullanılmaktadır. Kilise ve divanhane avlunun kuzeyindedir. Kilisenin güney cephesinde iki giriş açıklığı vardır. Doğudaki girişten kilisenin narteks' ine, batıdaki girişten ise divanhaneye ulaşılmaktadır. Divanhane iki bölümlüdür. Girişteki bölüm mutfak olarak kullanılmaktadır. İki bölüm üzerinde beşik tonoz örtülüdür. Kilisenin çan kulesi de kuzeybatı ucunda altıgen formda yükselmektedir.

Kiliseye ise narteks' ten yuvarlak kemerli bir açıklıkla ulaşılmaktadır. Üzeri

Fotoğraf 3.295 Avlu Girişi

Fotoğraf 3.296 Narteks'in Doğusunda Yer Alan Dershane

beşik tonoz örtülü narteks' in doğusunda dershane olarak kullanılan mekân, (Fotoğraf 3.296) batısında ise mezar kitabeleri bulunmaktadır (Fotoğraf 3.297). Kilise, iki nefli,

⁹⁶ Hollerweger, a.g.e., s.229

üzeri beşik tonoz örtülü bir yapıdır. Ayin bölümü, naos zemininden yarım metre kadar yüksek tutulmuştur. İki mezbahlıdır. Mezbahlar naos'a yuvarlak kemerlerle açılmaktadır. İki mezbahta da kduşkuşin bulunmaktadır (Fotoğraf 3.298).

Fotoğraf 3.297 Narteks' teki Mezar Kitabeleri

Fotoğraf 3.298 Ayin Bölümü

Süryani Ortodoks mezhebine ait kilisede görevli olarak, 1937 doğumlu evli ve 10 çocuk babası Papaz Eliyo Çelik görev yapmaktadır. Dershanede ise din eğitimleri İshak Dik tarafından verilmektedir. Dershanenin yaklaşık 18 öğrencisi vardır.

Üçköy Mor Melke Manastırı

Fotoğraf 3.299 Mor Melke Manastırı Genel Görünümü

Fotoğraf 3.300 Manastırın Kuzeyden Görünümü

Köyün yaklaşık bir km güneyinde bulunan manastır (Fotoğraf 3.299), VI. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Manastır, Aziz Keşiş Melke (Süryani geleneğinde yaşam öyküsüne göre) Mor Evgin'in yeğenlerinden biri tarafından kurulmuştur. Mor Melke tarihi boyunca çok kez yıkılıp yağmalanmış ve günümüzde yeniden kurulmuştur.

Manastırın son yıkılışı 1924–28 yıllarına rastlar. Günümüz yapısı, 1955 yılında eski temeller üzerinde yeniden inşa edilmiştir.⁹⁷

Etrafı yüksek avlu duvarlarıyla çevrili yapı, avlunun güneyindedir. Avlu girişi kuzeyinden yuvarlak kemerli bir açıklıkla sağlanmıştır. Manastır iki katlı bir yapıdır. Manastıra giriş, merdivenle ulaşılan dikdörtgen bir açıklıkla ikinci kattan sağlanmıştır. Yapının kuzey cephesinde dikkat çeken en önemli unsur, sonradan yapıldığı anlaşılan ve garaj olarak kullanılan kuzeydoğudaki iki katlı bölüm ile üzerinde yükselen, altıgen formda çan kulesidir (Fotoğraf 3.300).

Fotoğraf 3.301 İç Avlu

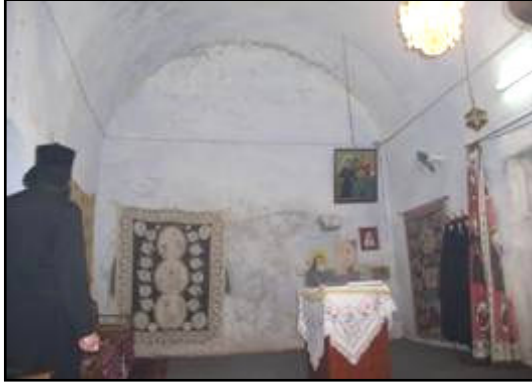

Fotoğraf 3.302 Yemekhane Girişi

Yapının planına baktığımızda, mekânların bir iç avlu etrafına yerleştirildiği görülmektedir (Fotoğraf 3.301). Avlunun kuzey, güney ve doğu cepheleri iki katlı olarak tasarlanmıştır. Batı cephesi ise tek katlıdır. Bu bölümde, ulaşımı yuvarlak kemerli eyvan içinden olan, rahip ve rahibelerin kaldığı odalar bulunmaktadır. Üst kat planına baktığımızda kuzeyde yemekhane (Fotoğraf 3.302), doğuda misafir odaları, güneyde ise divanhane yer almaktadır.

Alt katta, ulaşımı doğu cephesindeki ufak bir eyvandan sağlanmış kilise ve iki bölümlü mezar odası yer almaktadır. Kilise ve mezar odasına ulaşım dar koridorlar ve küçük açıklıklarla sağlanmıştır. Mezar odası bölümlü mezar odası yer almaktadır. Kilise ve mezar odasına ulaşım dar koridorlar ve küçük açıklıklarla sağlanmıştır.

⁹⁷ Hollerweger, a.g.e., s.235

Fotoğraf 3.303 Kilisenin Naos'u

Fotoğraf 3.304 Ayin Bölümü

Mezar odası Manastırın orijinal kalan tek bölümüdür. Kilise, naos bölümü ve ayin bölümü olmak üzere iki bölümlüdür. İki bölüm üzerinde kuzey güney yönlü uzanan beşik tonoz örtülüdür(Fotoğraf 3.303). Ayin bölümü tek mezbahlıdır. Naos' tan ayin bölümüne geçiş dikdörtgen bir açıklıkla sağlanmıştır (Fotoğraf 3.304).

Mezar odası da doğu batı yönünde uzanan iki bölümlü bir yapıdır (Fotoğraf 3.305). İki bölüm arası geçiş yuvarlak kemerlerle sağlanmıştır. Manastırın

Fotoğraf 3.305 Mezar Odası

kurucusu Aziz Mor Melke' nin kemiklerinin burada gömülü olması da manastırın önemini artıran unsurlardan biridir.

Süryani Ortodoks mezhebine ait manastırda iki rahip (İşo Ataş 1954, Aziz Çelik), iki rahibe (Zero Aydın 1974 doğumlu, Nisane İlik 1950 doğumlu) ve üç öğrenci kalmaktadır. Manastır günümüzde ibadete açıktır.

bc. Dargeçit İlçesi Merkez ve Köyleri

Mor Kuryakos Kilisesi

Dargeçit ilçe merkezinde, Tepebaşı mahallesinde bulunan Mor Kuryakos Kilisesi, XIX. yüzyılda inşa edilmiştir. Kilise, günümüzde kısmen harap durumdadır. Dargeçit İlçe Merkezinde şu an Süryani vatandaşı yaşamamaktadır.

Kilise Süryani Ortodoks cemaatine aittir. Etrafı avlu duvarlarıyla çevrilidir. Güneyinde küçük bir avlusu, avlu ile kilise arasında da üzeri çapraz tonoz örtülü narteks bulunmaktadır. Narteks, avluya açılan üç sivri kemer üstüne inşa edilmiş, ancak

Fotoğraf 3.306 Kilisenin Narteks'i

şu anda doğu ve batıdaki kemerler kapatılmış durumdadır (Fotoğraf 3.306). Narteks dış duvarında Süryanice yazılmış kitabe görülmektedir.

Kilise, üzeri beşik tonozlu üç nefli bir yapıdır. Duvarları sıva kaplıdır. Süryanice yazılmış kitabeler bulunmaktadır. Doğusunda

Fotoğraf 3.307 Kilisenin İçten Görünümü

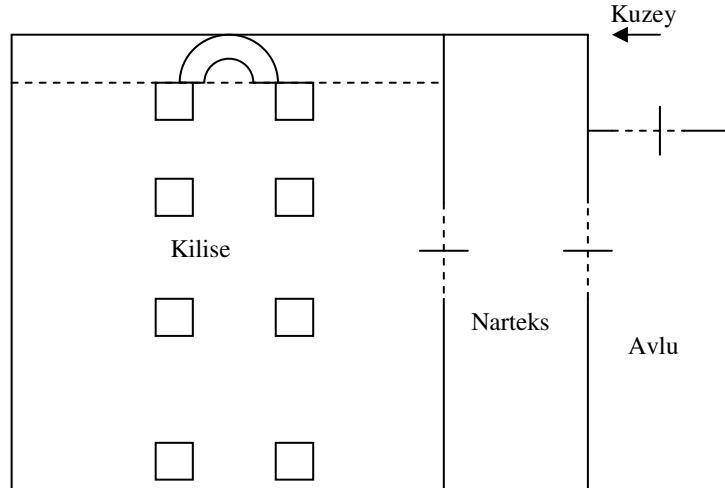

Fotoğraf 3.308 Çan Kulesi

yıkık halde ayin bölümü, ayin bölümünde de üç mezbah bulunmaktadır. Mezbahlar, yuvarlak kemerli çerçeve içine alınmıştır (Fotoğraf 3.307). Her mezbahta birer pencere vardır. Kilisenin üzerindeki altıgen formda çan kulesi yapıdan kalan en sağlam unsur olarak dikkat çekmektedir (Fotoğraf 3.308) (Şekil 3.49).

Mor Bethil Kilisesi (Süryani Protestan)

Dargeçit ilçe merkezinde Mor Kuryakos kilisesinin bitişiğinde, kuzey yanında

Şekil 3.49 Mor Kuryakos Kilisesi Planı

yer almaktadır. XIX. yüzyılda yapılmış olan kilise günümüzde ibadete kapalıdır. Süryani Protestan cemaatine aittir. Kilisenin restorasyona ihtiyacı vardır.

Fotoğraf 3.309 Mor Bethil Kilisenin Avludan Görünümü

edildiğinden dolayı ters L şeklinde plan ortaya çıkmıştır. Çan kulesi yapının ayakta kalmış en sağlam parçasıdır.

Mor Afrem Kilisesi (Süryani-Katolik)

Fotoğraf 3.310 Avludan Kilisenin Görünümü

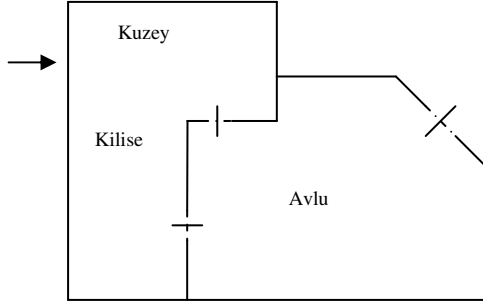
Fotoğraf 3.311 Kilisenin içten Görünümü

Avluya giriş kuzeyden sağlanmıştır. Avlu duvarları ayakta. Avlunun güneyinde kilise, batısında bir oda, kilise ile odanın kesişme noktası üzerinde de çan kulesi yer almaktadır. Kilise ve güneyindeki odaya giriş yuvarlak kemerli açıklıklarla sağlanmıştır (Fotoğraf 3.309) (Şekil 3.50). Tek nefli kilisenin üzeri çapraz tonoz örtülüdür. Kilise ile oda bitişik olarak inşa

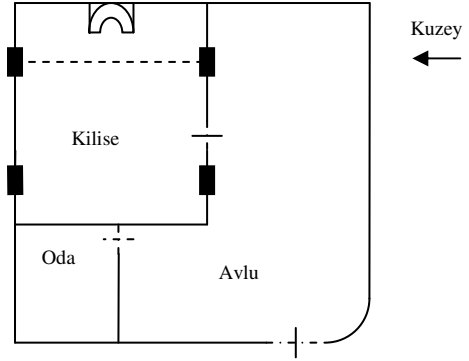
Dargeçit ilçe merkezinde, Sefa mahallesinde bulunan kilise XIX. yüzyılda yapılmıştır. Kısmen harabe halindedir. Süryani Katolik cemaatine aittir.

Etrafı avlu duvarlarıyla çevrili kilise, avlunun kuzeyinde yer almaktadır (Şekil 3.51). Taş malzeme ile yapıldığı anlaşılan kilisenin girişi yuvarlak kemerli bir açıklıkla sağlanmıştır (Fotoğraf 3.310). Kilisenin içine baktığımızda tek nefli üzeri çapraz tonozlu ve iki bölümlü bir yapıdır. İçerisi güney duvarındaki pencereler ile aydınlatılmıştır. Cemaat bölümü ve ayin bölümü duvarla ayrılmıştır. Geçiş dikdörtgen bir açıklıkla sağlanmıştır (Fotoğraf 3.311). Kilisenin içi ve avlusu günümüzde vatandaşlar tarafından depo olarak kullanılmaktadır. Kilisenin bahçesinde 70 yaşlarındaki bir

kadın ile yapılan görüşmede, ilçeden en son ailenin 25 yıl önce göçtüğü belirtilmiştir.

Şekil 3.50 Mor Bethil Kilisesi Planı

Şekil 3.51 Mor Afrem Kilisesi Planı

Meryem Ana Kilisesi

Kilise XIV. yüzyılda yapılmıştır. Günümüzde harap haldedir. Kilise özelliklerini taşımamaktadır. Kalıntıları, Tepebaşı mahallesindeki Hıristiyan mezarlığının içinde bulunmaktadır (Fotoğraf 3.312). Kalıntılara baktığımızda kilisenin tek nefli, üzeri beşik tonoz örtülü küçük bir kilise olduğu anlaşılmaktadır (Fotoğraf 3.313). İçinde bulunduğu mezarlıkta oldukça eski bir mezarlıktır. En geç tarihli mezar 08.09.1972 yılında vefat eden Garbi Baysal adında Süryani bir vatandaşa aittir.

Fotoğraf 3.312 Hıristiyan Mezarlığı ve İçinde Bulunan Meryem Ana Kilisesi Kalıntıları

Fotoğraf 3.313 Meryem Ana Kilisesi Kalıntıları

Çatalçam Köyü Mor Bethil Manastırı

III. yüzyılda yapılmış olan manastır, Mardin' in Dargeçit ilçesine bağlı Çatalçam Köyünde yer almaktadır. Köyün tek bir girişi vardır. Bu aynı zamanda manastırında girişidir. Köye, Hıristiyanların konuştuğu Turoyo lehçesinde Haç Manastırı manasına

Fotoğraf 3.314 Mor Bethil Manastırının Batıdan Görünümü

gelen Slibo (Arapçada Deyr Salib) denmektedir. Adından da anlaşılacağı gibi köyün merkezi aslında manastırdır.⁹⁸

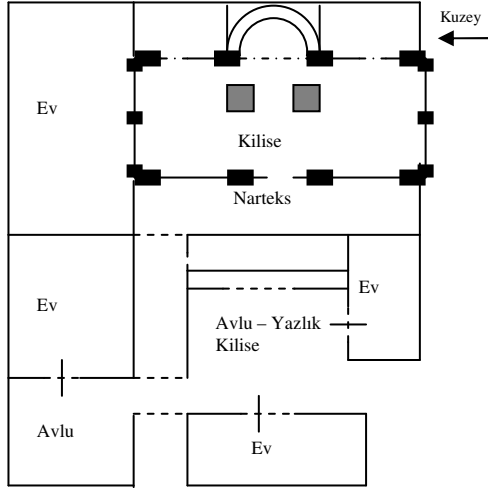
Manastıra eyvanlı bir giriş bölümünden geçilerek ulaşılır. Manastır planına baktığımızda batıda bu eyvanlı giriş, doğuda kilise, kuzey ve güneyde iki katlı inşa edilmiş içinde Süryani vatandaşların yaşadığı evler, avlunun ortasında da kiliseye

bakan cephede eyvanlı bir yazlık kilise bulunmaktadır (Fotoğraf 3.314) (Şekil 3.52).

Avludan nartekse doğu batı yönlü uzun bir koridorla ulaşılır. Bu koridorun sonundaki yuvarlak kemerli açıklıktan beşik tonoz örtülü nartekse giriş sağlanmaktadır. Ancak narteksin batı duvarına baktığımızda

Fotoğraf 3.315 Narteksdan Görünüm

Şekil 3.52 Mor Bethil Manastırı Planı

önceden avluya üç kemerle açılan bir mekân olduğu daha sonradan orta ve güney kemerin kapatıldığı anlaşılmaktadır (Fotoğraf 3.315). Kiliseye girdiğimizde ise kuzey-güney yönlü tek neften oluşan, üzeri beşik tonoz örtülü naos karşımıza çıkar. Naosun doğusunda üç mezbahlı ayin bölümü bulunmaktadır.

Mezbahlara geçiş üzerlerine atkı taşı yerleştirilmiş yuvarlak kemerlerle sağlanmıştır (Fotoğraf 3.316). Mezbahların doğu cephelerinde birer küçük pencere vardır. Kduşkudşin de orta mezbaha konulmuş, üzeri yarım daire şeklinde örtülmüştür (Fotoğraf 3.317). Kilise, orijinal Süryani kiliseleri özelliklerini taşımaktadır. Orta

⁹⁸ Hollerweger, a.g.e., s.205

mezbah' ın güneyinden daha önce yemekhane olarak kullandıkları geniş bir odaya geçilmektedir. Bu odanın batısında da küçük bir oda vardır. Güney duvarında üç

Fotoğraf 3.316 Kilisenin İçten Görünümü

Fotoğraf 3.317 Kduşkudşin

pencere bulunmaktadır. Yapıda en son restorasyon çalışması 2001 yılında yapılmıştır.

Manastır, Süryani Ortodoks cemaatine aittir. Metropolitlik merkezliği yapmıştır. Manastırın avlusunda bulunan evlerde toplam üç aile ve on beş Süryani vatandaş bulunmaktadır. Kilisede ayda iki defa ibadet yapılmaktadır. Ancak manastırda sürekli kalan sadece 1940 doğumlu Meryem Demirel adında bir rahibe vardır. İbadet yapılacağı zaman ruhani olarak Midyat-Alagöz' den papaz gelmektedir. Köy toplam altı hanedir.

Fotoğraf 3.318 Mor Aho Kilisesinin Genel Görünümü

Çatalçam Köyü Mor Aho Kilisesi

Dargeçit' in Çatalçam Köyün' de, Mor Bethil Manastırının güneyinde yer almaktadır. VI. yüzyılda yapılmış olan kilise Mor Aho adlı azizin ismine ithaf edilmiştir.

Yapının planına baktığımızda avlusu mezarlık olarak kullanılmaktadır. Avlunun doğusunda kilise yer almaktadır. Avlu

duvarları günümüze ulaşamamıştır (Fotoğraf 3.318).

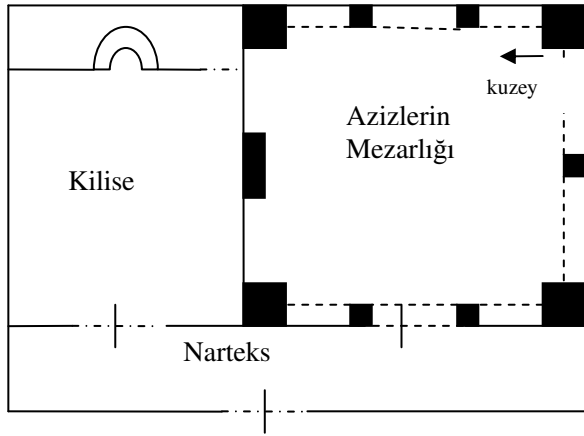

Fotoğraf 3.319 Mezar Odası

Fotoğraf 3.320 Kduşkuşin

Kilise, avlu zemininden bir metre kadar aşağıya inşa edilmiştir. Giriş kapısı batı duvarına çıkıntı yapmıştır. İçeri girişte sağda Süryanice yazılmış kitabe görülmektedir. Giriş kapısından üzeri beşik tonoz örtülü narteks'e, narteks'ten de iki kapıyla kilisenin naos'una ve güneyindeki azizlerin mezarlarının bulunduğu mezar odasına ulaşılmaktadır. Kilise ile mezar odası yan yanadır (Şekil 3.53). Mezar odasından kiliseye alçak tutulmuş bir geçiş vardır. Mezar odasında zemine çıkıntı yapmış, kiliseye ismini veren Mor Aho'nun mezarı dikkat çekmektedir (Fotoğraf 3.319). Kiliseyi incelediğimizde naos'u tek nefli, ayin bölümü ise üç mezbahlıdır. Kduşkuşin orta mezbah'a yerleştirilmiştir. Güney mezbaha geçiş naos'tan sağlanmıştır. Kuzey mezbah'a geçiş ise orta mezbah'tan alçak tutulmuş bir açıklıkla sağlanmıştır. Kuzey mezbah'tan kilisenin kuzeyinde yer alan Mor Bethil Manastırına 50–60 metrelik bir yeraltı geçidi vardır. Orta mezbah'taki doğuya bakan küçük delik eski putperest tapınaklarını andırmaktadır (Fotoğraf 3.320).

Şekil 3.53 Mor Aho Kilisesi Planı

Kilise Süryani Ortodoks mezhebine aittir. Yılda bir kez ibadet yapılmakta olup, paskalyadan sonraki ilk pazar ibadet günüdür.

Alayurt Köyü Mor Gevargis Kilisesi

Fotoğraf 3.321 Mor Gevargis Kilisesinin Kuzeybatıdan Görünümü

Fotoğraf 3.322 Kilisenin İki Giriş Kapısı

Fotoğraf 3.323 Kilisenin İçten Görünümü

Dargeçit ilçe merkezine 7 km. uzaklıktaki Alayurt (eski adıyla Arbeye) köyünde yer alan kilisenin onarımdan etkilenmeyen kısımlarına baktığımızda, inşa tarihinin VI.-VII. yüzyıla kadar uzandığı görülmektedir.(Fotoğraf 3.321) Kilisenin bulunduğu Alayurt köyü 50–60 hane olup Süryani vatandaş yaşamamaktadır. 25–30 yıl

öncesine kadar Süryaniler köyde yoğun olarak yaşamaktaydı. Ancak yöredeki Süryani göçünden Alayurt köylüleri de etkilenmiş ve 1982 yılında köydeki en son Süryani de göç etmiştir. Köydeki Süryaniler genellikle Almanya'ya göç etmişlerdir.

Köy içerisinde yer alan kilisenin avlusuna, bir ev bahçesinden geçilerek ulaşılmaktadır. Avlusu mezarlık olarak kullanılmıştır. Şu anda görülen üç mezar vardır. Kilise avlunun kuzey cephesindedir. Kiliseye giriş güney cephesinden iki dikdörtgen açıklıkla sağlanmıştır. Girişlerin önünde kilise duvarına çıkıntı yapmış yuvarlak kemerli eyvanlar vardır. Ancak eyvanların büyük bölümü yıkılmış durumdadır (Fotoğraf 3.322).

Kilisenin içine baktığımızda tek nefli, üzeri beşik tonozla örtülü bir yapıdır. Doğu ve güney duvarında üç, batısında ise bir pencere bulunmaktadır. Ayın bölümü tek birimlidir, naos zemininden yarım metre kadar yüksektir. Ayın bölümünün yuvarlak kemerli çerçevesi ve kemeri taşıyan sütunlar hala sağlamdır. Ayın bölümüne kemerli geçişin yanı sıra çerçevenin iki yanından dikdörtgen açıklıklarla ulaşıldığı da

görülmektedir (Fotoğraf 3.323). Çan kulesi mevcut değildir. Süryani Ortodoks Cemaatine ait bir kilisedir.

Alayurt Köyü Mor Sobo Kilisesi

Dargeçit'e bağlı Alayurt köyünün batısında yer alan kilise, VI. yüzyılda inşa edilmiş olup, günümüzde büyük bir bölümü yıkılmış durumdadır (Fotoğraf 3.324). I. Dünya savaşında harabeye dönen yapının, üst örtüsü sağlam kalan tek bölümü narteksidir (Fotoğraf 3.325). Narteks de günümüzde depo olarak kullanılmaktadır.

Fotoğraf 3.324 Kilisenin Batıdan Görünümü

Fotoğraf 3.325 Kilisenin Narteksi

Fotoğraf 3.326 Kilisenin Giriş Açıklığı

Fotoğraf 3.327 Naos ve Ayin Bölümü

Kilisenin önündeki bahçe önceden mezarlık olarak kullanılmaktaydı. Ancak günümüzde hiçbir mezar görülmemektedir. Kilise zemini avlu zeminine göre daha aşağıda tutulmuştur. Yapıda, güney cepheden dikdörtgen bir açıklıkla (Fotoğraf 3.326) nartekse, narteksten de yuvarlak kemerli bir açıklıkla naos' a geçiş sağlanmıştır. Ancak günümüzde narteksten kiliseye açılan giriş kapanmış durumdadır. Narteksin, üzeri beşik tonoz örtülüdür. Doğusunda girişi narteksten olan yıkıntı halde ayrı bir oda görülmektedir. Naos da ise sadece kuzey, güney ve doğu duvarları ayakta. Doğu duvarında, ayin bölümünün yarım daire şeklindeki üst örtüsü dikkat çekmektedir (Fotoğraf 3.327). Yapının onarıma ihtiyacı vardır. Süryani Ortodoks Cemaatine ait bir kilisedir.

c. Diğer Kilise ve Manastırlar

ca. Mardin Merkez

Mor Yusuf Kilisesi (Ermeni-Katolik)

Fotoğraf 3.328 Mor Yusuf Kilisesinin iç Görünümü

bulunmaktadır. Kuzey nef diğer neflere göre daha uzun tutulmuştur (Fotoğraf 3.328). Kduşkuşin' in bulunduğu ayın bölümü cemaat bölümünden yani kilise zemininden yarım metre kadar yüksekte bulunmaktadır. Ayrıca kilisenin batısı iki katlı olarak tasarlanmış, içerden merdivenle ulaşılan ayrı bir ek bölüm yapılmıştır. (Fotoğraf 3.329) Yapı bir bütün olarak tasarlanmış yüksek bir yapıdır. Üst örtüsü yıldız tonozludur. (Fotoğraf 3.330) Kilisenin küçük bir çan kulesi vardır.

Mardin merkezindeki Şar mahallesinde bulunmaktadır. 1887 yılında yapılmış olan kilise 14 Ocak 1894 tarihinde İbadete açılmıştır. Ermeni Katoliklerine ait bir kilisedir. Hz. Yusuf'un adına inşa edilmiştir.

Kilisenin planına baktığımızda sivri kemerli sütunlar üzerine dikdörtgen planlı bir yapıdır ve doğu batı yönlü 3 nef

Fotoğraf 3.329 Kilisenin Batısındaki İki Katlı Bölüm

Fotoğraf 3.330 Kilisenin Üst Örtüsü

Yapı taş malzemeden inşa edilmiştir. Orta ve güney neflerdeki Kduşkuşinler de kesme taşlardan olup Yusuf ve kucağındaki çocuk İsa heykelleri ile orta Kduşkuşin üzerindeki İncil sahnelerini anlatan tablolar dikkat çekmektedir (Fotoğraf 3.331). Kduşkuşin üzerinde birde kitabe bulunmaktadır. Kitabede Arapça olarak “1950

Fotoğraf 3.331 Kduşkudşin

yılında taş ustaları Makdasi Selim, Cello, Corc Giso kardeşler, Coic Garzelo ve Cabare Gandura tarafından yapıldı.” yazılmaktadır.⁹⁹

Kilisenin ikisi de batı cephesinde yer alan iki girişi vardır. Ana giriş çerçevesi oyma nakışlarla işlenmiş silmelerle çevrili dikdörtgen bir açıklık şeklindedir. Yanında ise yuvarlak kemerli ikinci giriş

bulunmaktadır. Avluya giriş ise batıdan eyvan şeklinde tasarlanmıştır. Avlunun kuzeyinde kilise (İbadet mekân) batısında iki katlı divanhane doğusunda ise ev olarak kullanılan bir mekân bulunmaktadır. Kilise avlu zemininden bir buçuk metre kadar yüksekte inşa edilmiştir. Avlunun ortasında birde havuz yer almaktadır.

Kilisenin ruhanisi yoktur. Ayda bir kez Kırklar Kilisesi Ruhaniyesi Gabriyel Akyüz tarafından ibadet yaptırılmaktadır. 30 kişilik cemaati vardır. En son üç yıl önce (2002) cenaze töreni yapılmıştır. Kilisenin tapusu Başkanlığını Chorc Uğurgel’ in yaptığı Ermeni Katolik vakfına aittir. Kilisede bakım ve onarım çalışmaları da bu vakıf tarafından yaptırılmaktadır.

Surp Kevork Kilisesi (Ermeni-Katolik)

Önceleri Ermeni Kadim Ortodoks cemaatine ait olan kilise, Mardin Ermenilerinin Katolik Mezhebini benimsemeleri ile günümüzde Katolik cemaatine geçmiştir. Eski bir yapıdır. Mardin halkı arasında Hamra (kızıl) kilisesi olarak adlandırılmaktadır. Ulu cami mahallesindedir (Fotoğraf 3.332).

Fotoğraf 3.332 Surp Kevork Kilisesinin Güneyden Görünümü

⁹⁹ P.Gabriyel AKYÜZ , **Kiliselerin ve Manastırların Tarihi** , Mardin 1998 , s.99

Avlu girişi, yapının batısında yuvarlak kemerli bir açıklıkla sağlanmıştır. Ancak bu giriş avluya değil kilisenin güney duvarına çıkıntı yapmış bir mekâna açılmaktadır.

Fotoğraf 3.333 Kilisenin Batısındaki Mekân

Fotoğraf 3.334 Avlunun Güneybatısındaki Mezar Kitabeleri

Bu mekânın avluya iki sivri kemerle açıldığı anlaşılmaktadır. Ancak günümüzde kemerler kapatılmış sadece bir kemerin yarısı açık bırakılmıştır (Fotoğraf 3.333). Kilisenin bulunduğu araziden dolayı yapıda kademelenme yapılmıştır. Avlu, alt ve üst avlu olmak üzere iki bölümlüdür. İki avluda mezarlık olarak kullanılmaktadır. Çoğunluğu XIX. yüzyıla tarihlenen mezar kitabeleri iki avluda da yoğun olarak görülmektedir. Özellikle alt avlunun güneybatısındaki bir mekân üzerine yerleştirilmiş 1865 tarihli Arapça-Ermenice yazılmış altı mezar kitabesi dikkat çekmektedir (Fotoğraf 3.334). Avlunun kuzeyinde kilise, doğusunda ise iki katlı tasarlanmış, girişleri sivri kemerli iki eyvandan sağlanan ve içinde üç ailenin yaşadığı evler yer almaktadır (Fotoğraf 3.335). Kilisenin çan kulesi yoktur.

Fotoğraf 3.335 Avlunun Doğusundaki Evler

Fotoğraf 3.336 Kilisenin Giriş Kapısı

Kilisede avlu zemininden yüksektedir. Güney cephesindeki giriş kapısına merdivenlerle ulaşılmaktadır. Giriş kapısı, yuvarlak kemerli çerçeve içerisine yerleştirilmiştir (Fotoğraf 3.336). Güney cephesinde, biri batıdaki giriş eyvanı, biri doğudaki mekân olmak üzere iki ek mekân cepheye çıkıntı yapmış şekilde girişin iki yanına yerleştirilmiştir. Kilise üç nefli, üzeri beşik tonoz örtülü bir yapıdır. Nefler arası geçiş sivri kemerlerle sağlanmıştır (Fotoğraf 3.337). Güney duvarında girişin hemen doğusunda 1838 tarihli Ermenice yazılmış mezar kitabesi görülmektedir (Fotoğraf 3.338). Kuzey duvarı da yuvarlak kemerli iki eyvana açılmaktadır. Batıda kalan eyvan

Fotoğraf 3.337 Kilisenin İçten Görünümü

Fotoğraf 3.338 Güney Duvarındaki Mezar Kitabesi

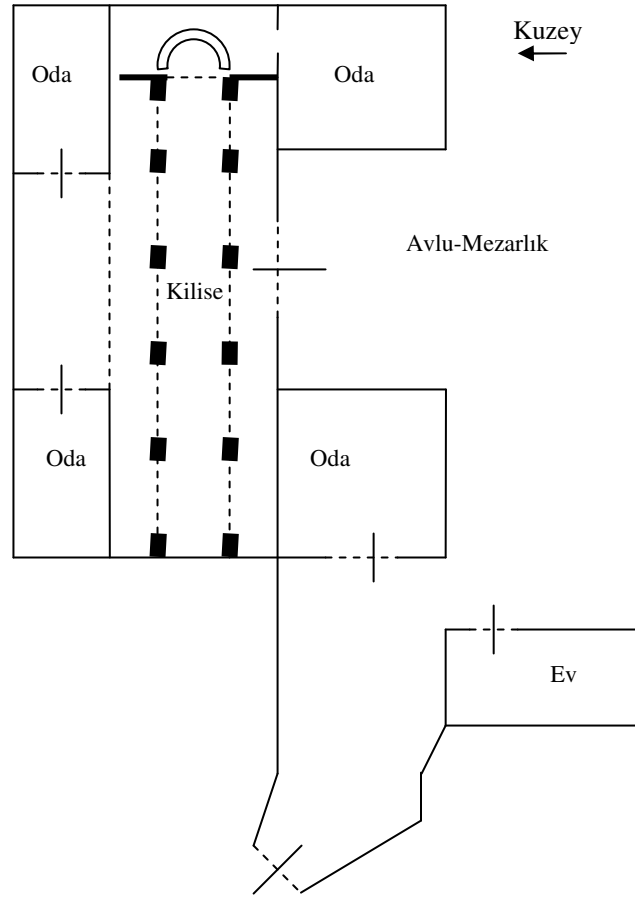
şu anda kapatılmış durumdadır (Fotoğraf 3.339). Doğu eyvanı ise üzeri yıldız tonoz örtülü bir odaya açılmaktadır. Ayin bölümü, naos zemininden bir metre kadar yüksektir. Üç mezbahlıdır. Orta mezbah naos' a yuvarlak kemerle, yan mezbahlar sivri kemerlerle açılmaktadır. Mezbahlar arası geçiş de yuvarlak kemerli açıklıklarla sağlanmıştır. Kuzey mezbah, kuzey cephedeki odaya, güney mezbah ise güney cephedeki odaya açılmaktadır. Ancak kuzey mezbahtaki geçiş şu anda kapatılmış durumdadır (Şekil 3.54).

Fotoğraf 3.339 Kilisenin Kuzey Duvarındaki Eyvanlar

Kilise günümüzde ibadete kapalıdır ve ruhanisi yoktur. Kısmen harabe halindedir. Kilise içindeki duvarların önceden sıva ile kaplanmış olduğu anlaşılmaktadır. Ancak şu anda sıvalarda kısmen dökülmüştür. Yapı, bütünlüğünü korumakla birlikte onarıma ihtiyacı vardır. Zamanında

Ermeni Katoliklerin Metropolitik merkezi olmuş kilisenin tapusu günümüzde Ermeni Katolik vakfına kayıtlıdır.

Şekil 3.54 Surp Kevork Kilisesi Planı

Mor Hürmüz Kilisesi (Keldani Katolik)

Fotoğraf 3.340 Kilisenin Genel Görünümü

Mardin merkezindeki Şar mahallesinde bulunan kilisenin V. veya VI. yüzyılda yapıldığı tahmin edilmektedir (Fotoğraf 3.340). İsmi V.yüzyılda yaşamış ve Pers imparatoru tarafından şehit edilmiş bir Azize ithaf edilmiştir.

Yapının küçük bir avlusu vardır.

Avlu ile kilise arasında, sütunlu kemerlerle geçişi sağlanmış, yıldız tonoz örtülü narteks (Fotoğraf 3.341), kilisenin avluya bakan cephesinde de birisi ana giriş olmak üzere iki giriş ve çok sayıda mezar ile kitabeleri bulunmaktadır (Fotoğraf 3.342). Ana giriş yuvarlak kemer açıklığı şeklinde etrafı süslemeli ve ahşap kapılı, yan giriş ise daha küçük ve daha sade yapılmıştır.

Fotoğraf 3.341 Narteks Üst Örtüsü

Fotoğraf 3.342 Eyvandaki Mezar Kitabeleri

Kilise doğu batı yönünde üç nefli bir yapıdır. İçerisi güneyden, batıdan ve kubbesinden pencerelerle aydınlatılmıştır. Naosun doğusunda zeminden bir metre kadar yüksek ayin bölümü, batısında da yine bir metre kadar bayanlar için ikinci cemaat

Fotoğraf 3.343 İsrail Ado' nun Mezarı ve Kitabesi

bölümü bulunmaktadır. Yapıda genel üst örtü yıldız tonozludur. Ancak orta cemaat bölümünün üzeri kubbe ile örtülmüştür. Kubbe geçişleri tromplarla sağlanmış, yapının aydınlatılması için duvarların yanında kubbeye de pencereler yapılmıştır. Orta nef diğer neflere daha geniş tutulmuş, Kduşkudşin' in bulunduğu ayin bölümü de orta nefe konulmuştur. Yapının içinde güney

duvarında metropolitlik yapmış İsrail Ado' nun mezarı ve mezar kitabesi (16 Şubat 1941'de vefat etmiş) (Fotoğraf 3.343), kuzey duvarında da niş içine yerleştirilmiş Meryem Ana heykeli dikkat çekmektedir. Çan kulesi kilisenin üzerine yerleştirilmiş küçük sütunlar üzerinde kare planlı bir çan kulesidir.

Keldani Katoliklerine (Doğu Süryanileri) ait kilise günümüzde kapalıdır, ruhanisi yoktur. Mardin de günümüz de Keldani Katolik bir aile (Adnan Sağlamoğlu) yaşamaktadır. Kırklar Kilisesi ruhanisi H.E.Gabriel Akyüz tarafından 3-4 ayda bir ibadet yaptırılmaktadır. Kilisede en son 1999 yılında cenaze töreni yapılmıştır. Tapusu, Keldani-Katolik (Doğu Süryanileri) vakfına aittir. Giderleri de bu vakıf tarafından karşılanmaktadır.

cb. Kızıltepe İlçesi

Mor Kenirkol Kilisesi (Ermeni–Katolik)

Fotoğraf 3.344 Kilisenin Batıdan Görünümü

Kilise, Kızıltepe ilçesi Tepebaşı mahallesindedir. İnşa malzemesi ve planına baktığımızda VII. ya da VIII. yüzyılda yapıldığı anlaşılan yapının mülkiyeti Ermeni vakfına aittir. Uzun yıllar Zirai Donatım Kurumu deposu olarak kullanılmıştır. İbadete kapalıdır (Fotoğraf 3.344).

Kilisenin çevresi avlu duvarlarıyla çevrilidir. Avluya giriş batısından demir bir kapıyla sağlanmıştır. Avlunun kuzeydoğusunda kilise, doğusunda kiliseye bitişik olarak duran ek bir mekân yer almaktadır. Bu mekân üzeri teras olarak kullanılmaktadır. Ancak kilisenin güney cephesine baktığımızda konsolların ve nişlerin önceden ek bir mekânla bağlantı sağladığı anlaşılmaktadır. (Fotoğraf 3.345) Avlunun kuzeyinde içinde bir ailenin yaşadığı ev bulunmaktadır. Çan kulesi yoktur.

Kilisenin planına baktığımızda giriş, batısından basit dikdörtgen bir açıklıkla

Fotoğraf 3.345 Kilisenin Güney Cephesi

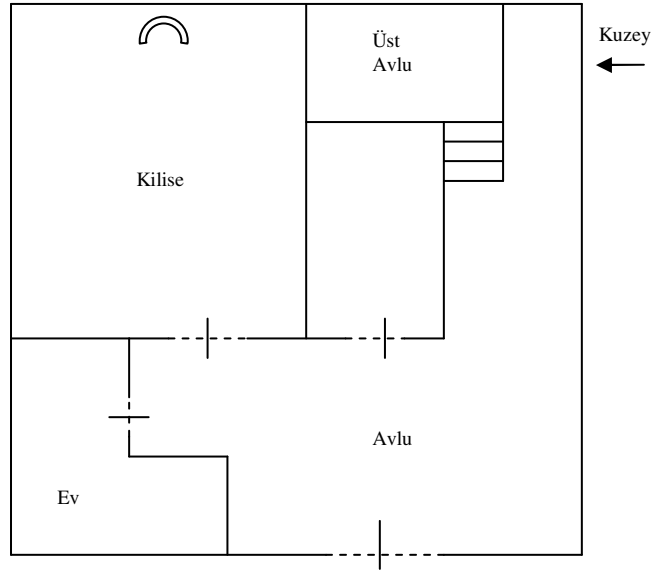
Fotoğraf 3.346 Kilisenin İçten Görünümü

sağlanmıştır. (Şekil 3.55) İçine girdiğimizde yapının günümüzde kilise özelliklerini kaybettiği görülmektedir. İçi beton kiriş ve kolonlarla desteklenerek iki katlı hale getirilmiştir. Beşik tonozlu olduğu anlaşılan üst örtüsü, demir kasnaklarla çevrelenmiştir. (Fotoğraf 3.346) Kilise özelliklerini yansıtan unsurlar ise oldukça azdır. Kuzey duvarında iki yanında sütunceleri bulunan niş ile ayin bölümünde kduşkudşin' in

Fotoğraf 3.347 Kduşkudşin Bölümü

yerleştirildiği mihrap şekilli niş (Fotoğraf 3.347) orijinal yapıdan kaldığı anlaşılan nadir unsurlardır.

Şekil 3.55 Mor Kenirkol Kilisesi Planı

cc. Derik İlçesi

Surp Kevork Kilisesi (Ermeni-Katolik)

Fotoğraf 3.348 Kilisenin Güneyden Görünümü

Derik ilçe merkezindeki Kale mahallesinde yer alan kilise, (Fotoğraf 3.348) 1650 yılında yapılmıştır. İlçe merkezinden en son 1980’li yıllarda çoğunluğu İstanbul olmak üzere 20–25 aile göç etmiştir. Şu an ilçede iki Ermeni aile (Kevork Demirci ve Naif Demirci aileleri) yaşamaktadır. İlçede ruhani yoktur. Her yıl Temmuz ayında İstanbul Ermeni

Patrikhanesinden gelen yaklaşık 100 kişilik Ermeni vatandaş tarafından ibadet yapılmaktadır.

Kilisenin avlusuna giriş, güneyinden basit dikdörtgen bir açıklıkla sağlanmıştır. Avlunun kuzeyinde kilise, doğusunda ise avlunun doğu duvarını boydan boya uzanan, misafir odası ve depo olarak kullanılan ek mekânlar vardır.

Fotoğraf 3.349 Giriş Kapısı

Fotoğraf 3.350 Kilisenin İçten Görünümü

Kiliseye giriş batısından üçgen alınlık içine yerleştirilmiş dikdörtgen açıklıkla sağlanmıştır. Girişin üzerindeki, dövme motifleri ile dikkat çeken demir kapı da yapının

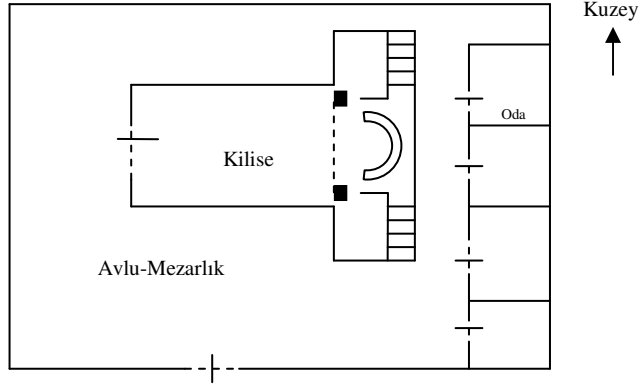
Fotoğraf 3.351 Kilisenin Güneyindeki Koridor

Fotoğraf 3.352 Surp Kevork' un Resmi

orijinal kapısıdır (Fotoğraf 3.349). Kilise, tek nefli üzeri beşik tonoz örtülü bir yapıdır. İçerisi kuzey, güney ve batısından pencerelerle aydınlatılmıştır. Zemini mozaiklerle, taş duvarları ise sıva ile kaplanmıştır. Bunlar da tarihsel dokuya zarar vermiştir. Ayin bölümü, üç mezbahlıdır. Orta mezbah, yan mezbahlara göre daha büyüktür ve sivri kemerli eyvan şeklindedir (Fotoğraf 3.350). 1955 yılında yapılmış, renkli boyaması dikkat çeken, ahşap kduşkudşin' de orta mezbaha yerleştirilmiştir. Yan mezbahlar, küçük ibadet odaları şeklindedir. Naos bölümünden ve orta mezbahdan ikişer girişleri vardır. Orta mezbah köşelerindeki girişlerden de dar merdivenlerle üst kattaki iki küçük

odaya ulaşılmaktadır. Odalar, kilisenin mimari dengesi için yapılmış olan kuzey ve güneydeki dar koridorlara açılmaktadır (Fotoğraf 3.351). Kilisede çan kulesi yoktur. Ancak, güney duvarıyla batı duvarının kesiştiği noktadaki dikdörtgen bir açıklık içine çan yerleştirilmiştir. Kuzey duvarında kiliseyi yaptıran Surp Kevork'un resminin bulunması da ilginçtir (Fotoğraf 3.352) (Şekil 3.56).

Şekil 3.56 Surp Kevork Kilisesi Planı

4. Mezarlıklar ve Ziyaret Yerleri

a. Cenaze Töreni

Süryanilere göre ölüm, fani hayatın ağırlığından (dünya hayatının), ebedi hayatın hafifliğine bir geçiş köprüsüdür. Ölen kişi, dünya hayatında insani ve manevi olarak iyi bir yaşam sürmüştü, cennete gidileceğine inanılır. Hıristiyan inancına göre ölen kişinin arkasından üzülmemek, kederlenmemek gerekir. Çünkü tekrar dirilme gününe kadar, ölen kişi uykudadır. Gerçek ölüm ise, dünya hayatını insani ve manevi olarak kötü geçiren içindir. Bu kişilerin sonsuza kadar cehennemde kalacağına inanılır.

Süryanilerde ölen kişinin ruhani olup olmamasına göre ayrı ayrı cenaze töreni düzenlenir. Vefat eden ruhani değil ise, kendi akrabaları tarafından evinde yıkanır, kefenlenir ve kiliseye getirilir. Bütün cemaatin katılımıyla burada yaklaşık bir saat süren cenaze töreni düzenlenir.

Bu cenaze töreninde, ölen kişinin sosyal konumuna göre dua programı uygulanır. Küçük çocuklar, bakire kızlar, bekar gençler, kadınlar, erkeklerin cenaze törenleri için ayrı ayrı dua okunur ve ilahiler söylenir. Törenin bitiminde cenazenin yüzü açılarak yağlanır. Kutsal sayılan bu yağa "mişho mbesmo" denir. Müteakiben ilahiler söylenerek mezarlığa götürülür ve defnedilir. Cenazenin defni esnasında ruhani

bir avuç toprak alarak tabuta doğru atar ve şunları söyler: “Ey Rab verdiği emir yerine gelmiş oldu.” (Topraktan yaratıldınız tekrar toprağa döneceksiniz). Cenazenin defni tabutla yapılır.

Vefatı takip eden 3 ncü, 9 ncu, 40 ncı gün ve yıl dönümünde kilisede ayinler yapılır, ölenin ruhu anılır ve yemek dağıtılır. Genellikle etsiz yemekler pişirilir. Cenaze sahipleri yas günleri siyah elbise giyerler. Fakat bu geleneğin cenazenin arkasından uzun süre uygulanmasına kilisece karşı çıkılır.

Vefat eden ruhani ise, bir din adamı tarafından yıkanır. Yıkama sadece el, ayak ve baş için yapılır, vücudu yıkanmaz. Müteakiben ayin elbiseleri ölen ruhaniye giydirilir ve kilisede tören yapılır. Bu törende ruhani kişiler için ayrı olan dua programı okunur. Her ruhaninin rütbesine göre dua programının süresi değişir. Örneğin başdiyakosların dua programı 5 tur, papazların 6 tur, metropolitlerin 7 tur, patriğin ise 8 tur olarak yapılır. Papazlardan başlamak üzere ruhanilerin cenaze törenleri daha görkemli yapılır. Ruhanın cenazesi bir kürsüye oturtularak, eller üzerinde, kilisenin içinde ilahiler okunarak dolaştırılır. Bu dolaştırma esnasında kilisenin dört duvarına üç kez kürsü dokundurulurken ölen ruhani kiliseyle vedalaştırılır. Ruhanın cenazesi kilise içine kürsü ile birlikte defnedilir. Genellikle ruhanilerin cenazesi, görev yaptığı kiliseye defnedilir. Ruhanilerin de cenazelerini anma günleri, ruhani olmayanların anma günleriyle aynıdır.

b. Mezarlık Günü

Süryanilerin yaşadıkları yerlerde, kendilerine ait mezarlıkları bulunmaktadır ve doğuş bayramının ikinci günü (pazartesi), bu mezarlıkları ziyaret ederler. Mezarlık ziyaretinde genelde koyu renk elbiseler giyilir. Mezarların etrafı temizlenir, sulanır, çiçekler dikilir. Mezarın etrafında dönülerek ağıtlar yakılır, dualar okunur. Kırsal kesimlerdeki mezarlık günlerinde köylülerin katkısıyla içerisinde et bulunmayan çeşitli yemekler pişirilerek mezarlığa götürülür. Burada geniş bir yer sofrası kurularak tüm komşular davet edilir. Yemeklerin yanında, ceviz, lokum vb. yiyecekler getirilerek ikram edilir.

c. Mezarlıklar ve Ziyaret Yerleri

Mardin ve yöresinde bulunan Süryanilere ait mezarlar, genellikle kilise ve manastırların avlusunda bulunurlar. Ruhanilerin cenazesi ise çoğunlukla görev yaptıkları ibadethanelerin özel bölmelerine defnedilir. Mezarlık ziyaretleri yılda bir defa paskalya (doğuş) bayramının 2. günü yapılır. Süryaniler ailece mezarlıklar başında toplanarak ruhani ile birlikte dua ederler ve mezarlarının bakımını yaparlar. Küçük yerleşim yerlerinde ve köylerde bu ziyaretlerde yemek de bulundurulur.

Mardin'deki Müslüman ve Süryanilere ait mezarlıklarda ortak motiflere rastlamak mümkündür. Dikkat çeken özellik, mezar lahitlerinin orta kısmında yer alan oyuklardır. Her iki kesimin uygulamasında da anlayış ortaktır. Bu oyukların içine su ve buğday konulmaktadır. Bunlar kuş ve diğer canlıların kullanımı için bırakılır. Bunların, ölümlerin günahlarının silinmesine vesile olacağına inanılır. Mezar ziyaretlerinde de ortak motifler görülür. Süryaniler, doğuş bayramın takip eden pazartesi günü mezarlıkları ziyaret ederler. Mezarlık ziyaretlerinde genellikle koyu renk elbiseler giyilir. Mezarların etrafı temizlenir, sulanır ve tütsü yapılarak mezarın etrafında dölülür ve dualar okunur.¹⁰⁰

Süryanilerde mezarlıklar kutsal mekanlardır. Mezarlarda, ölen kişiye ait bilgiler de yer almaktadır. Ölen kişinin ardından yapılan törenler ve yıllarca devam eden mezarlık günleri, bu konuya verilen önemi göstermektedir.

Kilisede şefaati inancı esas olduğu için, Süryaniler kilise ve manastır ziyaretleri ile azizlerin şefaati dilemektedirler. Bu maksatla ziyaretler yapılmakta ve dilekler tutulmaktadır. Her ziyaret yerinin değişik maksatların gerçekleşmesinde şefaati olduğuna inanılır. Örneğin, Midyat-Üçköy'de bulunan Mor Melke manastırının şeytanların kovulmasında, Savur-Dereiçi'nde bulunan Mor Dimet manastırının romatizma ve felç hastalıklarına iyi gelmesinde, Midyat-Yayvantepe'de bulunan Mor Gabriel manastırının çocukları olmayanların çocuğu olacağı inancıyla ziyaretler yapılır.

¹⁰⁰ Şimşek, *a.g.e.*, s.82.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EĞİTİM VE ÖĞRETİM

A. SÜRYANİ KİLİSESİNDE EĞİTİM

Modern çağ öncesi, eğitim faaliyetlerinin din temelli olması nedeniyle, dini mekanlar aynı zamanda birer eğitim kurumu olarak da faaliyet göstermişlerdir. Hatta genç nesillere verilecek eğitimin temelinde, inanca yönelik eğitim ön planda olduğu için, eğitim dini kurumların temel işlevlerinden biri olmuştur.

Ancak çoğunlukla toplumlarda eğitim, sadece dini bilgilerle sınırlı değildir. Temel ve öncelikli eğitim dini olmasına rağmen, din dışı bilimlerin merkezi de din eğitiminin yapıldığı okullar olmuştur. Bundan dolayı bir toplumun eğitim tarihi, o toplumun inanç tarihinden bağımsız olarak incelenemez.¹

Süryanilerde dini kurum ve eğitim, diğer bir çok topluma göre çok daha iç içedir ve günümüzün değişen şartlarına rağmen bu durum kısmen devam etmektedir. Süryani tarihi dikkate alındığında, Süryani toplumunda kilise etkinliğinin, diğer Hıristiyan topluluklara nazaran çok daha fazla olduğu rahatlıkla söylenebilir. Süryani tarihi ve Süryani kilisesi tarihi eş anlamda kullanılabilir.² Bunda Süryanilerde Hıristiyanlığa olan sıkı bağlılıkla birlikte, Süryani Kilisesi'nin köklü ve sıkı örgütlenmesi de etkili olmuştur. Süryani kilisesi düzenli ve sıkı örgütlenmesi ile, Süryanileri hem dini ve dünyevi olarak yönetmiş, hem de kendi yönetimindeki eğitim kurumlarından yetişen aydınlar sayesinde, kültürel üretim ve politik yönetimin de merkezi haline gelmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, Süryanileri diğer Arami topluluklar gibi yok olmaktan kurtaran, kilisenin varlığı olmuştur.

Süryaniler için bu denli hayati öneme sahip kilisenin, göze çarpan en önemli özelliği başta dini olmak üzere, eğitimi tüm yönleriyle kendi elinde tutmasıdır. Faal misyonerler olan ve Hıristiyanlığı yaymak için daha başlangıçtan itibaren büyük bir

¹ İbrahim Özcoşar, **Süryani Kiliselerinde Eğitim** (basım aşamasında), Geçmişten Günümüze Midyat Sempozyumu, Mardin 2004. s. 3.

² Mehmet Çelik, **Süryani Kilisesi Tarihi**, İstanbul 1987, s. 1.

misyon hareketine girişen Süryani Kilisesinin, bu misyon hareketleri için gerekli *yetiştirilmiş misyoner* ihtiyacı, kilisenin bir eğitim kurumu olarak şekillenmesinin temelini oluşturmuştur. Misyoner faaliyetlerinden sonra, kilisenin eğitim yönünü pekiştiren ikinci bir unsur da Hıristiyan alemindeki teolojik tartışmalardır. Bu tartışmalar sırasında, Süryanilerin merkez kabul ettiği Antakya İlahiyat Okulu ile İskenderiye İlahiyat Okulu karşı karşıya gelmiştir. Antakya Okulu, eski Yunan ve Aristo mantık ve felsefesi, İskenderiye Okulu ise Yeni Eflatuncu felsefenin temelleri üzerine kurulmuş eğitim sistemlerine sahiptiler. Bu okullarda felsefe eğitimi ile birlikte, Yunanca, tıp, matematik eğitimleri de verilmekteydi. V. yüzyılda Bizans kilisesinin, imparatorluğun da desteğini alarak, kendi üstünlüğünü kabul etmeyenlere karşı yaptığı baskı sonucu, Yunan bilim geleneğine sahip pek çok Hıristiyan doğuya kaçmış, bu durum, Süryani kilisesindeki bilimsel gelişmeyi de olumlu yönden etkilemiştir. Süryani kiliselerini bilimsel açıdan etkileyen önemli bir unsur da yaşadıkları coğrafya olmuştur. Medeniyetin ortaya çıktığı ilk coğrafya olarak kabul edilen Mezopotamya’da yaşıyor olmaları da, Süryanilerin bilimsel gelişiminde etkili olmuştur.³

Hem Mezopotamya, hem Yunan, hem de Helenistik kültürün etkisi altında biçimlenen Süryani medeniyeti sayesinde, Ortaçağ’da bir çok bilim alanında, Süryanilerin ön plana çıktıkları görülmektedir.

Süryanilerin önemli eğitim kurumlarından biri olan Nusaybin Okulu, M.Ö. 6. yüzyıla kadar inen, bölgedeki kurumsallaşmış eğitimin bir parçasıdır. Süryani kaynaklarına göre bu bölgede dünyaya gelen Mor Yakub, M.S. 309 yılında Nusaybin Episkoposluğu’na atanır ve 313 yılında Nusaybin’deki kilisenin küçük olduğunu düşünerek, günümüze ulaşan yapıda izleri büyük oranda korunmuş olan kiliseyi inşa ettirir.⁴

Nikia’da (İzmit) 325 yılında toplanan Hıristiyanlığın ilk kongresine katılan Episkopos Mor Yakub ile öğrencisi şair Mor Efrem, Nusaybin’e döndüklerinde, kilisenin bir devamı olarak, ünlü Nusaybin Okulu’nun temelini yeniden attılar ve 326 yılında okulu hizmete açtılar. Mor Efrem bir ara bu okulun yöneticiliğini yaptı. Bu okulda 800 ila 1000 kadar öğrenci yatılı olarak okumaktaydı. Okulun resmi dili

³ Özcoşar, *a.g.m.*, s. 4.

⁴ N. Soyukaya, A. Tanhan, **Nusaybin Okulu ve Mor Yakub Kilisesi**, Çekül Vakfı-Nusaybin Belediyesi, 2004, s. 4.

Süryanice idi, ancak okulda Grekçe de okutulmaktaydı. Bölgede büyük ün yapmış bu okulda, felsefe, mantık, edebiyat, geometri, astronomi, tıp ve hukuk eğitimi veriliyordu. Zaten büyük şair Mor Efrem'ın yüksek eğitim düzeyi, Nusaybin'de sunulan eğitimin ölçütü durumundadır. Kilise'nin ve okulun kurucusu Mor Yakub 338 yılında vefat etmiş ve kilisenin kriptaya bölümüne bir lahit içerisine defnedilmiştir. İnşa edildikten sonra bir çok kez mimari değişimlere uğrayan kilisenin, son olarak, batı cephe dış duvarının yıkılmasından sonra yeniden onarıldığı ve üst katına metropolitlik binası yapıldığı görülmektedir. Bu onarım ve eklenti, girişin üzerindeki yazıt ile belgelenmiştir. Süryanice yazıtta "Patrik 3. Petrus döneminde, M.S. 1872 yılında, Mardinli Rahip İlyas tarafından onarıldığı" belirtilmektedir.⁵

Nusaybin Okulu Kanunları, o dönemdeki Süryani Okullarının eğitim biçimi hakkında bilgi edinmek için önemlidir. Burada bu kanunların başlıcaları ele alınacaktır:⁶

Kanun 1. Okul müdürünün ve tüm yardımcı üyelerin kararıyla, okul yöneticiliğine layık bir aday seçilecektir. Bu konuda hiç kimsenin hızipliçilik yapma hakkı yoktur. Gerçeğe karşı direnenlerin cezalandırılmaları, okuldan atılmaları ve şehirden çıkartılmaları öngörülmektedir.

Kanun 2: Okul yöneticiliğine seçilen kişinin öğrencilere karşı iki yüzü davranmaması ve okulu yönetim kuruluna danışarak, en iyi şekilde yönetmesi gerekir. Suç işleyenlerin ise okul müdürünün ve yardımcı üyelerin haberi olmadan cezalandırılmamaları gerekir. Okul müdürü, herhangi bir cezayı ancak okul komitesine danışarak verebilir.

Kanun 5: Öğrencilerin, okul açık olduğu sürece herhangi bir yerde çalışmalarına veya bir sanatla uğraşmalarına müsaade edilmez. Okulun kapanışından sonra, yani Ağustos ayından Ekim ayının sonuna kadar, Nusaybin dışına çıkıp istedikleri alışverişi yapabilirler. Okul personeli ise, Nusaybin içinde olmak şartıyla, bu üç ay zarfında meslek hayatlarına yaraşır sanatlarla uğraşabilirler.

⁵ Soyukaya, *a.g.e.*, s. 6.

⁶ Soyukaya, *a.g.e.*, s. 7.

Kanun 6: Müdürün okulun paralarını iki veya üç tanık olmadan harcamaması gerekir. Parası fazla olan öğrencilerin, paralarını faizle kimseye vermemeleri gerekir. Çünkü faiz, kilise kurallarına aykırı bir harekettir.

Kanun 7: Okula katılan yeni öğrencilerin, müdürün ve müdür yardımcılarının haberi olmadan kayıtları gerçekleştirilemez. Kayıtlar yapıldıktan sonra, okulun kurallarına en iyi şekilde saygılı olmaları, riayet etmeleri ve onları uygulamaları için özel olarak eğitileceklerdir.

Kanun 8: Öğrencilerin, acil durumlar dışında eğitim ve öğretime ara vermeleri yasaktır.

Kanun 9: Öğrenciler, akşam duasını ve mezmurları okuduktan sonra kendi odalarına gideceklerdir. Tan yeri ağarırken, herkes kalkıp toplantıdaki (kilisedeki) yerini alacaktır. Kimse kilisedeki yerini akşamdan tutamaz; ilk sıra daima kahin rahiplerine verilecektir.

Kanun 10: Her öğrencinin kendisine ait bir odası olduğundan, herkesin kendi odasında yatması gerekir. Tek kişilik odada iki öğrencinin yatması yasaktır.

Kanun 21: Suç işleyen herhangi bir öğrenci, müdür ve komite tarafından üç kez ikaz edilir. Eğer aynı suçu yine tekrarlırsa, cezaya çarptırılır. Bir öğrenci cezasını kabul etmeyip okul dışındaki herhangi bir kişiye arabuluculuk yapma teklifinde bulunursa, suçu ufak bile olsa, affedilmez. Bu durumda o öğrencinin okuldan atılması ve şehirden çıkartılması da gündeme gelmektedir.

Buradan da o dönemde Süryani Okullarında eğitime oldukça önem verildiği anlaşılmaktadır.

1. Osmanlı Döneminde Süryani Eğitim Kurumları

Osmanlı devletinde, “ekalliyet” olarak adlandırılan gayrimüslim tebaya, belli dönemlerde birtakım imtiyazların tanındığı tarihi bir gerçektir. Fatih Sultan Mehmet’in Rumlara tanıdığı imtiyazlar ve daha sonra diğer topluluklara tanınan haklar yanında,

Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla, hukuki ve sosyal alanlarda elde edilen hak ve imtiyazlar, eğitim kurumlarında da kendini gösterir.

Tanzimat ve Islahat Fermanlarında azınlıklara, eğitim konusunda tanınan haklar özetlenebilir; “Ahalisinin tamamı aynı din ve mezhebe mensup yerleşim yerlerinde, ibadet yerleri, okul, hastane ve mezarlıkların tamir ve onarımında güçlük çıkarılmaması, yeni yapılacak bu gibi tesisler için izin alınması gerektiği, açılacak eğitim kurumlarının, eğitim işlerinden sorumlu meclisin gözetimi altında olması” ve bunların dışında zorlayıcı bir unsurun olmadığı serbest bir ortam sağlanmıştır.

Bu hukuki zeminde, gayrimüslimlerin eğitim kurumları, cemaatin devam ettiği ibadethanelerin içinde veya yanında açılmış ve cemaat tarafından idare edilmiştir. Bu kurumların açılması, korunması ve her türlü finansman ihtiyacı, yine cemaat tarafından karşılanmaktaydı.

Tanzimat ile başlayan, devletin yeniden yapılandırılması sürecinde, eğitim işlerini düzenleyen “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi” dir. 1869 tarihli bu nizamname ile okullar devlet idare ve nezaretindeki *umumi okullar* ve cemaat idaresinde fakat devlet nezaretinde olan *hususî okullar* olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu nizamnamenin 3. maddesinde; “her mahalle ve karyede ve icabına göre bir iki mahalle yada bir iki karyede laakal birer sıbyan mektebi bulunacak ve muhtelit (karma) olan karye (köy) ve mahallelerde İslam mektebi başka, etfali gayrimüslim mektebi başka olacaktır” biçimindedir.

Aynı nizamnamenin 18. maddesinde ise; “beş yüz haneyi müteceviz olan bir kasaba ahalisi, sırf İslam ise yalnız İslam ve sırf Hıristiyan ise yalnız Hıristiyan için birer mekteb-i rüşdiye okulu açılacaktır” biçimindedir. Nizamnamenin 23 ve 25. maddelerinde okutulacak din ve fen bilimlerine ait dersler, sıbyan okullarında olduğu gibi, kendi lisanlarında ve kendi din adamlarınca öğretilenektir. Nizamname, Müslüman ve gayrimüslim rüştiye okulları, ağustos ayının başlangıcından üçüncü haftasına kadar, ayrıca gayrimüslim okulları, her cemaatin kendi özel dini günlerinde tatil edileceğini belirtmektedir. Nizamnamenin 33. maddesinde, Mekatib-i İdadi okulları için bir ayırım yapmamıştır. Müslüman ve gayrimüslim öğrencilerin, bu düzeydeki eğitim kurumlarından beraberce faydalanacakları belirtilmektedir.

1869 tarihli, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin yayınlanmasından hemen sonraki uygulamaları, resmi kayıtlardan takip etmek mümkündür.⁷ Osmanlı istatistiklerine göre 1897 tarihinde Süryanilere ait okul sayıları;⁸

ibtidaiye (ilkokul)	: 49
rüştiye (ortaokul)	: 5
idadiye(lise)	: 1

Bu okulların özellikleri ve okutulan derslerin temel amacı, din adamı ve Süryani okulları için öğretmen yetiştirmektir. Eğitim Süryanice ve Türkçe yapılmakta, bunlarla birlikte Arapça, Farsça ve İngilizce dersleri verilmektedir. Dini bilgiler ve dil dersleri dışında; matematik, coğrafya, tarih, Osmanlı Devleti tarihi, hatiplik, kimya, fotoğraf ve güzel yazma gibi dersler yer almaktadır. Ayrıca yüksek okul düzeyindeki Deyr'ul Zafaran okulunda öğretmenliğin kaideleri dersi de verilmektedir.⁹

a. Deyrul Zafaran Manastırında Eğitim

Süryani Ortodoks Patrikliği'nin 1905-1913 yılları arasında Deyrul Zafaran Manastırındaki Okulu, 1905 yılında Metropolit Behnam Semerci tarafından kuruldu. Bir süre sonra kapatıldı. Okulun kapatılma nedeni bilinmezken, tekrar 18.03.1913 tarihinde Patrik 2. Abdullah'ın gayretiyle ve manastırın müdürü Rahip İlyas Koro ile Musullu Rahip Efram Barsavm'ın çabalarıyla açıldı.¹⁰

Okulun amacı ise;

-Süryani Ortodoks Kilisesi'ne mensup gençleri, ilim ve edebiyat dallarında eğitmek,

-Fazilet, iyi ahlak, sevgi, alçak gönüllülük ve dinin diğer koşullarını ve gereksinimlerini öğretmek ve aşılama,

-Öğrencileri, rahiplik silkine girmeleri için teşvik etmek ve yetiştirmek,

⁷ Mehmet Şimşek, **Süryaniler ve Diyarbakır**, İstanbul 2003, s.186.

⁸ Gülnihal Bozkurt, **Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu** "1839-1914", Ankara 1996, s. 158.

⁹ Gabriel Akyüz, **Deyrulzafaran Manastırının Tarihi**, Mardin 1997, s.44.

¹⁰ Akyüz, *a.g.e.*, s.44.

-Süryani ilk ve orta dereceli okullarına öğretmen yetiştirmek, Süryani cemaatinin işlerini düzenli bir şekilde yürütebilmek, daldığı uykudan uyandırmak, eski şan ve şerefine ulaştırmak ve yüceltmek.

Bu okulda öğretilen diller ise; Süryanice, Arapça, Türkçe, Farsça ve İngilizce'dir.

Okulda okutulan dersler ise şu şekilde sıralanabilir:

-Dini Bilgiler: Hıristiyanlığın temelini oluşturan Mesihsel eğitim,

-Matematik: Hesap, Cebir, Geometri, Ölçüler, Vezinler ve Mühendislik konuları

-Coğrafya: Tabii Coğrafya, genel siyasi coğrafya ve özellikle Türkiye Coğrafyası

-Tarih: Süryanilerin, medeni, kilisesel, eski ve yeni kutsal tarih ile Yüce Devletin Tarihi.

-Hatiplik: Vaiz ile yazarlık yöntemi

-Öğretmenliğin Kaideleri,

-Dillerin alfabe hattatlığı: Güzel el yazması

-Müzik ve Kilise Makamları: Org, Süryani müziği ve ilahi şarkılar.

Okulun Öğretim kadrosu ise;

Rahip İlyas Koro: Okul müdürü ve dini bilimler öğretmeni

Rahip Tuma Kassir: Müdür yard. ve Süryani müziği öğretmeni,

Rahip Hanna Dolabani: Süryanice ile Arapça dil öğretmeni,

Mihayel Hikmet Çakke: Türkçe ve İngilizce dil ile Matematik ve Tarih öğretmeni.

Okulun kapatılış tarihi ve kapatılma nedeni hakkında, herhangi bir bilgi yoktur.¹¹

b. Deyrul Umur Manastırında Eğitim

M:S 397 yılında yapılan Deyrul Umur (Mor Gabriel) Manastırında orta dereceli eğitim için 3 kısma ayrılmış, bir kolej ve ilahiyat fakültesi niteliğinde bir

¹¹ Akyüz, a.g.e., s.45.

yüksekokul mevcuttu. Bu manastırlar bazen ilkokul derecesindeki bölümleri de kendi bünyelerinde bulundurabiliyordu.¹²

Köy ve mahalle kiliselerinde okuyan çocuklar, aileleri isterse, bu manastırlarda eğitimlerine devam edebiliyorlardı. Bazı bölgelerde ise, ailelerin çocuk sayısına göre bazı çocuklarını manastıra göndermeleri dini makamlarca zorunlu tutuluyordu.

Yatılı öğrenci kabul eden manastırlarda, öğrenciler başka bir işte çalışamazlardı. Ancak tatil olan Ağustos-Ekim ayları arasında başka bir işte çalışabiliyorlardı. Öğrenciler okula başladıkları anda, yönetmeliklere uymak, okulda ikamet etmek ve çalışmak zorundaydılar. Öğrenciler, evlenmemek için de yemin ederlerdi. Belli bir yaşta eğitimini tamamlayanlar, isterlerse manastırda rahip olabiliyor, isterse evine de dönebiliyordu.¹³

Bu okullarda okutulan dersler ise, öncelikle teoloji ve dil eğitimiydi. Süryanice temelli olan eğitim sürecinde, XII. yüzyıla kadar Yunanca da bilim dili olarak kullanılmıştır. Daha sonra yerine Arapça kullanılmaya başlanmıştır.¹⁴ Teoloji ve dil dışında felsefe, mantık, edebiyat, tarih, coğrafya, geometri, astronomi, tıp ve hukuk dersleri de özellikle yüksekokul bölümlerinde okutulan derslerdendi.¹⁵

Günümüzde ise, İsa Gülten'in verdiği bilgiye göre, manastırda halen, 33 öğrenciye dini eğitim verilmektedir. Bu öğrenciler hafta içi taşınmalı eğitim ile devlet okullarına giderken, özellikle hafta sonları manastırda dini eğitim almaktadırlar.

c. Kırklar Kilisesi Okulu

Yapılan araştırmalar ve belgeler, Kırklar Kilisesi'ndeki okulun, Osmanlı döneminde yüksek dereceli okullar (bugünkü üniversite) seviyesinde bir okul olduğunu göstermektedir. Bu okulun 1928 yılına kadar açık olduğu bilinmektedir. Kırklar Kilisesi'ne ait MS 1799 yılında Mardinli Papaz Matiyuz döneminde yazılan ve kilisenin senelik Pazar programına göre düzenlenen bir adet eski ve yeni Ahit'in tarihçe sayfasında "İlyas oğlu Muksi Adem Totreğa vekaleti döneminde, büyük çabalar harcayarak ve onun vasıtasıyla okul açıldı. Ayrıca okulun kapısı demirden yapıldı" sözleri okulun açık olduğunu kanıtlayan belgedir. Süryani okulunda öğrencilere

¹² Raşit Öymen, **Doğulu ve Batılı Yönü ile Eğitim Tarihi**, Ankara 1969, s.78.

¹³ Aziz Günel, **Türk Süryaniler Tarihi**, Diyarbakır 1970, s. 145.

¹⁴ Gabriel Akyüz, **Nusaybin'deki Mor Yakup Kilisesi ve Nusaybin Okulu MS 325**, Mardin 1998, s.63.

¹⁵ Aziz Günel, *a.g.e.*, s. 145.

diploma verilirdi. Diplomada ders isimleri hem Süryanice hem de Osmanlıca yazılmakta idi. Okutulan dersler ise şunlardı:¹⁶

1. Coğrafya
2. Hesap,
3. Cebir,
4. Usul defteri,
5. Mühendislik,
6. Eşyaların İlmî,
7. Tabii hikmet ve kimya,
8. Sağlığın korunması
9. Medeni ve ahlaki bilgiler
10. Resmi ve güzel yazma
11. Beden Eğitimi
12. Yabancı Dil,
13. Tarih,
14. Din Bilgisi,
15. Makamlar,
16. Süryanice okuma ve imla,
17. Osmanlıca dil bilgisi,
18. Osmanlıca okuma ve imla,
19. Arapça dil bilgisi
20. Arapça okuma ve imla.

Bu okulun bilgi yarışmalarına katıldığı ve çok başarılı olduğu tespit edilmiştir.¹⁷

2. Cumhuriyet Döneminde Süryani Eğitim Kurumları

Mardin’de ilk kez ortaokulun 1935, ilk kez lisenin ise 1951 yılında açılmış olması, özellikle çocuklarına eğitim sağlayabilecek aileler açısından önemli bir sorun olmuştur. Mardin’de 1898 yılında rüştiye, 1900 yılında idadi açılmış olmasına karşın, bu okulların, Cumhuriyet devrinde akıbeti bilinmemektedir. Savaş döneminde eğitime devam edilememiş olması ihtimali büyüktür. Mardin’in görkemli Amerikan ve Fransız okulları ise kapatılmıştır. Mardin’de Amerikan okulunun kapatılması da 1926’da oldu.

¹⁶ Muzaffer İris, **Bütün Yönleriyle Süryaniler**, İstanbul 2002, s. 58.

¹⁷ İris, *a.g.e.*, s.58.

Okulun kapatılmasında, temel olarak misyonun Ermenilere gösterdiği ilgi ve Müdire Miss Agnes Finenge'nin Ermeni çocuklarının okulu sığınma yeri olarak kullanmalarına izin vermesi, himaye etmesi rol oynamış, okulun öğretmen kadrosunun Türk olması isteği gerçekleştirilemeyince okul kapatılmıştır.¹⁸

Mardin'de Süryani Okulu, Kırklar Kilisesi'nde faaliyetine devam etmiş, 7-8 yıl okul müdürlüğünü yapan Süryani Kadim Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Şemmas Bahde Kömüre'nin (Tahincioğlu) istifasından sonra, müdürlüğü Metropolit Mar İvennis Hanna Gandor yürütmüştür. Metropolit, bir buçuk yıl sonra Diyarbakır Milli Eğitim Müdürlüğü'ne dilekçe vererek okulun kapatılmasını ister. Müdür "Dilekçeni alıyorum, fakat resmiyete geçirmeyeceğim; çünkü ileride pişman olabilirsiniz" demiştir.¹⁹ Metropolit, Milli Eğitim Bakanlığı'na ikinci bir yazı yazarak, okulun kapatılmasını ister. 1928 yılında, Mardin Süryani Okulu kapatılır. Metropolit Mar İvennis Hanna Gandor ise, 1923-1929 yıllarında, Kırklar Kilisesi'nde yürüttüğü görevinden ayrılarak Süryani Katolik Kilisesi'ne geçer.²⁰

Günümüzde Mardin Kırklar Kilisesi'nde özellikle yaz aylarında dini eğitim yapılmaktadır. Kırklar Kilisesi Horepiskoposu Gabriel Akyüz'le yapılan görüşmede kendisi "Halen 14 öğrencimiz vardı. Bu öğrenciler hafta içi günlerde devlet okullarına giderken, hafta sonları ise daha çok kilisede dini eğitim almaktadırlar. Öğrenciler sırasıyla Süryanice okuma-yazma, ilahi okuma, İncil'in tefsiri ve son aşamada ise Süryanice Grameri öğretilmektedir." açıklamasında bulunmaktadır.

Görüldüğü üzere, Cumhuriyet döneminde Süryanilerin sahip oldukları eğitim kurumları, teknik ve maddi imkansızlıklar nedeniyle yine kendileri tarafından kapatılır. Sonraki yıllarda yoğunlaşan göçler nedeniyle, bu okullar faaliyetlerine tamamen son verir. Cemaat üyeleri eğitim ve öğretimlerini, devletin resmi okullarında görmeye başlarlar.²¹

B. SÜRYANİ KİLİSESİNDE BİLİM

Bizans Kilisesi tarafından baskıya uğrayan Süryani din adamları, kendi düşüncelerini daha rahat açıklayabilmek için, Yunan mantığına ait eserleri

¹⁸ Aydın, v.d., *a.g.e.*, s.386.

¹⁹ Gabriel Akyüz, *Kiliselerin ve Manastırların Tarihi*, Mardin 1998, s.66.

²⁰ Aydın, v.d., *a.g.e.*, s.387.

²¹ Şimşek, *a.g.e.*, s.186.

kullanıyorlardı. VI. Yüzyılda Sergius, Pavlus, Pera, Ahudemme gibi Süryani bilginler Yunan mantığına ait eserleri tercüme etmeye başladılar. Urfa, Kınnesrin gibi kentlerde tercüme faaliyetleri devam etti. Bu dönemde sadece mantık ve felsefe üzerine tercüme yapıyordu. İslam hakimiyeti döneminde özellikle Abbasi Halifesi El-Mansur döneminde tercüme hareketinde büyük bir gelişme meydana gelmiştir. Halifenin teşvikiyle, bu dönemde sınırlı alanlarda yapılan çalışmalara, matematik, astronomi gibi yeni alanlar da katılıyordu. Bu tercüme faaliyetlerinde Süryaniler tarafında kitaplar önce Yunanca'dan Süryanice'ye, sonra Arapça'ya çevriliyordu.²²

Halife El-Me'mun döneminde kurulan "Beytü'l Hikme"nin (832) başına, Süryani olan Huneyn b. İshak getirilmiştir. Konuyla ilgili eserlerde, Abbasiler döneminde tercüme işiyle uğraşan bir çok Süryani adı verilir. Süryaniler tarafından yapılan bu tercüme, Yunan filozoflarının çalışmalarının günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır.²³

Ortaçağ'da Süryanilerin ön plana çıktıkları bilim dallarının başında özellikle Yunanca çeviriler sayesinde bilgisine sahip oldukları tıp geliyordu. Özellikle Bizans zulmünde Sasanilere sığınan Hıristiyanların açtığı Cündişapur okulu tıpta ön plana çıkmıştı. Özellikle Yunanca tıp eserlerini Süryanice'ye tercüme ediyorlardı. Abbasi sarayında görev almış olan doktor Curcis, Cündişapur Tıp Okulu'nda hocalık ve başhekimlik yapmış ve Halife Mansur'un hastalığı sebebiyle Bağdat'a çağırılmış ve saray doktorluğuna getirilmiştir. Bundan sonra Abbasi sarayında bir çok Hıristiyan doktor çalışmıştır.²⁴

Ortaçağ'da Süryaniler yazdıkları kroniklerle de tarih alanında önemli çalışmalara imza atmışlardır. Bu alanda Süryani tarihçileri özgün eserler vermişlerdir. Süryanice ilk tarih eseri 507'de Urfa'lı keşiş olan Mar Yeşua tarafından, Urfa'da bir manastırda başrahip olan Sergius'un isteği üzerine yazılmış ve 497-507 yılları arasındaki olayları kapsayan eserdir.²⁵ Tell Mhrelı Dionosios ise 582-842 yıllarını kapsayan 16 kitaplık bir eser yazmıştır. Tarih alanında bir diğer önemli isim ise, Mor Mihoyel Rabo'dur. 1166-1199 tarihleri arasında patriklik yapan Mihayel'in, Urfa'da

²² Levent Öztürk, *Asr-ı Saadet'ten Haçlı Seferlerine Kadar İslam Toplumunda Gayrimüslimler*, İstanbul 1998, s. 446.

²³ Öztürk, *a.g.e.*, s. 448.

²⁴ Öztürk, *a.g.e.*, s. 449.

²⁵ Özcoşar, *a.g.m.*, s. 5.

Süryani kadimlerine ait bir kilisede bulunan eseri 21 kitaptan oluşmaktadır.²⁶ Süryanilerin en tanınmış tarihçisi ise Bar Habreus (Ebu'l-Farac)'tur. Bar Habreus, tarih, siyasi ve din, çalışmalarıyla, dilbilim alanında önemli eserler vermiştir. Bunların yanında matematik ve astronomi konularında yazıları ve Yunanca'dan Süryanice'ye çevirileri (da çok tıp alanında) olmuştur. Kendi devrinde, bilgi namına ne varsa hepsini toplamaya çalışan Bar Habreus'un en önemli eseri Makhtebhanuth Zabne (Dünya'nın Kronolojik ve Politik Tarihi) dir.²⁷

Süryani kiliselerinde yaşadıkları bölgede, geçmişi tarih öncesine dayanan, önemli bilim dallarından olan astronomi ile de ilgilenmiş ve Süryani bilim adamları tarafından astronomiyle ilgili eserler yazıldığı gibi buna bağlı olarak fen bilimleri de Süryani okullarında eğitime konu olmuştur. II. yüzyıldan itibaren Süryani Bardasyan'ın çalışmalarıyla başlayan astronomi çalışmaları, daha sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir. VII. yüzyılda Fırat nehri civarındaki Kinnesrin Manastırında yetişen Sercis, Yunan dili ve felsefesi okutmuş, riyaziye üzerine çalışmalar yapmış, astronomi ile ilgili "Ay'ın tesiri ve Güneşin Hareketi" adlı bir eser yazmıştır.²⁸

Süryani bilim adamları teoloji dışındaki alanlarda da çalışmalar yapmışlardır. Örneğin Ebu'l-Farac'ın yazdığı 32 eserin konu dağılımı; teoloji (8), tıp (5), felsefe (4), çeviri(3), astronomi (3), dilbilgisi (3), tarih (2), matematik (1), edebi (1), rüya (1), şiir(1) biçimindedir.

Süryani bilim adamları için diğer bir çalışma alanı da dil üzerine olmuştur. Ve bu ilgi günümüzde de devam etmektedir. Süryanice, antik dil olması nedeni ile 19. yüzyıldan itibaren Avrupalılar tarafından incelenmeye alınmıştır. Süryanice'nin öneminin artması bir çok Avrupa üniversitesinde Süryanice kürsülerinin kurulmasına yol açmıştır. 1895 tarihinde "College de France" da Arami Dili ve Edebiyatı Kürsüsü açılmıştır. Rubens Duval 12 yıl bu bölümün başkanlığını yürütmüştür. "Ecole Pratique des Hautes-Etudes" te halen Süryanice dersi verilmektedir. Fransa'da Inalco'da "Institut Catholique" te Süryanice kürsüler bulunmaktadır. İngiltere'de Oxford Üniversitesi'nde Süryaniler Kürsüsü bulunmakta, Başkanlığını Prof. Dr. Sebastian P.

²⁶ Çelik, *a.g.e.*, s.45.

²⁷ Şimşek, *a.g.e.*, s.44.

²⁸ Günel, *a.g.e.*, s. 72.

Brook ve yardımcısı David Taylor'ın yürüttüğü üniversitede Süryanice dili, tarihi ve edebiyatı bölümlerinde eğitim verilmektedir.²⁹

Bu bilimsel eserler, özellikle Süryani Kütüphaneleri'nde kendilerine yer bulmuştur. Birer kültür merkezi ve hazinesi olan Süryani kütüphanelerinden bazıları şunlardır:³⁰

1. Mor Gabriel Manastırı Kütüphanesi
2. Zukanin Manastırı Kütüphanesi
3. Diyarbakır Kilisesi Kütüphanesi
4. Tel ado Manastırı Kütüphanesi
5. Mor David Manastırı Kütüphanesi
6. Mor Yuhanna Manastırı Kütüphanesi
7. Nayreb'in Mor Yuhanna Manastırı Kütüphanesi
8. Mor Muşe Manastırı Kütüphanesi
9. Kfarbil'deki Mor Danilel Manastırı Kütüphanesi
10. Mor Kuryakus Manastırı Kütüphanesi
11. Amuda Manastırı Kütüphanesi
12. Mor Matay Manastırı Kütüphanesi
13. Mısır'daki Süryani Manastırı Kütüphanesi
14. Riş'ayno'daki Aspolos Manastırı Kütüphanesi
15. Mor Barsavmo Manastırı Kütüphanesi
16. Mor Yuhanon Manastırı Kütüphanesi
17. Atnos Manastırı Kütüphanesi
18. Mor Hananyo Manastırı Kütüphanesi
19. Bar Gagi Manastırı Kütüphanesi
20. Malatya Kütüphanesi
21. Mor Markos Manastırı Kütüphanesi
22. Kankart Manastırı Kütüphanesi
23. Urfa Kütüphanesi

²⁹ Kenan Altınışık, **5500 Yıllık Tanıkları Süryaniler**, İstanbul 2004, s. 6.

³⁰ İris, *a.g.e.*, s. 28.

SONUÇ

Süryaniler, Hıristiyanlığın ortaya çıktığı dönemde, bu dini kabul eden ilk topluluklardandır. Bu nedenle Hıristiyan aleminde ayrı bir yerleri vardır. Tarihte, Hıristiyan dininin yayılmasında önemli rolleri olması nedeniyle de bugün dünyanın bir çok yerinde kendilerine ait kiliseleri vardır.

Süryani Kadim Kilisesinin dünya genelinde yaklaşık 4 milyon müntesibi vardır. Gerek teşkilat ve gerekse taraftar bakımından küçülmesine rağmen, kilise tarihinde oynadığı rol kadar, iman ve ibadet konusundaki farklı anlayışları, eskiye olan geleneksel bağlılıkları, Hıristiyan aleminde bu kilisenin öneminden fazla bir şey kaybettirmemiştir.

Süryanilerin yaşadığı bölgelerden olan Mezopotamya, bir çok farklı kültüre ev sahipliği yapmış bir coğrafyadır. Aynı zamanda savaşların, barışların, ihanetlerin, kutsal ittifakların, zenginliğin, açlığın yaşandığı, inançların doğduğu, yok olduğu yerdir. Günümüz dünyasının ise, büyük petrol yatakları ile herkesin iştahını kabartan toprakları durumundadır.

Böyle bir coğrafyada, farklı bir çok etkenin aynı anda etkisi altında kalan ulusların, güçlü olmadıkça, yaşama şansları pek yoktur. Süryaniler de bu bölgede maruz kaldıkları etkilere karşı duramamışlar, tarihin bir çok evresinde güçlü uluslara karşı gerekli direnci gösterememişlerdir.

Süryaniler, aynı zamanda kendi içlerinde de bir çok mezhebe bölünerek, birlik olamamışlar ve bugün de olduğu gibi, birden çok coğrafyada yaşamak zorunda kalmışlardır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün 1920'lerde toplumu oluşturan bireylere bakışı, günümüz çağdaş ülkelerin bireyelerine bakış açılarından hiç de farklı değildir. Ancak O'nun yokluğunda yapılan uygulamalar, ülkemizin bu açıdan bulunduğu noktayı çok daha gerilere götürmüştür. Atatürk, Misak-ı Milli sınırlarında yaşayan ve geleceğini bu sınırlarda çizen, bu ülkenin ülküsünü kendi ülküsü olarak benimsemiş herkes Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşdır, Türk'tür. demiştir. Ve bu inancını da Lozan barış antlaşmasında kağıda dökmüştür. Bu anlaşmada sadece gayrimüslimlere azınlık statüsü verilmiştir. Azınlıklara ise kendi kültürlerini yaşatabilmeleri, kendi inançlarını yaşayabilmeleri için haklar verilmiştir. Ancak azınlık grupları da bu kendilerine verilen hakları, yukarıda belirtilen vatandaş tanımına uygun olmayan şekilde, değerlendirecek olursa, dünyanın her yerinde olduğu gibi, bizim ülkemizde de herkes için istenmeyen sorunlar ortaya çıkabilecektir.

Bu durumda en önemli görev, ülkemizin geleceği için projeler üretenlere düşmektedir. Bu geleceğe dönük projelerde mutlaka azınlıklar için de yer ayrılmalı ve toplum olarak bu projeleri üstlenmeliyiz. Toplumu oluşturan her birey dili, dini, mezhebi, aslı, nesli ne olursa olsun kendini mutlu hisseder ve vatandaşlık haklarından eşit olarak yararlanabilirse, o zaman kendini mutlu hissedecek ve ülkesi için sorun değil sorumlu olacaktır.

Bu tezde, ülkemizdeki azınlık gruplarında olan Süryaniler ele alınmıştır. Öncelikli olarak Süryani tarihi ile birlikte Mardin bölgesinde ki kilise ve manastırlar, daha sonra da sosyo-kültürel yapı, dini yapı ve eğitim-kültür ekseninde araştırmalar yapılmıştır.

Avrupa'da Süryanilerce yayınlanan bazı dergilerde, vatandaşlar arasında ayırım yapıldığı dile getirilmektedir. Günümüzde ülkemizde böyle bir ayırım yapıldığından söz etmek doğru değildir. Bugün ülkemizde bir çok Süryani iş adamı, sanatçı, bilim adamı, doktor, avukat,..vardır.

Sonuç olarak, bir bütünün parçaları nekadar birbirlerine kuvvetli bağlarla irtibatlandırılırsa bu bütün parçalanması ve zayıflatılmasında bu nispetle zor olur. Devleti oluşturan unsurlardan biri olan millet ve onun bileşimleri ise çeşitli toplumlardır tarihi süreç içerisinde bu unsurlardan istifade eden dış güçlere devletimizi zaman, zaman

zayıflattığı görülmektedir. Aynı hatalara tekrar düşmemek için devletin milletini, milletin toplumları, toplumlarında birbirlerini tanımaları gerekmektedir.

Tarihten dersler alarak, ülkemizin geleceği, hangi kökenden olursa olsun insanımızın mutluluğu ve refahı için, uluslararası sözleşmeler ve T.C. Anayasası'nın kişilere ve kurumlara verdiği haklar ve yetkiler ölçüsünde, geleceğe dönük ulusal projeler oluşturulmalı ve bu yönde çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKYÜZ, Gabriyel, **Nusaybin'deki Mor Yakup Kilisesi ve Nusaybin Okulu** MS 325, Mardin, 1998
- , **Osmanlı Devleti'nde Süryani Kilisesi**, Mardin, 2001
- , **Deyrulzafaran Manastırının Tarihi**, Mardin, 1998
- , **Bakısyan (Alagöz) Köyünün Tarihçesi**, Mardin, 2004
- , **Kiliselerin ve Manastırların Tarihi**, Mardin, 1998
- ALGÜL, Hüseyin, **İslam Tarihi**, İstanbul 1986
- ALTINIŞIK, Kenan, **5500 Yılın Tanıkları Süryaniler**, İstanbul, 2004
- ASKERİ TARİH BÜLTENİ, **Maceranın Huzura Tercih ve Bir Milletın Dramı**, Ankara, 1994
- ATAUZ, Sevil, **GAP Kültürel Gelişim Projesi (III)**, Kültür Bakanlığı Eğitim Dairesi Bşk. ve Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1994
- AYDIN, S., EMİROĞLU, K., ÖZEL, O., ÜNSAL, S., **Mardin**, İstanbul, 2000
- BİLGE, Yakup, **Geçmişten Günümüze Süryaniler**, İstanbul, 2001
- , **Süryaniler**, İstanbul, 1996
- BOZKURT, Gülnihal, **Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu "1839-1914"**, Ankara, 1996
- ÇELİK, Mehmet, **Bizans Devletinin Antakya Ve Yöresinde Giriştiği Kitle Katliamları (IV-VII Yüzyıllar)**, Antakya 1994
- , **Fener Patrikhanesinin Ökümeniklik İddiasının Tarihi Seyri (325 – 1453)**, İzmir, 2000
- , **Ortadoğu Mozaiği: Süryaniler-Nasturiler**, F.Ü. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yay. Sayı:4 Elazığ, 1996
- , **Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğunda Din Devlet İlişkileri I**, İzmir, 1999
- , **Süryani Kadim Kilisesi: Doğuşu Ve Gelişmesi**, Erzurum, 1985
- , **Süryani Kilisesi Tarihi I**, İstanbul, 1987

- , **Süryanilerin Tur Abdin'e Geri Dönüşü**, IV. Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu, Elazığ, 2004
- , **Türkiye'nin Fener Patrikhanesi Meselesi**, İzmir, 1998
- DEMİR, Zeki, **Süryani Kilisesi ve Kilisenin Kutsal Yedi Gizi**, İstanbul, 2001
- DOLAPÖNÜ, Hanna., **Habobo Mafсах (Sevindiren Çiçek)**, Süryanice, Lübnan, 1973
- , **Şemmasların Rütbeleri**, Mardin, 1960
- , **Tarihte Mardin**, Mardin, 1972
- DURAK, Nihat, **Süryani Ortadoks Kilisesinde İbadet**, İstanbul, 2000
- GÖYÜNÇ, Nejat, **XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı**, İstanbul, 1969
- GÜNALTAŞ, M. Ş., **Yakın Şark III: Suriye ve Filistin**, TTK Basımevi, Ankara, 1947
- GÜNEL, Aziz, **Türk Süryaniler Tarihi**, İstanbul, 1970
- HAMİDULLAH, Muhammed, **İslam Peygamberi (Çev. M.Said Mutlu)** İstanbul, 1967
- HOLLERWEGER, H., **Canlı Kültür Mirası Tur Abdin**, Linz Österreich, 1999
- İRİS, Muzaffer, **Bütün Yönleriyle Süryaniler**, İstanbul, 2003
- KESER, Elif, **Tur Abdin Süryani Ortodoks Dini Mimarisi**, İstanbul, 2002
- KILIÇ, Sami, *Elazığ'da Yaşayan Süryanilerde Düğün ile İlgili İnanışlar ve Uygulamalar*, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2003
- Kitab-ı Mukaddes**, Pavlos'un Korintoslulara 1. Mektubu, 4:1-2; Pavlos'un Efesoslulara Mektubu, 5:27-32.
- KOLUMAN, Aziz, **Ortadoğu'da Süryanilik**, Ankara, 2001
- Kur'an-ı Kerim**; Meryem, 16-34; Ali İmran 45-60; Nisa, 156-159, 171-172.
- Mardin Valiliği, **Yaşayan Tarih Mardin**, İstanbul, 1998
- OLTULU, Hasan Sami, **Nusaybin'in Tarihi ve Coğrafyası**, Mardin, 1973
- ÖYMEN, Raşit, **Doğulu ve Batılı Yönü ile Eğitim Tarihi**, Ankara, 1969
- ÖZCOŞAR, İbrahim, *Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Süryani Kadimler*, **Geçmişten Günümüze Nusaybin Sempozyumu** (basım aşamasında), Mardin, 2004
- ÖZTÜRK, Levent, **Asr-ı Saadet'ten Haçlı Seferlerine Kadar İslam Toplumunda Gayrimüslimler**, İstanbul, 1998
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, İstanbul 1983
- SERTOĞLU, Midhat, **Süryani Türklerinin Siyasi ve İctimai Tarihi**, İstanbul, 1974
- SOYUKAYA, N., TANHAN, A., **Nusaybin Okulu ve Mor Yakub Kilisesi**, Çekül Vakfı-Nusaybin Belediyesi, 2004

- ŞİMŞEK, Mehmet, **Süryaniler ve Diyarbakır**, İstanbul, 2003
- ŞİMŞEK, Mehmet, YILDIZ, M. Cengiz, *Süryani Cemaatinde Kadın Olmak*, **Süryaniler ve Süryanilik**, Ankara, 2005
- TAŞĞIN, Ahmet, **Anadolu'nun Yok Olmaya Yüz Tutan Zenginliklerinden Süryaniler**, Nsibin, **19**(70), 2003
- YAŞAR, Şükran, III-VII. yy Urfa (Siyasi, Fiziki, İdari – Dini ve Sosyo Ekonomik Yapı), F.Ü. Sos. Bil. Enst. Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2002
- Yavuz-Salim, *Dört Dilli Midyat'ın Öyküsü*, Nsibin, **18**(69), 2003
- ZHA, Mşiha, **Erbil Vekayinamesi (çev, Erol Sever)**, İstanbul, 2002

SÖZLÜ KAYNAKLAR

- AKYÜZ, Gabriel, Lahdu Oğlu, 1959 doğumlu, Mardin'de ikamet eder.
- BEGTAŞ, Yusuf, Tuma Oğlu, 1967 doğumlu, Mardin'de ikamet eder.
- GÜLTEN, İsa, Garis oğlu, 1947 doğumlu, Midyat'da ikamet eder.

EK A

LOZAN ANTLAŞMASI VE AZINLIKLARIN KORUNMASI¹

Lozan antlaşması 24 Temmuz 1923'te Türkiye, Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devletleri, arasında imzalanmıştır. Lozan Antlaşması, Türkiye Cumhuriyeti'nin Misak-ı Milli sınırlarını belirleyen, Türkiye'yi bağımsız bir devlet olarak tanıyan ve bunu uluslararası planda tescil eden belgedir. Bu nedenle belge, Türkiye Devleti'nin kurucu belgesidir. Antlaşmanın 37. maddesinden 44. maddesine kadar olan bölümü "Azınlıkların Korunması" başlığı altında, Türkiye Cumhuriyeti'nin gayrimüslim vatandaşlarının azınlık haklarını belirleyen ve güvenceye alan kısmını oluşturmaktadır.

Azınlıkların Korunması

Madde 37. Türkiye, 38. maddeden 44. maddeye kadar olan maddelerin kapsadığı hükümlerin, temel yasalar olarak tanınmasını hiçbir kanunun, hiçbir yönetmeliğin (tüzüğün) ve hiçbir resmi işlemin söz konusu hükümlerden üstün sayılmamasını yükümlenir (taahhüt eder).

Madde 38. Türk Hükümeti, Türkiye'de oturan herkesin doğum, bir ulusal topluluktan olma, dil, soy yada din ayrımı yapmaksızın hayatlarını ve özgürlüklerini korumayı tam ve eksiksiz olarak sağlamayı yükümlenir.

Türkiye'de oturan herkes, her dinin mezhebin yada inancın kamu düzeni ve genel ahlaka aykırı olmayan gereklerini, ister açıkça, ister özel olarak, serbestçe yerine getirme hakkına sahip olacaktır.

Müslüman olmayan azınlıklar, bütün Türk vatandaşlarına uygulanan ve Türk Hükümeti tarafından milli savunma yada kamu düzeninin korunması için, ülkenin tümü yada bir parçası üzerinde alınabilecek tedbirler saklı kalmak şartıyla, dolaşım ve göç etme (yerleşme) hakkından tam olarak yararlanacaklardır.

Madde 39. Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk vatandaşları, Müslümanların yararlandıkları aynı yurttaşlık (medeni hukuk) ve siyasal

¹ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, c. I, s.225, İstanbul, 2001.

haklardan yararlanacaklardır. Türkiye’de oturan herkes din ayrımı gözetmeksizin kanun önünde eşit olacaklardır. Din, inanç yada mezhep farkı, hiçbir Türk vatandaşının yurttaşlık haklarıyla (medeni haklar), siyasal haklardan yararlanmasına ve özellikle kamu hizmet ve görevlerine kabul edilme, yükselme, onurlanma yada çeşitli mesleklerde ve iş kollarında çalışmasına, sanayi ile uğraşmasına engel olmayacaktır.

Bütün Türk vatandaşlarının, gerek özel gerek ticari ilişkilerinde, din, basın ve her çeşit yayın konusunda ve açık toplantılarda dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır. Resmi dil mevcut olmakla birlikte, Türkçe’den başka bir dille konuşan Türk vatandaşlarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri için uygun kolaylıklar sağlanacaktır.

Madde 40. Müslüman olmayan azınlıklara mensup olan Türk vatandaşları, hem hukuk bakımından, hem de uygulamada diğere Türk vatandaşlarına uygulanan aynı muamele ve aynı güvencelerden (garantilerden) yararlanacaklardır. Bunlar özellikle giderleri kendilerine ait olmak üzere her türlü hayır kurumuyla, dinsel yada sosyal kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dini ayinleri serbestçe yapmak konularında eşit hakka sahip olacaklardır.

Madde 41. Genel (kamusal) eğitim konusunda, Türk Hükümeti, Müslüman olmayan Türk vatandaşlarının önemli oranda oturdukları il ve ilçelerde, bu Türk vatandaşlarının çocuklarının, ilk okullarda kendi dilleriyle eğitim yapmalarını sağlamak amacıyla uygun kolaylıklar gösterecektir. Bu hüküm Türk Hükümeti’nin söz konusu okullarda Türk dilinin öğrenimini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır.

Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk vatandaşlarının, önemli oranda buldukları il ve ilçelerde, söz konusu azınlıklara devlet bütçesi, belediye yada diğer bütçelerce, eğitim, din, yada hayır için ayrılan tutarlardan, hak gözetirliğe uygun ölçülerde pay ayrılacaktır.

Sözü geçen tutar ilgili kurumların yetkili temsilcilerine ödenecektir.

Madde 42. Türk Hükümeti, Müslüman olmayan azınlıkların aile durumlarıyla (statüleriyle, aile hukukuyla) kişisel durumları (statüleri, kişi halleri) konularında, bu sorunların adı geçen azınlığın görenek ve geleneklerine göre çözümlenmesine elverecek tedbirleri almayı kabul eder.

Bu tedbirler Türk Hükümeti ile ilgili azınlıklardan her birinin eşit sayıda temsilcilerinden kurulu özel komisyonlarca düzenlenecektir. Anlaşmazlık çıkarsa Türk Hükümeti ile Milletler Cemiyeti, Avrupa hukukçuları arasından birlikte seçecekleri bir hakemi, üst hakem olarak atayacaklardır. Türk Hükümeti sözü geçen azınlıklara ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve diğer dini kurumlara her türlü korumayı sağlamayı taahhüt eder. Aynı azınlıkların hali hazırda Türkiye’de bulunan vakıflarına, dini hayır ve kurumlarına her türlü kolaylık sağlanacak ve izin verilecektir. Ve Türk Hükümeti yeni dini kurum ve hayır kurumu kurulması için, bu nitelikleri öteki özel kurumlara sağlanmış gerekli kolaylıklardan hiçbirini esirgemeyecektir.

Madde 43. Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk vatandaşları, inançlarına yada dinsel ayinlerine aykırı herhangi bir davranışta bulunmaya zorlanmayacakları gibi, hafta tatili (dini istirahat) günlerinde mahkemelerde bulunmadıkları yada kanunun öngördüğü herhangi bir işlemi yerine getirmemeleri yüzünden haklarını yitirmeyeceklerdir.

Ancak bu hüküm, söz konusu Türk vatandaşlarını kamu düzeninin korunması için, diğer Türk vatandaşlarına yükletilen yükümler dışında tutar anlamına gelmeyecektir.

Madde 44. Türkiye bu kesimin yukarıdaki maddelerinin Türkiye’nin Müslüman olmayan azınlıklarıyla ilgili olduğu ölçüde, uluslar arası nitelikte yükümler meydana getirmelerini ve Milletler Cemiyeti’nin güvencesi(garantis) altına konulmalarını kabul eder. Bu hükümler, Milletler Cemiyeti Meclisinin çoğunluğunca uygun bulunmadıkça değiştirilmeyecektir. Büyük Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japon Hükümetleri, Milletler Cemiyeti Meclisinde işbu maddeler konusunda,

yöntemine uygun biçimde, çoğunlukla kabul edilecek olan herhangi bir değişikliği reddetmemeyi bu antlaşma ile yükümlenir.

Türkiye, Milletler Cemiyeti Meclisi üyelerinden herhangi birinin bu yükümlerden (taahhütlerden) herhangi birine, aykırı herhangi bir davranışı yada böyle bir davranışta bulunma tehlikesini Meclise sunmaya yetkili olacağını, Meclisin duruma göre uygun ve etkili kabul edilecek bir hareket tarzı seçebileceğini ve gerekli göreceği yönergeleri (talimatları) verebileceğini kabul eder.

Bundan başka, Türkiye bu maddelere ilişkin olarak, hukuk bakımından yada uygulamada, Türk Hükümeti ile imzacı öteki devletlerden herhangi biri ya da Milletler Cemiyeti Meclisine üye herhangi bir başka devlet arasında görüş ayrılığı çıkarsa, Milletler Cemiyeti Misakı'nın (Nizamnamesinin) 14. maddesi uyarınca uluslararası nitelikte sayılmasını kabul eder. Türk Hükümeti böyle bir anlaşmazlığın, öteki taraf isterse, uluslar arası Daimi Adalet Divanına götürülmesini kabul eder. Divanın kararı kesin, Milletler Cemiyeti Misakı'nın (Nizamnamesinin) 13. maddesi uyarınca verilmiş bir karar uyarınca verilmiş bir karar gücünde ve değerinde olacaktır.

MARDİN ve YÖRESİNDEKİ YAPISAL BÜTÜNLÜĞÜNÜ KORUYAN KİLİSE VE MANASTIRLAR						
Sıra No	Yeri	Kilise/Manastır Adı	Bağlı Olduğu Mezhep	Envanter Durumu	Açık/Kapalı	Açıklamalar
1	Mardin Merkez	Deyrul Zafaran Manastırı	Süryani Ortodoks	Kayıtlı	Açık	Mardin Abraşiyesi Metropolitik Merkezi
2	Mardin Merkez	Mor Mihael Kilisesi	Süryani Ortodoks	Kayıtlı	Kapalı	
3	Mardin Merkez	Kırklar Kilisesi	Süryani Ortodoks	Kayıtlı	Açık	
4	Mardin Merkez	Mort Şmuni Kilisesi	Süryani Ortodoks	Kayıtlı	Kapalı	
5	Mardin Merkez	Meryem Ana Kilisesi	Süryani Katolik	Kayıtlı	Kapalı	
6	Mardin Merkez	Mor Petrus ve Pavlus Kilisesi	Süryani Ortodoks	-	Kapalı	
7	Mardin Merkez Eskikale Köyü	Mor Crcis Kilisesi	Süryani Ortodoks	-	Kapalı	
8	Nusaybin Merkez	Mor Yakup Kilisesi	Süryani Ortodoks	-	Kapalı	
9	Ömerli Merkez	Mor Crcis Kilisesi	Süryani Ortodoks	-	Kapalı	
10	Savur Dereiçi Köyü	Mor Yuhanon Kilisesi	Süryani Ortodoks	-	Kapalı	
11	Yeşilli Bülbül Köyü	Mor Yakup Kilisesi	Süryani Ortodoks	-	Açık	
12	Midyat Merkez	Mor Gabriel-Deyrul Ummur Manastırı	Süryani Ortodoks	-	Açık	Midyat Abraşiyesi Metropolitik Merkezi
13	Midyat Merkez	Mor Abrohom Manastırı	Süryani Ortodoks	Kayıtlı	Açık	
14	Midyat Merkez	Mor Barsavmo Kilisesi	Süryani Ortodoks	Kayıtlı	Açık	
15	Midyat Merkez	Mor Ahsnoyo Kilisesi	Süryani Ortodoks	Kayıtlı	Açık	
16	Midyat Merkez	Mort Şmuni Kilisesi	Süryani Ortodoks	Kayıtlı	Açık	
17	Midyat Merkez	Mor Şarbel Kilisesi	Süryani Ortodoks	Kayıtlı	Açık	
18	Midyat Merkez	Mor Bethil Kilisesi	Süryani Protestan	-	Kapalı	
19	Midyat Bağlarbaşı Köyü	Mor Kuryakos Kilisesi	Süryani Ortodoks	-	Kapalı	
20	Midyat Barıştepe Köyü	Mor Yakup Manastırı	Süryani Ortodoks	-	Açık	
21	Midyat Anıtlı Köyü	Meryem Ana Kilisesi	Süryani Ortodoks	-	Açık	
22	Midyat Bardakçı Köyü	Mor Afrem Kilisesi	Süryani Ortodoks	-	Kapalı	
23	Midyat Mercimekli Köyü	Mor Şemun Dzeyte Kilisesi	Süryani Ortodoks	-	Kapalı	
24	Midyat İzbrak Köyü	Mor Dimet Kilisesi	Süryani Ortodoks	-	Kapalı	
25	Midyat Doğançay Köyü	Mor Yuhanon Kilisesi	Süryani Ortodoks	-	Kapalı	
26	Midyat Alagöz Köyü	Mor Iliyo Kilisesi	Süryani Ortodoks	-	Açık	
27	Midyat Güngören Köyü	Mor Steyfanos Kilisesi	Süryani Ortodoks	-	Kapalı	
28	Midyat Yemişli Köyü	Mor Kuryakos Kilisesi	Süryani Ortodoks	-	Kapalı	
29	Midyat Altıntaş Köyü	Mor İzozoel Kilisesi	Süryani Ortodoks	-	Açık	
30	Midyat Gülgöze Köyü	Mor Hadb Şabo Kilisesi	Süryani Ortodoks	-	Kapalı	
31	Nusaybin Günyurdu Köyü	Mor Bobi Kilisesi	Süryani Ortodoks	-	Kapalı	
32	Nusaybin Üçköy	Mor Afrem Kilisesi	Süryani Ortodoks	-	Açık	
33	Nusaybin Üçköy	Mor Melke Manastırı	Süryani Ortodoks	-	Açık	
34	Dargeçit Çatalçam Köyü	Mor Bethil Manastırı	Süryani Ortodoks	-	Açık	
35	Mardin Merkez	Mor Yusuf Kilisesi	Ermeni Katolik	Kayıtlı	Kapalı	
36	Mardin Merkez	Surp Kevork Kilisesi	Ermeni Katolik	Kayıtlı	Kapalı	
37	Derik Merkez	Surp Kevork Kilisesi	Ermeni Katolik	-	Kapalı	

MARDİN ve YÖRESİNDEKİ YAPISAL BÜTÜNLÜĞÜNÜ KORUMAYAN KİLİSE VE MANASTIRLAR						
Sıra No	Yeri	Kilise/Manastır Adı	Bağlı Olduğu Mezhep	Envanter Durumu	Açık/Kapalı	Açıklamalar
1	Mardin Merkez	Süryani Protestan Kilisesi	Süryani Protestan	Kayıtlı	Kapalı	
2	Mardin Merkez	Mor Mihael Kilisesi (XIX.Yüzyıl)	Süryani Ortodoks		Kapalı	
3	Mardin Merkez	Mor Afrem Manastırı	Süryani Ortodoks		Kapalı	
4	Mardin Çiftlik Köyü	Mor İliyo Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
5	Mardin Göllü Köyü	Mor Theodoros Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
6	Mardin Yalım Beldesi	Mor Osyo Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
7	Mardin Merkez Eskikale Köyü	Meryem Ana Manastırı	Süryani Ortodoks		Kapalı	
8	Mardin Merkez Eskikale Köyü	Mor Yakup Manastırı	Süryani Ortodoks		Kapalı	
9	Mardin Merkez Eskikale Köyü	Mor İzozel Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
10	Mardin Merkez Eskikale Köyü	Mor Behnam Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
11	Mardin Merkez Eskikale Köyü	Mor Yusuf Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
12	Kızıltepe Işıklar Köyü	Mor Cırcıs Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
13	Savur Dereiçi Köyü	Süryani Protestan Kilisesi	Süryani Protestan	Kayıtlı	Kapalı	
14	Savur Dereiçi Köyü	Süryani Katolik Kilisesi	Süryani Katolik	Kayıtlı	Kapalı	
15	Savur Dereiçi Köyü	Mor Abay Manastırı	Süryani Ortodoks	Kayıtlı	Kapalı	
16	Yeşilli Bülbül Köyü	Meryem Ana Kilisesi	Süryani Ortodoks	Kayıtlı	Kapalı	
17	Yeşilli Bülbül Köyü	Mor Steyfanos Kilisesi	Süryani Ortodoks	Kayıtlı	Kapalı	
18	Yeşilli Bülbül Köyü	Mor Barsavmo Habis Manastırı	Süryani Ortodoks		Kapalı	
19	Midyat Merkez	Meryem Ana Kilisesi	Süryani Ortodoks	Kayıtlı	Kapalı	
20	Midyat Anıtlı Köyü	Mor Serkis ve Baküs Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
21	Midyat Anıtlı Köyü	Mor Sobo Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
22	Midyat Anıtlı Köyü	Mor Yuhanon Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
23	Midyat Anıtlı Köyü	Meryem Makdeleni Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
24	Midyat Anıtlı Köyü	Mor Keşiş Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
25	Midyat Anıtlı Köyü	Mor Gevargis Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
26	Midyat Bardağcı Köyü	Meryem Ana Kilisesi	Süryani Katolik		Kapalı	
27	Midyat Mercimekli Köyü	Mor Loozor Manastırı	Süryani Ortodoks		Kapalı	
28	Midyat Narlı Köyü	Mor Şemun Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
29	Midyat Yemişli Köyü	Mor Eşayo Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
30	Midyat Altıntaş Köyü	Mor Gevargis Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
31	Midyat Altıntaş Köyü	Mor Yuhanon Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
32	Midyat Altıntaş Köyü	Meryem Ana Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
33	Midyat Altıntaş Köyü	Mor Şemun Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
34	Midyat Altıntaş Köyü	Mor Abrohom Manastırı	Süryani Ortodoks		Kapalı	
35	Midyat Altıntaş Köyü	Mor İliyo Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
36	Midyat Altıntaş Köyü	Mor Fabroniyo Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
37	Midyat Elbeğendi Köyü	Mor Yakup Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
38	Midyat Gülgöze Köyü	Mort Şmuni Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
39	Midyat Gülgöze Köyü	Meryem Ana Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
40	Midyat Gülgöze Köyü	Mort Yuliane ve Barbara Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
41	Midyat Gülgöze Köyü	Mor Afrem Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
42	Midyat Gülgöze Köyü	Mor Barsavmo Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
43	Midyat Gülgöze Köyü	Mor Malke Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
44	Nusaybin Girmeli Köyü	Mor Evğın Manastırı	Süryani Ortodoks		Kapalı	
45	Nusaybin Girmeli Köyü	Mor Yuhanon Manastırı	Süryani Ortodoks		Kapalı	
46	Nusaybin Dağcı Köyü	Mor Aho Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
47	Nusaybin Odabaşı Köyü	Mor Abrohom Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
48	Nusaybin Balaban Köyü	Mor Eşayo Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
49	Nusaybin Güzelsu Köyü	Meryem Ana Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
50	Nusaybin Güzelsu Köyü	Mor İliyo Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
51	Nusaybin Güzelsu Köyü	Mor Gevargis Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
52	Nusaybin Günyurdu Köyü	Mor Aho Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
53	Nusaybin Taşköy	Meryem Ana Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
54	Nusaybin Taşköy	Mor Dimet Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
55	Nusaybin Taşköy	Mor Salip Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
56	Nusaybin Üçyol Köyü	Meryem Ana Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
57	Nusaybin Dibek Köyü	Meryem Ana Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
58	Nusaybin Dibek Köyü	Der Hızalki Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
59	Nusaybin Eskihisar Köyü	Meryem Ana Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
60	Nusaybin Eskihisar Köyü	Kırklar Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
61	Nusaybin Eskihisar Köyü	Mor Yoreth Manastırı	Süryani Ortodoks		Kapalı	
62	Dargeçit Merkez	Mor Kuryakos Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
63	Dargeçit Merkez	Mor Bethil Kilisesi	Süryani Protestan		Kapalı	
64	Dargeçit Merkez	Mor Afrem Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
65	Dargeçit Merkez	Meryem Ana Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
66	Dargeçit Çatalçam Köyü	Mor Aho Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
67	Dargeçit Alayurt Köyü	Mor Gevargis Kilisesi	Süryani Ortodoks		Kapalı	
68	Dargeçit Alayurt Köyü	Mor Sobo Kilisesi	Ermeni Katolik		Kapalı	
69	Mardin Merkez	Mor Hürmüz Kilisesi	Ermeni Katolik	Kayıtlı	Kapalı	
70	Kızıltepe Merkez	Mor Kenirkol Kilisesi	Ermeni Katolik		Kapalı	

MARDİN-MERKEZ-MOR MİHAEL KİLİSESİ (1871-1966) YILLARINA AİT VAFTİZ DEFTERİ

SIRA NO	YILI	YIL İÇİNDE VAFTİZ EDİLEN KİŞİ SAYISI	SIRA NO	YILI	YIL İÇİNDE VAFTİZ EDİLEN KİŞİ SAYISI
1	1871	9	43	1913	39
2	1872	15	44	1914	51
3	1873	25	45	1915	28
4	1874	30	46	1916	23
5	1875	43	47	1917	20
6	1876	31	48	1918	21
7	1877	44	49	1919	24
8	1878	44	50	1920	28
9	1879	53	51	1921	19
10	1880	37	52	1922	24
11	1881	47	53	1923	22
12	1882	48	54	1924	25
13	1883	57	55	1925	18
14	1884	47	56	1926	24
15	1885	66	57	1927	3
16	1886	55	58	1928	20
17	1887	64	59	1929	17
18	1888	69	60	1930	39
19	1889	44	61	1931	23
20	1890	68	62	1932	20
21	1891	43	63	1933	18
22	1892	49	64	1934	25
23	1893	63	65	1935	25
24	1894	60	66	1936	26
25	1895	59	67	1937	28
26	1896	60	68	1938	24
27	1897	71	69	1939	19
28	1898	68	70	1940	24
29	1899	57	71	1941	35
30	1900	50	72	1942	40
31	1901	51	73	1943	12
32	1902	55	74	1944	15
33	1903	56	75	1945	28
34	1904	65	76	1946	28
35	1905	35	77	1947	25
36	1906	45	78	1948	38
37	1907	42	79	1949	18
38	1908	61	80	1950	20
39	1909	53	81	1951	10
40	1910	61	82	1952-1956	53
41	1911	24	83	1957-1966	90
42	1912	50	TOPLAM		3162

MARDİN-MERKEZ-MOR MIHAEL KİLİSESİ (1985-2004) YILLARINA AİT VAFTİZ DEFTERİ

SIRA NO	YILI	YIL İÇİNDE VAFTİZ EDİLEN KİŞİ SAYISI
1	1985	14
2	1986	9
3	1987	7
4	1988	12
5	1989	1
6	1990	14
7	1991	6
8	1992	11
9	1993	1
10	1994	7
11	1995	15
12	1996	5
13	1997	3
14	1998	3
15	1999	3
16	2000	10
17	2001	9
18	2002	5
19	2003	5
20	2004	3
TOPLAM		143